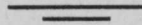

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

KANSATIETEELLINEN
ARKISTO

III

MIT DEUTSCHEN REFERATEN

FORSSA 1939
FORSSAN KIRJAPAINO OY.

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

KANSATIETEELLINEN ARKISTO III

Kansatieteellisiä muistiinpanoja
Ilomantsin itäkylistä

MIT DEUTSCHEN REFERATEN

FORSSA 1939
FORSSAN KIRJAPAINO OY.

Painosta toimittaneet:
HANNES TEPPÖ ja KUSTAA VILKUNA

Alkukesästä 1927 järjestettiin kansatieteellis-kielitieteellinen tutkimusretki Ilomantsin itäkyliin, joista varsinaisina majailupaikkoina olivat Kuolismaa ja Liusvaara. Retken suunnitteli ja järjesti prof. *U. T. Sirelius*. Itse hän kuitenkin ehti olla mukana työkentällä vain muutaman päivän, joten retkikunnan käytännöllinen johto jäi toht. *Albert Hämäläisen*, maist. *Toivo Kaukorannan* ja maist. *Tyyini Vahterin* huoleksi. Retkikunnan kokoonpanosta ja työskentelystä on *Hannes Teppo* julkaissut yksityiskohtaisen kertomuksen *Virittäjässä* 1928, ss. 43—52.

Alkuaan oli tarkoituksena saattaa retkikunnan tekemät muistiinpanot julkisuuteen mahdollisimman pian, minkä taloudellisestikin teki mahdolliseksi *Enso-Gutzeit Osakeyhtiön* Hallituksen v. 1928 lupaama 25,000 markan lahjoitus. Mutta prof. Sireliuksen odottamaton kuolema ja monet muut valitettavat seikat ovat aiheuttaneet sen, että muistiinpanojen julkitulo on lykätynyt kymmenen vuotta. Mukaan ei nytkään ole tullut kaikki retkellä koottu aineisto. Pääpaino on pantu yhteiskunnallista ja aineellista kansankulttuuria koskevien aineiden julkaisemiseen. Sensijaan henkisen kansatieteen alaan kuuluvista muistiinpanoista on täytynyt jättää pois *Maija Juvaksen* ja *Astrid Reposen* laajat syntymään, naimatapoihin ja erilaisiin uskomuksiin liittyvät keräelmät. Samaten retkellä kootut sadut, runot, itkuvirret, sävelmät ynnä muu kansanrunoudellinen aineisto sekä kaikki varsinainen kielitieteellinen aineisto on poissa. Julkaisemattomia muistiinpanoja säilytetään Kansallismuseon Kansatieteellisen osaston, Sanakirjasäätiön ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (Karjalan kielen sanakirjan) arkistoissa. Aikaisemmin on painosta ilmestynyt *Alli Korhosen (Saarimaan)* keräelmät nimellä »Karjalaisen naisen yhteiskunnallisesta asemasta» Kalevalaseuran 8. vuosikirjassa 1928, ss. 138—144.

Suurin osa retkikunnan jäsenistä oli nuoria keruutyöhön tottumattomia ylioppilaita, joten muistiinpanot eivät ole tasaisia eikä aina ole osattu kysyä sitä, mikä tulevalle tutkimukselle olisi ollut mielenkiintoisinta. Murteenmukaisten termien merkinnässä ei liioin päästy keskinäiseen johdonmukaisuuteen. Yleensä ne on tässä transskripoitu mahdollisimman karkeasti Suomen yleiskieltä lähentyvään asuun ja painettu *kursiivilla*, joten lukija saa helposti tietää, mikä karjalainen nimitys on kyseessä.

Kaikki julkaistut rakennusten asemakaavat ja leikkaukset sekä lyijykynäpiirroksot ovat mukana olleiden arkkitehtiylioppilaiden *Matti Lampénin* ja *Aarne Ormion* († 1927) piirtämiä. Tuššipiirroksot ovat eri tekijäin.

Tässä yhteydessä Suomen Muinaismuistoyhdistys lausuu parhaat kiitoksensa Enso-Gutzeit Osakeyhtiön Hallitukselle kauliista lahjasta, jota ilman retkikunnan muistiinpanot olisivat jääneet ehkä moniksi vuosikymmeniksi arkistojen kätköihin.

K. V.

ILOMANTSIN KARJALAISTEN YHTEISKUNTAELÄMÄÄ.

Ottaessani kesällä 1927 osaa Ilomantsiin tehtyyn kansatieteellis-kielitieteelliseen retkeen sain tilaisuuden tutkia sikäläisten karjalaisten vanha-aikuista yhteiskuntaelämää. Pääasiassa pidin silmällä elinkeinoihin liittyneitä yhteiskunnallisia muodostumia ja tapoja ja osittain perhe- ja sukulaitosta. Tutkimuksia harjoitin Liusvaarassa, Ostronsaarella ja Melaselässä; samalla sain kerätyksi aineistoa eräistä muistakin kreikanuskoisista kylistä, kuten Kuolismaasta, Vuottoniemestä ja Korpilammesta; viimeksimainitun asukkaat kuitenkin ovat osaksi luterilaisia. Osa tässä julkaistusta aineistosta taas on mainitulla retkellä muistiin merkitty Suojärveltä (Salmijärvi, Vegarus) ja Aunuksen puolelta (Porajärvi) kotoisin olleilta kertojilta. Tähän esitykseen on vielä liitetty eräitä tietoja Vienan-Karjalasta, jotka samana vuonna keräsin Kymminlinnan pakolaisleirillä. — Osan ilomantsilaisesta aineistosta on muistiin pannut yliopp. Usko Raatikka.

I. Elinkeinoihin liittynyttä yhteiskuntaelämää.

Metsästysoikeus ja metsästysyhtiöt.

Ilomantsin salokylissä (Liusvaaran tienoo) oli metsästyksellä kansanomaisena elinkeinona vielä vanhan polven aikana huomattava asema; sitä harjoitettiin suuressa määrässä ja se käsitti sekä isomman että pienemmän metsänriistan. Tästä johtuu, että myöskin metsästyksen liittyneet sosiaaliset muodot ja tavat ovat mainitulla seudulla olleet moninaisia ja säilyneet kauan.

Erinäisillä arvokkaimmilla riistaeläimillä on Ilomantsinkin karjalaisten metsästysoikeudessa ollut erikoinen asema. Kertoman mukaan on näet ollut tapana (Liusvaara), kun h i r v i t a i p e u r a saatiin ajopyynnillä kaadetuksi, että pyytäjät tekivät kiireesti tulen saaliin viereen, jotta sivullinen metsämies ei olisi saanut *osaa*. Tulen teki kuka kulloinkin ehti. Jollei tulta ehditty virittää, sai

paikalle osunut sivullinen yhtäläisen osan saaliista kuin kukin pyytäjään. Toisin sanoen, jos pyytäjiä oli vain yksi, sivullinen sai puolet, jos pyytäjiä oli kaksi, tämä sai 1/3 jne.; sivullinen sai siis miehenosan, ja samoin oli laita, jos heitä oli useampia.

Sama sääntö oli voimassa myös k a r h u n suhteen. Kuitenkin on huomattava, että jos karhu oli kaadettu kierroksesta, »tulta» ei tarvinnut virittää, koska sivullinen ei tässä tapauksessa päässyt osalliseksi. Karhua kierretäessä oli muuten tapana, että kiertäjä saatuaan pesän tietoonsa teki neljälle suunnalle, n. 100 m:n päähän pesästä, puuhun *piirut* eli *kierrosmerkit*. Merkkinä oli tavallisesti 2 tai 3 kirveellä tai puukolla tehtyä lyhyttä pystyviivaa. Jotta kierroksen omistus olisi ollut taattu, kiertäjän piti sitäpaitsi ilmoittaa siitä koti- ja myös naapurikyliissä, jos arveli sikäläisten metsästäjien liikkuvan niillä tienoilla. «Tulta» ei myöskään viritetty siinä tapauksessa, että karhu oli päässyt karkuun sitä pesältä pyydetäessä ja sittemmin oli takaa-ajon perästä saatu kaadetuksi; niinkään sitä ei tarvinnut tehdä, milloin karhu oli saatu loukulla tai lavalta (haaskalta) ampumalla. Sensijaan tuli viritettiin, kun onnistuttiin kaatamaan karhu syksyllä, kun se ei vielä ollut asettunut talvimakuulle, tai kevättalvella, kun se jo oli jättänyt pesänsä. Mainittu valtaustapa koski siis vain sellaista karhua, joka kulkeilla olevana oli saatu k a a d e t u k s i. Kysyessäni Liusvaarassa vanhalta metsästäjältä Ontrei Kuivalaiselta, onko paikkakunnalla ollut tulen virittämisen rinnalla käytännössä muitakin riistan valtaustapoja, kuten riistan kokonaan tai osaksi nylkeminen tms., tämä vastasi, ettei hän ole kuullut muusta kuin tulenteosta.

Saaliin varaaminen on ollut käytännössä myös Venäjän-Karjalassa. Niinpä Jyskyjärvellä on ollut tapana, kun karhu, hirvi tai peura oli kaadettu, että metsästäjä teki tulen saaliin viereen tai aukaisi eläimen kurkun tai pani vitsasilmukan sen kaulaan, jottei paikalle tullut sivullinen olisi saanut osaa. Kaikki mainitut menetelmät olivat yhtä päteviä. Kuitenkin oli sääntönä, ettei »tulta» ollut lupa tehdä, ennenkuin otus oli täysin kuollut. Jos eläin — karhu, hirvi tai peura — vielä häältytti jalkojaan, sivullinen sai miehenosan. Näitä valtaustapoja käytettiin myös siinä tapauksessa, että karhu kaadettiin pesältä. Pistojärvellä taas oli tapana,

että sivullinen ei saanut osaa karhusta, hirvestä eikä peurasta, jos sen tappaja ehti leikata otuksen *kämmenen* altapäin halki. Samaa tapaa noudatettiin myös näädän ja saukon suhteen; nimenomaan silloin kun oli kysymys saukosta, joka oli saatu sulasta vedestä patoa tekemättä. Niinpä kerran Akkalan kylän miehet, jotka olivat olleet pyytämässä saukkoja ja tulivat jälkiä seuraten suohetteen luo, mistä Kutusen kylän miehet juuri olivat ampuneet saukon, saivat siitä täyden osan. Sensijaan ei Pistojärvellä kertojani tietämän mukaan ole käytetty edellämainittuja jyskyjärveläisiä saaliinvaltaustapoja.¹

Metsänriistan okkupaatiotapoja on Ilomantsin karjalaisilla ollut muunkinlaisia. Vuottoniemessä ja Liusvaarassa on ollut tapana, että jos yhteisillä saloilla kahden metsästäjän tai metsästysyhtiön koirat löysivät saman saukon tai näädän jäljet ja otus sitten saatiin pyydetyksi (verkoilla), kumpikin yhtiö pääsi saaliista osalliseksi. Samoin oli laita, jos kahden yhtiön miehet saukon jälkiä seuraten osuivat puroille, jossa otus asusti ja josta he sitten saivat sen pyydetyksi. Mutta jos toinen puoli ehti tehdä padon mainittuun puroon, ei toinen puoli enää saanut osaa. Niinikään jos kahden pyyntiyhtiön tai metsästäjän koirat löysivät saman näädän, sai kumpikin osan (puolet), jos he näet olivat paikalla, kun näättä tapettiin. Toinen puoli ei kuitenkaan saanut osaa enää siinä tapauksessa, että toinen oli ehtinyt kaataa puun ja tukkia kolon, jossa näättä piileskeli, eikä myöskään siinä tapauksessa, että toinen oli ennättänyt panna verkkonsa kivilouhikon ympäri, jonne näättä oli pujahtanut. Muuten huomattakoon, ettei tällä paikkakunnalla saukkoa tai näättä, kun se oli tapettu, ollut tapana vallata tulenteolla tms.

Viitattakoon tässä yhteydessä myös seuraavassa tapauksessa esiintyvään metsästysoikeudelliseen käsitykseen. Liusvaarassa kerrottiin, että tuonnoin Feodor Davidanpoika Martiskainen ja Kuisma Jermeinpoika Martiskainen, jotka olivat olleet Aunuksen puolella metsästävässä, tapasivat sieltä palatessaan salolla Iivana Riionpoika Martiskaisen ja Iivana Davidanpoika Martiskaisen, jotka olivat pyytämässä karhua saatuaan tiedon, että otuksen oli

¹ Ks. myös esim. U. T. SIRELIUS, Suomen kansanomaista kulttuuria I, Helsinki 1919, s. 32.

nähty — silloin oli alkusyksy — siellä päin liikkuvan. Molemmat yhtiöt liittyivät yhteen ja saivatkin karhun kaadetuksi, jolloin saalis jaettiin 4 osaan. Tällaisessa tapauksessa oli jälkimmäisten suoranainen tapaoikeudellinen pakko ottaa edelliset yhtiötovereiksi.²

Karjalaisten metsästyskulttuurin kaikkein luonteenomaisimpia piirteitä, kuten tutkimus jo on osoittanut³, on ollut metson ja muiden kanalintujen ansoilla pyynti, jota vuosittain harjoitettiin suuressa määrässä pitkin syksyä. Ilomantsissa tämä pyynti aloitettiin «jälkimmäisestä bohorotsasta» ja se kesti sitten lumentuloon saakka, jolloin metsästäjä otti lanka-ansat (*rihmat*) pyydyslaitteistaan korjuun. Tälle pyynnille on ollut ominaista, että kukin metsämies viritti ansansa, joita saattoi olla useita satoja, jopa tuhat ja sitäkin enemmän, tietyn kangasmaita yms. pitkin kulkevan polun eli kierroksen varrelle, jota nimitettiin *rihmasraitiksi* tai *ansasraitiksi* (Liusvaara). Pyyntiä harjoitettiin kylästä eli kotoa käsin, milloin ansapolku sijaitsi lähellä. Milloin se taas oli kaukana salolla, oli sen vierelle tavallisesti rakennettu eräsauna, jossa pyyntiaikana asuttiin, ja lisäksi patsaille tehty pieni aitta, jossa saalista säilytettiin mm. petoeläimiltä turvassa, kunnes se talvikelillä voitiin kuljettaa kotiin.⁴ Joka tapauksessa lintujen ansoilla pyynti oli aiemmin Ilomantsin karjalaisen miehen tärkeimpiä, ellei tärkein tehtävä syksyllä. Mainita sopii, että siellä pojat jo 8—9-vuotiaina alkoivat viritellä linnunansoja ja että he n. 15 vuoden iässä saattoivat yksinään asustaa eräsaunalla.

Yhteiskunnallisesti katsoen on karjalaiselle ansapolkukulttuurille, kuten etenkin U. T. SIRELIUS on osoittanut⁵, ollut ominaista, että ansapolut olivat säännön mukaan yksityisten omistamia ja että omistus oli laadultaan pysyvä. Tämä käy selville siitäkin, että ansasraitti periytyi isältä pojalle; toiseksi niitä voitiin, milloin isällä oli ollut useita ansapolkuja, pesänjaossa myös jakaa veljesten kesken. Samalla miehellä saattoi siis olla useita ansakierroksia riippuen siitä, miten intensiivisesti hän kykeni tätä pyyntiä harjoitta-

² Ks. myös SIRELIUS, mt. I, s. 31.

³ SIRELIUS, mt. I, ss. 28—30.

⁴ Ks. myös SIRELIUS, mt. I, t. I: 1—2.

⁵ SIRELIUS, m.t. I, ss. 28—30.

maan ja ansapolkualueita valtaamaan. Ne olivat toisinaan eri suunnilla eräsaunan ympäristössä, toisinaan taas osa ansapoluista sijaitsi salolla ja osa kylän lähistöllä; ja väliin samalla metsästäjällä oli ansapolkuja eri puolilla kylää (Liusvaara). Yleensä kunkin miehen ansapolku käsitti oman yhtenäisen alueensa salolla, mutta toisinaan saattoivat eritoten kahden saman kylän miehen polut sijaita samoilla mailla, kulkien toisin paikoin rinnakkain ja toisin paikoin toistensa poikki. Ansapolun mennessä toisen miehen polun poikki oli tapana risteyskohtaan veistää puuhun *ristipilkka*, s.o. puun pintaan noin rinnan korkeudelle lyötyyn loveen pantiin poikittain lastu. Sensijaan itse ansapolkua ei merkitty pilkoilla (Liusvaara).⁶

Ilomantsilaisille ansapolkuomistuksille oli ominaista edelleen se, että polun omistajan oikeus rajoittui vain lintujen ansoilla pyyntiin sen varrella. Sitävastoin muunlaisen riistan, esim. karhun, näädän, sauron ja oravan aktiivinen pyynti oli sallittua toisen miehen ansapolun tienoilla ja tällaisen polun sisäpuolella. Kuitenkin on huomattava, että kuten edempänä mainitaan, oravia oli tapana ampua oman ansapolun tienoilla.⁷

Lähempiä tietoja ansapolkuomistuksista itse käytännössä saamme tarkastellessamme Liusvaaran (ja Slobodanvaaran), Vuotoniemen ja osan Kuolismaan ja Salmijärven miesten (talojen) *rihmasraitteja* vanhan polven aikana, jotka ovat kuvatut oheiseen karttaan (kuva 1).

Jevsei Martiskaisella ja hänen kanssaan samassa ruokakunnassa asuneilla pojillaan oli useita ansapolkuja. Ensimmäinen ansapolku I: a, joka alkoi verrattain läheltä Liusvaaran kylää, nim. Ylä- ja Ala-Liusjärven väliseltä kannakselta, mistä se loivassa kaaressa meni Mäntäjärven itärannalle; siellä oli eräsauna ja sen lähettyvillä riista-aitta. Toinen ansapolku I: b lähti eräsaunalta etelää kohti, ja kierroksen tehtyään Mäntäjärven ja Suuren-Konttijärven välisten pikkuvesistöjen ympäri se palasi taas eräsaunalle. Mainittujen kahden ansapolun varrella oli noin 1000 ansaa, keskimäärin noin 100 m:n päässä toisistaan. Pyydettyessä meneteltiin siten, että kylästä lähdettyä koettiin ansapolku I: a,

⁶ Vrt. SIRELIUS, mt. I, s. 28.

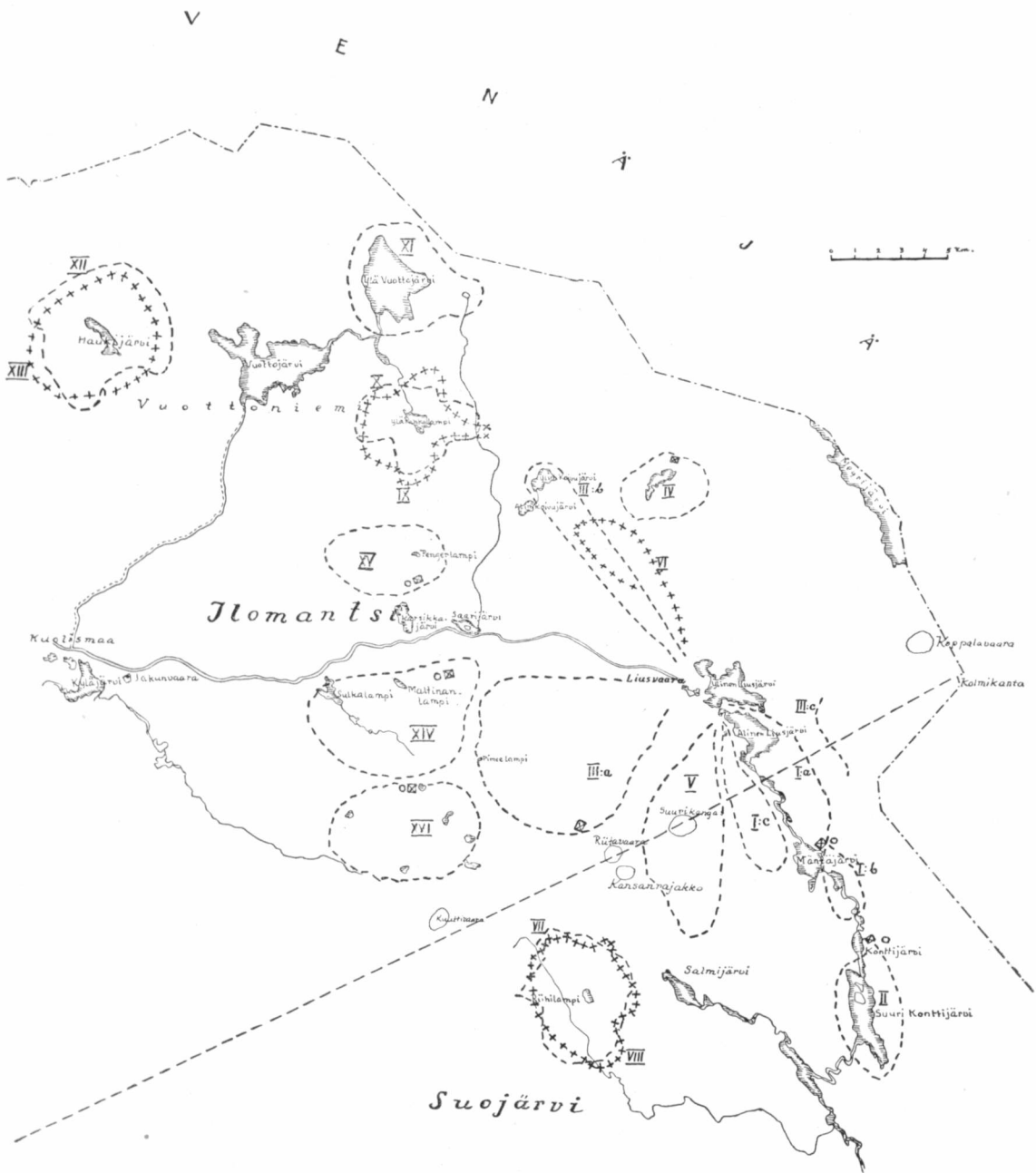
⁷ Ks. myös SIRELIUS, mt. I, s. 28.

missä meni yksi päivä. Kun eräsaunassa oli yövytty, katsottiin seuraavana päivänä polku I: b, ja kun taas oli oltu yötä eräsaunassa, palattiin kotiin, jolloin samalla koettiin polku I: a. Kulakin tällaisella matkalla viivytettiin siis 3 päivää. Jevsein kolmas ansapolku I: c lähti Liusvaarasta etelään ja kaakkoon ja palasi kierroksen tehtyään takaisin kylään. Ansoja oli sen varrella n. 700 ja sen kokeminen, joka niin ollen toimitettiin kylästä käsin, kesti päivän. Tämän jälkeen lähdettiin uudelleen kokemaan polkuja I: a — I: b. Kun tämä suurperhe sittemmin hajosi, sai veljeksistä Davida ansapolut I: a ja I: b ja Semoi ansapolun I: c. Kolmas veli Jermei, joka yhdessä asuttaessa oli hoi-
tanut ansapolkuja, teki sittemmin pojilleen Kuismalle ja Semoille ansapolun ja eräsaunan Metsämilammen ympärille (IV).

Liusvaaralaisella Miikkula Laaskosella oli ansapolku Suuren-Konttijärven ympärillä (II), jossa oli n. 600—700 ansaa; eräsauna ja sen lähistöllä riista-aitta oli saman järven pohjoispäässä. Mainittakoon, että hän vakinaisesti harjoitti myös kevätkalastusta Suuressa-Konttijärvässä. Miikkula Laaskosen ansapolku periytyi sittemmin hänen vävyllään.

Ontrei Kuivalaisella, joka aiemmin asui Vuottoniemessä, oli ensinnäkin ansapolku Liusvaarasta etelään Jevsei Martiskaisen ansapolun I: c ja alempana mainittujen Feodor ja Jyrki Martiskaisen ansapolun välissä (III: a). Toinen ansakierros hänellä oli kylästä luoteeseen päin (III: b) ja kolmas pieni ansapolku (n. 100—300 ansaa) Rukasenjärven länsipuolella (III: c), jonka kokeminen vei puoli päivää. Vielä oli Kuivalaisella ansapolku rajan takana, missä pyytäessään hän asui läheisessä kylässä, polulla kun ei ollut eräsaunaa.

Veljeksillä Feodor ja Jyrki Afanaseinpoika Martiskaisella, jotka asuivat samassa ruokakunnassa, oli yhteinen laaja ansakierros (yli 1000 ansaa) kylästä länteen ja lounaaseen; eräsauna oli Yläjärven rannalla (V). — Mikki Martiskaisella Slobodanvaarasta (Liusvaaran naapurikylä rajalle päin) oli ansapolku (VI) Liusvaaran kylän lähellä, siitä luoteeseen ja samalla suunnalla kuin edellämainitun Kuivalaisen ansapolku III: b; ne menivät osaksi ristiin.

Kuva 1. Ansa-polku- (rihmas- l. ansaraitti-) omistuksia itä-Ilomantsista ja osittain Suojärveltä. Ansa-polut merkitty katkoviivalla, paitsi kahden ansapolun sijaitessa samalla tienoolla ja kulkiessa ristiin on toinen osoitettu ristiviivalla;

Vuottoniemen kylässä oli Samukka Potkosella ansapolku Ylä-Vuottojärven ympärillä (XI); siinä oli n. 1200 ansaa. Ontrei Kuivalaisella, joka sittemmin muutti Liusvaaraan, oli ansapolku Ylä-Pahkalammen ympärillä (X), Ala-Vuottojärven kaakkoispuolella. Samoilla mailla sijaitsi Konoi Maksimaisen ansapolku, joka sittemmin periytyi hänen vanhimmalle pojalleen Gaurolle (IX). Kahden viimeksimainitun ansapolut kulkivat milloin samansuuntaisesti, milloin leikkasivat toisensa. Kylästä länteen, Haukijärven ympärillä oli Tripan (XII) ja Stepan (XIII) Potkosella ansapolku, jotka niinikään kulkivat samoja maita pitkin ja paikoin menivät ristiin. Vuottoniemeläisten ansapolut koettiin kylästä käsin.

Liusvaaran naapurikylän Salmijärven (Suojärven puolella) asukkaiden ansapoluista mainittakoon, että Mihail Lökkisella (VII) ja Mihhei Jottisella (VIII) oli kummallakin ansapolku kylän länsipuolella, kulkien samoja seutuja pitkin milloin vierekäin, milloin ristiin; ne koettiin kylästä käsin.

Kuolisman kylän miesten ansapoluista esitettäköön esimerkkeinä seuraavat: Mikki Timoskaisella oli ansakierros (XIV) Kuolismaan ja Liusvaaran välisillä saloilla, ulottuen lähelle erästä liusvaaralaista ansapolkua (V); siihen kuului eräsauna ja lintulava. Mitri Timoskaisella (Jakunvaarasta) oli ansapolku erämajoinen ja riista-aittoineen (XV) niinikään Liusvaaran ja Kuolismaan välisellä salolla, äskenmainitun ansapolun pohjoispuolella. Ansapolun peri sittemmin hänen nuorin poikansa Gosti. Vanhim-

---

eräsauna merkitty $\times$ ja riista-aitta o. Ilomantsin Liusvaaran talojen: I: a — I: b — I: c Jevsei Martiskaisen, joista tämän poika Davida peri ansapolut I: a — I: b ja poika Semoi ansapolun I: c; 2 Miikkula Laaskosen ja sittemmin tämän vävyn; III: a — III: b — III: c Ontrei Kuivalaisen; IV Semoi Martiskaisen, edellämainitun Jevsein pojan, tekemä pojilleen Kuismalle ja Semoille; V veljesten Feodor ja Jyrki Afanaseinpoika Martiskaisen (samaa ruokakuntaa) yhteinen; VI Mikki Martiskaisen (Slobodanvaarasta); Suojärven Salmijärven talojen (osittain): VII Mihail Lökkisen; VIII Mihhei Jottisen, viimeksimainittujen ristiinkulkeminen likimääräisesti piirretty; Ilomantsin Vuottoniemen talojen: IX Konoi Maksimaisen, sittemmin tämän vanhimman pojan Gauron; X Ontrei Kuivalaisen (muutti myöhemmin Liusvaaraan), viimeksimainittujen ristiinkulkeminen likimääräisesti piirretty; XI Samukka Potkosen, XII Tripan Potkosen, XIII Stepan Potkosen, viimeksimainitut likimääräisesti piirretty; Kuolismaan talojen (osittain): XIV Mikki Timoskaisen, XV Mitri Timoskaisen, sittemmin edellisen nuorimman pojan Gostin; XVI Miikkula Timoskaisen, edellämainitun Mikki Timoskaisen vanhimman pojan. — Kartoitettu topografikartalle.

malla pojalla Miikkulalla (Jakunvaarasta) oli ansapolku (XVI) eräsaunoinen ja -aittoinen samoilla saloilla, nim. Mikki Timoskaisen ansapolun eteläpuolella.⁸

Mainittakoon vielä Korpilammen kylän ansapolkuomistuksista n. 1900-luvun alussa, jolloin vain eräät talolliset harjoittivat tätä pyyntiä. Rädyn talo pyysi Mujulanvaarassa (noin ½ km kylästä), missä sillä oli n. 150 ansaa, Keräsen talo Miikkulanpuron läheisessä vaarassa (n. 1 km kylästä) noin 200 ansalla ja yksi Volontisen numeron taloista Huoveaholla (noin 1 ½ km kylästä) noin 150 ansalla.

Yksityisomistuksessa, joka luonteeltaan oli pysyvä, ovat olleet myös *peuranansapaikat*, joissa peuroja pyydettiin syksyllä ja kesällä paarma-aikana. Esimerkkinä voidaan mainita, että eräällä Jakku Timoskaisella Kuolismaan Jakunvaarasta oli peuranansapaikka eräällä salopolulla noin 15 km kylästä Liusvaaraan päin, minkä pyyntipaikan tiedetään periytyneen Jakulta hänen pojalleen.⁹

Sensijaan *jäniksenansapaikat* eivät Ilomantsissa näy olleen niin vakituisesti omistettuja kuin linnunansapolut. Korpilammen kylässä, missä jäniksenansoja metsästäjää kohden oli noin 20 kpl., oli näet tapana, ettei vasituisesti tehty ansoja samalle polulle, mihin toinen mies jo oli niitä virittänyt, mutta jos toinen tietämättään pani ansoja toisen polulle, ne saivat olla siinä rauhassa eikä se aiheuttanut epäsopua naapurien kesken. Sitäpaitsi oli tapana, että jäniksenansoja pantiin vuosittain minne kukin ehti, ja lisäksi niitä usein muutettiin toiseen paikkaan eritoten pyryilmojen jälkeen. Ja toisinaan taas kaksi kylän miestä saattoi tietoisesti asettaa jäniksenansoja samalle polulle noin 20—30 m:n päähän toisistaan.

Metsästysyhtiöitä on Ilomantsin karjalaisilla esiintynyt eri riistaeläimien pyynnissä ja nämä yhtiöt ovat rakenteeltaankin olleet erilaisia, kuten jäljempänä tarkemmin kerrotaan. Muuten oli metsästysyhtiöitä muodostettaessa tapana, että osak-

⁸ Mitri Timoskaisella oli 4 poikaa, joista lähinnä vanhin ei pyytänyt ansapolulla ja sitä nuorempi taas muutti paikkakunnalta.

⁹ Vrt. I. MANNINEN, Pohjoisen Karjalan vanhanaikainen talous (Historiallisia tutkimuksia V, julk. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1922), s. 4.

kaat painoivat oikean käden peukaloa vastakkain (Liusvaara). Mainittakoon, että Kuutamalahdessa Aunuksen puolella metsästäjät tekivät tämän toimituksen metsällemenonsa edellisenä iltana.

Ensinnäkin on ollut *karhunpyyntiyhtiöitä*. Karhuja pyydettiin Ilomantsissa yleisesti lavalta ampumalla, jolloin tavallisesti toimittiin yhtiössä. Niinpä Slobodanvaarassa oli kerran karhunlava, jossa olivat osallisina kylän molemmat talot ja Davida Martiskainen Liusvaarasta. Vuottoniemessä taas oli aikoinaan Davida Potkosella, jolta karhu oli vienyt lehmän, ja Iivana Timoskaisella Kuolismaasta, joka satunnaisesti oleskeli silloin kylässä, kaksi yhteistä karhunlavaa. He saivat haavoitetuksi karhua, ja seuraavana päivänä lähtivät koko Vuottoniemen kylän miehet ajamaan sitä takaa. Kun karhu sitten oli kaadettu, jaettiin saalis (nahka) kuitenkin vain lavan omistajien, Davidan ja Iivanan kesken. Karhunloukkuja, joita itä-Ilomantsissa mainittiin suhteellisen nuoriksi pyydyksiksi, teki tavallisesti 2—3 miestä yhtiössä, koska ne olivat suuritöisiä. Yksi heistä oli tavan mukaan haaskana käytetyn lehmän omistaja. — Myöskin karhunjoukkojen varten on muodostettu yhtiöitä, joissa on ollut osakkaana kaksi tai useampia (4) saman kylän miestä. Ne ovat olleet tilapäisiä: yhtä pyyntiretkeä varten muodostettuja (Liusvaara).

Karhunpyynnissä on esiintynyt muunkinlaista yhteistoimintaa, kuten seuraava tapaus osoittaa. Kuolismaan ja Liusvaaran välillä asuneen Saarijärven kruununporpparin koira oli eräitä aikoja sitten löytänyt karhun jostakin louhikosta kevättalvella, kun se jo oli jättänyt pesänsä. Kun saarijärveläinen ei voinut itse sitä pyytää, hän lähetti sanan Liusvaaran kylään, mistä lähti kaksi miestä, jotka saivatkin karhun ammutuksi. Ensimmäinen ehdotti silloin, että saalis jaettaisiin kolmeen osaan, joista hän saisi yhden osan, koska hänen koiransa oli sen löytänyt, ja kumpikin tappeja yhden osan. Liusvaaran miehet antoivat kuitenkin hänelle koko saaliin, koska tämä oli köyhä ja sitäpaitsi oli heitä runsaasti syötänyt ja juottanut, kun he olivat tulleet metsältä.

Karhunpeijaisia vietettiin kotiintulopäivän iltana jonkun yhtiömiehen pirtissä. Niihin kutsuttiin koko kylän kansa ja kylässä silloin olleet vieraat. Peijaisiin hankki kukin pyytäjistä pullon

viinaa; ja nuoriso tanssi siellä keskelle pirtin lattiaa asetetun karhun ympärillä (Liusvaara).¹⁰

Karhuja pyydettiin silläkin tavoin, että kiertäjä otti samasta kylästä jonkun miehen apulaisekseen lähtiessään karhua pesältä tappamaan; apulaiselle suoritettiin jo vanhusten aikana päiväpalkan suuruinen korvaus rahassa, koska kreikanuskoiset eivät syö karhunlihaa. Mainittakoon myös, että kun hirvenampuja otti apulaisen kuljettaakseen saaliin salolta kotiin, tälle annettiin palkkiona osa lihoista, esim. noin 15 kg tai enemmän sopimuksesta riippuen (Liusvaara).

Hirviä pyydettiin hiihtämällä takaa-ajoen, mitä varten muodostettiin yhtiöitä saman kylän miesten kesken. Niinpä Liusvaarassa kerran Kuisma Jermeinpoika Martiskainen, Feodor Davidanpoika Martiskainen ja Mikki Riionpoika Martiskainen, jotka asuivat eri kaloissa, lähtivät keskinäisestä sopimuksesta hirvenhiihtomatkalle. He saivat hirven kaadetuksi n. 50 km:n päässä kylästä, Suojärven ja Porajärven välisellä salolla lähellä Kostamuksen kylää.¹¹ Saalis jaettiin kotikylässä eräässä saunassa, ja sen (paloittelun) toimitti vanhin pyytäjistä.¹² Lihat pantiin kolmeen yhtäläiseen osaan, joihin kuhunkin tuli yksi jalka, ja loppu jaettiin puntarilla kolmeen yhtä suureen osaan. Pää ja sorkat (nilkasta lähtien) oli pitkän kuljetusmatkan takia jätetty metsään. Nahan osti eräs pyytäjistä ja maksoi toisille heidän osuutensa; toisinaan myytiin myös sarvet. Kertoman mukaan ei tässä tapauksessa, niinkuin ei metsästyssaaliin jaossa yleensä, käytetty arpomista. Toisinaan taas tietyt saman kylän miehet hiihtivät hirviä enemmän tai vähemmän vakituisesti, kuten Liusvaarassa aikoinaan Iivana Miironpoika Martiskainen ja veljekset Iivana ja Ontrei Davidanpoika Martiskainen.

Iiveksiä pyydettiin ajamalla otusta hiihtäen takaa ja väsyttämällä. Toisinaan pyydettiin yksitellen, toisinaan oli kaksi miestä yhtiössä, jolloin saalis tasattiin (Liusvaara).

¹⁰ Niinikään yhtiössä saatua näätä- ja saukkosaalista nyljettäessä, mikä tavallisesti toimitettiin vanhimman osakkaan pirtissä, pidettiin pienet viina- ym. kestit (Liusvaara).

¹¹ Ks. myös MANNINEN, mt., s. 4.

¹² Myöskin saukon- ja nääänpyyntiyhtiössä oli tavallista, että vanhin osakas kauppasi nahat ja jakoi niistä saadut rahat (Liusvaara).

A h m o j a pyydettiin eritoten sen takia, että nämä syömällä lintuja ansoista tekivät paljon vahinkoa; tämän vuoksi linnunpyytäjä tekikin ahmanloukkuja ansapolkunsa vierelle. Ja toisinaan saattoi kahdella miehellä, joiden ansapolut olivat lähekkäin, kuten Liusvaarassa Kuivalaisella ja Laaskosella, olla yhteinen ahmanloukku.

K e t u n p e s i ä haettiin hiekkannummista, joissa niiden oli havaittu pesivän. Tavallisesti tyydyttiin lähellä kylää oleviin pesimäpaikkoihin. Niinpä Liusvaarassa oli ketunpesiä 3-4 km:n päässä etelään ja taas n. 6 km:n päässä Viipurin läänin rajalla. Nämä paikat olivat yhteisiä. Ketunpesä kuului sille, joka kaivoi poikaset esille. Jos taas kaksi miestä löysi saman pesän ja ilmoitti siitä toisilleen, se kuului heille yhteisesti. Kun ketunpoikasten elättäminen kalalla yms. kävi kalliiksi, niitä vain harvat pyysivät. Niinpä Vuottoniemessä vanhusten aikana kertoman mukaan ainoastaan Davida Potkonen pyysi kettuja pesistä, nim. Suopellonvaarasta. Muuan Slobodanvaaran mies pyysi niitä Hingervaaarasta valtakunnan rajan lähellä. — Kettuja pyydettiin myös kápälälaudalla. Megrissä on kylän molemmilla taloilla ollut yhteinen ketunkäpälys lähellä kylää.

S a u k k o j a pyydettiin syyslumen aikana *pyhäänlaskun* tienoissa, jolloin niillä oli kiima-aika ja ne sen vuoksi olivat liikkeellä. Pyynti tapahtui koirien ja saukkopuroihin tehtyjen patojen ja verkkojen avulla.¹³ Kun tällainen pyyntitekniikka vaati useampaa miestä, pyydettiin saukkoja yhtiössä; tapana oli, että samalla kertaa pyydettiin myös n ä ä t i ä. Niinpä Vuottoniemessä oli Maksimaisella sekä Stepan ja Tripan Potkosella tapana metsästää yhtiössä saukkoja ja näätiä. Samanlainen vapaa ja samalla enemmän tai vähemmän vakituinen oli myös Ontrei Kuivalaisen ja Davida Martiskaisen Liusvaarasta ja erään naapurikylän Slobodanvaaran miehen muodostama saukon- ja näädänpyyntiyhtiö, joka harjoitti pyyntiä Konttijärven ja Koivujärven saloilla, noin 20 km Liusvaarasta; samoilla mailla liikkui myös mainittu vuottoniemeläinen yhtiö. Ja usein oli kaikilla yhtiökumppaneilla koira, mutta jos jollakulla ei sitä ollut, hän

¹³ Saukonloukkuja ei itä-Ilomantsissa kertoman mukaan aiemmin käytetty.

sai silti saaliinjaossa yhtäläisen osan. Saukkoverkon — noin 2—3 syltä pitkä — kutoi kuka osakkaista kulloinkin eikä siitäkään annettu eri korvausta; samoin oli laita nääänpyynnissä, jossa koirien lisäksi käytettiin haukiverkkoa, joka viritettiin louhikon ympäri, missä näättä piileskeli. — Myöskin Vienan-Karjalassa on saukkoja pyydetty yhtiössä, jotka saattoivat käsittää useita osakkaita. Niinpä Akonlahdelta tunnetaan saukonpyyntiyhtiö, joka käsitti 6 samassa kylänosassa — kylä käsitti erillisiä asutuksia — asunutta, eri perheisiin kuulunutta miestä ja joka oli solmittu vain yhtä pyyntiretkeä varten. Saukkoja pyydettiin sielläkin koiran avulla siten, että asianomaiseen puroon tehtiin useita patoja ja otus tapettiin sitten avannosta. Muuten oli saukonpyynnissä tapana, että osakas, jolla oli koira, sai siitä korvaukseksi yhden osan (miehenosan).¹⁴ Huomattakoon tässä kohden myös se vienankarjalainen oikeustapa, että jos ampuu näädän tai saukon vieraan koiran edestä, ei ampuja saanut osaa (Pistojärvi), missä tavassa samaten kuvastuu metsästyskoiran arvo.

Yhtiötoimintaa on esiintynyt myöskin orava pyynnissä, joka alkoi »vanhasta mikkelistä», jolloin oravan karvapeite *puhdistui*, ja jatkui sitten 6/5:een asti, jolloin oravan nahka kävi kelpaamattomaksi ja se sai poikaset. Tällainen yhtiö (*porukka*), jossa oli 2—3 osakasta, oli kuitenkin tavallisesti tilapäisluontoinen ja kesti yhden pyyntiretken (2—3 päivää) ajan. Saalis jaettiin kappaleittain tai kymmeniköin, jos oli saatu runsaanpuoleisesti. Oravia pyydettiin muuten samoilla seuduilla kuin lintuja ansoilla, ja tällöin lähekkäisten ansapolkujen omistajat vakituisesti metsästäivät oravia yhtiössä. Niinpä Ontrei Kuivalainen ja Gauro Maksimainen Vuottoniemestä pyysivät lintuja ansoilla kumpikin erikseen, mutta sensijaan oravia tavan mukaan yhtiössä, jolloin kuitenkin ne linnut, jotka saatiin oravanpyyntimatalla, jaettiin tasan. Kun kaksi miestä metsästi oravia yhtiössä, toimi toinen *kolistajana*, joka puuhun lyömällä pelästytti oravan näkönsälle.

---

¹⁴ Ilomantsissa (Liusvaara) taas on ollut tapana, että saukon- ja nääänpyyntiyhtiössä oli sillä osakkaalla, jolla oli hyvä metsästyskoira, oikeus kaupata nahat ja jakaa niistä saadut rahat osakkaiden kesken.

Lintuja on pyydetty myös ampumalla. Tätä metsästystä harjoitettiin kiima-aikana tietyillä soidinpaikoilla kylän lähistöllä. Niinpä Liusvaarassa oli Repolammenkangas (kylästä noin 5 km) tällainen soidinpaikka, jossa toisinaan oli 5:kin kylänmiestä yht'aikaa pyytämässä, mutta kukin omaan laskuunsa. Toisinaan taas 2—3 miestä pyysi yhtiössä, joka oli lyhytaikainen ja joka useinkin muodostettiin vasta metsälle lähdön edellisenä iltana. Saalis jaettiin illalla kotiin tultua, ja jollei jako mennyt tasan, sai vähemmälle jäänyt seuraavalla kerralla vastaavasti enemmän.

Linnunmunittamisoikeus.

Vesilintujen (telkän) munittamiseksi tehtiin onttoihin puihin pesimäkokoloja (*liukku*) ja kiinnitettiin puihin pesimäpönttöjä (*uumen*). Toisinaan otettiin vain yhdet munat (telkältä n. 8—12 kpl.), mutta väliin jätettiin 1—3 munaa, jolloin lintu teki toiset munat, mitkä sitten saalistettiin. Yhteiskunnallisesti on tässä kohden huomattava, että munittamislaitteet tavan mukaan tehtiin oman kalaveden, s.o. kevätkalastuspaikan rannalle. Muuten ei *liukku*- tai *uumenpuissa* tiedetty käytetyn valtaustarkoituksessa omistusmerkkiä (puumerkkiä). Huomiota ansaitsee myös kertomus, että kun eräät harjoittivat munien varastelua toisten miesten pesintäpuista, niin he kiinni jouduttuaan puolustautuivat sillä, etteivät k.o. munittamispuut muka vanhaan aikaan kuuluneet niiden nykyisten omistajien esi-isille, vaan toista sukua oleville (Liusvaara).

Lintujen munittaminen on ollut käytännössä myös Vienan-Karjalassa, josta tämän talousmuodon yhteiskunnallisesta puolesta otettakoon esimerkiksi Tunkuan Lusmanvaaran kylä, missä tuonnoin järjestys oli seuraava. Tunkuajärven rannalla kylän alapuolella oli kyläläisillä *pukinoita* eli vesilintujen pesimäpönttöjä, joita kullakin talolla oli vain yksi. Toisten pukinot olivat rannan puissa, toisten taas läheisissä saarissa. Sääntönä oli, että kukin piti pesimäpönttönsä vakituisesti samassa puussa. Eri talojen pukinoiden väliä oli tavallisesti n. 50 syltä, mutta pöntöt saattoivat olla vieläkin lähempänä ja toisten taas kauempana;

kuitenkaan ei samassa puussa ollut kahden eri talon pukinoita. Edelleen on muistettava, että pukinot sijaitsivat Tunkuajärven rannalla ilman tiettyä järjestystä, riippuen vain siitä, miten kukin alkuaan oli niitä asettanut; ne eivät siis olleet rannalla samassa järjestyksessä kuin itse talot kylänpohjalla. Mainittakoon vielä, ettei sielläkään ollut tapana tehdä omistusmerkkiä pönttöpuuhun tai itse pukinoon.

Metsästäjien oikeudenkäyttöä.

Metsästäjien keskiset omistusoikeuksista aiheutuneet riidat ja omistusoikeutta vastaan tehdyt rikokset on Raja-Karjalassa, niinkuin rajan takanakin, vielä myöhäisinä aikoina selvitetty omin neuvoin. Muutamia esimerkkejä mainittakoon. Erään vuottoniemeläisen ansoista oli muuan mies — ei kauan sitten — varastanut lintuja. Kun ansapolun omistaja kohtasi varkaan metsässä, hän rankaisi tätä siten, että pisti seipään miehen takin hihojen läpi. Kädet levällään tämän täytyi sitten kulkea kylään hakemaan apua. Kerran taas eräs Liusvaaran mies ampui hirven Aunuksen puolella ja jätti lihat kaatopaikalle. Tultuaan niitä noutamaan hän huomasi, että rajantakaiset metsämiehet olivat ne varastaneet; hän puolestaan sytytti lähellä olleen metsäsaunan tuleen. Porajärven Klyssinvaarassa (Aunuksen puolella) taas sattui tämän vuosisadan alussa seuraava tapaus. Eräät mainitun kylän miehet olivat riidassa, ehkä metsästysasioiden vuoksi, erään Selkien kylän miehen kanssa. Kun he tapasivat tämän salolla lähellä Sukarvea, he sitoivat hänet vitsaköysillä kolmesta kohdasta puuhun, panivat pyssyn hänen olalleen sekä 3 peurantai hirventaljaa hänen eteensä ja jättivät hänet siihen kuolemaan. Miehen huuto oli kuulunut Klyssinvaaraan, mutta kukaan ei ollut tahtonut tai uskaltanut toisten pelosta mennä häntä auttamaan.¹⁵ — Mainittakoon myös, että kun yhteisillä kalavesillä pyytävien nuottakuntien kesken syntyi sanakiistaa esim. apajista, oli tapana viinaa tarjoamalla rakentaa jälleen sovintoa (Megrinjärvi).

¹⁵ Ks. syrjäniläismetsästäjien samantapaisista rangaistustavoista A. S. SIDOROV, Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XLV: 5, Helsinki 1932, s. 6.

Kalastusoikeus ja yhtiökalastus.

Ilomantsin karjalaisten taloudessa on niinikään kalastuksella ollut huomattava sijansa ja myöskin yhteiskuntaelämään se on jättänyt jälkiä. Vanhan polven aikaista olotilaa tarkastellessa huomaa, että tietyt kalastuspaikat ovat olleet kylän tai laajemman yhteisön keskuudessa yksityisten käyttämiä ja toiset taas yhteisiä. Edellisiä olivat kevätkalastuspaikat, joissa pyynti tapahtui pääasiassa verkoilla, merroilla ja rysillä, ja toiseksi talviset mateenpyyntipaikat (merransijat); yhteisiä kalavesiä ovat olleet eritoten nuotanvetopaikat. Kuitenkin on huomattava, että toisinaan tietyt järvet, joissa varsinaisesti harjoitettiin nuottakalastusta, kuuluivat yksityisille (nuottakunnille). Paikallisista olosuhteista, s.o. vesistöjen ja pyyntitekniikan laadusta, taas on johdettu, että Ilomantsissakin tapaa eri kylissä kalastuksen alalla erilaisia yhteiskunnallisia muodostumia. Kerromme ensiksi yksityisomistuksessa olleista kalavesistä esittämällä kuvauksia muutamista kylistä.

Ostronsaaren kylässä oli tuonnoin eri taloilla vakituiset kevätkalastuspaikat Viiksin selän vesistöissä, missä ne pyysivät verkoilla ja rysillä. Nämä olivat: Oleksi Jeskanen kalasti 1) Koppelolahdessa, kylästä n. 7—8 km kaakkoon; 2) Kuoreslahdessa, edellisen lähellä n. 7 km etelään; 3) Iso- ja Pieni-Jänkä (saarten väliä n. $\frac{1}{2}$ km) nimisten saarten tykönä, n. 4—5 km kaakkoon (samassa paikassa tämä pyysi talvella mateita); 4) Retusalmessa eli Turkkiniemessä, n. 6 km etelään; 5) Mustasaaren tykönä, kylästä n. 6 km; 6) Parinlahdessa, n. 5 km etelään; 7) Vaittisenlahdessa, n. 3 $\frac{1}{2}$ km lounaaseen; 8) Suurlahdessa ja Juurikkalahdessa, n. 1 km etelään. Toinen samanniminen talollinen pyysi edellämäinitussa Vaittisessa; siellä kalasti myös Iivana Jeskanen. Tällöin saattoi samassa lahdessa olla näiden kolmen rysiä, jolloin eri miesten pyydysten väliä oli toisinaan vain 10 sylvä, mutta kullakin heistä oli siitä huolimatta Vaittisessa vakituiset rysäpaikkansa, missä he vuosittain kalastivat. Tapana Jeskanen taas kalasti keväällä 1) Kalikkasaaren tykönä, kylästä n. 2 $\frac{1}{2}$ km lounaaseen ja 2) Kannaksessa, samalla suunnalla kuin edellinenkin. Jyrki Jeskanen kevätpyyntipaikat olivat: 1) Hai-

pukka (Haepukka), n. $\frac{1}{2}$ —1 km pohjoiseen (jossa Iivana Jeskanen pyysi talvella mateita), 2) Murtosaari, 3) Kuussaari ja 4) Jänissaari, jotka kaikki sijaitsivat Haipukan suunnalla, kylästä pohjoiseen.

Mainittujen kevätkalastuksen aikaisten rysäpaikkaomistusten suhteen on huomattava, etteivät ne olleet riippuvaisia rannan omistuksesta, vaan rantaniityllä saattoi olla eri omistaja kuin sen alisella rysäpaikalla. Vielä huomattakoon, ettei rysäpaikkoja muistitiedon mukaan ollut tapana merkitä pilkalla tai omistuserkillä rannan puihin (Ostronsaari).

Kevätkalastuspaikat olivat siis vakinaisessa yksityisomistuksessa siinäkin tapauksessa, että samassa lahdessa oli usean miehen pyydyksiä. Kuitenkin tällainen omistus oli kiinteämpi, jos asianomaisella kalastajalla oli siinä *toe* (tehtiin havuista), mihin rysäpantiin. Toisen tokeeseen ei näet toinen mies saanut panna rysäänsä, sensijaan oli lupa laskea rysä toisen tokeen viereen. Muuten tokeita käytettiin vähänpuoleisesti. Ostronsaarella niitä oli ainakin Vaittisensalmessa ja Vaittisenlahdessa, joissa molemmissa paikoissa toisella Oleksi Jeskasella oli yksi *toe*. Mutta ilman toettakin, kuten sanottu, kevätpyyntipaikkojen omistus oli turvattu (Ostronsaari).

Ostronsaarelaisilla oli myös vakituiset talviset mateenpyyntipaikat. Muutamia vuosikymmeniä sitten (v:sta 1927 lukien), jolloin 3 taloa harjoitti tätä pyyntiä, kahden (Jyrki ja Iivana Jeskanen) ollessa pyytämättä, ne olivat seuraavat: Oleksi Jeskanen pyysi Suurensaaren tykönä, n. 2 km kylästä etelään, jossa hänellä oli 2 rysäpaikkaa. Toinen samanniminen kyläläinen kalasti: 1) Ison- ja Pienenjängän tykönä, mitkä saaret, joiden väliä on n. $\frac{1}{2}$ km, sijaitsivat, kuten edellä on mainittu, kylästä n. 4—5 km kaakkoon; kummankin saaren tykönä oli yksi rysäpaikka; 2) Käräjänimessä, n. 4 km etelään (yksi rysäpaikka); 3) Tarassin-saarella, n. 4—5 km etelään (yksi rysäpaikka). Tapana Jeskanen kalasti: 1) Haipukassa, kylästä n. $\frac{1}{2}$ —1 km pohjoiseen ja 2) Palosaarella, n. 1 $\frac{1}{2}$ km luoteeseen.

Melaselän kylässä taas oli eri taloilla muistitiedon mukaan seuraavat kevätkalastuspaikat: Vilokkisen talo pyysi Melalahdessa, Melaselänvirrassa ja Viiksinrannassa, jotka muuten ovat

peräkkäisiä vesistöjä. Iivana Purmonen kalasti Tolvajoessa; siellä pyysivät myös Ontrei ja Feodor Purmonen, jotka olivat samaa ruokakuntaa. Kolmas Purmosen numeron talo kalasti Nietalahdessa ja Peurajoessa, mitkä samoin ovat perättäisiä vesistöjä. Solehmaisien talo pyysi kahdessa Simalammessa, jotka kuuluvat Melaselän vesistöön ja sijaitsevat suunnilleen talon kohdalla, sekä Mönkönlahdessa, mitkä kolme kalastuspaikkaa ovat niinikään peräkkäisiä vesistöjä. Sensijaan Palvisen talo ei kertoman mukaan harjoittanut kevätkalastusta.

Melaselkäläisten mateenpyyntipaikat vuorostaan olivat eräitä vuosikymmeniä sitten seuraavat: Vilokkisen talo kalasti 1) kylän edustalla sijaitsevassa Melaselänvirrassa (1 rysäpaikka), 2) keskellä Viiksinelkää (5 rysäpaikkaa) ja 3) Hyväniemensalmessa, n. 2 km etelään (1—2 rysäpaikkaa). Edeltä tiedämme, että Melaselänvirta ja Viiksinranta olivat saman talon kevätkalastuspaikkoja. Solehmaisien talo pyysi kahdessa Simalammessa, joissa se, kuten jo mainittiin, myös harjoitti kevätkalastusta. Palvisen talo kalasti niinikään molemmissa Simalammessa, joiden kohdalla kylänpohjalla talo muuten sijaitsi. Eräs Purmosen numeron taloista pyysi Viiksinelällä Jänkisalmi-nimisessä paikassa. Toinen Purmosen taloista kalasti Tolvajoessa, n. 2—3 km etelään, ja sitäpaitsi Paastojärvessä, kylästä n. 20 km Suojärven puolella.¹⁶

Vuottoniemessä oli eri taloilla vanhan polven aikana vakituiset kevätkalastuspaikat. Samukka Potkonen pyysi Ylä-Vuottojärvässä ja Pakkalammenjoessa; Vahro Potkonen Ala-Vuottojärvässä, nim. pääasiassa vierekkäisissä Sieksanlahdessa ja Tervalahdessa; Kono Maksimainen Ala-Vuottojärvässä, tietyissä lahdeda, jota sen vuoksi ruvettiin nimittämään Konoinlahdeksi¹⁷; Ontrei Kuivalainen ja tämän kanssa yhtiömiehenä asunut Kirilä Martiskainen Haukijärvässä (Haukarvi). Myöskin kylän kahdella nuottueella oli määrätty kalavetensä. Samukka ja Vahro Potkosen nuottue kalasti Ylä-Vuottojärvässä ja Kuivalaisen ja Omassa Maksimaisen nuottue Ala-Vuottojärvässä. Mateenkalastuksessa, jota vain muutamat talot tuolloin harjoittivat, oli Timoskaisen

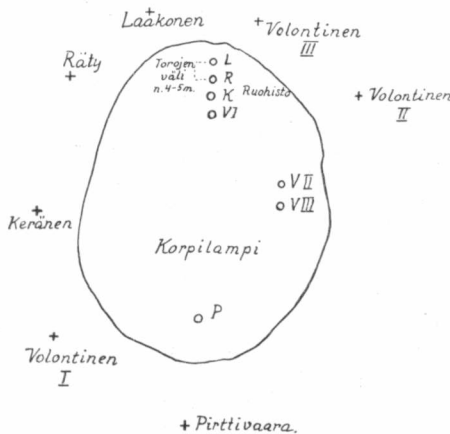
¹⁶ Silloin asuttiin kylänaapurien kalamajassa, jonka nämä olivat sinne syysnuottausta varten tehneet.

¹⁷ Ks. topografikarttaa, lehti VII: 13. 14.

talolla tapana pitää rysiään Pahkalammenojan suussa ja Kuivalaisella kylän lähellä Joensuunsillan molemmin puolin.

Liusvaaran kyläläisten kevätkalastuspaikkoina olivat usein tietyt pikku järvet, jotka tälle seudulle ovat ominaisia. Niinpä Ontrei Kuivalainen kalasti Varpajärvessä, kylästä n. 3 km pohjoiseen; Semoi Martiskainen Pyyttölammessa Suojärven puolella; edellisen veli Jermei Martiskainen Nurmilampi-nimisissä pikkujärvissä (4 kpl.) Suojärven puolella; Jyrki, Riiko, Davida ja Feodor Martiskainen isoissa Mäntäjärvessä ja Konttijärvessä Suojärven puolella, missä ainakin paikoin eri miehillä oli rysiä samoissa lahdissa toistensa vieressä; nämä kalastivat siellä myös kaksi osakasta käsittävin nuottuein. Muuan kyläläinen taas, joka oli köyhä ja raihnas, piti rysiä Ylä-Liusjärvessä kylän edustalla. Huomattakoon kuitenkin, että eräät kyläläiset usein muuttivat kevätkalastuspaikkoja. Niinpä mainitun Davida Martiskaisen tiedetään toisinaan kalastaneen Jokilampi-nimisessä järvessä Suojärven puolella, toisinaan taas Rukasenjärvessä, kylästä n. 5 km itään, ja väliin Särkilammassa (2 kpl.) Aunuksen puolella.

Kuva 2. Korpilammen kylän talojen vakituiset särkimerta-paikkaomistukset kuden aikana kyläjärvessä l. noin 1,5 km pitkässä Korpilammessa. L Laakosen, R Rädyn, K Keräsen, P Pirttivaaran, VI ensimmäisen Volontisen numerosta, VII toisen Volontisen numerosta, VIII kolmannen Volontisen numerosta. Rannalle merkitty talojen asemapaikat. — Likimääräisesti paikkakuntalaisen muistitiedon mukaan piirretty.

Yksityisesti säännön mukaan vakinaisilla ja enemmän tai vähemmän kaukana asuinpaikoilta sijaitsevilla pyyntipaikoilla harjoitettu kevätkalastus ja osittain talvinen mateenpyynti muistutti niin ollen taloudellis-yhteiskunnallisesti lähinnä ansapolkukulttuuria, josta edellä on ollut puhe.

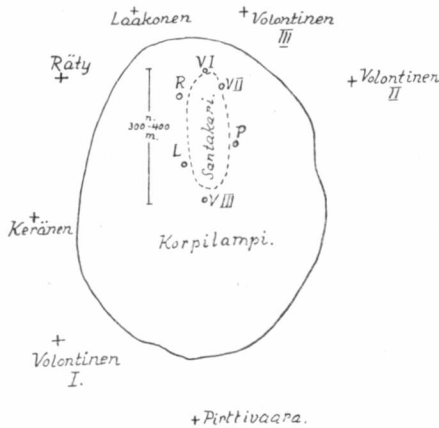
Korpilammen kylässä taas on eri taloilla ollut kyläjärvässä eli n. 1,5 km pitkässä Korpilammessa särjen kudun aikaisessa kalastuksessa vikituiset pyyntipaikat, joita kylläkin oli vain yksi. Niissä käytettiin yhtä kahden pohjaan lyödyn näreen (*toro*) väliin sijoitettua mertaa. Kyläläisten särkimerta-paikkaomistukset, jotka näkyvät myös oheisesta kartasta (kuva 2), sijaitsivat seuraavasti: Laakosen, Rädyn, Keräsen ja yhden Volontisen numeron talon mertapaikat olivat peräkkäin n. 4—5 m:n päässä toisistaan järven toisessa päässä sijaitsevan ruohiston vierellä. Kahden Volontisen numeron talojen pyyntipaikat olivat vierekkäin suunnilleen keskellä toista rantaa. Pirttivaaran merta-paikka oli talon kohdalla vastakkaisessa päässä järveä kuin ensinmainittujen neljän kylänaapurin. Särjen kudun aikana ei käytetty muita pyydyksiä eikä pyyntipaikkoja kuin torolaitteita Korpilammessa.

Yllämainittu järjestys koski vain särjen kudun aikaista pyyntiä. Muulloin avoveden aikana verkoilla ja rysillä kalastettaessa ei kyläläisillä ollut vakituksia kalastuspaikkoja Korpilammessa tai muualla. Kuitenkin oli sääntönä, ettei kyläläinen samana pyyntikautena laskenut verkkoja eikä rysiä samaan lahteen, mihin kylänaapuri jo oli ennättänyt panna pyydyksiä. Toisaalta oli mainitussa hajalla Korpilammen ympärillä asuvassa kylässä tapana, että naapurit panivat pyydyksiä toisen talon tontin kohdalle. Niinpä esim. Pirttivaaran talon verkkoja ja rysiä saattoi olla Laakosen kohdalla, vaikka edellinen sijaitsee vastakkaisella puolella järveä kuin jälkimmäinen.

Mateita Korpilammen talolliset pyysivät yksistään Korpilammessa. Ja kullakin talolla oli tällöinkin vakituinen ja vain yksi pyyntipaikka, jossa se piti mertojaan (*pyrri*). Niitä oli taloilla tavallisesti 4—5 kpl., jotka kiinnitettiin samaan pohjaan lyötyyn seipäeseen. Toiseksi kaikkien talojen mademertapaikat sijaitsivat järven toisessa päässä olevan n. 300—400 m pitkän,

muodoltaan pitkulaisen hietakarim ympärillä; eräiden sen toisella sivulla ja muutamien taas vastakkaisella reunalla ja erään kyläläisen hietakarim toisessa päässä jne. (kuva 3). Se, että kaikkien talojen pyyntipaikat tässä pienessä järvessä olivat yksillä kohdilla, johtui siitä, että made kutee vain tietyissä paikoissa. Se teki myös pyyntipaikkojen vakiintumisen mahdolliseksi, koska kukin saattoi vuosittain panna pyydyksensä siihen paikkaan, minkä kerran oli havainnut hyväksi ja tuottavaksi. Madepaikat olivat siis yksityisten talojen vakituisesti omistamia, ja jos joku laski mertansa toisen paikkaan, oli jälkimmäisen omistajalla oikeus heti ottaa se pois. Kylän tilattomatkin olisivat talollisten sitä kieltämättä saaneet pitää kyläjärvessä mateenpyydyksiä, samoin kuin särjen kudun aikana, mutta köyhinä he eivät siihen kyenneet.

Usean kylän yhteiset nuotantvetopaikat ovat Ilomantsissa olleet tavallisia. Niinpä Melaselän vesistöissä oli asianlaita vanhan polven aikana seuraava: ostronsaarelaiset vetivät nuottaa kyläsaarensa Ostronsaaren ympärillä; veitsisyrjäläiset vetivät samoja apajia kuin edelliset, samoin kuin Mutalah-

Kuva 3. Korpilammen kylän talojen vakinaiset mademertapaikat Korpilammessa, sen toisessa päässä sijaitsevan santakarim syrjässä. L Laakosen, R Rädyn, P Pirttivaaran, VI ensimmäisen Volontisen numeron talon, VII toisen Volontisen numerosta, VIII kolmannen Volontisen numerosta. Myöskin Keräsen talolla on ollut mademertapaikka saman santakarim vierellä. — Likimääräisesti paikkakuntalaisen muistitiedon mukaan piirretty.

den kyläläiset, jotka nuottasivat myös Jylmäkössä; Melaselän nuottueet kalastivat etupäässä Viiksinselällä ja joskus Ostronsaarenkin tykönä; nehvonnienmäiset syksyllä etupäässä Haapajärvestä (kylästä n. 4 km koilliseen) ja kesällä toisinaan samoilla apajilla kuin ostronsaarelaiset. Usean kylän yhteinen nuottakalastusvesi oli myös Megrinjärvi, jossa kertoman mukaan syksyllä kalastivat muikkua Hingervaaran kyläläiset, jotka asuivat järven Aunuksen-puoleisella rannalla, sekä Ilomantsista Liusvaaran ja Slobodanvaaran asukkaat. Nämä vetivät nuottaa samoilla apajilla, mm. tuottoisimmalla Lokanapajalla Hingervaaran kylän kohdalla. Kun Liusvaaran ja Slobodanvaaran asukkaat eivät enää käyneet siellä kalastamassa, Hingervaaran naapurikylän Kuutamalahden kyläläiset alkoivat vetää nuottaa yhdessä hingervaralaisten kanssa; Hingervaaran kylän kerrotaan muuten tulleen asutetuksi Kuutamalahdesta käsin.

Yhteisiä nuottavesiä käytettäessä oli tapana, että jos useita nuottia tai nuottakuntia oli saapunut samalle apajalle, ensiksi tulleella oli oikeus vetää kerran eli yksi apaja, minkä jälkeen toiseksi saapuneella oli samanlainen vetovuoro jne. Apajat voitiin myös järjestää tiettyyn vuorokiertoon niissä kalastavien nuottien kesken. Niinpä Megrinjärvellä, jossa, kuten edellä on kerrottu, useita nuottia kävi pyytämässä muikkua, muistettiin olleen voimassa molemmat mainitut oikeustavat. Aiemmin oli näet tapana, että jokaista apajaa vedettiin siinä järjestyksessä kuin kukin nuotta tai nuottue oli kunakin päivänä (aamuna) ehtinyt sille saapua. Mutta kun sitten syntyi riitoja siitä syystä, että kun aamun koittaessa jollekin apajalle tullut nuotta oli vetänyt yhden kerran ja taas myöhemmin saapunut ja piilossa odotellut nuotta, joka sen jälkeen pääsi vetämään, sai enemmän kaloja kuin aikaisempi nuotta, koska päivä oli ehtinyt pitemmälle, päättivät kalastajat järjestää parhaat apajat vuorokiertoon.¹⁸ Nämä olivat: Lokka, Kedvelö, Velli, Slaunikki, Patuna, Lehtosaaren apaja, Lehtorannan apaja, Ruokorannan apaja, Kokkonien apaja ja Kantoapaja. Huonommissa eli sivuapajissa noudatettiin edelläsanoitua

¹⁸ Ks. myös MANNINEN, mt., s. 14.

vanhaa järjestystä. Vuoroapajat olivat päivän saman nuotan hallussa; vaihto tapahtui keskiyön aikaan. Oli tapana, että kalastajat joka syksy sopivat vuorojärjestyksestä alkavana pyyntikautena pitäen kokouksen jossakin Hingervaaran kylän talossa. Muuten alkoi kalastuskausi viikkoa ennen pokrovanpäivää, kesti n. 3 viikkoa ja oli parhaimmillaan pokrovan aikaan.

Yhteisillä nuottavesillä esiintyneistä oikeustavoista mainittakoon edelleen sääntö, ettei verkkoja ollut lupa panna niille paikoille, missä oli ollut tapana vetää nuottaa. Ostronsaaren — Melaselän tienoilla oli sananparsi: «nuotta on vapaampi kuin verkko» (= nuotalla on etuoikeus). Talvinuottauksessa, joka eräitä vuosikymmeniä sitten oli vähäistä, oli voimassa se järjestys, että asianomainen apaja kuului k.o. pyyntikauden sille nuotalle, joka samana talvena oli jystänyt siihen uittoavannot (Ostronsaaren tienoo).

Nuottakalastusta harjoitettiin tavallisesti yhtiössä, mutta toisinaan jollakin talolla oli oma nuottansa. Melaselässä oli n. v:n 1900 tienoilla seuraavat nuotat: 1) Vilokkisen talolla yksinään; 2) veljeksillä Paavila ja Nikola Purmosella yhteinen; jälkimmäinen asui Haapavaarassa, n. 10 km Melaselästä; 3) kahdella Palvisen veljeksellä, jotka asuivat samassa talossa, mutta eri pirteissä ja ruokakunnissa; 4) veljeksillä Feodor ja Ontrei Purmosella, jotka olivat samaa perhettä; 5) Iivana Purmosella yksinään. Aiemmin oli myös veljeksillä Tapana, Ilja ja Nikola Purmosella ollut *yhtiönuotta*, jossa yhdellä osakkaalla oli puoli nuottaa ja kahdella yhteisesti toinen puoli. Mainittu yhtiö oli syntynyt siten, että kantatalon nuotta jätettiin pesänjaossa veljesten yhteiseksi ja että yksi osakas sittemmin osti toisilta puoli nuottaa. Melaselän nuottayhtiöt olivat useinkin lyhytaikaisia, kestivät esim. vain 2—3 vuotta. Tällainen yhtiö oli esim. Vilokkisen ja sen lähimmän naapurin Purmosen muodostama nuottakunta.

Ostronsaareissa oli miespolvi sitten vain yksi nuotta, nim. tiettyjen kahden lähimmän kylänaapurin (Jeskanen) yhteinen nuotta, jossa kummallakin oli puoli. Vuottoniemen kylässä oli vanhan polven aikana kaksi nuottaa: 1) Samukka ja Vahro Potkosen ja 2) Ontrei Kuivalaisen ja Omassa Maksimaisen; molemmissa oli kummallakin osakkaalla puoli nuottaa.

Liusvaarankin tienoilla nuotat olivat säännönmukaisesti kahden talon puoleksi omistamia. Feodor ja Davida Martiskaisella ja toiseksi Jyrki ja Riiko Martiskaisella oli yhteinen nuotta, jolla he kalastivat Mäntäjärvässä ja Konttijärvässä, missä he taas keväällä pyysivät yksityisesti verkoilla ja rysillä. Mainitulla Davida Martiskaisella oli yhteinen nuotta myös Miša Martiskaisen (Liusvaarasta) kanssa, jolla he syksyllä kalastivat Megrinjärvässä. Siellä kalastivat yhteisellä nuotalla myös Jehkimä Laaskonen Liusvaarasta ja Mikki Martiskainen naapurikylästä Slobodanvaarasta. Megrinjärven rannalla sijaitsevan Hingervaaran kylän molemmilla taloilla oli yhteinen nuotta; kummallakin puoli nuottaa. Ja eräänä aikana kerrotaan Hingervaaran ja naapurikylän Kuutamalahden taloja olleen osakkaina samoissa nuotissa.¹⁹ Yllämainittujen liusvaaralaisten ym. nuottueet olivat monivuotisia yhtiöitä, joissa yhtiösopimusta vuosittain jatkettiin.

Ilomantsilaisella nuotalla tarvittiin 4 henkeä, mistä johtui, että kahden osakkaan nuottueissa kumpikin osakas hankki 2 henkilöä, joista toinen tavallisesti oli nainen (soutaja). Kun osakkaita oli 3, joista yhdellä oli puoli nuottaa ja kahdella yhteisesti toinen puoli, niin edellinen pani 2 ja jälkimmäiset yhden henkilön nuotalle. Kumpikin nuottapuoli hankki myös veneen; milloin kahdella osakkaalla oli yhteisesti puoli nuottaa, nämä saattoivat yhteisesti ostaa veneen (Melaselkä, Liusvaara).

Toisinaan nuottakunnalla oli yhteisesti tehty kalasauna jollakin kaukaisella pyyntipaikalla, kuten eräällä Liusvaaran nuottueella Mäntäjärvellä; toinen saman kylän nuottue sai käyttää sitä korvauksetta.

Yhtiökalastusta harjoitettiin myös verkoilla pyydettyäessä. Niinpä Korpilammella Rädyn talo ja sen naapuritalo Volontinen pyysivät tuonnoin verkoilla yhtiössä sekakalaa (haukia, ahvenia, särkiä) Korpilammessa, sitten kun särjen kutu, jolloin joka talo kalasti yksinään, kuten edeltä tiedämme, oli loppunut. Molemmilla osakkailla oli 8 verkkoa (pituus tav. n. 30 m), mutta ei pidetty aivan tarkkaa vaaria siitä, että kummallakin olisi ollut aivan yhtä pitkät pyydykset. Erotukseksi pidettiin ver-

¹⁹ Molemmissa kylissä asui kertoman mukaan samaa sukua (Mattinen).

koissa sellaista tuntomerkkiä, että Rädyllä oli käyrä ja Volontisella suora puikkari.²⁰ Muuten ei Korpilammella käytetty omistusmerkkiä (puumerkkiä) kalanpyydyksissä (verkoissa, merroissa tai rysissä) eikä toisaalta esim. veneessä tai airoissa.²¹

Puheenaolevassa yhtiössä oli tapana, että ainakin muutamia (2—3) kummankin osakkaan verkkoja pantiin peräkkäin eli *juoneen*, mutta toisinaan saattoivat Rädyn verkot olla järven toisella ja Volontisen toisella rannalla. Pyydyksiä kokemaan kumpikin pani miehen; vene oli kumman kulloinkin. Tämä yhtiö oli kerroman mukaan voimassa vuosikymmeniä. Rädyn talo ja sen toinen naapuri Keränen kalastivat myöskin verkoilla yhtiössä, nim. Heräjärven, kylästä n. 6 km. Kummallakin oli 2 tai 3 verkkoa ja yksi mies kalastamassa; veneen he saivat korvauksetta lainaksi mainitun järven rannalla asuulta. Kalastajat lähtivät aamuisin kylästä ja palasivat illalla, jolloin saalis jaettiin. Muunlaisesta tai muiden talojen keskinäisestä yhtiöpyynnistä kuin mitä edellä on mainittu ei tiedonantajani tiennyt Korpilammelta kertoa.

Kalastusyhtiössä toimitti saaliinjaon ainakin toisinaan vanhin osakas (Melaselkä). Se suoritettiin siten, että isommat kalat jaettiin kappaleittain ja pienemmät ropeella (Melaselkä). Paikoin taas isommat hauet jaettiin kappaleittain, mutta pienemmät kalat puntarilla punniten erottamatta eri kalalajeja. Vielä oli tapana, että jos joku osakkaista sai vähemmän kuin toiset, tälle seuraavalla kerralla annettiin vastaavasti enemmän; *jakoperää* (haukea) ei siis paloiteltu (Korpilampi). Jos taas yhtiössä jollakin osakkaalla oli 2 osaa ja kahdella yhteisesti samoin 2 osaa, niin saalis jaettiin ensiksi kahtia ja toinen puolisko sen jälkeen

²⁰ Samantapaisia tuntomerkkejä — ei siis varsinaisia omistusmerkkejä — käytettiin Vienan-Karjalassakin kalanpyydyksissä. Tunkuan Lusmanvaaran kylässä oli näet tuonnoin Timo Jelaginilla verkoissa ja rysissä tuntomerkkinä punainen nauha ja Koške Zaikovilla pieni tuohikäpry. Jonkun kyläläisen kalanpyydykset saattoivat olla ilman mitään tuntomerkkiä, mikä seikka erotti ne muiden pyydyksistä. Muuten oli siellä tapana, että kalanpyydyksissä käytettiin tuntomerkkiä vain yhtiössä kalastettaessa paitsi verkoissa, joissa se oli säännön mukaan, koska tuuli saattoi kuljettaa ne mukanaan.

²¹ Omistusmerkkiä ei Korpilammella käytetty myöskään mademerroissa, joita, kuten edellä on mainittu, kyläläiset pitivät yhteisellä pyyntipaikalla toistensa lähetyvillä.

kahteen osaan (Melaselkä). Jakotoimitus tapahtui rannalla (Melaselkä) tai jonkun osakkaan pirtissä. Paikoin oli tapana, että yhteisessä verkkopyynnissä saalis jaettiin kulloinkin sen osakkaan asunnossa, jonka veneellä oli käyty pyydyksiä kokemassa (Korpilampi).

Kaskioikeus ja kaskiyhtiöt.

Yhteisissä metsissä kaskettaessa on karjalaisten parissa noudatettu erinäisiä maanvaltaustapoja. Niinpä Ilomantissa, milloin kaskeksi valittu alue sijaitti kuusia tai mäntyjä kasvavalla maalla, *pyällettiin* puut, mikä merkitsi sitä, että puut jonkin matkaa tyvestä ylöspäin kuorittiin ympäriinsä. Tämä valtaustoimitus riitti sinänsä turvaamaan omistusoikeuden alueeseen.²² Lisäksi oli tapana, että kaskimaa sekä pyällettiin että kuhunkin puuhun veistettiin pilkka (*paali*), johon vielä piirrettiin *pykälä*. Pykälä tarkoitti asianomaisen miehen omistusmerkkiä (puumerkkiä), jota paitsi kaskipuissa käytettiin muissakin omistuksissa. Liusvaaran kylässä oli eräällä taiolla pykälänä yksi lovi, eräällä 2 ja eräällä 3 lovea; sitäpaitsi oli muunkinlaisia pykälämerkkejä.²³ Kun yhtiö valtasi kaskialueen, suoritettiin paalettaminen ja pykälöiminen siten, että vain yksi osakkaista, tavallisesti vanhin, veisti pykälämerkkinsä puihin. Muuten eri miesten pykälämerkit olivat tunnettuja naapurikylissäkin (Liusvaaran tienoo).

Kasken valtaustapoja on karjalaisalueella ollut käytännössä useita ja paikkakunnittain vaihtelevia, mikä seikka todistaa kaskenpolton vanhastaan suurta taloudellista merkitystä tämän heimon parissa. Niinpä Vienan-Karjalassa Akonlahdella oli tapana suorittaa havumetsässä sijaitsevan kaskialueen valtaus siten, että sitä rajoittaviin puihin (kuusiin ja mäntyihin) veistettiin pilkkoja niin kauaksi toisistaan, että kustakin pilkasta selvästi näkyi seuraavaan merkkiin²⁴; pilkoissa ei käytetty omistusmerkkiä (puu-

²² Ks. myös V. VOIONMAA, Suomen karjalaisen heimon historia, Helsinki 1915, ss. 109—111, 133; MANNINEN, mt., s. 37 j. ss., s. 67 j. ss., kuva s. 42.

²³ Ks. myös A. R. SAARENSEPPÄ (CEDERBERG), Kuvauksia Pohjois-Karjalan maataloudellisista oloista I, Joensuu 1912, s. 37; VOIONMAA, mt., ss. 133—134.

²⁴ Ks. myös MANNINEN, mt., s. 69; VOIONMAA, mt., s. 133.

merkkiä tms.). Toinen sikäläinen niinikään havumetsässä käytetty valtaustapa oli se, että edellämainittujen rajapilkkojen lisäksi, jotka siis jo sellaisenaan olivat omistusoikeudellisesti riittäviä, samana vuonna kuin pilkoitettiin kaskimalta kaadettiin pienemmät kuuset. Aunuksen puolella Porajärven Pusomalahdessa taas on lehtimetsässä sijaitseva kaskialue vallattu *tähystämiselä*, mikä tarkoittaa sellaista valtausmenetelmää, että isommista koivuista karsittiin vesurilla alimmat oksat noin käden korkeudelle saakka ja pienemmät puut ja vesat kaadettiin maahan.²⁵ Pilkkoja ei tällöin veistetty valtausalueelle rajapuihin yms.

Kaskia raivattiin Ilomantsissakin kylän lähelle ja kauas saloille. Kaukokaskista on perimätietous säilyttänyt useita muistoja.²⁶ Niinpä Liusvaaran Martiskaisen suurperheellä on kertoman mukaan ollut kaski Metsälmin saloilla, n. 15 virstaa kylästä itään. Kaski oli niin suuri, ettei kaikkia eloja jaksettu vedättää kotiin, sillä sinne ei ollut tehty kaskiriittä, vaan 2000 lyhdettä jäi mätänemään aumoihin.²⁷ Martiskaisilla oli kaski myös Majasjärven kankaalla, n. 12 km kylästä itään (Suomen rajalla Kolmikannassa). Ostronsaaren saarikylän asukkailla muistetaan olleen kaskia kaukana mantereella, mm. Pahakalassa kylästä n. 10 km länteen ja Markenvaarassa, n. 14 km lounaaseen sekä Olkkosenvaarassa. Todellisena kaukokaskena voimme pitää Hilipanvaarassa asuneen Mikita-nimisen miehen kaskea, joka perimätiedon mukaan sijaitsi 40 virstan päässä kotoa Aunuksen puolella Porajärvellä; paikkaa ruvettiin sittemmin kutsumaan Mikitanvaaraksi.

Paikoitellen näkyy olleen tapana, että kyläläisillä oli vakituiset kaskialueensa kylän lähistöllä sijaitsevilla yhteismetsissä. Niinpä Liusvaaran taloilla oli tuonnoin kylän lähellä jakamattomilla tiluksilla vakituiset kaskialueensa, joiden sijainnit ja rajat näkyvät oheisesta kartasta (kuva 4).²⁸ Davida Martiskaisella oli Varpajärvenkankaalla (kylästä n. 3,5 km) kaksi aluetta toistensa lähellä (I). Jermei Martiskaisella oli samalla suun-

²⁵ Ks. myös MANNINEN, mt., kuva s. 57, s. 68 j.ss.

²⁶ Ks. myös MANNINEN, mt., ss. 50—51, 53—54.

²⁷ Eräällä Pahkalammen miehellä kerrottiin olleen niin suuren salokas-ken, ettei hän jaksanut päivässä kyntää enempää kuin 3 vakoa.

²⁸ Ks. myös MANNINEN, mt., s. 73 j.ss.

Kuva 4. Liusvaaran talojen yksityiset, vakituiset kaskeamisalueet kylän läheisessä yhteismetsässä. I Davida Martiskaisen, II Jernei Martiskaisen, III Feodor Martiskaisen, IV Jyrki Martiskaisen, V Semoi Martiskaisen, VI Riiko Martiskaisen, VII Ontrei Kuivalaisen. — Piirretty Liusvaaran isojakokartalle.

nalla, nim. Talvitorkanaholla, samoin kaksi kaskialuetta (II). Toisten kyläläisten kaskimaat olivat lähempänä kylää, sijaiten suunnilleen Umpilammen—Lepikkokankaan ja kylän välillä. Feodor Martiskaisella oli siellä kaksi aluetta, toinen Umpilammen (kylästä n. 1,5 km) länsi- ja toinen itäpuolella (III). Jyrki Martiskaisella oli samoin kaksi aluetta, nim. Umpilammen itärannalla Feodor Martiskaisen alueen vieressä ja toinen etelämpänä Lepikkokankaalla (IV). Semoi Martiskaisella oli niinkään kaksi aluetta, viimeksimainituista omistuksista kylään päin (V). Edellisten alueiden välissä sijaitsi Riiko Martiskaisen kaskeamispaikka (VI); sillä suunnalla oli myös Kuivalaisen talon kaskialue (VII). Huomattakoon kuitenkin, että Davida Martiskaisella oli tapana kasketa myös Lepikkokankaalla, nim. noin 1 km Jyrki Martiskaisen alueesta pohjoiseen. Mainituilla alueilla niiden

omistajat tekivät vilja-, pellava- ja nauriskaskia. Viljakaski oli vanhan polven aikana keskimäärin 1—2 ha, pellavakaski 1—2 aaria ja nauriskaski n. 10—12 aaria, johon kylvettiin 5—6 lusi-kallista (yhdestä lusikasta kylvettiin n. 2 aaria). — Vuottonie-men kylässä taas oli miespolvi sitten kaskeamisjärjestys se, että Vahro Potkonen kaskesi Suopellonvaarassa, Samukka Potkonen Raitavaarassa ja Ontrei Kuivalainen Joensuunvaarassa ja Räk-lammen vaaroissa, joihin paikkoihin oli kylästä n. 4—6 virstaa.

Kaskiyhtiöitä, jotka ovat olleet luonteenomaisia karjalaiselle yhteiskuntaelämälle, oli useita eri tyyppisiä. Ensinnäkin koko kylä saattoi tehdä yhteisen kasken. Perimätiedon mukaan on näet Salmijärven kylällä (5 taloa) eräitä aikoja sitten ollut yhteinen ruiskaski, josta otettiin kaksi viljaa, minkä jälkeen yhtiö, jossa osuudet olivat yhtä suuret, purettiin. Paikkaa, jossa mainittu suurkaski sijaitsi, ruvettiin sittemmin kutsumaan Kansanrajakoksi (näkyä kuvassa 1). Toiseksi on ollut tapana, että muutamat saman kylän talot perustivat kaskiyhtiön. Niinpä Suojärven Vegarusken suuressa kylässä kaskiyhtiöön kuului 3—4 osakasta. Edelleen on esiintynyt kaskiyhtiöitä, joissa osakkaat olivat eri kylistä. Feodor Martiskaisen Liusvaarasta ja Davida Martiskaisen Salmijärven naapurikylästä kerrottiin näet *pyältäneen* ja kaataneen kasken Polsinanvaarassa (Suojärvellä), jonne oli n. 25 km Liusvaarasta.²⁹ Samoin perimätieto tietää kertoa, että Liusvaaran ja Salmijärven kylillä on ollut yhteiskaski, Yhteisen rajakon kangas-nimisessä paikassa Suojärven puolella.³⁰

Kaskiyhtiöissä, olivatpa ne suurempia tai pienempiä, osuudet olivat perimätietojen mukaan useinkin yhtä suuret. Oli sellaisiakin yhtiöitä, joissa toisilla oli yksi ja toisilla kaksi osaa; edelliset panivat silloin yhden ja jälkimmäiset kaksi miestä työhön (Suojärvi, Vegarus).

Naisten työtä ei eräissä kaskiyhtiöissä otettu ollenkaan huomioon, vaan heidän oli tehtävä työnsä korvauksetta (Vegarus). Huomattakoon kuitenkin, että eloja puitaessa mies ja nainen

²⁹ Mainitun kasken kerrotaan kuitenkin jääneen polttamatta.

³⁰ Ks. myös MANNINEN, mt., s. 48.

olivat samanarvoiset, jolloin osakkaiden ei siis tarvinnut panna yhtä monta miestä riihelle.

Kaskia on tehty myös vuokramaalle. Niinpä Ostronsaaren kylässä oli tapana, että kun tilaton teki kasken tilallisen maalle ja sai tältä myös siemenen, sato jaettiin tasan viljelijän ja maanomistajan kesken. Viljelijän oli tässä tapauksessa tehtävä koko työ, mm. omin hevosin toimitettava kyntö ja muut ajotyöt. Sensijaan kumpikin puoli pani yhtä paljon väkeä riihelle, jolloin sato jaettiin, vilja kapalla, oljet kuvoittain ja ruumenet vasulla.

Yhteisniityt.

Yhteisniittyjä syntyi karjalaisella pohjalla eritoten talon jakamisen johdosta. Niinpä Melaselän kylässä kolmella veljeksellä, Ilja, Tapana ja Nikola Purmosella, jotka asuivat samassa talossa, mutta eri ruokakunnissa, oli tuonnoin yhteiset luh-taniityt, joita heillä oli kahdessa paikassa, kolme kummassakin; pellot he sensijaan olivat jakaneet keskenään. Ja samassa kylässä kerrottiin niinikään veljeksillä Iivana ja Mikael Lyhykäisellä olleen yhteisiä niittyjä. Suojärven Vegaruksessa sanotaan esiintyneen tapauksia, että kantatalon kaikki niityt esim. viiden veljeksien erotessa jäivät yhteisiksi, kun sensijaan pellot jaettiin. Niityt jäivät pesänjaossa yhteisiksi useinkin sen takia, ettei niitä erisuuruusina käynyt sopivasti jakaminen (Melaselkä). Korpilammen kylässä taas on kolmella naapuritalolla, Rädüllä, Keräsellä ja yhdellä Volontisen numeron talolla, ollut kaksi yhteistä niittyä (Alasuo ja Lamminpää) yksityisten niittyjen rinnalla.

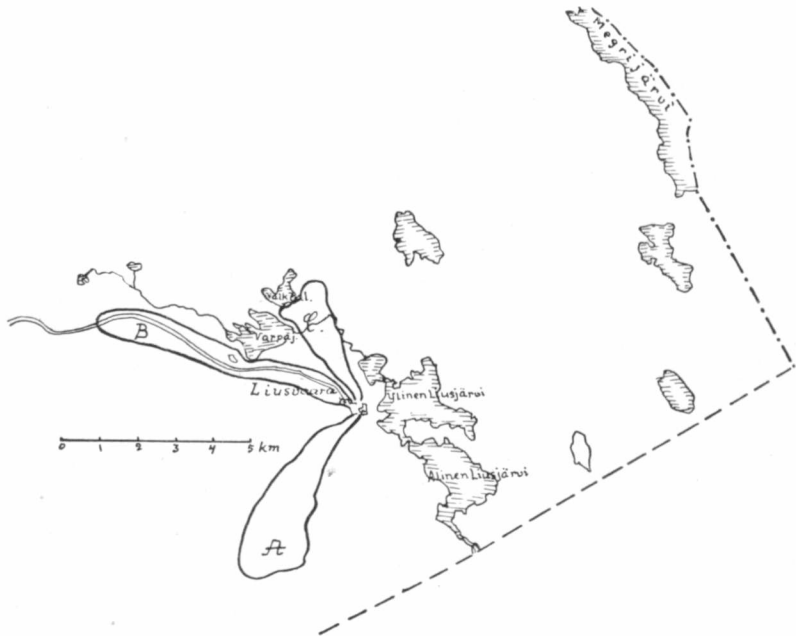
Yhteisniityt olivat osaksi yhteisesti niitettäviä, osaksi vuorovuosin käytettyjä. Niinpä edellämainitut kolmen osakkaan niityt Korpilammella niitettiin yhdessä samoin kuin Melaselässä Lyhykäisten yhteiset nurmet. Tällöin oli Korpilammella tapana, että vuosittain pidetyssä osakkaiden kokouksessa päätettiin niittoajasta ja montako henkilöä kunkin oli pantava työhön. Toisinaan osakasta kohden piti hankkia yksi ja toisinaan kaksi miestä. Niitto voitiin järjestää myös siten, että joku osakkaista pani heidän yksinomaan naisia, koska tässä työssä molemmat sukupuolet karjalaisten katsomuksen mukaan olivat samanarvoiset, joten

pääasia oli, että henkilöluku oli yhtä suuri. Myöskin saatettiin sopia siten, että joku pani vähemmän niittäjiä kuin toiset, mutta sitävastoin enemmän väkeä haravoimaan. Heinät jaettiin heti, kun ne oli saatu pieleksiin. Tällöin annettiin joka osakkaalle yhtä monta puuväliä kustakin pieleksestä. Jakoa ei suoritettu arpomalla, vaan kukin *nimesi* eli sanomalla ilmoitti, minkä puuvälin halusi. Paikoin taas heinät jaettiin tehtäessä ruoittain, kuten Melaselässä mainittujen kahden Lyhykäisen yhteisniityillä.

Vuorovuosin käytettyjä yhteisniittyjä kerrotaan olleen yleisesti Suojärven Vegaruksessa, missä näet talonjaossa kaikki niityt saatettiin järjestää osakkaiden keskiseen vuosikiertoon siinäkin tapauksessa, että niittyjä oli esim. 20:ssä eri paikassa ja että osakkaita oli jopa 5. Tällöin oli kullakin osakkaalla vuosittain käytettävänä useita niitykappaleita, jotka seuraavana vuonna tietyssä järjestyksessä siirtyivät toiselle osakkaalle. Paikoitellen on vuorovuosin nitettäviä niittyjä käytetty siten, että sama osakas omisti saman niitykappaleen kahtena vuotena peräkkäin. Sellainen järjestys oli voimassa Melaselässä kolmen Purmosen veljeksen kesken, joilla, kuten edellä on mainittu, oli kaksi yhteisnurmea, joissa kummassakin oli 3 niitykappaletta.

Laiduntalouden yhteiskunnallisia muodostumia.

Karjalainen kylätyyppi, jolle useinkin on ominaista haja-asutus, on synnyttänyt lehmikarjan laitumella käynnissä eräitä yhteiskunnallisia muodostumia. Kylän eri asutukset («vaarat», «mäet») ovat laiduntaneet karjaansa eri suunnilla, vaikka itse metsälaitumet olivatkin yhteisiä. Niinpä Kuolismaassa oli n. 30—40 vuotta sitten (v:sta 1927 lukien) kyläkuva tässä kohden seuraava: Itäpäässä kylää eli Jakunvaaralla asuvien karja kulki päivittäin laitumella itäänpäin, pitkin nykyisen Liusvaaraan vievän maantien vartta. Timoskalanvaaran ja keskikylän eläjien lehmät kulkivat Vuottoniemen kylää kohden, nim. n. 10 km:n päähän Varpajärvelle ja Pajarinkoskelle asti. Länsiosan eli Kettulanvaaran talojen karja kävi laitumella Mõhkölle päin Miikkulanvaaralle saakka. Vuottoniemen kylässä taas Kuivalaisen, Maksimaisen, Iivisen ja Martiskaisen talojen karja

Kuva 5. Liusvaaran eri kylänosien lehmikarjan päivittäinen kierros (merkitty paksuhkolla viivalla) aitaamattomalla yhteisellä metsälaitumella. A kyläkujan pohjoispuolella, B—C eteläpuolella sijainneiden talojen. — Kartoitettu topografikartalle.

kulki yhdessä laitumella Joensuunvaarassa ja Raitavaarassa sekä kahden Potkosen talon lehmät Kasisvaarassa ja Pliittakankaalla (Haukijärvi). Liusvaarassa järjestys oli se, että kylän halki kulkevan kujan eteläpuolella sijaitsevien talojen, ts. Semoi, Jermei, Jyrki ja Feodor Martiskaisen sekä näiden kotitaloistaan erkaantuneiden poikien karja kulki laitumella kylästä etelään päin olevissa metsissä, menen päivittäin Leppäkankaalle asti n. 7 km kylästä (kuva 5: A). Kyläkujan pohjoispuolella asuvien Davida ja Riiko Martiskaisen ja näiden oman talouden perustaneiden poikien, kaikkiaan 8 talon, lehmät kulkivat länteen ja pohjoiseen päin sijaitsevilla saloilla, nim. Kuolismaan kylän suuntaan n. 8 km:n päähän (B) ja toisinaan Mustanahonkankaalle (C), riippuen siitä, mille taholle karja, joka kulki paimenetta, sattui aamulla lähtemään kylästä. Metsälaitumet olivat siis kylän yhteiset, mutta käytännössä oli mainittu jako voimassa.

Melaselän suhteellisen tiheään asutussa pääkylässä taas asujamien lehmät kulkivat yhdessä joukossa aitaamattomalla metsälaitumella.

Kylän laiduntalous on karjalaisellakin pohjalla suuresti riippunut paikallisista luonnonsuhteista. Niinpä saariasutuksen laiduntalous saattoi saada omat erikoiset muotonsa, kuten Ostronsaaren kylä osoittaa. Kun Ostronsaarella sen pienuuden takia ei ollut tarpeeksi laidunta, pidettiin kylän lehmikarjaa — lukuunottamatta yhtä taloa (Tapana Jeskanen), jonka lehmät kävivät laitumella kotisaaren metsissä — mantereella Uitto-nimisessä paikassa, kylästä n. 2 km. Karja vietiin sinne keväällä, sitten kun määräpäivä oli kulloinkin yhteisesti sovittu. Kuljetus tapahtui kylän karjalautalla, jonka osakkaat yhteisesti ja yhtäläisesti pitivät kunnossa; tässä kohden ei otettu huomioon kunkin karjalukua tms. perustetta. Karjaa vietäessä miehet soutivat ja naiset toimivat apulaisina. Uitossa oli kullakin 4 talolla oma navettansa³¹, johon karja yöksi pantiin; navettain väliä oli n. 100 m, paitsi kahden (Oleksi ja Jyrki Jeskasen) vain kymmenkunta metriä. Siellä pidettiin lehmiä siksi, kunnes järvestä vesi aleni siinä määrin, että elukat pääsivät uimalla kotisaareen. Ja tapana oli, että kustakin talosta joka aamu ja ilta meni yksi nainen Uittoon lypsämään ja tuomaan maitoa kotiin.

Hevosia on Ilomantsissa, kuten karjalaiskylissä yleensä, pidetty salolaitumilla sinä aikana kesästä, jolloin niitä ei tarvittu peltotoissa.³² Niinpä Vuottoniemen kyläläisten hevoset kulkivat yhdessä joukossa Kasisvaara (kylästä 4 km pohjoiseen), Joensuuvaara (3 km etelään) ja Raitalammenvaara (4 km etelään) -nimisillä hevoslaitumilla. Niinikään Liusvaaran kylässä hevoset vietiin saloilte kylvöjen jälkeen. Koko kylä vei hevosensa samana päivänä. Varsinaista kyläkokousta ei asiasta pidetty, vaan lähimmät naapurit sopivat siitä keskenään ja antoivat tiedon toisille. Tällöin saatettiin odottaakin toisten hevosten joutumista ja syöttää sinä aikana omia hevosia kotinurmilla. Hevosten salolaitumina olivat täälläkin tietyt heinää kasvavat kangas-

³¹ Myöhemmin oli erällä kyläläisellä (Oleksi Jeskasella), joka osti kylänaapurinsa (Iivana Jeskasen) navetan, Uitossa kaksi navettaa.

³² Ks. myös MANNINEN, mt., s. 144.

maat, joita oli eri suunnilla n. 10—15 km:n päässä kylästä. Niitä olivat: Kuuttivaaran ja Valkealammen väliset kankaat kylästä kaakkoon Suojärven rajalla, Riitavaara ja Kansanrajakko (näkyvät kuvassa 1) etelään päin, Mikitanvaara itään päin valtakunnan rajalla ja Hingervaara rajan toisella puolen sekä Kivijärven ja Metsälmin tienoot pohjoisessa. Käytännössä kuitenkin sattui, että toisinaan puolen kylän hevoset vietiin esim. pohjoisessa oleville laitumille ja toisen puolen etelässä oleville, kun näet hevoset, milloin laidunta oli riittävästi, pysyivät paremmin koossa toisensa seurassa. — Liusvaaran naapurikylän Slobodanvaaran hevoset taas kulkivat Koppalavaarassa (näkyvä kuvassa 1), lähellä yllämainittua Mikitanvaaraa ja valtakunnan rajaa. Suojärven puolella sijaitsevan Salmijärven hevoset vuorostaan kävivät laitumella Jaakosinankankaalla, jolloin ne yhtyivät liusvaaralaisten Riitavaarassa ja Kansanrajakossa kuljeskeleviin hevosiin.

Hevosten ollessa saloilla, jolloin jokaisella oli kello kaulassa — ei kaikilla varsoilla, jotka muutenkin seurasivat vanhempia hevosia — kävivät kyläläiset silloin tällöin niitä katsomassa. Jos jonkun hevosen huomattiin kadonneen, ryhdyttiin sitä miehissä etsimään, jolloin taloa kohden lähetettiin mies. Jollei hevosta tällöin löydetty, piti kustakin talosta panna niin monta henkilöä etsimään, kuin siinä oli tähän toimeen kykeneviä; silloin menivät naisetkin. Samoin haettiin kylän yhteisin voimin naapurin kadonnutta lehmää. Hevoset tuotiin metsistä takaisin syyskuussa, ja toisinaan koko kylä nouti hevosensa yht'aikaa sovittuaan määräpäivästä kuten saloille vietäessä (Liusvaara).

Vertailun vuoksi mainittakoon, että Tunkuan Lusmanvaarassa oli tuonnoin tapana viedä hevoset kevätkylvöjen jälkeen saloille, missä ne kulkivat n. 15 virstan päässä kotoa ja yhtyivät Tunkuan, Koivuniemen ja Kuikkavaaran kylien hevosten kanssa yhdeksi joukoksi. Iljanpäivänä ne tuotiin taas kotiin. Koko kylä vei ja toi hevosensa yht'aikaa ja yhteisin voimin (mies talosta), mistä kulloinkin päätettiin kyläkokouksessa.

Syksyllä hevosia syötettiin rukiin orailla pelloilla ja kaskimailla, mitä pidettiin edullisena, koska oraat tällöin eivät päässeet lumen alla »happanemaan«. Ja milloin hevoset eivät ehtineet syödä kaikkea, päästettiin lehmätkin oraspelloille. Kukin

kyläläinen syötti omilla tiluksillaan, mutta toisinaan kaksi taloa, joissa oli aiturihevosia, jotka yksinään eivät pysyneet aidassa, liittyi *porukkaan* ja syötti hevosiaan yhdessä pitäen niitä vuoro-
tellen kummankin viljelyksillä (Liusvaara). Yllämainittuun ta-
paan verrattakoon Tunkuan Lusmanvaarassa esiintynyttä ilmiötä,
että näet kaksi veljestaloa (jotka äskettäin olivat jakautuneet)
toisinaan käytti vasikka-aitauksiaan (*sorto*) siten, että syöttivät
vasikoita yhteisesti, ensin viikkokauden toisen ja sitten saman ver-
ran toisen talon sorrossa, ja kun heinä oli chtiinyt kasvaa edelli-
sessä, elukat muutettiin sinne jne.

Paikoitellen, missä siihen oli tilaisuus, pidettiin hevosia ja
pienäkarjaa (lampaita) tietyissä *laidunsaarissa*. Niinpä
Vuottoniemessä (6 taloa) oli tapana, että kylän hevosia kyntö-
aikana laidunnettiin läheisessä Selkäsaarella, jonne ne illalla vie-
tiin ja aamulla tuotiin takaisin peltotöihin. Ostronsaaren saari-
kylässä vuorostaan olivat hevoslaitumina tietyt pienet saaret kyl-
än lähellä: Kuussaari, Jänissaari ja Murtoaari, joita käytettiin
vuoroitellen sen mukaan, minkä verran kussakin kulloinkin oli
ruohoa. Kaikkien kyläläisten täytyi aina pitää hevosensa sa-
massa, syöttövuorossa olevassa saarella. Mainittakoon, että Me-
laselässä kylän mökkiläiset pitivät lampaansa kylän edustalla
sijaitsevassa Kuninkaansaarella, joka oli heidän yhteislaitumensa.
Ostronsaarella taas Tapana ja Iivana Jeskanen laidunivat yh-
teisesti lampaitaan Kuussaarella ja Tervassaarella kylän lähis-
töllä; ne olivat vakiintuneet näiden talojen lammaslaitumiksi.³³

Ilomantsin karjalaisten laiduntalouteen kuuluu myös *opota*,
jolla paikkakunnalla ymmärretään aidattua aluetta, eritoten met-
sistynyttä peltoa (kaskea), jossa laidunmaan lisäksi saattaa olla
peltokappaleita. Opota sijaitti tavallisesti kylän lähellä (Lius-
vaara, Korpilampi) ja siinä laidunnettiin kaikkia kotieläimiä.
Toisinaan se saattoi olla kaukana saloilla, kuten Porajärven Hin-
gervaarassa muuan opota, jossa hevosia pidettiin syyspuolella.

Siirtyessämme opotain omistukselliseen puoleen huomaamme,
että ne usein ovat olleet tiettyjen pikku yhteisöjen omistamia.
Niinpä Liusvaarassa oli v. 1927 kolmella veljestalolla, Miša, Ki-

³³ Ks. myös MANNINEN, mt., s. 144.

rilä ja Iivana Riionpoika Martiskaisella yhteinen opota, joka alkuaan oli kuulunut heidän kotitalolleen ja sittemmin talonjaossa jäänyt yhteiseksi. Samassa kylässä oli toinenkin laidunopota, joka niinkään oli kolmen veljestalon, Tarassi, Riiko ja Ontrei Riionpoika Martikaisen yhteinen ja samoin kantatalon jaossa syntynyt; siellä oli osakkailla myös peltoa.³⁴ Korpilammella taas on kolmella naapuritalolla Rädyllä, Keräsellä ja yhdellä Volontisen numerosta ollut kaksi yhteistä opotaa eli laidunaitausta, jotka perimätiedon mukaan ovat alkuaan olleet mainittujen talojen yhteisiä kaskia, joita heinittyneinä sittemmin käytettiin laitumina. Ne sijaitsivat kylän vierellä, toinen toisella ja toinen vastakkaisella puolella ja n. ½ km asianomaisista taloista; niissä laidunnettiin kaikki kotieläimet, hevoset, lehmät, vasikat, lampaat ja siat. Kullakin osakkaalla oli oikeus pitää siellä niin paljon elukoita kuin hänellä oli. Kuitenkin oli voimassa se järjestys, että opotoita syötettiin vuorotellen, ja kaikkien oli pidettävä karjansa samassa syöttövuorossa olevassa aitauksessa. Kun yksi opota oli syötetty loppuun, elukat siirrettiin toiseen opotaan jne. — Mainittakoon vielä, että Porajärven Hingervaarassa kerrotaan kahdella talolla olleen yhteinen hevosopota salolla.

Edelläolevaan järjestelmään verrattakoon Tunkuan Lusmanvaarassa tuonnoin käytännössä ollutta kylän yhteistä laiduntaloutta. Lehmikarjaa pidettiin n. 3 virstaa ympäri kylää ulottuvalla laitumella (*sorto*), joka oli aidattu niissä kohdin, missä ei ollut luonnonestettä, jokea tms.³⁵ Kaikki veivät sinne elukkansa samana päivänä, joka kyläkokouksessa keväisin määrättiin ja joka riippui kesän joutumisesta. Siellä karjaa sitten pidettiin «jälkimmäiseen bohorotsanpäivään» saakka, jolloin se siirrettiin kylän sänkipelloille, joita samaten käytettiin yhteislaitumina. Hevoset pidettiin alkukesästä samassa laidunaitauksessa kuin lehmät, kunnes ne kevätkylvöjen jälkeen vietiin salolaitumille. Se oli myös kylän lampaiden laidun, josta ne vain syyspuolella tulivat yöksi kotiin ja menivät minkä talon *tanhuaan* kulloinkin. Sen sijaan joka talolla oli oma vasikka-aitauksensa kylässä peltojen alapuolella.

³⁴ Ks. myös MANNINEN, mt., ss. 75—77.

³⁵ Ks. myös MANNINEN, mt., s. 142.

Karjan paimennuksessa taas havaitsee karjalaiskylissä erilaisia tapoja ja järjestelyjä. Niinpä Ostronsaareissa, jossa, kuten edellä on mainittu, kylän lehmikarjaa pidettiin mantereella Uiton karjamajalaitumella, oli tapana paimentaa elukoita siten, että kukin talo lähetti päivittäin yhden naishenkilön paimeneksi. Nämä menivät aamulla lypsäjien matkassa laitumelle ja palasivat illalla näiden kanssa kotiin.

Paikoitellen taas on kylän lehmikarjaa paimennettu vuoroitellen. Suojärven Vegaruksen suurkylässä oli näet kertoman mukaan käytännössä seuraava järjestely. Kylän karja kävi metsälaitumella jyrinpäivästä pokrovan aikoihin asti. Lehmät laskettiin aamulla metsään ilman paimenta, mutta illalla ne oli sieltä haettava. Tällöin oli kunkin talon vuoron mukaan pantava yksi mies elukoita kotiin tuomaan ja niin monena päivänä peräkkäin kuin talossa oli lehmiä; vuorottelussa seurattiin kylänpohjan talojärjestystä, siten että vuoro siirtyi lähimpään naapuriin.

Samantapainen oli kylänkeskinen paimennusjärjestelmä tuonnoin Vienan-Karjalassa Tunkuan Lusmanvaarassa. Syksyllä sieniä aikana näet, jolloin lehmät eivät useinkaan tule itsestään kotiin ja jolloin petoeläimiäkin oli enemmän, paimennettiin kylän karjaa aidatulla metsälaitumella siten, että vuoron mukaan kahdesta naapuritalosta pantiin yksi henkilö, kummastakin nainen tai lapsi, päiväksi paimentamaan, minkä jälkeen vuoro siirtyi seuraaviin kahteen taloon. Mutta jos karhuja tiedettiin olevan lähellä, piti toisen paimenista olla mies, jolloin paimennuskumppanit vuorottelivat siten, että kun näillä oli paimennusvuoro, toinen lähetti miehen ja toinen heikomman paimenen ja seuraavalla kerralla päinvastoin. Vuorot alkoivat joka kevät kylän päivännousunpuoleisesta päästä ja viimeisinä vuorossa olevat joutuivat paimentamaan karjaa kylän pelloilla, jonne kaikkien elukat päästettiin jälkimmäisenä bohorotsanpäivänä. Itse paimennus tapahtui päivittäin siten, että kukin aamulla ajoi karjansa keskikylälle, jossa paimenet ottivat sen haltuunsa ja illalla taas toivat samaan kokouspaikkaan. Muuten oli paimenilla itsellään tuohitorvi.

Varsinaisia palkkapaimeniäkin on karjalaiskylässä käytetty. Niinpä Aunuksessa Porajärven Klyssinvaarassa oli 2—3 naapuri-

talolla yhteinen karjapaimen, jona tavallisesti oli 12—15-vuotias poika. Tämä sai isänniltään vuorotellen asunnon ja ruoan siten, että häntä ruokittiin karjassakäypää lehmää kohden päivän ja sonnia sekä hiehoa kohden puoli päivää vuorolla. Paimen sai myös vuorotellen vaatteet, nim. yhdestä talosta paidan, yhdestä housut ja kolmannelta kasukan (päällysvaateen).

Karjanmerkit.

Omistusmerkkejä on Ilomantsissa vanhan polven aikana käytetty laitumella kulkevissa kotieläimissä vain lampaissa; sama asianlaita on ollut voimassa ainakin paikoin myös Vienan-Karjalassa (Tunkua, Pistojärvi).³⁶ Puheenaolevan merkin, joka leikattiin lampaan korvaan, teki talon emäntä keväällä, kun lammas ensi kerran kerittiin. Liusvaaran kylän lampaanmerkeistä mainittakoon seuraavat: Jyrki Afanaseinpoika Martiskaisen: yksi pykälä oikean korvan alareunassa; hänen veljensä Feodorin: kaksi pykälää oikean korvan alareunassa; näiden kotitalon lampaanmerkki joutui ensinmainitulle nuoremmalle veljelle ja vanhemman veljen Feodorin vaimo muodosti lampailleen mainitun merkin; Ontrei Davidanpoika Martiskaisen: vasemman korvan yläpää halkaistu; hänen veljensä Tarassin: oikean korvan yläpää halkaistu; veljensä Iivanan: oikean korvan alaosassa pieni pykälä; veljensä Feodorin lampaissa ei ollut merkkiä, mistä seikasta ne erotettiin muiden lampaista. Kun mainitut veljekset asuivat isänsä kodissa yhdessä ruokakunnassa, oli heidän lampailaan molempien korvien päät leikattu vaakasuoraan poikki. Riiko Martiskaisen lampaissa oli yksi pykälä oikean korvan yläreunassa.

Ilomantsissa on lampaissa käytetty tuntomerkinä myös erivärisiä tai erilaisia nauhoja kaulassa tai tervalla tiettyihin ruumiinosiin tehtyjä merkkejä. Niinpä Liusvaarassa Kuisma Mar-

³⁶ Pohjoisessa Vienan-Karjalassa, missä harjoitetaan poronhoitoa, käytettiin omistusmerkkiä (korvamerkkiä) poroissa ja lampaissa; paikoitellen on talolla ollut samanlainen poron- ja lampaanmerkki (Pistojärvi). — Mainittakoon, ettei Ilomantsissa (Liusvaara) ollut ainakaan varsinaisena tapana tehdä omistusmerkkiä (puumerkkiä) hevosen kaulapantaan, mihin kello oli kiinnitetty hevosten ollessa salolaitumella.

tiskaisen lampailla oli valkoinen nauha kaulassa ja hänen veljensä Semoin lampailla villanauha.

Huomattakoon tässä kohden, että niinkään Vienan-Karjalassa on korvamerkin rinnalla käytetty lampaissa erivärisiä nauhoja tai tervalla tehtyjä merkkejä. Niinpä Tunkuan Lusmanvaarassa olivat kylän talojen lampaanmerkit noin v. 1920 seuraavat: Trohkima Jelaginin: tervapilkku otsassa (tehtiin uudestaan joka kevät); Timo Jelaginin: tervapilkku hännässä; Tero Jelaginin: punainen nauha kaulassa; Iivana Jelaginin: tervapilkku niskassa; Iivana Vahronpoika Jelaginin: vasemman korvan pää tervattu; Koške Zaikovin: valkoinen nauha kaulassa; Kliimo Zaikovin: oikea etujalka tervattu polven kohdalta; Mitrei Zaikovin: oikean korvan pää tervattu; Maksim Skuulinin: korvassa reikä, jossa valkoinen nauha; eräällä talollisella (Jaakko Tollojev) ei ollut lampaissa mitään merkkiä.

Aitausvelvollisuus.

Yhteisiä tiluksia ympäröiviä piiriaitoja on Ilomantsissa tehty yhteisesti. Niinpä Korpilammella, missä Rädyllä, Keräsellä ja yhdellä Volontisen numeron talolla oli kaksi yhteisniittyä, oli tapana, että milloin minkin osakkaan pirtissä pidetyssä kokouksessa päätettiin, koska niittyjen piiriaidat tehdään ja montako henkilöä (yksi tai kaksi miestä) kukin osakas on velvollinen pannaan työhön; kaikkien oli näet lähetettävä työväkeä saman verran. Aidanteko suoritettiin sitten joukkotyönä; erikoisia aitaosuuksia ei osakkaille jaettu.³⁷ Mainittujen yhteisniittyjen piiriaitojen veräjien suhteen taas on huomattava, että Alasuon niityllä, missä oli 3 veräjää, kullakin osakkaalla oli oma veräjänsä, joka kylästä katsoen sijaitsi suunnilleen asianomaisen talon kohdalla, sen alapuolella. Veräjät olivat niin ollen symmetrisessä suhteessa niitä omistavien talojen asemapaikkoihin kylänpohjalla. Toisessa yhteisessä Lamminpään niityssä oli yksi veräjä, jonka osakkaat tekivät kolmisiin yhteistyönä. Mainituilla taloilla oli myös kaksi yhteistä laidunaitausta (*opota*), joiden aita

³⁷ Vrt. MANNINEN, mt., ss. 142—43.

tehtiin niinkään kulloinkin sovittuna määräpäivänä siten, että joka osakas pani yhden miehen työhön, mikä suoritettiin joukkotyönä samalla tavoin kuin edellä on mainittu heidän yhteisniityjensä piiraidoista.

Myöskin Liusvaaran kylässä on ollut tapana, että yhteisten — kolmen osakkaan — laitumien piiraidat tehtiin yhteisesti, jolloin kukin osakas lähetti yhden miehen. Kylän yhteisen siitossonnin laidun taas aidattiin Liusvaarassa siten, että jokaisen osakkaan oli yhtä lehmää kohden aidattava 15 m:n pituinen kappale. Eri taloilla ei tässäkään tapauksessa ollut vakituisia osia, vaan aita tehtiin joukkotyönä, jolloin kuitenkin pidettiin lukua siitä, että kukin suoritti yllämainitun työmäärän ja hankki siihen tarvittavat aidakset. Samaten sonnin aitauksen korjaus suoritettiin joukkotyönä, johon joka talosta oli pantava yksi mies.

Huomattakoon tässä kohden, että Vienan-Karjalassa Tunkuan Lusmanvaarassa, jossa oli kylän yhteinen lehmikarjan, lampaiden ja hevosten laidun (*sorto*), oli tapana, että laitumen aita korjattiin yhteisesti joka kevät, jolloin kustakin talosta pantiin työhön yksi mies tai nainen, jollei ollut miestä. Työ suoritettiin yhtenä päivänä, ja oli tapana, että aidantekijät menivät ensiksi aidan keskipaikkeille, missä he jakaantuivat kahteen ryhmään, joista toinen lähti korjaamaan toiselle ja toinen toiselle suunnalle, ottaen aidakset metsästä.

Paikoitellen on yhteisissä laidunaitauksissa ollut yksityisiä peltotiikkuja. Tässä tapauksessa oli sääntönä, että piiraita tehtiin yhteisesti, mutta että kukin aitasi peltonsa piiraidan sisäpuolella olevilta sivuilta (Liusvaara).

Raja-aitojen suhteen taas on huomattava, että nekin tehtiin yhdessä ja että työosuudet olivat yhtäsuuret (Liusvaara).

Yhdessä tehtäviä olivat myös kylän *tšasounan* ja kalmiston aidat. Niinpä Liusvaarassa kerrottiin, että *tšasounan* kiviaita tehtiin aikoinaan erään juhlapäivän iltana, jolloin joka talosta pantiin mies ja hevonen työhön, ja jollei ollut hevosta, oli lähetettävä kaksi miestä. Toiset vetivät silloin kiviä paikalle ja toiset rakensivat aitaa. Kalmiston aitaa on mainitussa kylässä tehty siten, että kukin talo aitasi yhtä suuren kappaleen ja hankki siihen tarvittavat aidakset; aidantekoon menivät kylänmiehet kui-

tenkin yht'aikaa. Se, joka teki kalmiston portin, pääsi vapaaksi aidanteosta.

Saloilla kulkevaa karjaa varten tehtiin suopaikkoihin pölkkyistä siltoja. Kun koko kylän karja kävi yhdessä metsälaitumella, olivat myös suosillat kylän yhteisiä. Niitä tehtiin ja pidettiin kunnossa siten, että sovittuna aikana joka talosta meni yksi mies tähän työhön, joka suoritettiin miehissä; vakituisia siltaosuuksia ei kyläläisillä ollut (Melaselkä).

Karjanastutus.

Siitoseläimiä on karjalaiskylissä tavan mukaan pidetty isommissa taloissa. Niinpä Melaselässä oli aiemmin tapana, että varakkaassa Purmosen talossa oli vakituisesti täysikasvuinen (3-vuotias) siitossoppi, jota koko kylä (7—8 talollista ja n. 10 mökkiläistä) sai korvauksetta käyttä. ³⁸ Samoin Liusvaarassa ei kylänaapurilta otettu maksua lehmän astutuksesta; kuitenkin oli tapana viedä sonnille leipää ja suolaa antimeksi, mikä taas Melaselässä ei ollut käytännössä. Myöskin oriin astuminen on sukulaisille ja tuttaville ollut kyläkunnassa ilmainen (Liusvaara).

Viime aikoina on Ilomantsissa tullut tavaksi, että kyläkunta yhteisesti ostaa siitossopin (Kuolismaa, Liusvaara), jonka hankinnassa ja elättämisessä on esiintynyt kansanomaistakin yhteiskuntaelämää valaisevia ilmiöitä. Niinpä siitossopin hinta maksetaan lehmälukuperusteen mukaisesti, esim. Liusvaarassa tuonnoin 20 mk joka lehmältä. Sonnin elättäminen oli viimeksimainitussa kylässä v. 1927 järjestetty seuraavasti: Joka karjanomistaja ruokkii sitä vuoron mukaan yhden vuoden kerralla, jolloin vuosi lasketaan alkavan 15. p:stä syyskuuta, minä päivänä sonni alkuaan tuotiin kylään. Ruokkimisvuoro taas siirtyy tavallisesti lähimpään naapuritaloon. Joka osakas on velvollinen antamaan ruokkijalle vuosittain rehua lehmää kohden 4 kg kauranjauhoja,

³⁸ Myöskin Vienan-Karjalan kylissä on ollut tapana, että tietty varakkaanpuoleinen talo vakituisesti piti siitossoppia. Tunkuan Lusmanvaarassa oli kylänaapurien ennen maailmansotaa kuitenkin maksettava astutuksesta rahana korvaus (n. 20 kop.). Siellä oli myös tapana lehmän vasikoitua viedä sonnin omistajalle n. 1½ naulaa voita lahjaksi.

15 kg olkia ja 35 kg heiniä, joita viedään sitä mukaa kuin tämä ilmoittaa tarvitsevansa; myös ruokkijan on annettava sama rehumäärä, joten hän saa vain lannan korvaukseksi vaivoistaan. Edelleen on sovittu, että sonnia on ruokittava navetassa kesäkuun viimeiseen päivään saakka. Sen jälkeen se viedään yksinomaan sitä varten aidatulle laitumelle, minkä muodostaa runsaasti puolen kilometrin pituinen alue erään puron varrella lähellä kylää. Siellä on myös lehmälukuperusteen mukaan (2 mk lehmältä) kustannettu hirsinen paarmasuoja. Sonni pannaan navettaan säännön mukaan 15/9, jolloin myös pidetään kokous, jossa päätetään, kuka alkavana vuonna tulee sonnia ruokkimaan; kokous on tavallisesti siinä talossa, missä viimeksi on ollut ruokintavuoro. — Astutuksesta on joka lehmältä suoritettava vuosittain (15/9 lukien) 5 mk sonnikkasaan, jonka varoilla hankitaan mm. riimu.³⁹

Karjanvuokraus.

Ilomantsissa on karjanvuokraus eli *ruokolle* antaminen ollut yleistä viime aikoihin asti. Vuokralle on annettu sekä lemmiä että lampaita. Niinpä köyhät karjanomistajat, eritoten mökkiläiset, joilla ei ollut tarpeeksi rehuja, antoivat lehmänsä jonkun varakkaamman elätettäväksi. Tällaista lehmää kutsuttiin *ruokoleh-mäksi*. Vuokrasopimus tehtiin säännön mukaan yhdeksi vuodeksi, nim. mikkelistä seuraavaan mikkeliin, mutta monesti väli-puhe määräajan kuluttua uusittiin, jopa useita kertoja peräkkäin. Tavallista oli, että sopimusta tehtäessä kaksi miespuolista kylä-naapuria oli todistajana saapuvilla. Lehmän vuokra suoritettiin voina, jota maksettiin 3—5 kg vuodessa riippuen sopimuksesta. Sääntönä oli edelleen, että vuokra-aikana syntynyt vasikka kuului vuokraajalle. Huomattakoon myös, että ruokolehmän poi-kiessa vietiin uudismaitoa lahjaksi sen omistajalle, samoin kuin sitä annettiin kylänaapureillekin. Siinä tapauksessa, että vuokra-lehmää kohtasi tapaturma tai muu onnettomuus sen ollessa na-

³⁹ Kun hiehoa ensi kerran astutetaan, on siitäkin suoritettava yllämainittu vuosimaksu, jota vastoin rehua ei tarvitse tuoda, paitsi jos hieho saman vuoden aikana vasikoi. Edelleen on sovittu, että samaa lehmää saa vuosimaksusta astuttaa 3 kertaa; sen jälkeen on suoritettava samansuuruinen korvaus.

vetassa, oli vuokraajan korvattava vahinko; sitävastoin omistajan oli kärsittävä vahinko yksinään, milloin se kohtasi lehmää laitumella. Lampaiden vuokraukset tehtiin samoin yhdeksi vuodeksi kerrallaan ja tässäkin tapauksessa mikkelinpäivästä seuraavaan mikkeliin. Vero oli tavallisesti 1 kg villoja vuodessa; karitsa, joka syntyi vuokra-aikana, kuului tällöinkin vuokraajalle. Samoin oli lampaan vuokraajan korvattava vahinko, milloin se sattui navetassa, jotavastoin tämä ei ollut korvausvelvollinen, kun tapaturma oli kohdannut laitumella (Liusvaara, Melaselkä).

Karjan ruokolle antaminen on karjalaisella pohjalla ollut laajemmallakin alueella käytännössä. Niinpä Salmin Miinalassa oli aiemmin tapana antaa lehmii ruokittavaksi salokyltiin (Orusjärvelle, Palojärvelle jne.) tuttavien ja sukulaisten taloihin. Tapana oli tällöin, että jos annettiin 3 lehmää ruokittavaksi samaan taloon, niin ruokkija sai palkkiona yhden lehmän maidon; vasikka sensijaan kuului lehmän omistajalle. Kun taas annettiin yksi lehmä ruokittavaksi, maksettiin hoitopalkkiona 3 ruplaa, jotavastoin kaikki tulo meni lehmän omistajalle; voi ja piimä kerättiin saaviin ja tuotiin kotiin syksyllä tai jo kesällä hoitopaikassa käytessä.⁴⁰ Mainittakoon, ettei Vienan-Karjalan Tunkuassa (Lusmanvaara) kertojani mukaan ole esiintynyt karjanvuokrausta.

Työapu (talkoot).

Ilomantsin itäosassa sijaitsevassa Liusvaaran kylässä vanhukset kertoivat, ettei heidän nuoruudessaan talkoita varsinaisesti pidetty. Sittenmin niitä on ruvettu käyttämään eritoten elonleikkuussa ja myöskin nauriin- ja perunannostossa; niinkään on pidetty pellavannostotalkoita, jotavastoin heinäntekotalkoita ei ole käytetty. Talkooväkeä kokoontui kylän kaikista taloista tuoden mukanaan työvälineensä. Talkoot olivat iltapäivisin, sen jälkeen kun kylänaapurit olivat saaneet omat työnsä toimitetuksi. Talkootyön jälkeen kestettiin talkooväkeä erityisillä ruoilla kuten piirakoilla yms., ja lopuksi nuoriso tanssi. Tilaisuuden päätettyä myös ilmoitettiin, missä talossa ja milloin seuraavat talkoot kylässä pidetään.

⁴⁰ Kirjoittajan matkalta 1934.

Rajalta länttä kohti mentäessä on talkoiden käyttö Ilomant-
sissa ollut yleisempää ja samalla monipuolisempaa. Niinpä Ost-
ronsaaren kylässä on pidetty seuraavia talkoita: kyntö-, elonleik-
kuu-, heinäniitto-, mudanveto-, lannanveto-, heinäveto-, pel-
lavan ja hampun loukutus-, pellavanharjuu- eli häkilöimis- ja
villankarttaustalkoita. Myöskin on käytetty rakennus- ja poltto-
puiden vetotalkoita sekä rakennusten siirtotalkoita. Naapuriky-
lässä Melaselässä on edellisten lisäksi pidetty myös perunan-
nostotalkoita.

Kyntötalkoita, jotka jonkin aikaa sitten olivat jotenkin ylei-
siä, pidettiin, kun kaski oli kynnettävä; talkootyö rajoittui kui-
tenkin kyntöön, jotavastoin kylvöä ei silloin toimitettu. Näihin
talkoihin kerääntyi väkeä omasta kylästä (Ostronsaaresta) ja
lisäksi useasta naapurikylästä: Melaselästä, Nehvonniemestä, Mu-
talahdesta, Veitsisyrjästä ja Emeliensyrjästä. Niihin tultiin kut-
susta, minkä tavallisesti isäntä toimitti siten, että hän kävi paitsi
omassa kylässä lisäksi esim. Melaselässä muutamissa taloissa
niistä ilmoittamassa. Muiden välityksellä tieto sitten levisi toi-
siin taloihin ja kyliin. Tavallisesti lähdettiin kyntötalkoihin yh-
dellä hevosella taloa kohti. Toisista taloista tuli isäntä, toisista
vuorostaan poika. Näitä talkoita, jotka olivat koko päivän kes-
täviä, pidettiin viikon kaikkina päivinä. Kyntäjät kerääntyivät
aamulla talkootaloon, jossa heille tarjottiin ruokaa. Työmaalla
taas kestittiin viinalla ja tupakalla; hevosille annettiin kauroja.
Tärkeimpänä kestityksenä olikin näissä talkoissa viina, jota oli
runsaasti tarjottavana. Niinpä talkootalossa aterioitaessa isäntä
ei istunut pöydässä (eikä talonväki yleensääkään), sillä hänen oli
ahkerasti tarjoiltava vierailleen viinaryppyjä.

Leikkuutalkoot, joita pidettiin ruista, ohraa ja kauraa leikat-
taessa, olivat usein sunnuntain iltapuolella, mutta toisinaan ne
olivat arkipäivänä ja koko päivän kestävät. Ne olivat paikka-
kunnalla yleisiä. Niihin kokoontui kutsusta oman kylän ja samo-
jen naapurikylien väkeä kuin kyntötalkoihinkin. Monesti tuli
3—4 henkilöä samasta perheestä, nim. isäntä, emäntä ja nuorem-
pia jäseniä. Tällöin oli kuhilaiden teko vanhempien isäntien toi-
mena. Sunnuntaisin pidetyissä leikkuutalkoissa tarjottiin vain
yksi ateria, joka oli leikkuun päätyttyä; sensijaan kestittiin työn

kestäessä runsaasti kahvilla ja tupakalla. Kun elotalkooväkeä oli paljon, monesti näet 100 hengen paikkeilla, ei kuitenkaan kaikkialla jaksettu hankkia viinaa. Heinänniittotalkoita käytettiin harvemmin ja ne pidettiin säännöllisesti sunnuntaisin ilta-puolella.

Mudanveto- ja lannanvetotalkoihin kutsuttiin väkeä vain omasta kylästä ja tavallisesti lähetettiin talosta mies ja hevonen. Heinänvetotalkoot pidettiin samaten iltapäivisin ja niihinkin kutsuttiin vain oman kylän talollisia, jotka lähettivät miehen hevosineen. Puutalkoot, joiden avulla talolliset vedättivät aikaisemmin kaatamansa tukkipuut ja mökkiläiset hakkaamansa poltto-puut kotiin, pidettiin myös tavallisesti iltapäivisin, jopa usein pyhänä. Niihin tuli hevosmiehiä oman kylän lisäksi monesta naapurikylästä; niissä tarjottiin ruokaa, viinaa ja kahvia.

Loukutustalkoihin pyydettiin naisväkeä omasta ja edellämainituista naapurikylistä, ja tavallisesti tuli taloa kohden yksi henkilö, mistä emäntä, mistä tytär tai palkollinen. Työssä tarvittavat loukut ja lipsut talkoonpitäjä sai lainaksi oman kylän taloista; talkooväki ei siis tällä seudulla tuonut niitä mukanaan. Loukutustalkoot alkoivat muuten aamuyöstä ja kestivät sitten koko päivän. Naisten talkoita olivat edelleen pellavan- ja hampunharjaustalkoot, jotka nekin kestivät koko päivän ja joihin kukin toi mukanaan pellavaharjan. Pölyisten pellava- ja hampputalkoiden loputtua talkooväki sai kylpeä. Villankarttaustalkoissa, jotka samoin kestivät koko päivän, kävi etupäässä nuoria naisia; he toivat kartat mukanaan.

Talkoiden loputtua oli yleensä talkootalossa tavan mukaan tanssitilaisuus, jotka isäntä kustansi maksaen soittajien palkkion. Niitä pidettiin kyntö-, elonleikkuu-, mudan- ja lannanvetotalkoissa samoinkuin puutalkoissa ja villankarttaustalkoissa, jota-vastoin tansseja ei käytetty pienissä heinävetotalkoissa eikä pel-lava- ja hampputalkoissa, joissa pölyinen työ likasi vaatteet. Talkootansseihin osallistui talkooväen lisäksi varsinaisesti vain oman kylän nuorisoa, paitsi elotalkootansseihin, joihin kerääntyi sellais-takin nuorta kansaa, joka ei ollut ollut leikkaamassa.

Tämä työapu oli vapaaehtoista, minkä talkoiden pitäjä vuo-rostaan kestityksellä korvasi, kuten talkoo-käsite edellyttääkin.

Sensijaan Ilomantsista ei ole tietoja ns. työliitoista, joissa määrätyn työavun antaminen oli asianomaisen työliiton keskinen, vastavuoroinen velvollisuus.

Uudisantimet.

Erinäisestä saaliista, vuodentulosta yms. on Ilomantsissakin ollut tapana viedä antimia kylänaapureille ja kylän köyhille. Niinpä Ostronsaarella oli tapana, että kevätkalastuksen alettua vietiin kylänaapureille lahjaksi keittokaloja ensimmäisen päivän saaliista. Korpilammella taas annettiin särjen kudun aikana kaloja lahjaksi kylän köyhille, varsinkin jos saalis oli runsas. Nämä tulivat silloin itsekin taloihin pyytämään kaloja, ja tavallisesti kukin sai noin maitoruukun verran. Samaten talvella mateenkalastuksen alkaessa oli tapana viedä mateita köyhille ja niille kylänaapureille, joiden kalastus ei ollut tuottanut juuri mitään. Paikkaa kohden vietiin tavallisesti yhden keiton kalat, yksi tai kaksi madetta, riippuen perheen suuruudesta; niitä kävi viemässä joko isäntä tai emäntä tavan mukaan yhden kerran pyyntikautena. Liusvaarassa taas annettiin köyhille kaloja nuottaa vedettäessä. Siellä oli myös tapana syksyisin nauriita nostettaessa lahjoittaa niitä kylän vanhoille, työkyvyttömille asukkaille, jotka tällöin saivat jo ka talosta antimia. Ostronsaarella taas annettiin köyhille uudisviljaa, tavan mukaan kuitenkin vain kaskisadosta, mutta ei juuri pellonviljasta, samoin kuin keväisin perunoita, sikäli kuin niitä oli jäänyt jäljelle, kun siemenperunat oli ensin valittu. Myöskin täällä niinkuin Melaselässäkin vietiin naapureille uudismaitoa, kun lehmä oli poikunut. Korpilammella annettiin kylän köyhille myös teurastuksesta osa, nim. suolia (joista keitettiin saippuaa), maksa, keuhkot, sydän ja usein munuaisetkin sekä muita sisälmyksiä, joita isäntä jakoi useasti mökistä tulleelle pyytäjälle. Sensijaan ei ollut tapana viedä lämpimäisleipää naapureille eikä köyhille.

Myöskin Itä-Karjalassa on ollut tapana antaa kylänaapureille ja kylän köyhille uudisantimia. Lehmän poikiessa vietiin Tunkuan Lusmanvaarassa 2—3 lähinaapurille, eritoten sukulaisille (veljen, sedän ja kummi-isän taloon) juustomaitoa noin ruukul-

linen. Porajärven Klyssinvaarassa annettiin juustomaitoa kylän köyhille, varsinkin leskille ja naimattomille naisille, ja toisinaan useammallekin ruukun verran. Syksyllä teurastettaessa lahjoitettiin sukulaistaloihin maksaa, keuhkoa ja kaulalihaa (parasta lihaa), köyhille mökkiläisille (leskille) elukan pää ja jalat (Lusmanvaara). Paikoin kylän köyhät tulivat teurastuspäivänä taloon pyytämään antimia, jolloin he saivat lehmän pään, nilkat ja utareet sekä lampaasta palan lihaa (Klyssinvaara). Villoja kerittäessä vietiin köyhille (leskille) villoja sen verran, että he saivat niistä sukat ja lapaset. Jos joltakulta kylänaapurilta keväällä loppui karjanruoka, naapurit antoivat lahjaksi heiniä yms. (Lusmanvaara).

Kylän ammattilaiset.

Teurastuksen suoritti toisinaan talonväki itse, toisinaan siihen pyydetty kylänmies. Paikoitellen oli varsinaisia kylänteurastajia, kuten Korpilammella joitakin aikoja sitten muuan mökkiläismies. Teurastaja sai tavanmukaisesti palkkiona, paitsi ruoan teurastuspäivänä, siasta pään, lampaasta etureiden ja lehmästä kappaleen muuta lihaa. Vienan-Karjalassa taas on teurastajalle, milloin tämä oli kylänaapuri, annettu palkkiona elikon pää ja maksa; tavallisesti kuitenkin talonväki toimitti teurastuksen (Tunkua, Lusmanvaara).

II. Suurperheitä ja sukutaloja.

Isän ja naineiden poikien tai veljesperheiden tai veljien ja näiden lasten (poikien) perheiden muodostamia suurperheitä tavattiin Ilomantsissakin vielä tuonnoin. Mutta toisaalta on ollut yleistä, että suurperhe jakautui muodostaen ympärilleen sukutaloja. Niinpä Liusvaaran kylässä on verrattain lyhyessä ajassa — vanhusten elämän aikana — muodostunut yhdestä kantatalosta 12 (v. 1927) taloa käsittävä Martiskaisen sukutaloasutus. Mainittakoon, että aiemmin asui kylän länsilaidassa Laaskosen suku, joka n. 40—50 vuotta sitten hävisi sukupuuttoon. Seuraamme nyt perimätietojen ja kirkonkirjojen no-

jalla Liusvaaran Martiskais-suvun suurperheitä ja niiden jakautumisia.

Ensimmäinen tähän sukuun kuuluva mies, Riiko Martiskainen lienee asettunut kylään n. 1800:n tienoilla. Hänellä oli 3 poikaa: Afanasei (s. 1800), Danila ja Jevsei (s. 1810), joista keskimmäisen kerrotaan muuttaneen muualle. Toiset kaksi poikaa sitävästoin elivät isänsä kanssa samassa ruokakunnassa tämän kuolemaan saakka, jolloin he erosivat. Nuorempi Jevsei jäi isäntaloon ja vanhempi Afanasei rakensi talon edellisen viereen.⁴¹

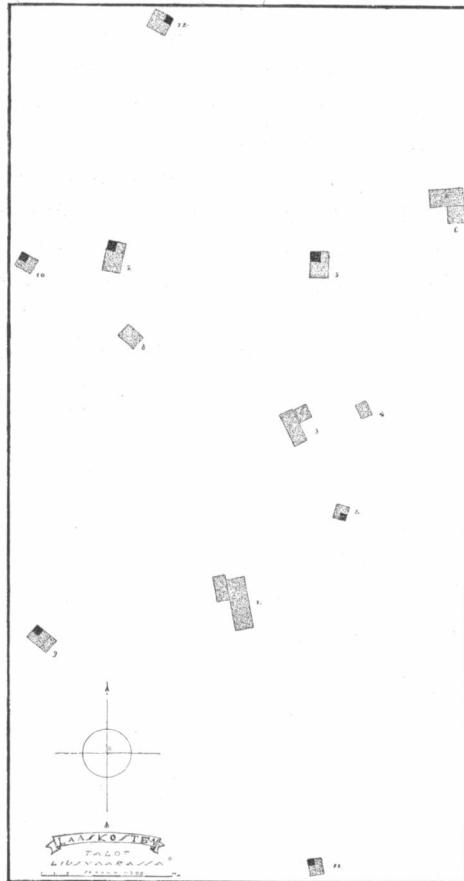
Afanaseilla, jonka vaimo oli Liusvaaran Laaskosia (Pelagia Akimantytär Vlasoff), oli pojat Feodor, Mihael ja Jyrki, jotka isän kuoltua erkanivat. Vanhin poika Feodor jäi isäntaloon ja nuorin poika Jyrki rakensi talon vanhan kodin lähelle; Mihael muutti naapurikylään Kuolismaahan. Tyttäret Akilina ja Irina joutuivat naimisiin Suojärvelle. Feodorin pojat Pekko, Vahrame (Varfolomei), Tapana (Stepan) ja Feodor, joista kaksi ensinmainittua on naimisissa, asuvat samassa ruokakunnassa isän kanssa. Jyrki (vaimo Suojärveltä) ja hänen poikansa Jehkie (vaimo Megristä) asuvat yhdessä.

Jevsei Riionpojalla (vaimo oli Uskalista) oli pojat: Riiko, Davida, Jermei, Ilja ja Semoi. Nämä asuivat perheellisinäkin yhdessä vielä isän kuoltua, kunnes heidän talonsa paloi, jolloin he erkanivat. Vanhin veli Riiko rakensi talon kylän länsipuolelle, Laaskosen entisille talonsijoille. Tämän pojat asuivat yhdessä, kunnes isä kuoli, jolloin vanhin Miša jäi isäntaloon ja Ipu (Ivan) ja Kirilä tekivät kumpikin talon lähelle entistä kotiansa.

Davida Jevseinpoika (vaimo oli Klyssinvaarasta Porajärveltä) rakensi itselleen talon kotitalonsa viereen. Hänen kuoltuaan jäivät pojista, jotka isän eläessä olivat asuneet yhdessä, Tarassi (vaimo Vegaruksesta), Riiko (vaimo Megristä) ja Ontrei

⁴¹ Kun kaksi veljestä erkani eri ruokakunnaksi, he saattoivat toisinaan jäädä asumaan samaan pirttiin. Ja tällöin voitiin leivinuuni jakaa siten, että sen keskelle tehtiin tiilistä matala koroke rajaksi, jolloin toinen sai toisen ja toinen toisen puolen (Slobodanvaara). Väliin taas poika naimisiin mentyään erkani eri ruokakunnaksi, mutta jäi asumaan samaan pirttiin kuin isä ja tämän naimattomat pojat, kunnes sitten isän kuoltua kaikki veljekset erkanivat asettuen asumaan eri taloihin (Melaselkä). — Veljesten erotessa jaettiin väliin kotitalon rakennuksetkin (*pirtti*): ne purettiin ja hirret tasattiin (Melaselässä kolmen veljeksen kesken).

Kuva 6. Liusvaaran Laaskosten talonsijat. — 1. Marttina Laaskonen, sitten Miikkula ja Paavila Laaskonen. 2. Gostin sauna, jossa Marttina sai käydä. 3. Iivana Laaskonen. 4. Iivanan ja Larin sauna, jossa myöskin Miinasen talon väki sai käydä. 5. Marttinan, Iivanan ja Larin riihi, jossa myöskin Gosti sai omilla välineillään puida viljansa. 6. Lari Laaskonen. 7. Sideri Miinanen. 8. Gosti Laaskonen. 9. Gosti Laaskosen riihi, jossa Marttina Vasilinpoika Laaskonen sai korvauksesta puida viljansa (marttinalaisilla ei ollut omia pintivälineitä). 10. Marttina Laaskonen. 11. Marttina Laaskosen sauna. 12. Laaskosten perustalo.

(vaimo Soivuoresta) elämään yhdessä isäntötiin; Iivana (vaimo Porajärveltä) ja Feodor taas tekivät omat talot; Paavali meni kotivävyksi Mankkulaan.

Jermei Jevseinpojalla, joka samoin rakensi oman talon, on kaksi poikaa, Kuisma (vaimo Kuolismaasta) ja Semoi (vaimo Vaaksauksesta), jotka erottuaan asuvat samassa talossa, mutta eri tuvissa ja ruokakunnissa; isä Jermei elää (1927) vanhemman poikansa Kuisman kanssa. Tyttäret taas joutuivat naimisen kautta muualle: Maria Kuolismaahan, Irinä Emelienvaaraan ja Marfa Solmujärvelle.

Semoi Jevseinpoika (vaimo Vegaruksesta) asuu poikansa Simon (tämänkin vaimo Vegaruksesta) kanssa kylän länsipuolella; hänen toinen poikansa Pietari on rakentanut talon isänsä talon viereen. Semoin tyttäristä on yksi naitu Kuolismaahan ja kaksi Vegarukseen.

Ilja Jevseinpoika meni jo nuorena kotivävyksi Suojärvelle.

Liusvaaran Laaskosten, joita sanotaan kylän vanhimmiksi asukkaiksi, tiedetään samoin alkuaan asuneen yhdessä talossa, mutta sittemmin jakautuneen 5—6 taloa käsittäväksi sukutaloryhmäksi. Laaskosia olivat veljekset Akima ja Miina, joista edellisellä oli pojat Triipana (kuoli nuorena), Vasili, Marttina ja Lari, jälkimmäisellä oli poika Sideri. Nämä olivat kaikki yhtä ruokakuntaa, niin kauan kuin Akima ja Miina elivät ja vielä senkin jälkeen, kunnes heidän talonsa paloi, jolloin he erosivat. Vasilin poikien erotessa taas Marttina-niminen jäi isäntöotiin ja Iivana rakensi oman talon. Larin pojista Mika muutti Megrin kylään ja Feodor, joka oli kiertelevä metsästäjä ja kalastaja, asui milloin missäkin; tytär Fedassei palveli Liusvaaran luostarissa. Marttinan perilliset Miikkula ja Paavila jäivät asumaan isänsä taloon, jossa edellisen kaikki pojat kuolivat nuorina. Siderin poika Gosti jäi samoin isänsä taloon; tämän kaksi poikaa muutti sittemmin vanhoilla päivillään Venäjälle.⁴²

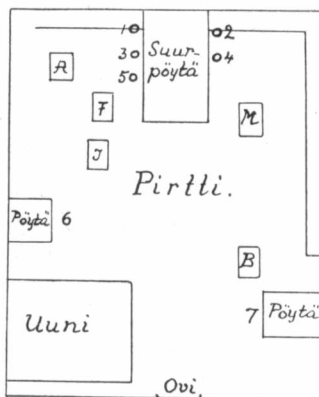
Ilomantsin karjalaisten kantatalon jakautumisen kautta syntyneen asutusmuodostuksen näemme Liusvaaran Laaskosten talonsijoja esittävästä oheisesta kartasta (kuva 6).

Suurperheissä oli sen jäsenillä aterioitaessa tietyt istumapaikat, samoin kuin vakituiset makuupaikat pirtin lattialla. Niinpä Liusvaarassa oli noin miespolvi sitten eräässä 2 veljesperhettä käsittäneessä suurperheessä (Martiskainen) voimassa seuraava järjestys. Vanhempi veli istui ison pöydän päässä ns. *peräsupun* puolella (kuva 7: 1) ja nuorempi veli vastakkaisella puolella pöydän päässä (2). Vanhemman veljen vanhin poika istui isänsä rinnalla (3), ja kun hänen setänsä sitten kuoli, hän muutti tämän paikalle ja isän kuoltua taas tämän paikalle peräsupun puolelle. Vanhemman veljen keskimmäisen pojan paikka oli sedän vieressä (4) ja nuorimman pojan vanhimman pojan vieressä (5). Van-

⁴² Tiedot Liusvaaran perheistä on kerännyt U. Raatikka.

Kuva 7. Erään liusvaaralaisen kaksi veljesperhettä käsittäneen suurperheen jäsenten ateriointi- ja makuupaikat. Istumapaikat aterioitaessa: 1 vanhemman veljen, 2 nuoremman veljen, 3 vanhemman veljen vanhimman pojan (siirtyi sedän kuoltua tämän paikalle ja sitten isänsä kuoltua tämän tilalle), 4 vanhemman veljen keskimmäisen pojan, 5 vanhemman veljen nuorimman pojan, 6 vanhemman veljen vaimon, 7 nuoremman veljen vaimon pikku lapsineen. Vanhemman veljen tyttären paikka oli suurpöydässä, toisinaan keskimmäisen, toisinaan nuorimman veljen vieressä. Makuupaikat pirtin lattialla: A vanhemman veljen vaimoineen, B nuoremman veljen vaimoineen ja pikku lapsineen, M vanhemman veljen vanhimman ja keskimmäisen pojan, F vanhemman veljen vanhimman pojan ja tämän perheen (hän mentyään avioliittoon), I vanhemman veljen nuorimman pojan n. 6–10-vuotiaana (sitä ennen äitinsä vieressä ja siitä lähtien keskimmäisen veljen kanssa paikassa M) ja hänen sisarensa.

hemman veljen vaimo aterioi pienessä pöydässä uunin tykönä (6) ja nuoremman veljen vaimo lapsineen toisessa pienessä pöydässä oven puolella (7). Vanhemman veljen tytär istui ison pöydän alapäässä, toisinaan keskimmäisen ja toisinaan nuorimman veljensä vieressä. Nukuttaessa taas oli paikkajärjestys pirtin lattialla se, että vanhempi veli vaimoineen nukkui peräsupussa (kuva 7: A) ja nuorempi veli perheineen oven puolella (B). Vanhemman veljen vanhin ja keskimmäinen poika nukkuivat oikealla puolella pirttiä (M). Kun ensinmainittu oli mennyt naimisiin, hän nukkui perheineen peräsupun puolella (F). Vanhemman veljen nuorin poika nukkui 5–6 vuoden ikään asti äitinsä vieressä, sitten 10-vuotiaaksi saakka sisarensa kanssa (I) ja sen jälkeen keskimmäisen veljensä kanssa (M).

Perheen jakaantumista ilmaistiin kuvaannollisesti siten, että veljesten erotessa vanhin veli otti leivän ja leikkasi sen niin moneen osaan kuin osallisia oli ja antaen kullekin palan sanoi: »tässä minulle, tässä sinulle» jne. Kun jako tapahtui isän eläessä, tämä toimitti leivän leikkaamisen. Jos isä, milloin aikoi asettua jonkun poikansa luo asumaan, otti itselleenkin osan, ts. pojan osan, hän leikkasi myös itselleen leivästä palan. Ja myöhemmin aikoina, kun tyttärillekin on lain mukaisesti annettu saman-

lainen perintöosa kuin pojille, leikattiin myös heille leivästä osa. Muuten kerrottiin, että kun veljesten kesken tuli riita, joku heistä heti paikalla otti leivän ja leikkasi sen kappaleisiin, ilmaisten siten haluavansa erota. Mutta usein he taas leppyivät ja jako jäi toimittamatta (Liusvaara, Slobodanvaara).

Saunat ja riihet. Karjalaisilla on ollut tapana, että veljesten erotessa sauna ja riihi useinkin jäivät tällöin muodostuneiden talouksien yhteiseksi. Niinpä Liusvaarassa kerrottiin, että kun aikanaan veljekset Afanasei ja Jevsei Martiskainen erosivat, jätettiin sauna yhteiseksi. Vasta heidän poikansa rakensivat uusia saunoja: vanha yhteissauna jäi ensinmainitun pojalle Jyrkille ja Jevsein 4 poikaa teki kukin itselleen saunan. Kun vuorostaan Davida Jevseinpoika Martiskaisen pojat erkanivat isänkodista, sauna jäi kaikkien kolmen kotikylään asettuneen yhteiseksi. Samaten on Jermei Davidanpojan ja toisaalta Semoi Davidanpojan pojilla ollut yhteinen perintösauna. Yhteissaunaa oli tapana lämmittää vuorotellen, nim. tavallisesti kaksi kertaa vuorolla. Sen toimittivat naiset, jotka muuten säännön mukaan kävivät lapsineen ensinnä kylpemässä. — Korpilammen kylässä taas oli tuonnoin joka talossa sauna. Mökkiläiset sitävastoin kävivät talollisten saunoissa, missä kulloinkin, sen jälkeen kun talonväki oli kylpenyt.

Perinnönjaossa syntyneistä yhteisriihistä mainittakoon esimerkkinä, että Liusvaarassa mainittujen veljesten Afanasei ja Jevsei Martiskaisen erotessa riihi jätettiin yhteiseksi. Kun näiden pojat sitten perustivat omat taloudet, niin vanha yhteisriihi, joka oli siirretty uuteen paikkaan, jäi Jyrki ja Feodor Afanaseinpoikien ja Jermei Jevseinpojan yhteiseksi, mikä lienee johtunut siitä seikasta, että sanotut talot olivat lähekkäin. Riiko, Davida ja Semoi Jevseinpojat taas rakensivat itselleen uudet riihet, jolloin sukulaiset autoivat antamalla rakennuspuita ja tekemällä työtä rakennuksella. Yllämainittua Feodorin, Jyrkin ja Jermein riihtä pidettiin yhteisenä vielä näiden poikien aikana. Yhteisriihistä mainittakoon edelleen, että Davida Jevseinpojan viidellä eri taloissa asuneella pojalla, samoinkuin Riiko Jevseinpojan kolmella pojalla, on ollut yhteinen riihi (vrt. kuva 6). — Niinikään Melaselän kylästä tunnetaan tapauksia, että veljesten erotessa

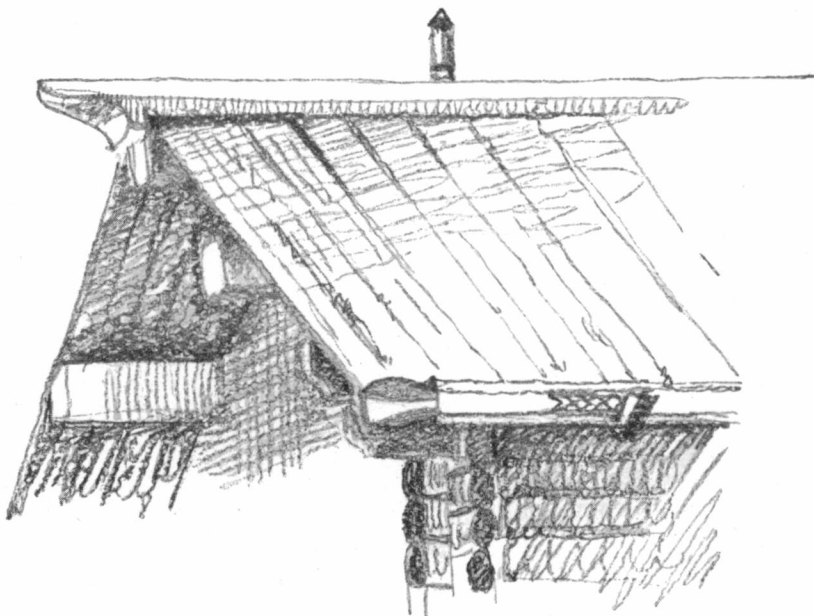
riihi ja sauna jäivät veljesten (esim. 3:n) yhteiseksi. Yhteisriihtä käytettäessä ei noudatettu varsinaisia puintivuoroja, vaan kukin pui siinä järjestyksessä kuin hänen elonsa valmistui ja hänellä oli tarvis saada viljaa. Tavallisesti oli kullakin osakkaalla omat riihikalut, mutta toisinaan saattoivat nekin olla yhteiset (Liusvaara, Melaselkä). Väliin taas kullakin osakkaalla oli omat riihitysvälineet ja vain silppukone oli yhteinen (Melaselässä 3 veljestalolla).

Korpilammen kylässä sitävastoin ei yhteisriihiä kertojani tietämän mukaan ole ollut. Sensijaan ei kaikilla taloilla ole ollut riihtä, vaan riihettömien on täytynyt puida kylänaapurin riihessä. Niinpä Rädyn talolla oli tapana puida lähinaapurinsa, erään Volontisen numeron talon riihessä, ja Laakosen taloi pui sukulaistalon Volontisen riihessä; oma riihi oli niin ollen Pirttivaaran, Keräsen ja Volontisen numeron 3 talolla. Naapurin riihessä puitaessa ei tarvinnut maksaa korvausta, lainaajan oli vain tuotava uunipuut ja puhdistettava riihi työn jälkeen. Edelleen oli tapana, että niilläkin, jotka puivat toisen riihessä, oli kuitenkin omat varstat.

E. A. Virtanen.

Oikaisu:

Kuvassa 1 (siv. 7) on: III: a, pitää olla: V,
V, » » III: a.

1. Katon rakenteen yleiskuva.

LIUSVAARAN KYLÄN RAKENNUKSISTA.

1. KYLÄ JA SEN TALOT.

Lius- eli *Liuvusvaara*¹ on Ilomantsin eli *Ilamantsin* pitäjän itäisin kylä, runsaan peninkulman päässä länteen päin Suomen rajasta. Se sijaitsee Ylisen Liusjärven länsirannalla, lähellä järven pohjoispäätä, muutaman sadan metrin päässä rannasta olevalla laakealla, metsien ympäröimällä vaaralla.

Liusjärveen laskee kylän lähellä pohjoisesta tuleva Torasjoki, joka Ylisen Liusjärven ja Alisen Liusjärven eli Alimmaisen (niitä yhdistää lyhyt virtava salmi) läpi virrattuaan jatkuu »Viipurin puolella» Suojärven pitäjässä laajentuneena ja runsasvetisenä, melkein yhtäjaksoisena järvi- ja jokeksi aina niillä tienoin kaakkoon ohjautuvalle rajalle asti, sieltä Kaidanjärven kylän seuduilta palatakseen Suojärven suurempiin vesiin.

¹ Sanotaan myös lyhemmin *Lius* eli *Liuvus*.

2. Alatalon vanha pirtti lisäsuojineen.

Liusvaaran kylää yhdistää uudistettu maantie² Kuolismaan kylään, joka on n. 30 km:n päässä Liuksesta suoraan länteen, »Suomeen päin», ja josta vielä karttuu maanteitse matkaa pitäjän kirkonkylään, Ilomantsin pogostaan, n. 50 km. Itään päin Liusvaarasta kulkee vanha tie järven pohjoispäitse yli Torasjoen niskan Terkkälän metsänvartiantorppaan ja siitä edelleen vuoroin suoperäisiä ja vuoroin kankaisia maita Slobodanvaaran eli Slobodan sivukylän kautta Venäjän rajaa kohti Megrinjärvelle, missä nykyisin ent. Megrin luostarin rakennuksissa³ asustaa suomalainen rajavartio-osasto. Tie on aikoinaan kulkenut vielä Megristä rajalla olevan järven pohjoispuolitse suuriin venäjänpuolisiin kyliin, minne Liusvaarastakin varhemmin oli vilkas yhteys, monin verroin vilkkaampi kuin suomenpuolisiin kyliin. — Tämä Liusvaarasta itään vievä tie on nykyisin hyvin vähän käytännössä (tietysti vain Megriin asti), joten kylä on nyttemmin tosiasiallisesti liikenneyhteydessä yksinomaan »Suomeen päin».

Tähän yksinäiseen erämaankylään⁴, joka rajan lähellä sijaiten ja rajan taakse kulkuyhteydessä ollen on näihin vuosikymmeniin asti ollut suhteissa venäjänpuolisten pohjois-Aunuksen pitäjien ja kylien kanssa ja liittyneenä niihin (Porajärvi, Kuumatalaksi, Klyssinvaara jne.) sekä edustaa karjalaista kalevalais-

² Paulaharju kirjassaan »Matkakertomuksia Karjalan kankahilta» (1907) sanoo s. 84: »Kuolismaahan loppuu kärrytie. Jos lähtisi vielä idän alle painumaan, saisi polkaista metsätietä, talotonta taivalta 30 virstaa, ennenkuin tulisi Liuvukseen —».

³ Rakennuksista on jäljellä enää vain vanha luostarirakennus, pari aittaa ja upea uusi luostarirakennus.

⁴ Lähin suurehko kylä Kuolismaa on 30 km:n päässä; Megriin on 12–15 km, Slobodaan 4–5, Leppäsenahoon 6–7, Mustaankankaaseen 5–6 km, mutta ne eivät varsinaisesti ole kyliä, vaan sivuasutuksia ja yksinäisiä asumia.

3. Semoin talo pihan puolelta.

maailmaa Suomen rajojen sisäpuolella, ulotettiin kevätkesällä 1927 etnologinen keruu- ja tutkimusretki. Tuolta retkeltä kertynyt aineisto, Liusvaaran rakennuksista ja rakennussanastosta tehdyt muistiinpanot, ovat seuraavan kirjoitelman pohjana. Siinä lyhyesti kerrotaan, millaiset rakennukset olivat kesällä 1927, kuten U. T. SIRELIUS on tehnyt Kansatiet. Arkiston I osassa Hauhon Miehoilan ja Hyömäen rakennuksia käsitellessään. Valokuvat, jotka on ottanut A. Hämäläinen, ovat Kansallismuseosta; sieltä ovat myös enimmäkseen piirroksia.

*

Liusvaaran kylässä on nykyisin 11 taloa ja asumusta; muutamassa talossa asustaa useita perheitä (veljeksiä), aivan kuin vanhan suurperhejärjestelmän rippeitä kuvastaen. Perheiden luku koko kylässä nousee yli puolentoistakymmenen. Tehtävämme kannalta on lisäksi tärkeätä mainita, että kahdessa talossa on vanha, nykyisin autioksi heitetty asuinrakennus. Näistä on varsin mielenkiintoista tarkata sitä rakennusten kehityshistorian jaksoa, jonka ne voivat esittää: hyljiksi jätettyinä ne ovat jääneet silleen ja pysyneet sinällään uusien kohotessa uudenaikaisempina tai ainakin tyyliltään erilaisina viereen. Yhdellä perheellä on uudehko rakennus, jossa ei vielä vakinaisesti asuta. — Yleisiä rakennuksia kylässä on vain rukoushuone, *tšasouna*, nykyisen keskipolven miesten rakentama, ja uusi kansakoulu.

Talot ja niiden omistajat ovat seuraavat:

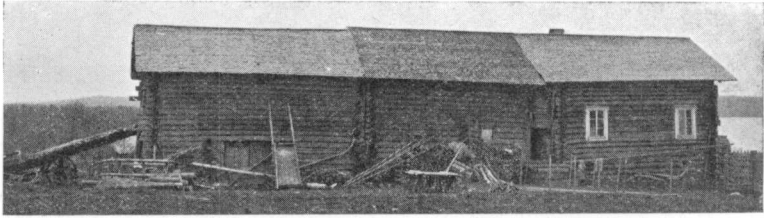
- A. Alatalo eli Davidala, om. veljekset Riiko, Ontrei ja Tarasse (neljäs veli Iivana asuu I:ssä, viides Feodor J:ssä).

4. Semoin talon pääty ja kolkkapertti.

- B. Välitalo eli Feodorila, om. veljekset Pekka, Vahro, Stopi ja Feodora.
- C. Jyrgilä, om. Jyrgin poika Jehkimä. Vanha-isäntä Jyrgi, B:n vanhan-isännän Feodora-vainajan veli, elää poikansa luona.
- D. Jermielä, om. veljekset Kuisma ja Semoi. Isä Jermei (eli Jermie) asuu Kuisman luona.
- E. Semoin talo, om. Semoi kahden poikansa Timon ja Feodoran kera. Vanha Semoi on vielä isäntänä.
- F. Mišan talo, om. Miša Riionpoika; veljet Kirilä ja Ibu (= Iivana) asuvat G:ssä ja H:ssa. Syntyään vieras, Vuottoniemestä⁵ kotoisin oleva isännän appi Ontrei Kivalainen asuu talossa.
- G. Kirilän talo, om. Kirilä, Mišan veli. Asuinrakennus katkaistu Mišan rakennuksen päästä ja siirretty.
- H. Ibun talo, om. Ibu eli Iivana. Rakentanut kylänpuoleisen pään taloan uuteen malliin (selviä tyylillisiä jälkiä kansakoulusta).
- I. Iivanan (Parta-Iivanan) tupa, om. Davidalan poika Iivana.
- J. Feodorin tupa, om. edell. veli Feodor.

⁵ Vuottoniemi on suurehko kylä n. 30 km:n päässä Liusvaarasta luoteeseen. Kylien välillä on vanha salotie.

5. Välitalo.

K. Tuhkalaisen tupa, om. itsellinen Kalle Tuhkalainen (kotoisin Mikkelin puolesta, rajavartioston ent. sotilas, vaimo Megrin Vlasoffeja eli Laaskosia).

Sukunimiltään on tässä luettelossa mainittu vain ukko Kuivalainen ja Tuhkalainen. Muiden suhteen asian laita on se, että he kaikki ja heidän mukanaan koko kylän muu asujamisto, noin puolitoista sataa henkeä, ovat suvultaan ja nimeltään Martiskaisia. Muistitiedon mukaan he polveutuvat kaikki samasta Martiska-nimisestä kantaisästä, jonka aikana kylässä oli kaksi muutakin asujanta: Vlasoff, jonka jälkeläiset ovat Laaskosia, ja samaa sukua oleva Marttina, josta sittemmin Marttinaiset polveutuivat. Laaskokset hävisivät kylästä, kun talot joutuivat varakkaammille Martiskaisille, ja Marttinaisten suku sammui perillisetömmänä kuolleisiin Miikkula ja Paavila Marttinaiseen.

Martiskaisten sukua on aikojen kuluessa siirtynyt kauaskin Liusvaarasta. Heitä on lähipitäjissä rajan molemmin puolin ja omassakin pitäjässä (Leppäsenahon ja Mustankankaan torpissa, Slobodassa ja Kuolismaassa). Nykyisten isäntien emännät ovat melkein järjestään rajan takaa. Lapsia perheissä on runsaanlaisesti; niin että esim. uudessa kansakoulussa käy lähes 40 nuorta Martiskaista.

Yksityiskohtaisempia tietoja Martiskaisten suvusta sisältää E. A. VIRTASEN kirjoitus.

*

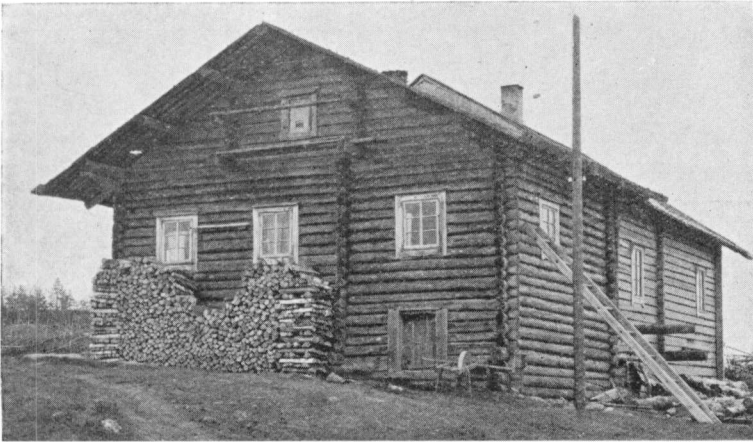
Tässä esityksessä kiinnitämme huomiomme lähinnä seuraaviin taloihin: A, B, E, F ja G⁶, joissa edustavimpina tapaamme

⁶ Annamme edellä olevan luettelon kirjainten seuraavassa lyhyiden vuoksi merkitä vastaavaa taloa ja sen rakennuksia.

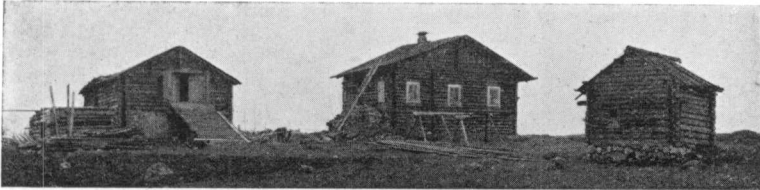

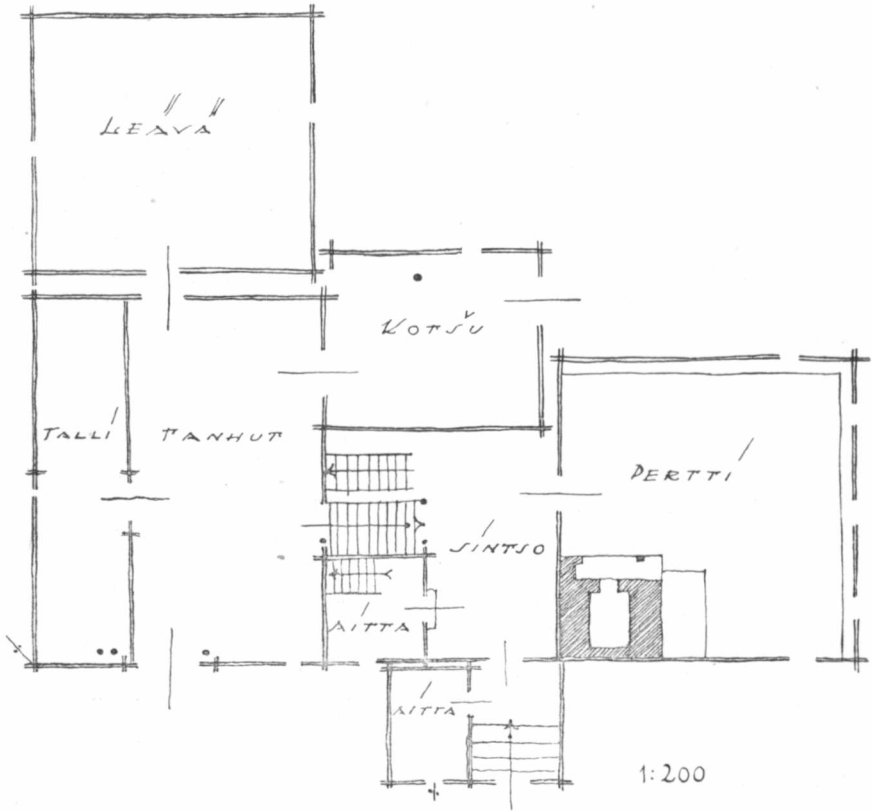
6. Mišan vanha pirtti; takana uusi pirtti.

7. Mišan uuden pirtin pääty.

8. Kirilän talo ulkosuojineen ja saunoineen.

9. Alatalon vanhan pirtin pohjapiirros (pihan puolelta katsoen).

kylän vanhalle rakennustavalle ominaiset piirteet ja joiden joukossa on entisiä savupirtejäkin. Melkein kokonaan voimme sivuuttaa C:n, D:n, H:n, I:n, J:n ja K:n, koska niissä joko ei ole jäljellä paljoa vanhaa tyyppillistä tai se esiintyy heikommin kuin mainituissa viidessä.

Kokonaisuutena parhaiten on säilynyt Semoin talo, vanhin ja arvokkain eräiltä osiltaan taas on Alatalon »vanha pirtti». Se on jo hylätty asuinhuoneena, mutta rakennusryhmän muita suojia vielä käytetään. F:ssä ja G:ssä, joissa ulkorakennukset ovat aivan erillään asuinhuoneesta, on muutamia huomioon otettavia piirteitä, joita kylän rakennuksissa muuten ei ole.

2. ALATALON VANHA PIRTTI (A).

Oheinen pohjapiirros (k. 9) esittää Alatalon eli Davidalan vanhan pirtin yhteydessä olevan huoneryhmän kaikkine nykyisine lisineen; kuva 2 näyttää, missä kunnossa rakennus oli 1927.

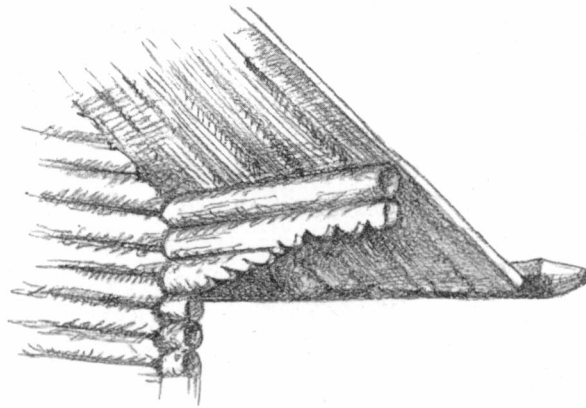
Varsinainen asuinpirtti, *pertti*, on oman katon alla, joka on hieman korkeampi harjalta kuin toinen kattojakso (siihen kuuluvat *sintšo*, *kotšu*, *tanhut* ja *talli*), ja uuden läävän yksilappiainen katto (*luiskaseinä*) lähtee vielä loivempana sen räystäään alta. Portaat ja niiden viereinen aitta ovat saman katon alla. Viiden kattojakson muodostaa *kotšun* laajentuman yksilappiainen katto. (Kuvasta 2 selviää tarkemmin tämän kulmahuoneen rakenne. Kuva on etelän puolelta.) Pirtin katto on pihan puolelta paremmin säilynyt, mutta toinen lappio on melkein kokonaan luhistunut, niin että *praavilat*, kannatushirret, ovat paljastuneet. *Harja* kouruineen (*soloma*) ja tukitappeineen (*bapkat*) on sen sijaan ehjänä. Muut katot paitsi uuden läävän ovat laudoista. Läävässä on jo päreet, samoin tuossa tilapäisessä lisäkkeessä.

Helppo on pohjapiirroksen ja kuvan avulla todeta, että pirtti on rakennettu ja katettu erikseen, ja sen viereen (tai paremmin sanoen jatkoksi) on rakennettu toinen jakso. Nämä yhdessä muodostavat rakennusryhmän pääosan, varsinaisen perusaineksen, jota kylän muissakin taloissa saatamme tarkata ja jota voimme käsitellä rakennuskokonaisuutena. Siihen kuuluvat silloin karjalais-novgorodilaiselle rakennustavalle ominaiset suojat: *pirtti* + *sintšo* + *tanhut-sarai*.⁷ Ainoassakaan Liusvaaran asumuksessa, jossa läävä ja sarai ovat samassa rakennusjaksossa pirtin kanssa, kaikki suojat eivät ole saman yhtäjaksoisen katon alla, vaan jokaisessa (A, E, B) pirtin katto on tehty erikseen, vaikka se olisi samassa tasossakin.

Pirtti eli *pertti*, entinen *saupertti*, on rakennettu pyöreistä *hirsistä* (*parsista*) niinkuin seudun vanhat rakennukset yleensä. Nurkka on tavallinen *venäjänsalmo*, jossa päät jäävät pitkiksi ja

⁷ Tästä tyylistä eli rakennustavasta näkee käytettävän monia nimityksiä: karjalainen, novgorodilainen, karjalais-novgorodilainen, novgorodilais-karjalainen. Kun rakennustapa karjalaisalueella ei ole puhtaasti novgorodilaistyylinen, vaan suojien yhteenliitänä on hajanaisempi, käytän nimitystä karjalais-novgorodilainen.

tasoitetaan jäljestä päin, mikäli ollenkaan tasoitetaan. Kivijalkaa ei ole, vain nurkkikivet ja muutamia jälkeen päin soviteltuja pikku kiviä alimmaisen hirren alla. Päädyssä, joka on upein puoli, niin sanoaksemme »julkisivu» rakennusta, on tavanmukaiset kolme ikkunaa. Ne ovat nyt ruuduttomat, kun pirtti on autiona. Sangen matalalla ne ovat: vain 55 sm lattiataason yläpuolella, niin että *ikkunankynnys* on melkein penkillä. Kehys laajenee sisään päin. Mitoiltaan ikkunan aukko on 70×80 sm. Sisäpuolelta voi nähdä, että ennen on ikkunoiden sijalla ollut lykkyyluukut. Selvästi myöhemmän ajan töitä on myöskin sei-

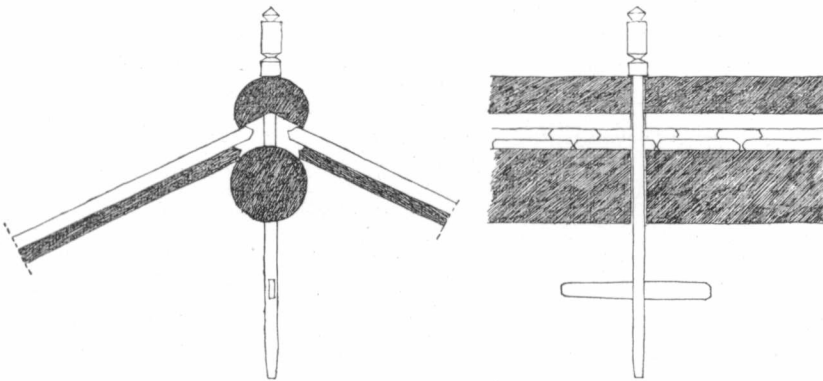

10. Rästäänalushirsien päiden koristeleikkaukset.

nien veistäntä sisältä. Nokiset ne silti ovat, joten veistäminenkin on tapahtunut kauan sitten. Rästään alla sivuseinien ylimmät hirret pistävät pidemmälle kuin muu nurkka. Näistä kolmesta rästäänalushirren päästä, joille ei tiedetty enää minkäänlaista nimitystä, kahdessa alemmassa on koristeveistos (profilointi), ylin on koristamaton (k. 10). Ylhäällä *viilassa* (päädyn kolmikulmainen seinäosa tasakerrasta, *tasaventsasta*, ylöspäin) on luukku ja sen edessä tasaventsan kohdalta ulkonevien tukisalvosten (*pilarien*) päiden varassa parvekkeen tapaista *kalteria*, yläpuolellaan kaksi riukua. Päätyseinästä ulkoneva osa kattoa (*otsaräystä*, *liemu*, *riemu*) on juhlallisen leveä, niin että halkopino on sen alla hyvässä suojassa. Rästääät ovat myös huomattavan leveät. Harjakouru, *soloma*, etenee otsaräystästä ja päättyy terävään

kärkeen, joka on tapailevinaan linnun muotoa (vrt. k. 1). Solomaa *vakuuttaa* (tukee, kiinnittää) kaksi harjahirren läpi ulettuvaa ja 30—40 sm harjan yläpuolelle kohoavaa tappia, *bapkaa*, jotka ovat yläpäästään veistetyt koristeellisiksi (k. 11).

Melkein laudaton eteläpuolinen katonlappio paljastaa harjahirren suuntaiset niskahirret, *praavilat*. Niitä on Liusvaaran asuinrakennuksissa tasaventsan ja harjahirren (*konan*) välillä säännöllisesti kaksi. Harjahirren alla samansuuntaisena menevää *selkähirttä* tässä ei ole. Itse katon laudat ovat kouruja, alla ohuemmat *pottaskat*, päällä *lomaset* eli *lomiaiset* (k. 15). Alapääsään kattokourut tukeutuvat *potokka*-nimiseen räystäspanuun (ks.

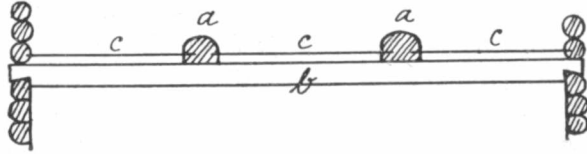

11. *Bapka* pitää *soloman* paikallaan ja koristaa harjaa.

kuv. 16), jonka kyljessä olevaan uraan kourujen päät soviteaan. *Potokkaa* kannattavat kourulautojen alla kulkevat, *praaviloihin* kiinnitetyt juurakkopuut, *räystäskokat*, *kokkapuut*, joiden koukku käden tavoin pitelee kannettavaansa (toisinaan kokkapuiden asemella tai niiden lisäksi on viistosti seinänraosta lähtevä tukipuu; ks. kuv. 22).

Pirtin sisältä jo mainittiin sileäksi veistetyt seinät. Nykyisin välikatto, *laki*, on sortunut niin pahasti, että lattia (*late*) on suureksi osaksi laen täytteenä olleen mullan (*matto*) ja katkenneiden puiden vallassa, varsinkin *pätšin* edus. *Laki* on ollut tasainen niinkuin kaikki Liusvaaran nykyisten huoneiden laet. Ainoa laatuaan tämä on sen sijaan sikäli, että se on sileä (ilman lomia) ja kolmijatkeinen, s.o. lakilaudat eivät uletu poikki pirtin

seinästä seinään yhtäjaksoisesti, vaan ovat vajaan $2\frac{1}{2}$ m:n mitaisina sovitetut pitkin-pirttiin juoksevien *maatitsain* eli *selkäimien* syrjissä sekä vastaavassa seinähirressä oleviin uurtoihin. Tällaisia selkäimenvälejä on kolme. Kaaviollinen poikkileikkaus on seuraavanlainen (k. 12):

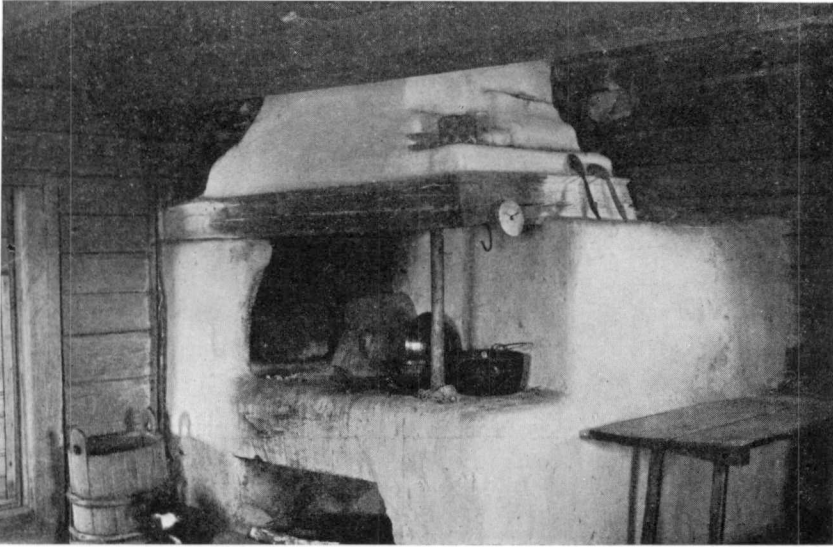

a:lla merkityt ovat selkäimet, b tarkoittaa *ristiselkäintä*, joita on kaksi varsinaisten alla näitä kannattamassa, ja c:llä ovat lakilaudat merkityt.

Sisältä »pertti» on n. $7\frac{1}{2}$ m kunnakin. Korkeus on lattian pinnasta lakeen 2,7 m. »Late» on puolipyöreistä *lahkoista*. Peräseinän ja vasemman sivuseinän (oveilta katsoen) vierellä on kiinteä penkki. Pätsin ja peräseinän välisessä osassa on pari yhdensuuntaista *ortta*, toiset pari vasemmassa ovensuunurkassa (*ovitšupussa*).

Heti oikealla on pätsi. Se on osittain sortunut, mutta sen muodosta saa vielä helposti yleiskuvan. Vanhaa otsankannattajapatšasta ei kulmauksessa enää ole, vaan sen sijalla on rautainen kannatin. Pätsin kulmaa tukevat *patšasorret* ovat niinkään poissa, mutta niiden sijat on helppo todeta seinistä. Tyhjä kolo osoittaa, että orret ovat kulkeneet vajaan kahden metrin korkeudella lattiasta jakaen pirtin kolmeen osaan. — Pätsin vieressä on laatikkomainen *kolpitsa*, jonka kannen, *runtukan*, kautta on kuljettu *karsinaan*, lattianalaiseen syvennykseen. Kun sinne laskeutuu nykyisin »hapanneita» portaita myöten, voi tarkata pätsin perustusta: pohjana on kivilatomus nurkassa, sen päällä hirsisalvos (*pätšin brujat*) — tässä tapauksessa vain yksi hirsikerta lattiatason alapuolella — ja siitä alkaa varsinainen kivinen muuraus. Tiiliä täytyy käyttää polttamattomina, kun saatavissa oleva savi ei siedä polttoa. Taitavankin mestarin laatima tiilisekoitus murenee palasiksi kuumennettaessa. Päiväkuivia tiiliä (*kirpi-tšöitä*) on tähänkin pätsiin käytetty, mutta alaosassa on pelkkiä luonnonkiviä, *järvikiviä* sikäläiseltä nimeltään, jotka on savilaas-

tilla sidottu. Kolpitsan kohdalla lähellä pankon reunaa on pätsin kyljessä *brilaukka*, makuulauta. Sen toinen pää tunkeutuu seinään, toinen on kolpitsan päästä nousevan *konetškan* varassa. Konetska on leveä honkalauta ja sen pää on koristeellisesti veistetty tapiksi, jossa naiset pitävät »käsipaikkaa». Ennen siinä on myös pidetty pärepihtiä, *tšikkaa*. Brilaukalla voi maata, ja se on astuimena uuninpäällyställe (*pankolle*) mentäessä.

13. Iivanan tuvan (I) pätsi.

Varsinainen keittopaikka on edusta, *eusta*, pätsin kulman-teessa. Siinä on pari keittoastian sijaa. Puut pannaan *tulehmoon* seinänpuoleisesta päästä. Pata on riippunut orresta *haahloissa*; tätä nykyä on Liusvaaran pirteissä käytössä vain yksi avoliesi ja yhdet rautahaahlat, »Parta-Iivanan» mökissä (k. 13). Uudempi, »kansihellan» tapainen edustamuoto on valloittanut koko kylän, sillä se on sovitettu vanhoihin tulisijoihin. Edustan alla on lattianrajassa syvennys, *kolo*, jossa pidetään pilkkeitä. Paistinuunin suu lieskakivineen (*liesma*) on mustuneena edustan peräseinämällä.

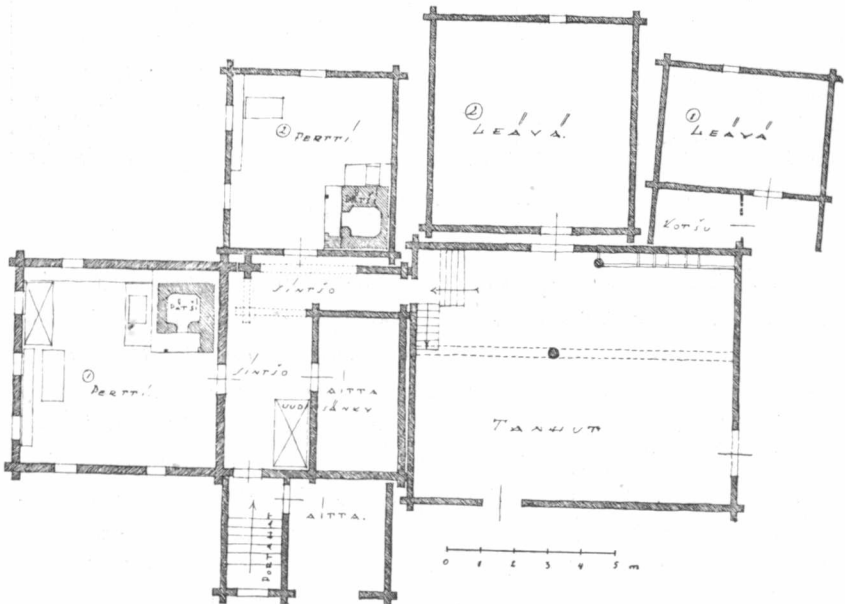
Sintson vasemmassa ovinurkassa on käsikivet. Sen vieressä olevan aitan alustassa, *korsussa*, on kaikenlaista rojua. Aitan vie-

ressä välikössä, *kessutšassa*, olevat portaat laskeutuvat *tanhueen*, karjasuojaan, jonne on ovi myös ulkoa. Tanhuen perällä on ovi kapeaan talliin eli *kujaan*. Niiden päällys on yhtenäinen suoja, *sarai*, jota käytetään sekä latona että liiterinä. Saraille on ajoportaat pihalta, ja sintsosta sinne päästään tanhuen portaiden vieressä olevia toisia portaita (ks. k. 9, nuoli vasemmalle). Tanhuesta on vielä ovi sintsonpohjassa olevaan *kotšsuun*, sivuläävään, jonka päällä on saraihin avautuva heinäsuojuus, *kosinka*.

3. SEMOIN VANHA PIRTTI (E).

Pohjapiirros (k. 14) esittää Semoin vanhan pirttirakennuksen lisäsuojineen. Kuvasta 3 näemme rakennuksen pihan puolelta, kuvasta 4 päädyn.

Varsinaiseen alkuperäiseen rakennusryhmään kuuluvat *pertti* (1), *sintšo*, *aitta* ja *tanhut*, joita yhdessä käsittelemme rakennuskokonaisuutena. *Kolkkapirtti* (2) ja läävät ovat myöhempiä lisiä, joihin perheen kasvaminen on johtanut. Olennaiset osat ovat siis

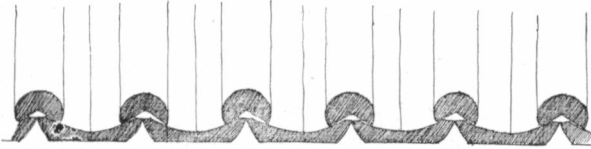

14. Semoin talon pohjapiirros.

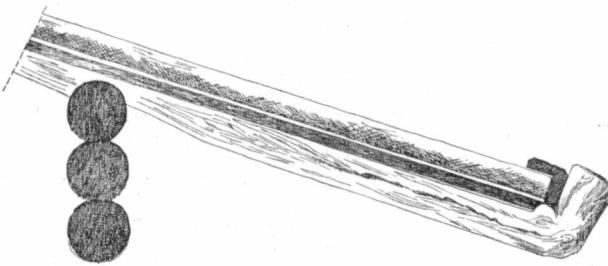
tässäkin ryhmässä karjalais-novgorodilaiset pirtti + sintso + tanhut-sarai, perättäin sijoitettuina.

Kuvasta 3, joka esittää rakennusryhmää pihalta päin, on helppo nähdä, miten itse pirtti on erikseen katettu, aineksina kourut aluslaudat, *pottaskat*, ja niiden päällä poikkileikkaukseltaan enimmäkseen puolipyöreät *lomaset*, joissa myös on matalalti kourua, jotta sauma olisi tiiviimpi. Poikkileikkauskaavio on tämäntapainen:

15. Katon lomasten poikkileikkaus.

Räystäällä on kolmen juurikaskoukun varassa *potokka*, räystäspuu, joka kannattaa kattolautojen alapäitä. Sen poikkileikkaus on L:n muotoinen. Harjalla lautojen päät peittää *soloma*, jonka pää etenee terävänä »riemu» reunasta. Sekä räystäät että »riemu» (otsaräystä, päätyseinästä ulkoneva katon osa) ovat leveät: halko-

16. Räystään rakenteen poikkileikkaus.

pinon vakinainen paikka on päädyllä, toisinaan räystääsalla. — Sintson katto on *päreistä* ja se on hieman matalampi kuin pirtin ja sarain katot. *Porstuen* ja sen vieressä olevan aitan pärekatto on yksilappiainen ja niin paljon sintson katon räystästä alempana, että väliin mahtuu sintson ylisille valoa antava pieni luukku. Sarain katto on kouruista. Siinä on lomasina molemmin puolin

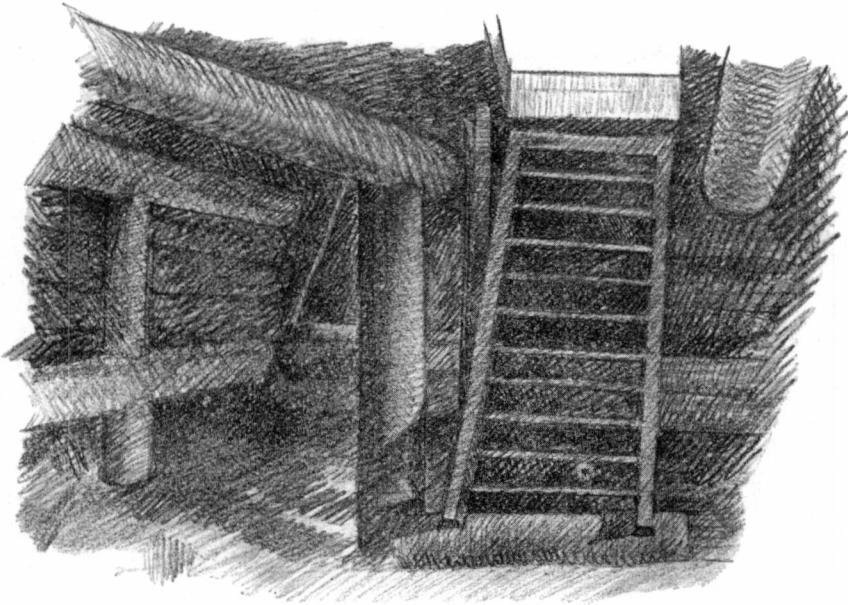
veistettyjä palkkeja puolipyöreiden ohessa. Sekä räystäspuu että soloma puuttuvat, niin että katto näyttää ränstyneemmältä kuin pirtin katto.

Otsapäätty on varsinainen rakennuksen julkisivu (k. 4). Varhemmin siinä on ollut kolme pientä vetoluukulla varustettua ikkunaa, mutta niiden jouduttua pois käytännöstä ruudullisten ikkunain tieltä reikiä on suurennettu. Tällä asteella on vielä nykyisinkin ns. *perätšupun* ikkunan umpeen laitettu reikä, kun taas kahta muuta on toinenkin kerta laajennettu, niin että ne nyt ovat korkeahkot, 6-ruutuiset. Kehyslaudoitus on uudenaikainen, silti aivan yksinkertainen. *Praaviloiden* — tässä tapauksessa vain yksi tasa-ventsan ja harjan välillä — varassa on »riemun» alla riukupari *viilassa* olevan luukun yläpuolella. Riuku edustaa »kalteri»-rakennetta, joskin varsinaisesta kalterista, päätyparvesta, ei ole jälkeäkään. Luukku antaa valoa ullakolle, *vuiskaan*. Vain vanhimmat kyläläiset saattavat valaista perinnäisenä esiintyvän kalterin, luukun ja riukujen käyttöä: siinä ennen »ahvalihoa kuivattih».

[Nuorempi polvi ei ole asiasta selvillä, mutta puhuu ihastuneena Megrin ent. luostarin uudemman pääarakennuksen kalterista, jonka rinta on »reten» ('sangen, runsaasti') koristeltuine laudoituksineen ainutlaatuista siellä salokylissä. Tämä kalteri on todellinen parveke, joskaan sinne ei ole sen parempaa kulkutietä kuin ylikamarin (*tšardakan*) leveä ikkuna, jonka alla se on. — Jos sillä ei lienekään suoranaista rakenteellista yhteyttä lihankuivauskalterin kanssa, niin nimi on kuitenkin sama.]

Pirtin seinät ovat sisältä veistetyt sileiksi. Laki on lomalaudoista, ilman ristiselkäimiä. Pätsi on oikeassa ovinurkassa, kolpitsan kannen kautta kuljetaan karsinaan, jossa pidetään mm. käsikiviä. Pätsinalussalvosta kannattavat lattian puolelta paksut pyöreät puupylväät, ja juuri niiden välissä, siis osiksi pätsin alla, on käsikivien sija (k. 17). — Edusta on kannellinen, kipunakupu, *otša* eli *kolpakko*, sen yläpuolella. Uudenaikaistumisen piirteet ovat muuten sisäpuolella huomattavasti selvemmat kuin ulkopuolella taloa.

Rakennusryhmän perusosassa on edellä kuvatusta Alatalon vanhasta pirtistä olennaisesti eroavaa vain aitan peräitse sintosta ulkosuojiin johtava käytävä. Alatalossa vie porraskäytävä sint-

17. Karsina. Vasemmalla takana käsikivet.

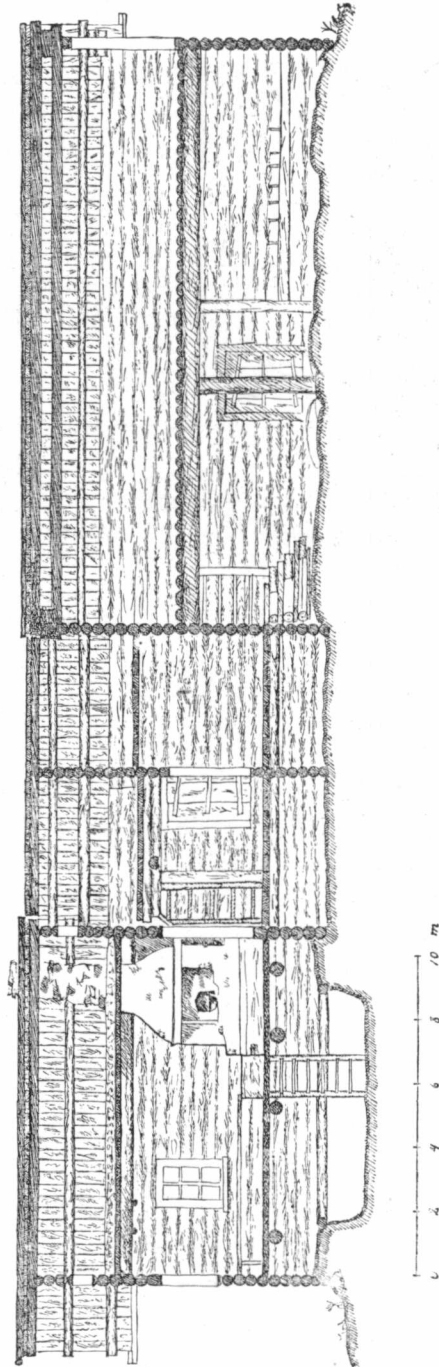
sosta suoraan alaspäin ja ylöspäin, tanhueen ja saraille, mutta Semoin talossa aitan takainen osa sintsoa muodostaa erikoisen peräsintson, *kolkkasintšon*, jonka pohjassa on ovi tanhueen. Sen edessä tanhuen puolella on sillake, josta lähtee portaat suoraan alaspäin tanhueen ja oikealle ylöspäin saraille. Tanhueen on lisäksi kaksi muuta ovea: pihan puolelta leveä ja matala *veräjä* ja päädyssä soukempi. Saraille johtavan leveän oven edestä on ajoportaat hävitetty. Koko tanhut on yhtenä, jakamattomana, tanner lattiana.

Portaiden viereisen aitan alla on tässäkin edestä avoin *korsu*.

4. VÄLITALO eli FEODORILA (B).

Kolmas talo, jossa ulkosuojat ovat yhdessä asuinhuoneiden kanssa, on neljän veljeksien yhdessä asuma Välitalo eli isäntien isän Feodoran mukaan Feodorila (kuva 5 ja 18).

Tämän talon suhteen on ensinnä huomautettava sitä eroa edellä kuvattuihin verraten, että rakennus on aivan tien vieressä

18. Väli-talon pituusleikkaus (päinvastaiselta puolelta kuin k. 5). Piirros osoittaa, miten muut suojat asettuvat pirtin (vas.) jatkoksi perättäin; pirtin viereen leviävää ryhmitystä Liusvaarassa ei tunneta.

ja otsapäätty tielle päin. — Sellaista rakennusten molemmin puolin reunustamaa kylänkujaa, josta Aunusta ja Vienaa kuvailevat kirjailijat ja tutkijat kertovat, Liusvaarassa ei ole. Kylä on hajallinen ja siinä on vain muutama varakas talo.

Välitalon asuinrakennusryhmässä on pärekatto, tässäkin kolmijaksoinen: pirtissä uudehko, sintsoissa ja *kohtapirtissä* (s.o. pirttiä vastapäätä olevassa toisessa pirtissä, joka nyk. on aittana) vanhempi ja saraissa uudenlainen. Katot ovat kaikki jokseenkin samassa tasossa. Otsapäädyn »riemu» on kavennettu tavalliseen räystäänleveyteen, ja soloman asemella on vain kahdesta laudasta muodostettu kouru.

Porstutta ei ole. Sintson edessä on vain portaat. Kohtapirtin ja aitan peräitse on kapea sola tanhueen. Päädyssä on saraille johtava ajosilta. Järven puoleisella tanhuen sivustalla on jäljestäpäin kyhättyjä lääviä parikin.

Välitalossa ei ole varsinaisesti yksityiskohdista paljon mainitsemista Alatalon ja Semoin rakennusten kuvauksen jälkeen. Otsapäätty on uudenaikaistettu, ikkunat laajennettu, katot uudistettu, pirtin pätsi niinkään, kolpitsa poistettu jne. Vain itse ryhmitys, eri huoneiden keskinäinen asema ja pysyminen yhtenä jaksona saman kattojakson alla, on pääpiirteissään vanhallansa ja vanhaa rakennustapaa edustamassa. Mutta kun yksi isäntäveljeksistä jo kesällä 1927 rakensi uutta pirttiä itselleen, on seuraava aste vanhan pirttirakennuksen vaiheissa todennäköisimmin se, että koko ryhmä hajoaa, pirtti jää erilleen ulkosuojista ja kukin isäntä rakentaa itselleen tarvitsemansa huoneet. Siten on jo käynyt Alatalossa, jossa ensimmäiseksi kuvattu vanha pirtti on vuosia ollut purkamistuomion alaisena ja itsekseen rappeutuksessa.

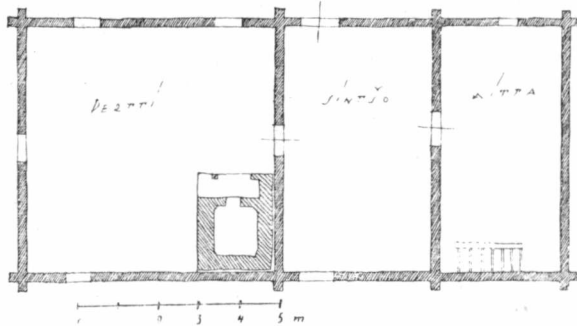
Välitalosta ei ole käytettävissäni pohjapiirrosta, mutta se ei olennaisesti eroa edellä esitetyistä Alatalon ja Semoin talon vastaavasta runko-osasta. Kohtapirtti sintsonviereisen aitan ohessa on tässä lisää. Kun samanlainen huone kuitenkin esiintyy Mišan talon vanhassa pirttirakennuksessa, sivuutan sen tässä yhteydessä.

5. MIŠAN ja KIRILÄN TALOT (F ja G).

Veljekset Miša ja Kirilä ovat katkaisseet kotitalonsa uudemman asuinrakennuksen kahtia, ja Kirilä on siirtänyt osuutensa vähän matkan päähän laakealle kumpareelle (k. 7 ja 8). Rakennus ei ole varsin vanha, isän Riion *hakkauttama* neljäntäkymmentä vuotta sitten, mutta siinä on eräitä yksityispiirteitä, joita edellä kuvailuissa ei ole ja joita emme siksi saata sivuuttaa. — Miša, jonka osuus jäi paikalleen, on jatkanut taloansa pariinkin otteeseen. Täten syntyneen uudemman rakennusosan jätämme tässä huomioon ottamatta.

Kun Mišan talon vieressä kuitenkin on vielä jäljellä, asu-mattomana tosin, vanha pirtti, mainitsemme sen ensin. Kuvasta 6 se näkyy nykyisessä asussaan. Sitä ei käytetä enää muuhun kuin rojun säilytykseen. Kohtapirtti on jonkinlaisena vara-aittana, ja sen »vuiskassa» pidetään kesäisin suksia yms. — Itse pirtti on aikoinaan ollut sisään lämpiävä, mutta pätsi on sittemmin uusittu. Savupiippu, »*saupüsi*» eli *truba*, on sortunut, mutta muutoin pätsi on kutakuinkin säilynyt. Kolpitsaa ei ole, ei myöskään patsaan orsia. Laki on tasainen, seinät sisältä sileiksi veistetyt.

Ulkoa pirtin sintsoon pääsee kahta tietä: rakennuksen molemmin puolin on vastattain ovet. Porstutta ei ole enää kummallakaan puolella, ei myöskään portaita. Kynnyksen tavaton korkeus kuitenkin osoittaa, että näitä on tarvittu. Pirtti on »hakattu» erikseen, ja sen jatkoksi liittyy sintso + kohtapirtti, joka on oman katon alla. Molemmat katot ovat kourulautoista.

19. Mišan vanhan pirtin pohjapiirros.

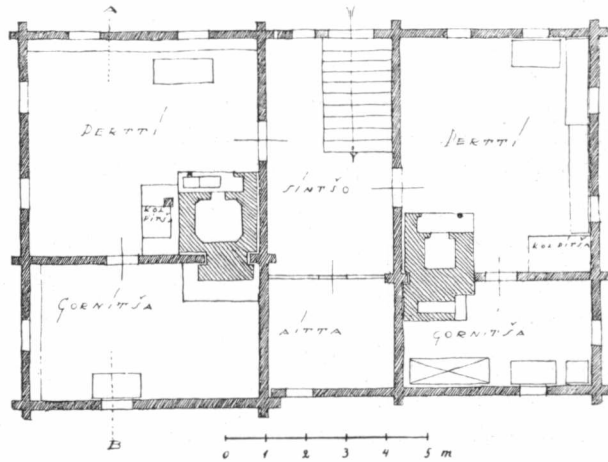
Solomat ovat jäljellä; kohtapirtin solomaa kiinnittää harjahirteen kaksi *stolpaa* eli (tavallisemmin) *bapkaa*. — Kumpikin osa on pyöreistä, *žyrkynäisistä* parsista, mutta pirtin seinä on jostakin syystä paikoittain tasoitettu. Väliseinä erottaa sintson kohtapirtistä, mutta *vuiska* on yhtenäinen. Laen rajasta on väliseinä sintson ulko-oven kohdalla räystäääseen asti. Täten muodostuu varsinaisen *elinpirtin* ja sintson vuiskan seinän väliin noin metrin levyinen sola, jonka kautta on pääsy pirtin vuiskaan viilassa olevasta luukusta.

Kohtapertti on pieni, tulisijaton huone, jossa on vieläkin ikkunissa vetoluukun sijat (elinpirtin ikkunat ovat olleet ruudulliset, nyt on enää vain kehykset jäljellä). Sitä lienee käytetty ainoastaan tilapäiseen asumiseen lämpimänä vuodenaikana ja muulloin varastoaittana. Oikeanpuoleisessa ovitsupussa on portaat vuiskaan.

Rakennuksen otsapäätty ei ole saanut niin paljon huomiota osakseen kuin monien muiden. Kalterista ei ole jälkeäkään. Viilassa on vain ikkunaluukku. Ikkunoita on yksi ainoa vastoin tavallisuutta (Liusvaaran taloissa on muuten säännöllisesti kolme ikkunaa). Otsaräystä, riemu, on taas leveähkö, soloman pää terävästi harjan yli ulkoneva.

Ulkosuoja tämän vanhan pirtin yhteydessä ei enää ole, mutta varhemmin ne ovat olleet kohtapirtin jatkona ja sen vieressä. Kuvastakin näkyy nurkanpäiden uurros, johon viereisen rakennuksen nurkka on ollut sidottu.

Uudempi pirttirakennus, jonka katkaisemisesta jo mainittiin ja jonka »tientiä» keski-ikäiset vielä muistelevat, on kokonaisuutena ollut sangen komea. Kuvasta 7 näkyy sen otsapäätty nykyisellään. Vain pyöreähirsinen osa on vanhaa. Sellaista mitä edellä ei ole kuvailtu, on tässä, ympäristössään todella uljaassa rakennuksenpuolikkaassa monta kiintoisaa piirrettä: ylisikamarin eli *tšardakan* ikkuna, väliseinä, joka jakaa päädyn kahteen osaan (pirtti + kamari, *gornitša*), podvaalan ovi *gornitsan* alla, leveän riemun alla olevan pitkän nurkanpään profilointi ja kalterirakenteen selvyys (vrt. kuv. 7). Sensijaan puuttuu soloma harjalta, niinkuin kuva 6 osoittaa. Siitä näkyy myös, että katto

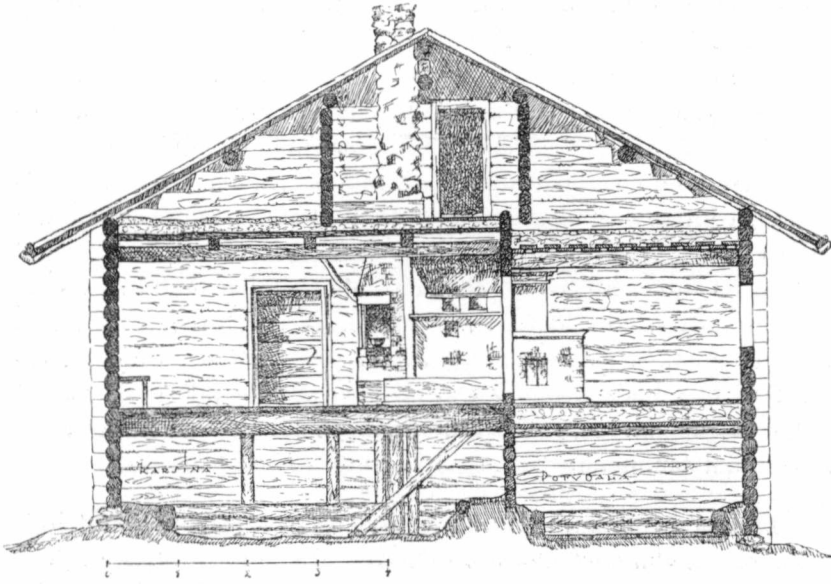

20. Mišan uudemman pirttirakennuksen alkuper. osan pohjapiirros.

ei ole lomasista, vaan hieman kouruista, vierettäin asetetuista *laudoista*, samoin kuin etualalla olevan vanhan pirtinkin katto.

Tšardakka on tavallaan kolmatta kerrosta. Se ei ole lämmitettävä, joten sen käyttö supistuu lämpimään vuodenaikaan. Kesäisin siellä voi nukkua sangen mukavasti. Talveksi sinne ajetaan kaikenmoista sälyä, kuivia ruokia, työvälineitä ja vaatteita. Gornitsa eli kamari on pirtin vieressä. Tässä ennemmin kuvailuissa rakennusryhmissä sitä ei ole, se kun kuuluu varakaampien oloihin. Liusvaarassa on vain pari kolme oikeata gornitsaa sekä pari tilapäisellä lautaseinällä pirtistä eroitettua. Mišan talossa sen alla oleva ulkokellari, *podvaala*, muodostaa yllä viitatus alimman »kerroksen». Muita näinkään selvästi »kolmi-kerroksisia» taloja kylässä ei olekaan. Karjalais-novgorodilaiseen tyyliin kuuluvaa kaksikerroksista rakennusmuotoa ei ole, s.o. sellaista, että varsinaiset asuinhuoneet olisivat toisessa kerroksessa ja alemman kerroksen suojia käytettäisiin säilytykseen yms. Pirtinalainen *karsina* kyllä on melkein jokaisessa talossa, mutta se on kokonaan maanpinnan alapuolella eikä muodosta mitään kellarikerroksen tapaista. Poikkeuksen tästä muodostavat nämä *podvaalat* (Kirilän talossa on samanlainen), joita on pidettävä huoneina. Siellä pidetään jauhoja, lihoja ym. ruokatavaroita. Päädyssä oleva ovi on ainoa pääsytie *podvaalaan*. *Karsinaan*,

21. Mišan uudemman pirttirakennuksen poikkileikkaus.

joka on podvaalan vieressä pirtin alla, kuljetaan pirtistä kolpitsan kautta.

Kuvassa näkyvän uudemman osan sijalla on alun perin ollut Kirilän asuinrakennus (G), jota kuva 8 esittää. Päädyistä näemme viilan luukun ja kalterin puuttuvan (läpi viilan käy tasaaventsasta harjalle tukisalvos eli *pilari*). »Liemu» ei ole erikoisen leveä. Mutta huomattava on, että pääty on alun perin rakennettu vain »kohtapirttiin» eikä otsapäädyksi. Gornitsan voi todeta aivan samoin sijoitetuksi kuin Mišan talossakin, ja podvaalan ovi näkyy *piloantahebojen* (laudansahauspukkien) takaa. Erikoista tässä puoliskassa on vain korkealla olevan sintsonlattian alle jääpään tilaan muodostunut *poglieta*, jonne on ovi ulkoa samoin kuin podvaalaan. Poglietaa käytetään tilapäisenä säilytysuojana, jonne viskataan kaikenlaista sälyä (vrt. esim. Semoin talon *korsua*, kuva 3). Muissa taloissa sintson lattia on niin matalalla, että alustaa ei juuri voi mihinkään käyttää, mutta tämän rakennuksen korkeudesta ja osaksi sijoituksesta *särkän* harjalle johtuu, että poglietassa voi seisoa kutakuinkin suorana.

— Sintson alustaa sanottiin yleisesti poglietaksi, joten nimitys ei suinkaan ole tilapäinen.

Riiko Martiskainen, isäntien isä, hakkautti uuden asuinrakennuksensa erilleen ulkosuojista, joskin muuten sangen uskollisesti noudatti tyyliä. Veljeksistä nuorempi on uuteen taloonsa rakentanut niin ikään erillisen ulkokuoneryhmän. Tanhut-sarairunkoon liittyy lääviä, *patamökki* (keittokota, salvottu), *konusna* (talli) ja *nuusnikka* (käymälä) suoja kerrallaan, niin että ryhmä lopulta on hyvin kirjavan näköinen. Mišan talon tanhutrakennus on niin pitkä, että harjahirren alla kulkee tukena sen kanssa samansuuntainen toinen parsi, *solkihirsi*. Kirilän sarain päätyseinästä taas näemme, miten viilassa on kolme pilaria ja lisäksi neljäs alempana ovenpieltä tukemassa, melkein oven korkuisena. Molemmat tanhuenovet ovat portaiden vieressä ja osaksi allakin.

Muissa Liusvaaran asuinrakennuksissa ei ole paljon tehtävämme kannalta mielenkiintoista kertomista. Mäkitupalaisten pirtit ovat pieniä ja raihnaisia, rakennustavaltaan uudenaikaisempia, sekavampia. Pari kolme käsittelemättä jätettyä isohkoa rakennusta ei tarjoa uutta näiden, joka suhteessa edustavampien kuvailun jälkeen: niissä ei ole tyyllisesti merkittävää eikä rakennusteknillisesti mitään lisää.

6. MUITA RAKENNUKSIA.

Riukukotaa, *pistryä* eli *pistekotaa* Liusvaarassa käyttää yksi talo (Jermielä) eläinten vesien kuumentamiseen, pyykin keittämiseen yms., ja pelkkää tilapäisesti kyhättyä kivilatomustakin näkee käytettävän lietenä lampien ja järvien rannalla, missä toimitetaan »sobienpezentää». Savupirttiä ei enää ole käytännössä, niinkuin jo on mainittu. Enimmät on muutettu uloslämpiviiksi ja pari on nykyisin riihenä. Myllyä, pajaa ja sahaa ei ole (rajan takaa aikoinaan tuotu tuulimylly epäonnistui).

Erillinen aitta, *peltoaitta*, on vain parissa talossa. Tavallisesti pienet aitoiksi sanotut säilytysuojat ovat asuinrakennuksessa pirttiä vastapäätä. Kuva 22 esittää Väliatalon peltoaitan poikkileikkauksen. Sekä räystäset että harjarakenne on sama kuin asuin-

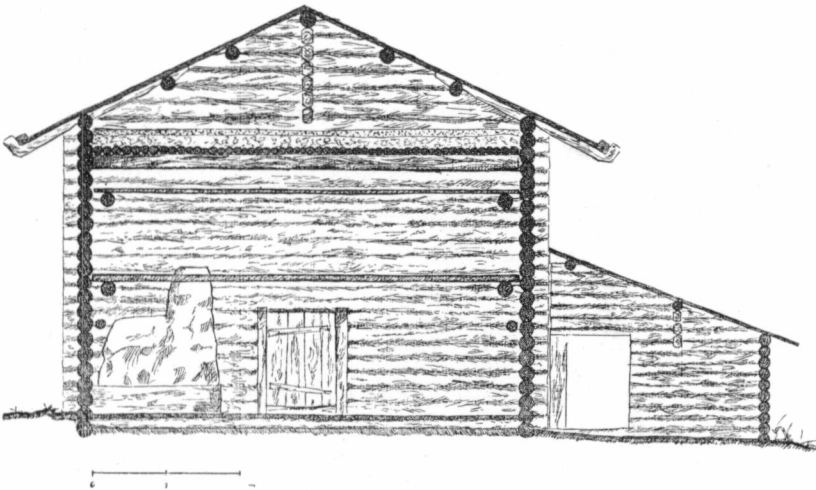
rakennusten; räystästä kannattavat tuet ovat lisäpiirre, jota ei asuinrakennuksissa ole.

Saunat, kylyt, ovat kaikki sisäänlämpiäviä. Jermielän saunan vesikatto on varsin tilapäisen näköinen: halkaistut puut on ladottu matalalla olevan harjahirren varaan siten, että vain toisen puolen puut ulottuvat hirteen ja toisen puolen puut ovat niin paljon pidempiä, että ne ulottuvat puolikin metriä ohi harjan ja tekevät koko katon toispuolisen näköiseksi.

Edessä on avoin *etulate*, matala ovi on vasemmassa sivussa päätyä, kiuas oikeassa ovipielessä, sen takana peränurkassa lava; vasen puoli on vapaata lattiaa. Keskellä vasenta seinää on luukku. Kiuas on litteistä kivistä ladottu, suu kauniisti puolipyöreäksi holvattu. — Kuvassa 8 näkyy oikealla Kirilän sauna.

22. Välitalon aitan poikkileikkaus.

23. Mišan riihen poikkileikkaus.

Riihet ovat pienehköjä. Kiuas, *pätši*, on useimmiten puukehälle laadittu ja sen etuosa on korkeampi kuin takaosa: edessä on lieskakupu, josta savu pääsee kolmen reiän kautta huoneeseen. Kuvassa 23 näkyy tämä kiukaan ulkopuolinen rakenne (kuva on ajateltava peräseinältä oviseinälle päin katsotuksi; kiuas on oikeassa ovinurkassa). Noin 1½ metrin korkeudella on sivuseiniä pitkin kulkevien parsien varassa siirrettävä *ahislauta*. Vähän tämän yläpuolella ovat *parret* eli *partizet* (kiukaasta perälle). Ylempänä ovat *latvaparret*, joille ahdinlaudalta vielä ylettyy ahtamaan. »Riihen poskessa» on kylkiäinen, *korsu*.

7. RAKENNUSTEKNILLISIÄ YM. YKSITYISSEIKKOJA.

Muutamia rakennusteknillisiä seikkoja, jotka edellä on vain ohi mennessä mainittu tai jotka kokonaan ovat jääneet kertomatta, käsittelen vielä lyhyesti erikseen.

Rakennuksen paikka katsotaan mieluummin ylävälle kohdalle vaaran laella. Tällaisia kumpareita, *särkkiä*, ei ole joka talon osalle tullut, mutta kuitenkin jokainen on pyrkinyt sijoittamaan talonsa korkealle. Kylä on senkin vuoksi sangen hajalinen.

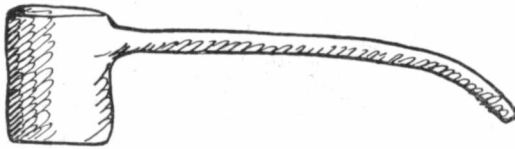
Perustusta ei ole tarvis paljon tehdä. Maapohja on kuivaa hiekkaperää, joka vapauttaa kivijalan laitimisesta. Nurkkakivet useasti riittävät, ja alimmat hirret pannaan (tai paremmin: pantiin) maata vasten, jopa ilman tuohikerrostakin, kuten muuan vanhoja kyläläisiä muisti. Suurin työ on karsinan kaivaminen ja pätsin perustaminen sekä multapengerten teko karsinan laidan ja seinovieren väliin. Karsinan laidassa on sisäpuolella tavallisesti hirsikerta tai pari estämässä multaa valumasta karsinaan. — *Karsin-ikkuna* antaa sinne ilmaa ja valoa. Se johtaa torvena läpi multakerroksen, ja se tietenkin suljetaan talveksi.

Rakentaminen eli *hakkaaminen* suoritetaan *sruupille*, s.o. ensimmäisten paikalleen sovitettujen *ventsojen* (= *varvien*, hirsikertojen) jälkeen seuraavat ventsat, 3—4 varvia, hakataan maassa, aloitetun salvoksen läheisyydessä, ja nostetaan — sitten kun ne on purettu — valmiin osan jatkoksi. Kun kehä on nousut niin paljon, että hirsiiä eli parsia on vaikea nostaa, käytetään

liesoja, viistoon asetettuja niskapuita, »kaljuja», joita myöten hirret on helpompi kiskoa ylös. Telineet, *mostinat*, laitetaan tavalliseen tapaan. Lattian ja laen selkäimet on sovitettava ajallaan kohdalleen, samoin jätettävä ikkunan ja oven kohtaan reikä, josta myöhemmin voi seinään puhkaista tarpeellisen suuruisen aukon. Ikkuna- ja oviaukon tekeminen jo rakentamisen yhteydessä on vasta aivan viime aikojen taito ja tapa — ja puutahan siellä salokylällä ei ole tarvinnut säästää.

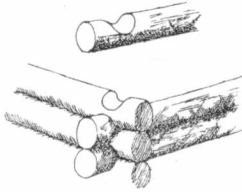
Hirsien sovittaminen päällekkäin seinään eli *paasottaminen* tapahtuu siten, että hirren selkä kirveellä silitetään, niin ettei siihen jää epätasaisuuksia eikä oksan tynkiä tai kuorta, ja seuraavan hirren *mahapuolelle* veistetään varalla, *tšertillä*, merkittyä viivaa pitkin tätä selkää vastaava uurto, varo, jonka sikäläinen nimitys on *paaso*. Väliin pannaan *pitkää-sammalta* — nimenomaan kysyttäessä selitettiin, että tavallista sammalta ei käytetä. Parsia ei veistetty syrjiltä ennen, mutta nykyisin *pintaaminen* ja *palhoaminen* jo tunnetaan. Ennen palhoantaa on suoritettava noetulla langalla *niittäminen*, s.o. veistorajan merkitseminen pingoitettua lankaa, *niittiä*, räpsäyttämällä. Hirsi pakotetaan sijaansa *juhmurilla*, jonka muoto saattaa olla kuvassa 24 esitetyn tapainen.

Nurkkaan salvetaan *salmo* eli *salvo*. »Jyrkynäisistä» suurista *keloista* rakennettaessa — ja niitä varsinkin varhemmin yksin-

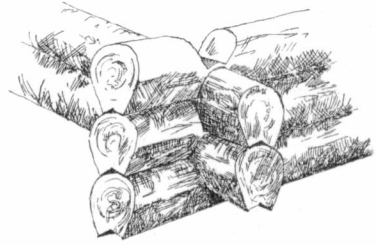

24. Semoin juhmuri.

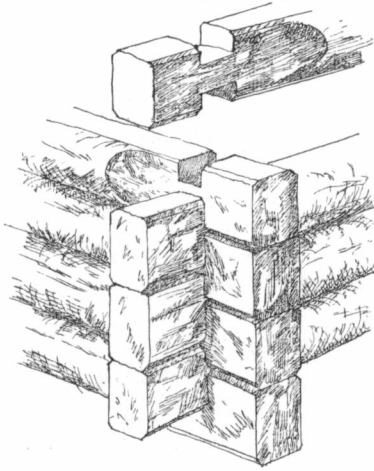
omaan käytettiin rakennusaineena — tulee kysymykseen vain tavallinen *venäjänsalmo*, jossa hirren selkään tehdään puolipyöreä syvennys (k. 25). Seuraavan hirren alapuoli sovitetaan siihen sellaisenaan. Tällaisia nurkkia on oheisissa valokuvissa melkein jokaisessa nähtävänä. Tarkemmin katsoen voi esim. kuvasta 4 huomata, että nurkan pään poikkileikkaus hieman kapenee alaspäin (vrt. kuv. 26). Hirren päähän on tällöin tehty veiste, jonka mukaisesti salmon kaulan on oltava luisulaitainen. Tämä vaikuttaa sen, että nurkka laskehtiessaan tiivistyy. — Eri salmoksi tai salmotyypiksi tätä kehittyneempää muotoa ei sanota.

25. Varhaisempi venäjänsalmon muoto.

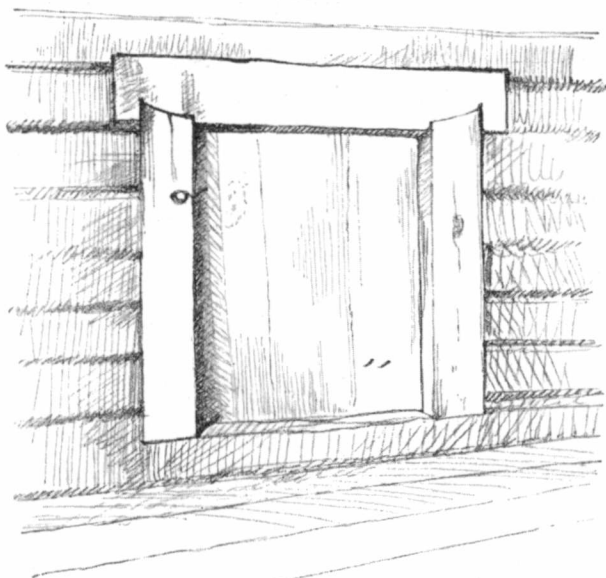
26. Kehittyneempi venäjänsalmo.

27. Suomensalmo.

Muita nurkkamuotoja tunnetaan vähän: pätsinalussalvoksen nurkkaan ja porstuen ulkorrappusten kulmaan tehdään *lukkosalmo*, johon ei jää päitä. Uusi muoto, joka liittyy tasakylkisiksi veistettyihin hirsiiin, on *suomensalmo* (k. 27). *Koirankaula*, *hatar*, *latojen yms. nurkkaan* tehty salvo, on »kaikkein tuhmin salmo». — Voi huoletti sanoa, että venäjänsalmo on ainakin toistaiseksi vallitseva tyyppi.

Ovi eli uksi on yleensä matala ja leveä. Sen aukkoa on kyllä nyttemmin useissa tapauksissa korotettu, kynnystä madaltaen tai *kamaa* nostaen. Vanhallansa olevan Mišan vanhan rakennuksen kohtapirtin oven mitat olivat: aukon leveys 90 sm, korkeus 114 sm, kynnyksen korkeus lattiasta 37 sm. Itse ovi on kolmesta ponttaamattomasta pystylaudasta. *Kama* eli *kamaa* on paksu puu, johon pihtipielet, *pystyhavot*, *ovihavot*, liittyvät hyvin yksinkertaisesti: *kamassa* on vain syvennys, johon *havon* yläpää sopii. *Havossa* taas on uurto, johon seinähirren pää on sovitettu (k. 29). Ovi aukeaa rautasaranoilla (*kryykät* eli *petlat*) eikä siinä ole mitään *kääkää*. Isäntä huomauttikin: »Kyllä nää on oved

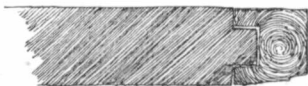

28. Vanha ovi (Mišan vanha pirtti).

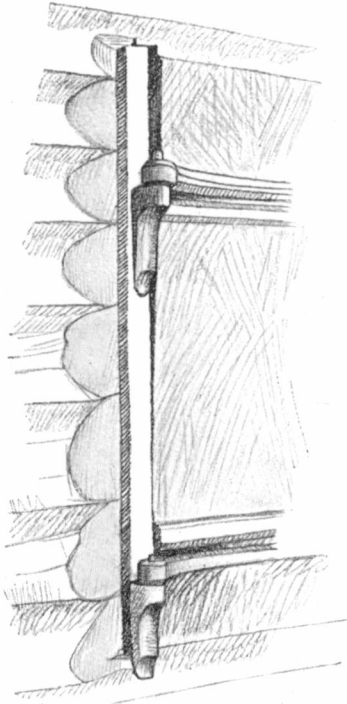
menty jo pahazeks». — Puisia saranoita ei ole enää asuinhuoneissa, mutta joissakin ulkosuojissa on (k. 30).

Ikkunat ovat nykyisin kaikki ruudullisia, mutta vetoluukun sijoja voi vielä todeta. Varsinaista ikkunanreikää vanhat sanovat *okoltsaksi* huomauttaen, että se on »vanhoja venäjän sanoja». *Ikkuna*-sanalla tarkoitetaan oikeastaan vain luukkulaudallista, kapeaa aukkoa, joita aikaisemmin oli savupirteissä, ennen ruutujen käytäntöön tuloa. Ruutujen puitteita sanotaan *ramkoiksi*, kehyslautoja *nalisnikoiksi*. Jolloinkin on ruutujen eteen yöksi käännetty ulkoluukut, *stavnit*; kesällä 1927 niitä ei enää ollut. — Kehyksien pielipuut ovat *havot*, alimmainen on *kynnys*, *ikkunankynnys*. Kynnyksen päässä on uurrot, joita myöten ruuduista talvella valuva vesi (on vain yksinkertaiset ikkunat) juoksee alle ripustettuun kapeaan kaukaloon, *karttaan*.

Katoista edellisessä on jo moneen otteeseen ollut puhetta. Yleisenä havaintona voi panna merkille pirtin vesikaton leveät räystäät ja riiman. Katto

29. Ovihavon ja seinähirren liittymä.

30. Taidokkaasti tehdyt puusaranat.

lyhyt koristelauta aurinkokuvioineen (k. 32). Mutta *soloma* harjalla on sitä tavallisempi (pärekatoissa vain tavallinen lautakouru). Sen lintumaisesti eteenpäin työntyvä terävä pää on jo edellä mainittu, samoin sen kiinnittämiseksi kurkikirteen ja sen läpikin menevät *bapkat* eli *stolpat* (kuv. 1 ja 11).

Pääty on niinikään tullut mainituksi eri talojen yhteydessä. Tavallisimmin siinä on kolme ikkunaa ja ylhäällä *viilassa* luukku tai ikkuna, jonka edessä tapaamme jäänteitä kalteri-rakenteesta (kuv. 2, 4, 7). Viilan tukisalvokset eli *pilarit* panemme vielä

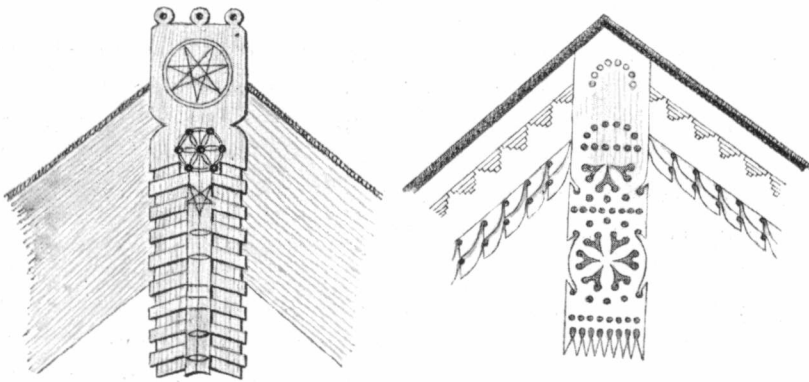
31. Potokan pää.

vetää rakennuksen yleiskuvassa huomion puoleensa paljon voimakkaammin kuin muun Suomen rakennuksissa. Itse pirtti tuntuu välistä lyhyhistyneen raskaan katonsa alle.

Riimassa ei enää läheskään aina ole *tuulilautoja*. Mutta eräistä jäännöksistä päätäten ne ovat varhemmin olleet rikaskoristeisia rakennuksenosia: pitsimäinen reunuus on rapissut pois ja jäljellä on vain koristamaton osa, jonka syrjässä on merkit leikkausten rajasta. — Rästäspuun eli *potokan* pää on myös joskus veistetty koristeelliseksi: se levenee melamaiseksi lavaksi, käyristyy ja suippenee lattassaan kuin suksi, ja lapa ja sen reuna on täynnä syvä- ja viisteleikkauksia (k. 31).

Vain parissa päädyssä on jäljellä harjalta alaspäin riippuva

32. Päädyn koristelautoja.

merkille. Milloin niitä ei ole, käytetään kolmea tapaa viilan lujittamiseksi (ks. kuv. 33):

1) viilaparret yhdistetään vaarnalla, joka upotetaan kymmenkunta sm:iä syvälle kumpaankin parteen; vaarnan nimi on *sippa*;

2) parsiin upotetaan pienen tavoin pidempi vaarna, joskus kolmeenkin perättäiseen parteen (vuiskan puolelle);

3) paasotettaessa jätetään paason pohjaan 15—20 sm:n mittainen harjanne, jota vastaava syvennys on tehtävä edellisen parren selkään.

33. Viilan lujittaminen. Toinen ja kolmas piirros esittävät samaa tapaa, edell. sivulta, jälkim. päältä päin.

Pärekattoja on edellä kuvattujen lomakattojen ohella käytännössä. Päreitä tehdään nykyisin käsin käytettävällä höylällä. Vain yksi levytuohikatto on (ladossa), olkikattoja ei ollenkaan.

Pätši tehdään osaksi luonnonkivistä, osaksi päiväkuivista *kirpitšöistä*. Kuva 13 näyttää nykyisen pieneläjän pirtin pätsin muodon. Näemme *eustan* alla *pilkekolon*, puisen kolpakonkannattimen, *patšaan*, sekä *brilaukan*. Unin suu näkyy, vaan ei *haahloja*.

Lopuksi mainitsen pirtin nurkat, joilla on tarkasti rajoitetut

nimitykset. Kulmittain pätsiä vastapäätä oleva peränurkka on *suurtšuppu*. Siinä on arvopaikallaan ruokapöytä, seinässä pyhäinkuvat. *Ovinurkka* eli *ovitšuppu* ja *peränurkka* eli *perätšuppu* eivät ole suurtsupun veroisia. *Pätsitšuppu*, jota ei ole aina, syntyy siten, että pätsin ollessa yhteydessä vain sivuseinään jää ovipuolelle soppi, jossa pidetään puita, astioita yms.

*

Kielellisesti Ilomantsin itäiset kylät kuuluvat karjala-aunuksen alueeseen. Tämän kirjoituksen puitteissa esiintynyt erikoisanasto osoittaa vielä niin voimakasta slaavilaisvaltaisuutta, että uudehkoa venäläis-aunukselaista sana-aineistoa on jokseenkin yhtä paljon kuin vanhaksi omaperäiseksi katsottavaa sanastoa. Aivan samoin kuin kylä rakennustavaltaan elää murroskautta ja on siirtymässä läntisen vaikutuksen piiriin, samoin rakennusalan sanastokin osoittaa hiljaista siirtymistä: nuorempi polvi oppii »Suomesta päin» uusien tapojen mukana uutta kielenkäyttöä. Vanhat puhuvat omaansa, keskipolvi on ikäänkuin »kaksikielinen» ja nuoret puhuvat yhä enemmän suomea lähenevää kieltä.

1928.

Hannes Teppo.

METSÄNKÄYNNISTÄ JA KALASTUKSESTA ILOMANTSIN ITÄOSISSA.

Metsästys ja kalastus, varsinaiset anastavat elinkeinot, ovat kautta vuosisatojen olleet Ilomantsissa, niinkuin muuallakin Itä-Suomessa, asukkaiden tärkeänä, syrjäseuduilla aina tämän vuosisadan alkuun saakka tärkeimpänä elin- ja tulolähteenä. Tähän ovat vaikuttaneet aivan luonnolliset syyt. Ilomantsi oli aikaisemmin erittäin riistarikasta seutua, olipa siellä runsaasti harvinaisiakin turkiseläimiä. Turkiskaupan turvin kehittyi verrattain korkea kansankulttuurikin. — Aikojen kuluessa uudenaikainen maanviljelys ja karjanhoito kuitenkin alkoivat yhä enemmän voittaa alaa tunkeutuen sinne lounaasta ja lännestä. Mutta syrjäisen asemansa vuoksi Ilomantsi pysyi sitkeästi entisissä tavoissaan ja samasta syystä säilytti kauimmin myös riistarikkautensa. Täten »uusi aika» voitti alaa vain sikäli, kuin riista oli vähentynyt. Voimaperäisempi maanviljelys näyttää pysähtyneen myöskin melko tarkasti uskontojen rajalle. Täten Ilomantsin itäiset syrjäseudut, Kuolismaa, Vuottoniemi, Liusvaara ja Megri, jäivät suureksi osaksi riistan- ja kalanpyynnillä eläviksi vielä kauaksi aikaa sen jälkeen, kuin uusi aika ja uudet tavat olivat tunkeutuneet pitäjän länsiosiin. Näiden elinkeinojen rinnalla harjoitettiin alkeellista maanviljelystä ja karjanhoitoa. Viimeksimainitun alkeellisuudesta on paras todistus se, että v. 1927 kesällä ei vielä Liusvaaran kylässä ollut siipikarjaa enempää kuin yksi kana ja kukko, ja sikoja ei ollut vielä lainkaan. — Tuon metsästys- ja kalastuselinkeinonsa, ja sen rinnalla monet vanhat sosiaaliset tekijät, kuten suurperheen ym., nämä syrjäseudut ovat säilyttäneet viimeisiin asti. Kaikki keski-ikäiset ihmiset muistavat vielä, miten heidän nuoruudessaan erilaista riistaa pyydettiin. Vasta tämän vuosisadan alussa, jolloin ansoilla yms. pyydyksillä kiel-

lettiin pyydystämästä, metsänkäynti ja kalastuskieltojen takia myös kalastus väistyivät maanviljelyksen tieltä. Mutta vanha pyyntiaika ei ole vielä sen kauempana, kuin että ansaraitit ja lintulavat sekä loukut ym. pyydykset ovat vielä vanhoilla paikoillaan, ikäänkuin muinaismuistoina todistamassa menneestä loistokaudestaan.

Seuraavassa kuvataan näitä elinkeinoja pääasiallisesti liusvaaralaisten kertojien antamien tietojen perusteella.

Metsästyksestä.

Lintujen munittaminen.

Liusvaaralaiset, jotka eivät vielä juuri harrasta siipikarjanhoitoa, tuntevat kuitenkin lintujen munat hyväksi ruoka-aineeksi. He verottavat villien lintujen pesiä, useimmiten vesilintujen, mutta tilaisuuden sattuessa myös muiden. Vesilintuja varten tehdään erikoisia pesiäkin, joista sitten säännöllisesti käydään ottamassa munia.

Kuva 1. Liukku. Liusvaara.
Valok. E. Leskinen.

Kuva 2. Uumen. Vuottoniemen
Latalampi. Valok. K. Vilkuna.

Munituspönttöjä on kahdenlaisia. Jos onttoon puuhun hakataan reikä, niin että telkkä, koskelo tms. sopii siitä hyvin sisälle, saadaan, jos lintu tekee siihen pesänsä, munituspönttö, jota kutsutaan *liukuksi*. Liukut ovat useimmiten matalassa, joko aivan miehen ulottuvilla (kuva 1) tai joskus korkeammalla, jopa puun latvassakin, niin että vain toisen puun kautta kiipeämällä voi päästä liukun luo. — Jos taas onsi, reiällä, pohjalla ja katoilla varustettu pölkkö asetettiin telkkien yms. käyntipaikoille, saatiin pesä, jonka nimi oli *uumen*. Uumen tehtiin joko sahaamalla onsi puu n. kyynärän pituiseksi pölkyksi tai kovertamalla kolo ehjään puuhun (kuva 2) tai myöskin siten, että puusta irroitettiin kuori ja tehtiin siihen pohja ja katto (kuva 41) sekä kaivettiin sen kylkeen reikä. Uumenella oli se etu, että se voitiin tuoda lähemmäksi asumuksia, liukut olivat useimmiten kauempana. Linnut kuitenkin mieluummin munivat liukkuihin.

Liukut tehtiin mahdollisimman lähelle kevätkalastuspaikkoja, järvien rannoille, jopa aivan venevalkamaan ahtimien lähetyville (kuva 41). Munat otettiin pesästä kalastamassa käytessä.

Karhunkierto.

Kun syksyllä vähän lumen aikana löydettiin karhun jäljet, lähdettiin niitä heti seuraamaan. Tavallisesti oli *yhtiössä* (*yhtijö*) useampia miehiä, ei kuitenkaan kolmea enempää. Miehet seurasivat jälkiä niin kauan kuin huomasivat, että karhu (*kondie*) rupesi kulkemaan hakoja, kaatuneiden puiden runkoja yms. myöten. Se oli varma merkki, että kontio oli ruvennut »yöpaikkaa» etsimään, lähellä se jossain nukkui. Tällöin kierrettiin karhun makuupaikan ympäri ensin suurempi kierros, jota sitten pienennettiin. Kovin pieneksi ei kierrosta tehty, ettei karhu olisi herännyt. Jos karhu tosiaan vakiintui talveksi siihen kierrokseen ja teki pesän, ilmoittivat kiertäjät kylässä, että paikka oli rauhoitettu, niin etteivät muut päässeet kiertämään. — Jos karhu taas lähti pois kierroksesta, oli se kierrettävä uudestaan. Tällöin oli jokaisella samanlainen oikeus karhuun, kunnes se oli uudelleen kierroksessa. — Kun sitten tuli kova talvi, niin ettei karhu lumen takia päässyt poistumaan, lähdettiin sitä kaatamaan. Ne mie-

het, jotka olivat olleet yhtiossä kiertämässä, lähtivät myös kaatamaan. Karhu herätettiin pistämällä kepillä pesään, tai mukana oleva koira herätti sen haukunnallaan. Kun karhu tuli pesästä, pistettiin se keihäällä kuoliaaksi. Keihäs (*keihäs* eli *keihä*) oli n. 1 ½ m pituisen ja juuri kouraan mahtuvan paksuisen koi-vuvarren päässä oleva *nelisulkainen*, putkella varustettu terä (*nel'äslojani*, *nel'äsulgani*). Kerrottiin, että karhu aivan veti keihään rintaansa, sitten kun sitä oli saatu pistetyksi. Viimeisinä vuosikymmeninä ei keihästä enää ole käytetty, vaan karhu on ammuttu *pisselillä* tai nykyisin kiväärillä. — Joskus kontio ei tullut pesästään ulos, varsinkin jos sillä oli pojat. Silloin se täytyi ampua pesän sisään. Lihat tuotiin kylään tav. *ahkiolla* tai *suksireellä*, joskus sattumoisin myös suksien päällä.

Kun karhu tai mikä muu suurempi eläin oli saatu, pidettiin sen johdosta juhla, ns. *nostajaiset* (*nostajazet*). Tuttavat ja ystävät kutsuttiin niihin, kylän väki tuli kutsumatta. Kahvia ja tšaa-jua keitettiin ja ryypyt otettiin. Karhu tuotiin sisään pirttiin ja pirtin lämpimässä nyljettiin. Lihat ja luut annettiin koirille. Talja myötiin, ja rahat jaettiin kolmen miehen kesken. — Myöhemmin myötiin lihat Suomeen, jossa karhunlihaakin syötiin.

Kesäisin emännät pelkäsivät mainita karhun nimeä, ettei se vihastuisi ja söisi lehmää. Senvuoksi käytettiin karhua mainittaessa peitenimiä, mm. suuripää (*šuurpeä*).

Riistan pyynti ajamalla.

Kun peurakarja sattui tulemaan kylän lähelle, lähdettiin sitä ajamaan. Kolme miestä oli tav. mukana. Suksilla ajettiin. Kun päästiin hiivittyä lähelle, ammuttiin. Peurat (*pedra*) liikkuivat suurissa laumoissa. Viimeisenä nälkävuonna, kev. 1918, jolloin koko Liusvaaran kylä oli ollut nälkään kuolemaisillaan — useihin viikkoihin ei näet yhdessäkään talossa ollut leipää nähty — oli tullut onneksi kylän lähelle peuralauma, jossa oli 200—300 päätä. Näistä oli kaadettu niin paljon, että koko kylä eli pelkällä lihalla kuukausimääriä.

Hirvenajoon lähti tavallisesti kolme miestä. Nämä hiihtivät vuorotellen edellä ja siten väsyttivät hirvet, joita tavallisesti oli

laumassa 6—8 kpl. Vasikat kävivät loppuksi pitkäkseen hankeen, siitä niitä oli helppo ampua. — Hirvenajo oli erittäin raskasta, mutta saalis oli myös hyvä. Vaikka hirvien ampuminen olikin kiellettyä, harrastettiin sitä, milloin vain hirviä oli. Moni Liusvaaran isäntä kertoikin olleensa menneinä aikoina hirventaposta syytettynä käräjillä.

Ilves väsyttiin »äksyllä hiiholla». Ilves ei jaksanut yhteen menoon ottaa kuin korkeintaan 13 askelta täyttä laukkaa. Jos tällöin navakasti ajoi, väsyi ilves pian ja meni tiheään metsään. Siitä se sitten kierrettiin ja ammuttiin. — Ilves koetti eksyttää ajajiaan, ja siksi sen ajo oli tarkkaa hommaa. Huonolla hiihtokelillä sen kiinnisaaminen oli mahdotonta.

Ahmaa (*ahmo, ahma*) ajettiin myös joskus, vaikka sen ajaminen oli erittäin vaikeata sen vuoksi, että suuret käpälät estävät sitä uppoamasta hankeen. Tavallisesti ahmaa pyydettiin ridoilla ja ansoilla (ks. s. 95, 101, 103).

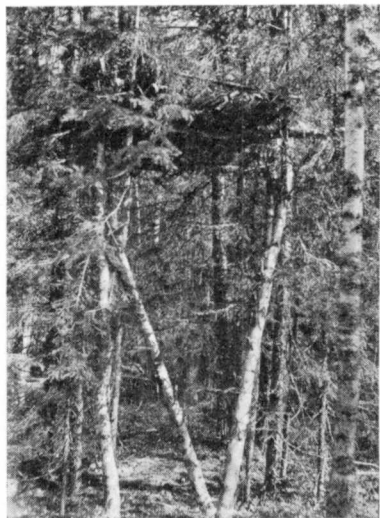
Susia (*hukka*) ei ole miesmuistiin tapettu kuin yksi ainoa, sillä niitä ei ole ollut.

Pyynti patojen avulla.

Saukkoa eli *saarvaa* (*šoarva*) pyydettiin lokakuulla sen kiima-aikana patojen avulla. Koira etsi ensin saarvan olinpaikan. Sitten tehtiin puroon ensin yläpuolelle harva pato, josta vesi pääsi läpi juoksemaan, mutta saarva itse ei mahtunut, ja alapuolelle turpeista yms. tiivis pato. Kun vesi sitten nousi, rupesi saarva kolossaan tukehtumaan; sen täytyi nousta pinnalle, josta se sitten ammuttiin. — Patoa ei tehty milloinkaan ennenkuin oli saatu tietää, missä kohti puron äyräässä (*äbrähäššä*) saarva oli. Pato hajoitettiin heti käytön jälkeen.

Ammunta (koirien avulla).

Ampumalla, koirien avulla, pyydettiin jonkin verran lintuja, kuten teeriä (*tedri*), metsoja ja pyitä; enimmäkseen kuitenkin vain oravia. Myöskin näätiä pyydettiin koiran avulla. Koira ajoi kierällä kelillä nädän puuhun; sieltä se sitten ammuttiin.

Kuva 3. Karhunlava. Vuottoniemen
Latalampi. Valok. K. Vilkuna.

Kuva 4. Karhunlava (*kondienlava*).
Rakennettu kolmen kasvavan ja yh-
den irtonaisen puun varaan. Ilo-
mantsi, Saarijärvi. Valok. E. Leskinen.

Myös mäyrä (*mägrä*) ajettiin pesästään koirien avulla ulos ja sitten ammuttiin. Muuten ei mäyrää varsinaisesti pyydystetty, koska sen nahka oli kovin huokea.

Vesilintuja, kuten haapanoita (*hoabana*), tavia (*tavi*), telkkiä (*telkkä*), sorsia (*šuuuri šorza*, *sebelehkagla*), koskeloita, alleja (*all'ilo*), joutsenia (*jout'šen*), hanhia ym. pyydystettiin ennen ampumalla ja sorsia yms. pyydystetään siten vieläkin. Kuikkia ammuttiin myös, vaikkakaan niiden lihaa ei syöty.

Kiimasta pyynti.

Metsälintujen kiima-aikana tehtiin lähelle kiimintäpaikkaa havuista yms. koju (*tedrenkot'tšu*). Tähän kotsuun mentiin siten jo puolen yön jälkeen vahtimaan. Ja sitten ammuttiin. Metsikana alkoi ensin soida, sitten muut.

Haaskalta pyynti.

Kun karhu kesällä kaatoi jonkin elukan, lehmän tms., jätettiin raato paikoilleen. Noin kymmenen sylen päähän, jos sopivia

puita oli lähellä, tehtiin kolmen tai neljän puun varaan lava. Jos sopivia puita ei ollut tarpeeksi lähellä, siirrettiin haaska toiseen, sopivaan paikkaan. — Lava tehtiin n. kahden sylen tai ainakin puolentoista sylen korkeudelle maasta (kuvat 3 ja 4), ettei karhu vain saisi hajua. Vitsoista tai köysistä tehtiin ensin puun oksiin silmukat (*koltsat*) ja niiden päälle silta, jossa miehet olivat. Sillalle pantiin vielä sudensammalia ja havuja pehmikkeiksi. — Sitten vartioimaan menevät veistivät kolmesta lepästä kustakin yhden lastun (*lehmilastun*). Ne lastut pantiin haaskan päälle, purtiin hampailla haaskan lihaa ja sanottiin: »*tule ozalla, libo mie tämän kaiken syön*». — Sitten noustiin puuhun lavalle, johon piti oksikas puu olla portaana. — Kun karhu sitten tuli yön kuluessa, ammuttiin se »tussarilla» (*pedraväl'lä*), joka oli niin suuri kaliperiltaan, että peukalo sopi sisään. Nykyisin käytetään karhun ampumiseen kivääriä.

Viritetyt pyssyt.

Kun karhua ei haaskalta saatu lavalla vahtimalla, ei vahtimista jatkettu kovin monta yötä, vaan viritettiin haaskan ympärille pyssyt kolmelle taholle, niin että karhu, tulipa se mistä päin tahansa, aina astui virosimeen ja laukaisi pyssyn. Kuva 5 näyttää, miten pyssyt viritettiin ja miten niitä käytettiin. Pyssyt

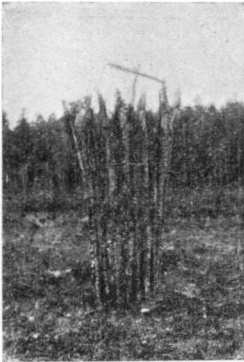
Kuva 5. Haaska (karhun kaatama lehmä ja hieho) ja sen ympärille viritetyt pyssyt. Ilomantsi, Saarijärvi. Valok. E. Leskinen.

viritettiin aina niin, että niiden luotien radat muodostivat kolmion (ABC, kuva 5). Pyssyt A, B ja C ovat penssaissa naamioituina (kuvassa 5 näkyy yksi pyssy C) ja olivat yhdistetyt toisiinsa rautalangoilla a, b ja c. Jos karhu aikoi tulla c-langan puolelta, täytyi sen polkea ja liikauttaa c-lankaa; tällöin laukesi pyssy A suuntaan AB. b-suunnasta tullessa laukesi pyssy C suuntaan CA, ja a-suunnasta tultaessa taas laukesi pyssy B suuntaan BC. — Haaskana (h) oli kuvan 5 osoittamassa tapauksessa lehmän ja hiehon raadot. Pyssyt oli tähdätty niin, että ne osuivat kävelevän karhun ruumiiseen rinnan korkeudelle.

Haudat.

Haudoilla ei Liusvaaran tienoilla eikä sikäläisten metsämiesten tietojen mukaan muuallakaan Ilomantsissa ole pyydetty hukkia enempää kuin muitakaan eläimiä. Ovat kyllä kuulleet puhuttavan, että muussa maailmassa pyydetään haudoillakin.

Kahat.

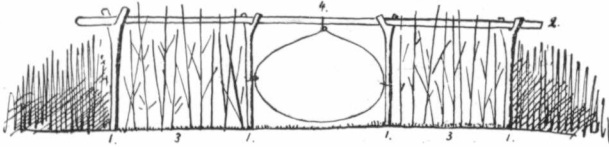
Kuva 6. Teeren kaha.
Ontronvaara. Valok. E.
Leskinen.

Kaha (*tedrenkaha*) tehdään n. sylen pituisista seipäistä, jotka alapäästään upotetaan maahan siten, että muodostuu hie-
man alaspäin kapeneva kirnu. Seipäät si-
dotaan kahdesta kohden vitsoilla toisiinsa
niin lähelle toisiaan, että kolme sormea
mahtuu väliin. Keskelle kahaa pystytetään
vähän muita pitempi seiväs navaksi (*n'aba-
keppi*), ja sen nenään kiinnitetään rihmalla
poikittain pieni kalikka *virosin* (eli *pettjä
poal'ikka*). Seipäiden neniin, jotka kaikki
ovat teroitettut, pantiin jokaiseen kau-
ran laihoa syötiksi (kuva 6). Kaha tehtiin
ennen, ja nykyisin myöskin, silloinkuin sitä
käytetään, useimmiten syksyllä pelloille, joissa teeret käyvät lai-
hoa syömässä. Myös kiiman aikana, syksyin kevään, pidetään ka-
hoja kiimintäpaikan läheisyydessä, tav. soilla. Kevätsoitimen

aikana samoin. Kahoilla saadaan vain teeriä. — Kuvassa 6 näkyvä kaha, joka on tehty suolle, oli vielä v. 1926 ollut käytännössä.

Ansat.

Ansan (*anza*) muodostaa tavallisesti joushensekaisesta rihmasta tehty silmukka, joka asetetaan riistan kulkutielle niin, että eläin kulkiessaan pistää päänsä siihen. Sen mukaan, jääkö saalis

Kuva 7. Viritetty ansa eli rihmanen. Liusvaara.

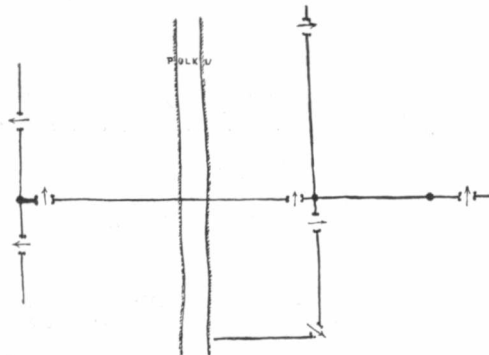
maahan vai vetäiseekö vipu sen ylös maasta, on ansoja kahta päälajia: selkosansoja ja vipuansoja, joita viimeainittuja on vielä sekä syötin kanssa että ilman syöttiä käytettäviä.

Ansa eli rihmanen (*rihmani*), joksi selkosansaa lyhyesti nimitetään, tehtiin hevosen häntäjouhista punomalla. Tavallisen ansan

Kuva 8. Kota-ansa. Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

pituus oli kyynära, mutta pyitä varten tehtiin hieman lyhyempiä. Ansan toiseen päähän tehtiin silmukka, toiseen punottiin pellavalankaa, että se olisi voitu sitoa paremmin. — Linnun polulle asetettiin sitten pystyyn kahden puolen polkua n. 2 korttelin korkuiset pihtoset (*pihtoni*) (2) ja *korvakot* (3) (kuva 7) ja niiden päälle selkonen (*šelgoni*), jossa kiinni ansa (4) oli männynneulassilla paikoilleen korvakkoihin asetettuna. Kahden puolen asetettiin pystyyn risuja estämään lintua kiertämästä ansaa, ns. vihkeet (*vihkiet*, 5). Usein tehtiin ansan päälle vielä katos, *kota* (kuva 8), estämään lumen satamista ansan päälle. Kota-ansoja käytettiin vielä lumenkin aikaan. — Ansat asetettiin yleensä poluille. Usein asetettiin ansoja multajuurikkaan, jossa linnut kävivät rypemässä (kuva 8). Tällöin asetettiin usein kolme ansaa samaan juu-

Kuva 9. Ansaryhmä vihkeineen.

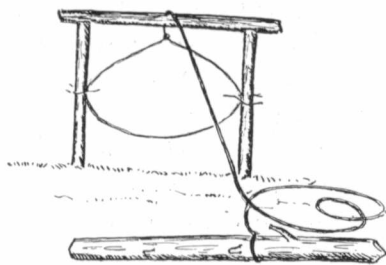
rikkaan. Usein asetettiin myös useampia ansoja lähekkäin, jolloin tehtiin ristivihkeet (*ristivihkiet*).

Kuva 9 näyttää erään tällaisen ansaryhmän, jossa on kahdeksan ansaa yhdessä.

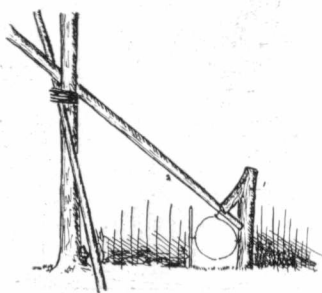
Rakenteeltaan selkosansan tapainen on eräs ansapyydys, jolla

peuroja pyydystettiin, nim. peuranpatsaat (*pedranpat'tšahat eli -meäl'itšäd*). Kaksi n. sylen pituista patsasta lyötiin maahan ja niiden päälle kiinnitettiin kolmas, selkonen. Selkoseen tehtiin reikä ja sen läpi pujotettiin nuora, jonka päässä oli silmukka. Nuora asetettiin ansan tapaan risuilla kiinni n. peuran rinnan korkeudelle. Nuoran, n. 15 sylen pituisen, toiseen päähän sidottiin raskas hirsi. Patsaat pystytettiin suokannaksille, joista peurat kulkivat. Kun peura tarttui juostessaan ansaan, pääsi se vielä jonkin matkaa kulkemaan, mutta pian raskas paino väsytti sen. — Tällaisia pyydyksiä oli käytetty kesäisin paarmojen aikana. Kuvassa 10 on koetettu kertomusten perusteella hahmotella peuranpatsaat.

Vipuansa (*vibuansa*) tehtiin samoin useimmiten multajuurikkaan, mutta myös linnunpolulle. Sen osat: kokka (1), jossa vipu (2). Vivun päässä on *ansa*, joka on havuneulasilla kiinnitetty *pihtosiin*. Kun lintu tarttuu ansaan, vetäisee se vivun kokasta pois, jolloin taas vipu painollaan vetäisee linnun ilmaan roikkumaan. Täten, etteivät hiiret eivätkä haaskalinnut saa sitä käsiinsä.

Kuva 10. Peuranpatsaat.
Rekonstruktio.

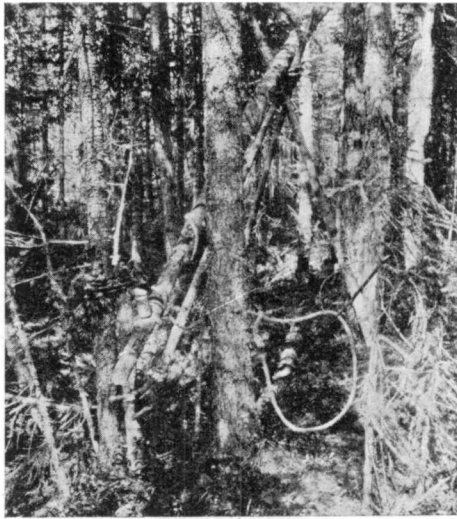
Kuva 11. Vipuansa.

— Vipua varten on tehty keinotekoinen haarukka, ellei lähellä ollut puuta, johon vivun voi asettaa. — Vipuansan molemmin puolin tehtiin tavanmukaiset vihkeet (kuvat 11—12).

Ahmanansa (kuva 13) tehtiin siten, että porattiin puuhun n. metrin korkeudelle reikä. Sen läpi pantiin n. sormenpaksuinen

Kuva 12. Vipuansa. Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

Kuva 13. Ahmanansa. Malliksi tehty.
Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

nuora ja asetettiin ansan tapaan pihtosiin kiinni. Nuoran toinen pää oli kiinni *vipan* eli vivun päässä, joka taas oli maahan isketyn ja puuhun kiinnitetyn koukun alla. Palikka oli vielä välissä herkistämässä laukeamista. — Ansan silmukan läpimitta oli tavallisesti n. 2 korttelia. Kun ahma tarttui ansaan, yritti se tietysti irroittautua, mutta vetäisi silloin vivun koukun alta pois. Vipu kiskaisi tällöin ahman puuta vasten hirtoksiin. — Tällainen ahmanansa tehtiin tav. linnunpolulle, usein vielä tavallisen ansan päälle. Ahma näet oli metsämiehen saaliin pahin verottaja. Se kulki ansapolkua ja tarkasti kaikki ansat ja hyppäsi ylitse. Jos tällöin tav. ansan yläpuolella oli vielä ahmanansa, jäi se siihen. (Toisenlaisesta ahmanansasta ks. myöhemmin s. 101.)

Ansaraitit.

Kuva 14. Ansoilla pyytäjä varusteineen.

Kun metsäniekka eli metsästäjä (*metššäniekka* eli *metšättäjä*) lähti metsälle, oli hänellä paljon varusteita. Selässä hänellä oli salkku (*šalkku*), jonka *viilehykset* olivat nahkasta, peuran koi-vesta tai vaatteesta. Vyöllä oli leveä nahkavyö, jossa riippui puukko. Vyön alle oli pistetty rihmaskatalat eli sirmitsät (*rihmaskadala* eli *sirnit'šä* = ansalavi), joissa kummassakin (tav. oli niitä vain kaksi yhden päivän työtä varten) oli n. 100 ansaa, toisessa suurempia lintuja, kuten metsoja ja teeriä varten, pitempiä ansoja, toisessa pyitä varten lyhempiä. Kädessä hänellä oli kirves

puiden yms. tarveaineiden katkomista varten. *Ansaraitti* alkoi tav. verrattain läheltä kylää, kierteli sitten niin suuren kierroksen, että metsäniekka ennätti illaksi kotiin takaisin. Myös saattoi *raitti* eli *jokoh* (*anzajokoh*) olla niin suuri, että sen kokeminen vei kaksi päivää; tällöin hän oli yötä välillä olevassa metsäsaunassa ja koki seuraavana päivänä toisen puolen. — Usein saattoi rinnakkain kulkea kaksi ansapolkua. Siihen paikkaan, missä toinen polku erkani (ja muutenkin merkiksi), veistettiin petäjään *ristipaali* (*ristipoali*, kuva 15), jota käytettiin myös apajannostimien merkinä. — Uuden polun tekeminen ja siihen ansojen asettaminen vei aikaa useita päiviä. Vanhalle ansapolulle asetti tottunut mies päivässä n. 200 ansaa. — Ansat viritettiin syksyllä Mikkelin päivän tienoissa ja käytiin niitä katsomassa ainakin lumen tuloon saakka, vieläpä lumen aikainakin. Kota-ansoja koettiin niin kauan, kuin metsäniekka jaksoi lumessa kaalaa. Lintuja ei kuljetettu kotiin ennen rekikelin tuloa, vaan säilytettiin *lintulavassa*, jollaisen kuva 16 näyttää. Kuvattu lava sijaitti Suojärven pitäjän pohjoisosassa Mäntjärven rannalla (nyt

Kuva 15. Ristipoali, jollaisilla ansapolut merkittiin. Ilomantsi, Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

Kansallismuseossa). Se oli salvettu kahden pitkän kannon ja kahden maahan upotetun patsaan varaan. Patsaiden korkeus oli 225 sm. Itse lavan muodosti neljä hirsikertaa, joiden yhteinen korkeus oli 75 sm. Koko lavan korkeus oli siten 3 m. Patsaissa oli n. metrin korkeudella maasta estepykälät hiiriä varten. Lavan permanto oli laudoista; pari niistä voitiin työntää seinän läpi syrjään, ns. *luukkulaudat*. Katos oli limittäin asetetuista laudoista tehty. Lavan sisässä oli kummassakin päässä hylly, paltsa (*pal'tt'sha*). Linnut asetettiin sillalle ja paltsuille vierekkäin. Lintujen väliin sekä siipien alle ja suuhunkin pantiin havuja

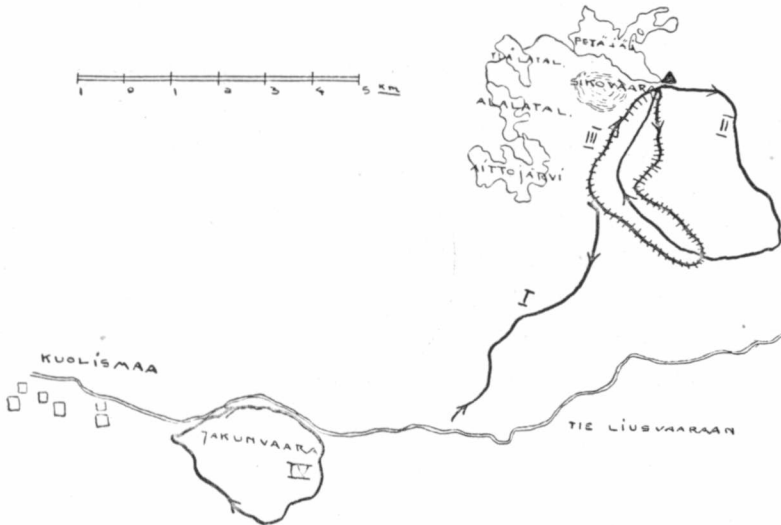

Kuva 16. Mies lintulavalla. Suojärvi, Mäntjäjärvi.
Valok. E. Leskinen.

pilaantumisen estämiseksi. Tähän lavaan saalis aina tuotiin, ja siinä sitä säilytettiin lumentuloon asti. — Lintulava oli yksityisomaisuutta, joko jonkun metsäniekan yksinään tai samaan talouteen kuuluvien veljesten.

Oheiseen karttaan (kuva 17) on merkitty Kuolismaan Jakunvaaran Miihkali Timoskaisen (68-vuotias v. 1927) ansapolut n. 50 v. sitten. — Miihkali kävi ansoilla isänsä eläessä vanhemman veljensä kanssa. Isä möi sitten saaliin perheen yhteisen kassan hyväksi. Raitit I—III ovat isän tekemiä, IV raitti veljesten. Ansat viritettiin tavalliseen aikaan Mikkelin tienoissa ja käytiin niitä katsomassa vielä lumen aikanaikin. Ansapolulle ja sen viereen oli asetettu ahmanritoja ja -ansoja. Jakunvaarasta oli raittien luo niin pitkä matka, että yövyttiin Sikovaaran metsäsaunassa. I oli ns. kotiraitti (n. 200 ansaa). Se alkoi nykyisen Sulkujoen maan-

Kuva 17. Kuolismaan Jakunvaaran talon ansaraittien kartta.
▲ Metsäsauna.

tiesillan paikkeilta. Se tarkastettiin metsäsaunalle mennessä. Aamulla lähdettiin kiertämään Pengerlammin raittia (II), jossa oli n. 400 ansaa, ja palattiin taas yöksi saunalle. III raitti kulki osittain II raitin sisällä. Se tarkastettiin seuraavana päivänä. Kotiinpalatessa kuljettiin taas I raittia myöten. Parin yön kuluttua tultiin taas ansoille. IV raitti tarkastettiin kotoa käsin »virkaillessa», s.o. silloinkuin sattui olemaan joutavaa aikaa, sunnuntai-aamuna jne. — Raitit olivat *poaleilla* (kuva 15) merkityt, kuten tavallista. — Miihkalin kertomuksen mukaan oli Alatalon Mikki Timoskaisella ollut Saarijärvellä metsäsauna ja raitteja. Samoin monella muulla Kuolismaan miehellä oli ollut raitteja kotipiirin ulkopuolella, mm. Kuuttivaarassa. Saunojen ja raittien paikkoja Miihkali ei enää muistanut.

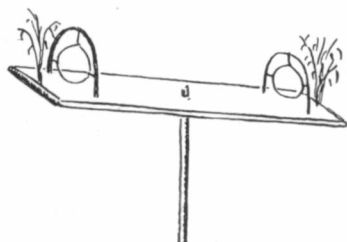
Vuottoniemellä oli omat raittinsa; Kuolismaan miehet eivät menneet sinne saakka.

Liusvaaralaisilla oli myös omat riistamaansa. Muutamat liusvaaralaisten raitit olivat kokonaan Suojärven puolella. Samoin metsäsauna ja lintulava. (Ks. E. A. Virtasen kirjoituksen yhteydessä julkaistuja ansaraittien karttoja.)

Ansoilla pyynti oli hyvin tuottoisaa varsinkin aikaisemmin. Pyydystäjä saattoi saada 30—40 lintua päivässä.

Pyydykset olivat kaikki yksityisomaisuutta. Toisen pyydyksiin ei rehellinen metsäniekkä kajonnut muulloin kuin joutuessaan sattumalta toisen polulle metsässä ja nähdessään ansoissa lintuja. Tällöin hänen hyvän tavan mukaan oli nostettava saalis maasta pilaantumasta puun oksalle näkyvälle paikalle.

Usein metsäniekkä ansoja tarkastaessaan kuljetti pyssyä mukanaan oravien yms. ampumista varten. Kauas raitilta hän ei kuitenkaan poikennut.

Kuva 18. Lahto.

Ansapyydys on myöskin lahto eli *plaska* (*plaška*, kuva 18). Se tehtiin tavallisesti siten, että n. 1 m pituisen laidan molempiin näihin taivutettiin vitsoista kaaret, johon viritettiin ansa aivan tavalliseen tapaan. Ansojen taakse molempiin päihin asetettiin urpaisia koivunoksia. Kun lintu istahti laudalle

ottamaan urpia, takertui se ansaan. Plaska viritettiin seipään neissä koivun latvaan tai oksaan ja niitä pidettiin koko talvi. — Plaska viritettiin myös kiimaan. Tällöin lauta oli pitempi. Sen toinen pää upotettiin jään läpi pohjaan saakka. Toiseen päähän asetettiin koivun urpia ja niiden eteen yksi rihma. Kiimivät teeret menivät siihen.

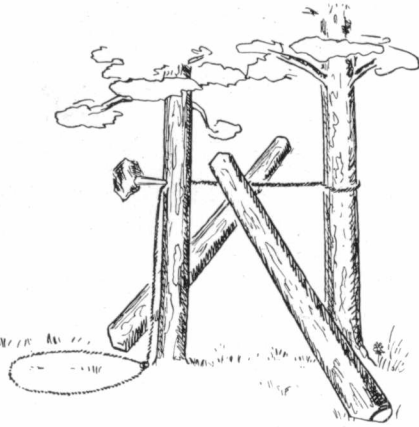
Takituslautanen (*takituzlaudani*) oli ansapyydys pikkulintusia, kuten peipposia, pulmusia, käpylintuja yms. varten. Se tehtiin siten, että vanteeseen asetettiin tikulla kiinni petloja (*pedla* 'silmukka'). Liinansiemeniä ripoteltiin sisään syötiksi. Näitä syömään mennessään lintuset jäivät kiinni.

Jänislankoja asetettiin talvella vähän lumen aikana jäniksien poluille. Ne tehtiin ohuesta vaskilangasta siten, että lanka hiilutettiin tulella ja sitten kuumana pihkattiin havuneulasilla. Otettiin sitten kolmesta talosta kolme varpaa lattianlakaisuvastoista, yhteensä yhdeksän varpua, tehtiin niistä tuli ja siinä tulella savustettiin (*saussutettih*) langat. Ainoastaan siten kävi jänis lankaan.

— Langat asetettiin jäniksen poluille, joko keppiin tai risuun kiinni, ja myös aidanrakoon. — Jänislankoja pidettiin vain talvella.

Plaska ja takituslautanen olivat sellaisia ansapyydyksiä, joissa käytettiin syöttiä saaliin viekoittelemiseksi. Näiden lisäksi tunnettiin vielä kolmas ansapyydyys, ns. *ahmanansa* eli *kontionrihmanen* (*kondierrihmani*), jossa myös syöttiä käytettiin.

Puuhun n. 1 ½ m korkeudelle tehtiin reikä. Reiän lävitse pujotettiin paksu nuora ja kiinnitettiin se toiseen puuhun. Reikään kiinnitettiin tappi, ja sen päähän pantiin syötti. Tappi oli juuri niin löyhässä, että se hyvin kannatti painoina olevat kaksi hirttä. Ansa levitettiin syötiin alle maahan. Kun karhu, ahma tai repo tavoitteli syöttiä, täytyi sen olla ansan silmukan kohdalla. Kun syöttikalikka irtautui, niin painot vetäisivät silmukan ja sen sisässä olijan puuta vasten. — Tällä

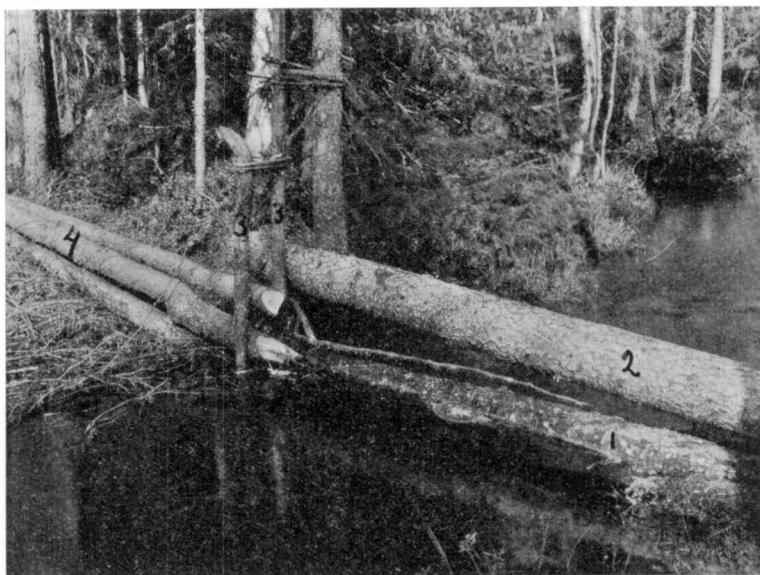

Kuva 19. Kontionrihmanen.
Rekonstruktio.

kerrottiin saadun ahmoja, karhuja, vieläpä repojakin. Kontionrihmasta sanottiin vanhimmaksi karhunpyydykseksi. (Kuva 19.)

Loukut.

Saarvanrita (*soarvarrida*) 'saukonloukku' eli saarvanlisku (*soarvallit'sku*) rakennettiin virtaavaan puroon. Puron yli kaatuneen tai vartavasten kaadetun *kynnyspuun* (1) päälle sovitetaan *painopuu* eli *peällyspaino* (2, kuva 20). Kynnyksen alus tuketaan havuilla yms. niin, ettei saarva pääse alitse kulkemaan. Seipäiden (3, kuva 20) avulla ohjataan painopuu kynnyspuun päälle. Molemmin puolin ritaa tehdään puista, risuista yms. *vihkeet*, ettei saarva pääsisi kiertämään ritaa. — Kynnyksen täytyy olla aivan vedenpinnan tasalla, mieluummin niin, ettei vesi pääse juuri yli juoksemaan. — Ridalla pyydystetään tietenkin vain kesällä, s.o. sulan aikana.

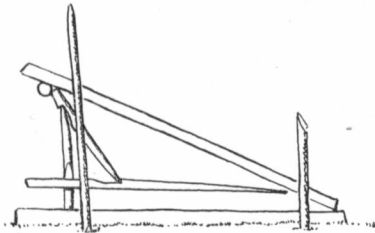

Kuva 20. Saarvanrita eli -litšku. Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

Kuva 21. Ahmanrita (edestä). Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

Ahmanrita (kuva 21) rakennettiin siten, että 10—15 kpl. 2,5 m. pituisia pyöreitä n. 4—5 tuuman paksuisia ranvoja sidottiin vitsoilla yhteen, niin että muodostui toista metriä leveä *katos*. Sen alle asetettiin päinvastaiseen suuntaan teloja, että kansi painui tiiviisti niiden päälle. Seipäiden avulla ohjattiin kansi putoamaan suoraan alaspäin. *Virosimet* (kuva 22) olivat aivan samanlaiset kuin saarvan ridassa (kuva 20), mutta isommat. *Virosimen* pystytuun alle pantiin *kynnyskapula* (x). Kupeet peitettiin risuilla, ettei ahma päässyt sitä tietä pois. *Syötiksi* virosimeen pantiin jokin lintu tai lihaa. — Päälle ei pantu lisäpainoa, sillä kansi painoi ilmankin tarpeeksi. — Ahmanritoja pidettiin silloin kuin ahmanansojakin. Ritoja viritettiin ansaraiteille tai lähelle raittia, 3—5

Kuva 22. Viritetty loukku.

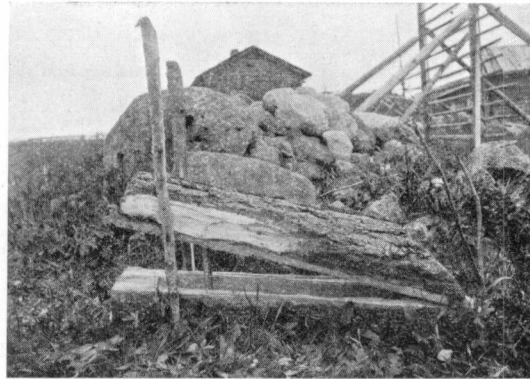
km välimatkan päähän. Näin oli pyydystetty n. 70 v. sitten. Nykypolvi ei enää käytä ahmanritaa.

Portimon litsku (*portimon-lit'sku* 'kärpänloukku') tehtiin siten, että n. metrin pituinen paksu pölkky halaistiin kahtia ja sen molemmat puolet koverrettiin.

Täten muodostui sisään ontelo. Si-

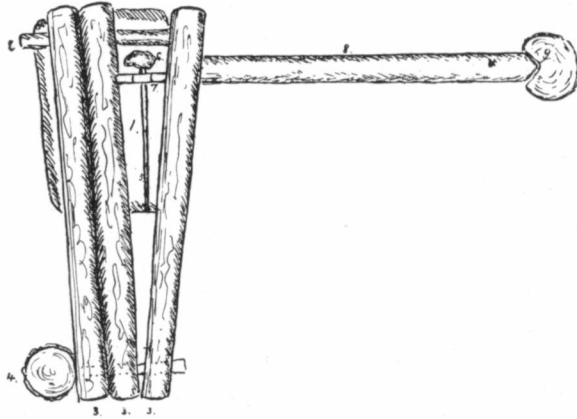
sään asetettiin aivan samantapaiset virosimet (kuva 22) kuin saarvan ritaankin, mutta pienemmät. Litsku viritettiin portimon kulkupaikoille, ruoppaan viereen (kuva 23). Litsku tuettiin seipäiden (d) avulla.

Kun portimo kävi käsiiksi virosimessa olevaan syöttiin (jona käytettiin harakoita ja närhiä yms.), laukesi litsku ja *kate* (a) putosi aluksen (b) päälle sulkien portimon elävänä sisäänsä, ellei se vahingossa jäänyt väliin. — Litskua kutsuttiin myös *portimon*

Kuva 23. Kärpänloukku. Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

ridaksi ja *portimon kartaksi* (*kartta* 'kaukalo'), koska se muistutti kahta vastakkain käännettyä puista karttaa (= vesiallasta). Litskun täytyy olla kaukalonmuotoinen senvuoksi, että portimo on niin nopealiikkeinen, ettei se tarttuisi tavalliseen loukkuun, vaan ennättäisi ennen painopuun putoamista hypätä syrjään. Kun loukku on kaukalonmuotoinen, niin laidat estävät sitä pääsemästä pakoon. Saalista pois otettaessa täytyy pyydystäjän olla nokkela, ettei jää ilman. Usein käytetäänkin apuna liippiä, tai pistetään portimo kuoliaaksi jo loukun sisässä.

Kuva 24. Karhunloukku (ylhäältäpäin katsottuna).

Karhunloukku (*kondiell'it'sku*) tehtiin lähelle sitä paikkaa, johon karhu oli kaatanut elukan. — Maahan kaivettiin n. 4 m pitkä, 1 m leveä ja 1 m syvyinen *karsina* (kuva 24). Sen päälle asetettiin ensin *tela* (1) ja sen päälle sillaksi *reisihirret* (3), kolme 7—8 m pituisia tukkia, joista kaksi oli kiintonaista ja kolmas irtautui toisesta päästään jonkin verran. Hirsien toiset päät olivat läpikäyvällä puunaulalla lujasti toisiinsa yhdistetyt ja nojasivat puuhun tai kanton (4). Karsinan pohjalle asetettiin parin metrin pituinen seiväs, *virosinpoalikka* (7) vitsoilla toisesta päästään maahan kiinni. Toiseen päähän pantiin kiinni syötti eli *täky* (9), karhun tappaman elukan jokin osa tms. Reisihirsien väliin asetettiin *bapkat*, kolme 2 ½ tuuman pituisia, 1 ½ tuuman paksuista pyöreätä palikkaa, pääkkäin niin, että ne pitivät reidet avoinna. Avoin väli oli siis vain 7 ½ tuumaa. 4—8 m pitkä *vippa*, *vipu* (*vibu*) eli

porkka (5) asetettiin sitten painoksi. Sen toinen pää oli reisihirressä, toinen kantoon tai puuhun tehdyssä uurreksessa eli *uurnassa* (6). Joskus pantiin vipan päälle vielä lisäpainoakin. Kun karhu tavoitteli ahtaasta raosta syöttiä, pudotti se bakkat sisään ja jäi reisihirsien väliin, jotka eivät auenneet, koska *vipu* (5) painoi niitä yhä edelleen kiinni. — Tämän sanottiin olevan vanhimpia karhunpyydyksiä. — Erään toisen selityksen mukaan kontionlitskussa oli vain 2 bakkaa eli *kyykkää* pääkkäin ja näiden välissä kolmantena nivelenä virosinpaalikka. Täky ei tällöin ollut virosinpaalikan nenässä, vaan alempana karsinan pohjalla sidottuna vitsaan, joka karsinan pohjahirren alitse johti ylös virosinpaalikan l. kyökkien yhtymäkohtaan, joten pieninkin lihapalan nykäisy sai litskun laukeamaan. Jottei karhu olisi päässyt täkyyn reispuiden ulkopuolelta, oli niiden sivut peitetty lujatekoisella sillalla.

Käpääläudat.

Noin sylen korkuisen kannon päähän veistettiin kolme haaraa, keskimäinen pisimmäksi. Välit tehtiin aivan leikkaavan terävät. Tällaista pyydystä sanottiin *käpääläudaksi*. Keskimäisen haaran nenään pantiin *täky*, s.o. syötti, jäniksen tai linnun raato. — Lähelle pantiin usein muutakin *haisua* (kuvat 25—26) kettua kesytämään, kuten päitä yms. — Käpääläudaa ei siirretty paikoiltaan,

Kuva 25. Käpääläuda. Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

Kuva 26. Käpääläuda syötteineen. Oikealla häränpää haisuna kettua totuttamassa. Vuottoniemi. Valok. K. Vilkuna.

se oli juurineen maassa kiinni. Rajan takana kuului olleen 5-haaraisiakin käpälälautoja. — Käpälälautoja pidettiin talvella, rihmas-tenpitoajasta alkaen. Niitä ei ollut kuin kaikkein viekkaimmilla metsäniekoilla.

Raudat.

Raudoilla on pyydystetty ahmoja. Ahmanraudat kuuluttiin asetetun puusta tehdyn pienen kodan avonaiselle puolelle. Sisällä oli raato. Kun ahma meni ottamaan raatoa, meni se rautoihin. Repoa kuuluttiin myös jonkin verran pyydetyn raudoilla, mutta kertoja ei tiennyt, miten.

Verkot ja rysät.

Kun *portimon* eli karpän nähtiin menevän *ruoppaaseen* (= raunioon), viritettiin äkkiä verkko ruoppaan ympärille; siihen portimo sitten takertui, ellei sillä ollut maanalaista käytävää.

Kun *näätä* (*neädä*) meni metsässä ajettaessa lomuun, s.o. risukoon, murtoon, viritettiin risukon ympärille verkko, johon se poistuessaan takertui.

Pössi (= merta) pantiin ketunkolon (*revonkiijes*) suulle; siihen ketun pennut menivät, mutta emä ei eksynyt.

Onget.

Repoja oli pyydetty myöskin ongella. Tällöin oli onki täkyineen kätkeyty lumihankeen. — Tämä pyydys ei kuitenkaan ollut antanut juuri mitään. (Ondrei Kuivalaisen tieto.)

Myrkyllä pyynti.

Repoja pyydettiin myös myrkkypaloilla. — Apteekista ostettiin myrkkyyä. Polun kahden puolen viskattiin lihapaloja syötiksi ja kesyttämiseksi. Korvennettua kissanraatoa, jota kettu hyvin seurasi, vedettiin perässä. — Maksan tms. sisään pantiin sitten myrkkypala ja heitettiin polun viereen muitten lihapalojen joukkoon.

Kalastuksesta.

Iskukalastus.

Liusvaarassa ei kalojen iskemistä eli kolkkaamista harrastettu lainkaan. Sanottiin, ettei siellä veden tummuuden takia näe kaloja. — Kuolismaassa sensijaan on isketty matikoita syksyllä hienon jään aikana. Iskuaseena on käytetty kirveen hamaraa. — Pyynti on kuitenkin satunnaista.

Kalojen ammunta.

Satunnaista pyyntiä oli myöskin kalojen pyynti ampumalla. Piilukkoisella ja suustapäin ladattavalla haulikolla ammuttiin. Luodin ei tarvinnut sattua, sillä kala pökertyi pelkästä tärähdyksestä.

Pistokalastus.

Tuulastusta ei Liusvaarassa ollut koskaan harjoitettu vesien mustuuden takia. Ainoastaan Mustankankaan talon lähellä olevassa Valkealammissa oli tuulastettu. — Kuivalaisen Ondrein tietojen mukaan tuulastamassa oli kaksi miestä, toinen veneen perässä *sestalla* (*žesta*) l. seipäällä työnteli venettä hiljalleen rantaa myöten, toinen seisoi veneen kokassa *atrain* (*azrain*) kädessä valmiina iskemään. Veneen kokassa oli rautainen häkki, *kobra*, hieman veneen laidan ulkopuolella; koprassa poltettiin kuivan puun pilkkeitä valaistukseksi. — Itikoiden varalta oli kummankin yllä tummasta liinavaatteesta tehty, vyötäisiin saakka ulottuva suojus, *kukkel'i*, jossa oli silmien kohdalla aukko. — Tuulastamalla saatiin haukia. Puoleen yöhön saakka kalan pää oli maalle päin, puoliyön jälkeen selälle päin.

Tuulastus on ollut käytännöstä pois ja unohduksissa jo niin kauan, että tuulastusvälineetkin olivat v. 1927 aivan harvinaisia.

Koukuilla pyynti.

Ongella, käsiongella (*käzongi*), ruvetaan pyydystämään juhannuksen jälkeen, kun *luppoja* eli lummetta ja heinää nousee vedenpinnalle. Käsiongen muodostivat *vapa* (*vaba*), n. 2 sylen

pitäinen, *siima*, *tina* (= paino) ja *onki* (rantalangasta tai neulasta väännetty koukku). Kohoa ei ennen käytetty lainkaan. Nykyisin on kupluksena (*kublus* 'koho') korkki, puu- tai kaarnapalanen tms. — Ongitaan rannoilta maalta käsin tai luodoilta. Luodon (*korgo*) rannalle tehdään murto (*murdo*) siten, että upotetaan pohjaan havuja, joihin on painoksi sidottu kiviä. Murrosta sitten ongitaan. — Täkynä eli syöttinä käytetään aluksi toukkia tms., sitten myöhemmin käytetään saatujen kalojen silmiä. Paarma-aikana käytetään paarmoja, perhosia yms. — Onkimalla saadaan parhaastaan ahvenia, särkiä ja korpiaisia (*korbieni*). — Särkiä ja korpiaisia varten käytetään pienempiä onkia.

Hauinkoukkuja (*hauvinkoukku*) asetetaan rannoille, jyrkänteiden rannoille, jokiin yms. Pohjaan lyödään vedenpintaan saakka ulottuva keppi, johon vesirajan kohdalle kiinnitetään 2 syltä pitkä siima. Siiman päässä oli aikaisemmin kolmiosainen, mellosta rautalangasta tehty *peräin*¹ ja sen päässä n. 1½ tuuman pituinen hauenkoukku. Täkyinä käytetään ahvenia, särkiä yms. — Hauenkoukkuja pidettiin koko kesä, hauki söi aina. Kylmän aikana, kevään syksyyn, pidetään kolme yötä katsomatta, kuuman aikana kaksi.

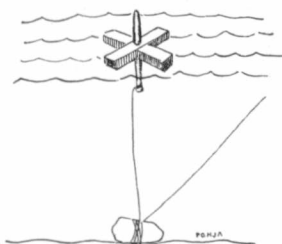
Matikankoukun peräin on vain 2-osainen, mutta muuten se on rakenteeltaan samanlainen kuin hauinkoukku. Itse koukku on pienempi, yhtä suuri kuin selkäsiimassa käytetty. — Matikan koukkuja asetetaan syksyyn ja kevään jyrkänteiden reunoihin yms. — Pyynti aloitetaan keväällä silloinkuin jää alkaa tulla rei'ille. Puraalla (*puras* 'tuura') jyysetään reikä ja siihen pannaan koukut. — Täkyinä käytetään säryksen maimoja.

Uistin oli verrattain uusi pyydys. Se on ollut kuuleman mukaan vain muutamia kymmeniä vuosia käytännössä. — Aikaisemmin se oli kyllä tehty kotona vaskesta, nykyisin ostettiin tai tilattiin kaupasta.

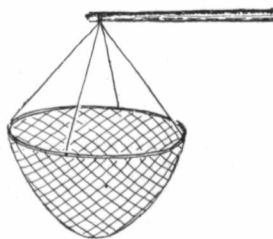
Reimi eli *selkä*(siima) oli myös vielä neljännesvuosisataa sitten tuntematon. — Reimin *selkään* (*šelgä*) sidotaan onget. Syöttinä käytetään maimoja. Jos ei mujetta ole, leikataan ahven

¹ Peräimen kunkin osan pituus oli n. 1 tšetvertti (= 1 kortteli).

kolmeksi kappaleeksi, jotka pistetään koukkuihin. *Reimi* eli *selkä* lasketaan aloittaen niemistä ja *lasketaan* poikki selän toiseen niemeen. — Kumpaankin reimin päähän pannaan *kuplus* (ristikkokuvus) ja pohjaan kivi (kuva 27). — Porajärvellä oli reimissä käytetty syöttinä vehnätaikinaa. — Reimiä säilytetään reimilaa-tikossa (*reimilouda*).

Kuva 27. Reimin kuplus.

Kuva 28. Liippi.

Saartokalastus.

Liipin eli *saakun* eli *kyölä*n (kuva 28) (viimeksimainittu nimitys rajantakainen) rungon muodostaa n. sylen tai puolen-toista läpimittainen rautavanne, joka on kaksiosainen, niin että se voidaan saranoistaan kääntää kokoon. Kalapesä eli pussi on kudottu kaventamalla n. metrin syvyiseksi. Vanteesta lähtee neljä hihnaa, jotka kiinnitetään puuvarteen. — Liipillä pyydystetään (*liipitettih*, *soakutettih*, *kyölättih*) ongituspaikoilta joko ilman ongittamista, jolloin katsotaan, milloin kalat tulevat valkean verkon päälle, tai ongitaan liipin päällä ja aina vähän päästä nostetaan liippi veneeseen. Parhaat onkimispaikat, murrot, ovat myöskin parhaita liipityspaikkoja.

Verkkoliippi on pienempi, puuvanteinen, tav. puuhaarukkaan tehty liippi. Sillä nostetaan suuremmat kalat verkoista ja reimistä ja sillä myöskin tyhjennetään *satka* syksyllä.

Nuotta.

Nuotassa oli verkkoja viittä eri tiheyttä. *Povi* (= perä) oli kaikkein tihein; pikkusormi ei mahtunut sen silmään. Tiheämpi rinta (*toagiembi rinda*) oli hieman povea harvempi. *Harvempi rinta* taas vielä sitäkin harvempi. *Särys* eli *särgimys* oli niin

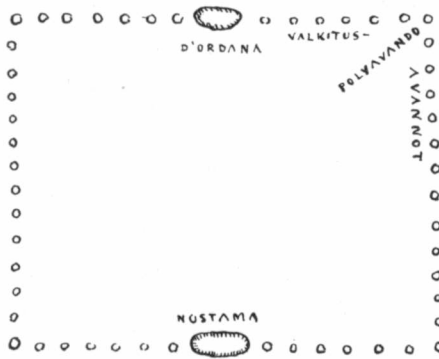
harva, että kaksi sormea mahtui silmään. *Harvaan verkkoon* eli *peikalukse* (*peigalus*) mahtui kolme sormea silmään. — Tiheämmän rinnan pituus n. 2 ½ syltä, harvemman n. 3, särkimyksen 4—5, harvan verkon 8—9 syltä. Harvoja verkkoja oli nuotan kummassakin puolessa neljä tai viisi kappaletta. Täten nuotan puoliskon pituus oli n. 50 syltä, koko nuotan 100 syltä. — Viimeisen harvan verkon nimi oli *sikla* (*sigla*). Verkkojen korkeus oli yleensä 1 ½ syltä, harvat olivat matalammat (1 syli). Harvat verkot olivat kudotut rohtimesta (*ruohtimesta*), rinnat ja povi puhdistetuista liinoista. — Yläselyksessä (*peäl'ini šelys*) oli kaarnasta tai kuusilaudasta tehdyt *pullot* (kohot) joka puolen sylen päässä, alaselyksessä (*alini šelys*) *kivekset*. — Povi oli kahdesta puoliskosta tehty ja kiinnitettiin *jamomalla* rintoihin. Poven eri puoliskojen väliin, selystä vasten, jamottiin sekä ylä- että alapuolelle lisäkappale, *parva*. *Yläparvan* pituus oli 2½ syltä, *alaparvan* pituus 2 syltä. Parvat kapenivat yhteen silmään saakka. Selykset olivat liinasta kehrättyä nuoraa. Harvan verkon selykset olivat sormenpaksuiset, rintojen hieman ohuimmat. Poven kohdalla yläselyksessä oli puinen, kyynärän pituinen lautakoho, *plökkö*, josta näkyi, milloin nuotta oli suorassa. Yläselyksessä oli joka viiden sylen päässä oljesta tehty *tähti*, ensimmäiset kolmen sylen päässä plököstä. Tähdistä tarkastettiin, että nuotan molempia puolia vedettiin samalla vauhdilla. Siklaselysten päissä oli ensin *soranen* (*šorani*) ja vasta siihen kiinnitettiin köydet, joita oli kummallakin puolella saman verran kuin nuottaakin, siis yhteensä n. 100 syltä. — Tämän kokoinen oli tavallinen nuotta, joilla järvissä vedettiin. Lampinuotat olivat kaikki puolin pienempiä.

Nuotanvedossa oli käytännössä kaksi venettä. Niitä kumpaa-kin kutsuttiin *nuottiveneiksi* (*nuot'tiveneh*). Nuottueeseen (*nuottoveh*) kuului neljä henkeä, kaksi kummassakin veneessä. Molemmissa veneissä oli n. 2 ½ sylen pituinen *salko* (*šalgo* 'sauvain', kuva 29), jonka päässä oli tupessa terä. Salko työnnettiin pohjaan ja kiinnitettiin nuoralla, joka lähti terässä olevasta renkaasta (*kol'tt'ša*) veneen hankaan. Täten vene saatiin nuottaa vedettäessä pysymään paikallaan. Kummassakin veneessä oli vielä *korvakoiden* eli haarukoiden päällä *kela* eli *vorokki*, *vorotta*, joilla

köydet kelattiin. — Apajalle mennessä veneet olivat rinnakkain, toisissaan kiinni, ja molempia veneitä soudettiin vain ulommaisella airolla. Nuotta oli puoleksi kummassakin veneessä. Näin meneteltiin tyynellä säällä ja läheltä vedettäessä. Tuulella ja kaukaa vedettäessä nuotta oli toisessa veneessä ja veneet kulkivat erillään.

Kuva 29.
Nuottaveneen
sauvoin.

Kuva 30. Jäänuotan apaja.

— Nuotan povi *laskettiin* ensiksi, sitten molemmat veneet soutivat vastakkaisiin suuntiin köysiin saakka. Köydet soudettiin suoraan maalle päin. Kun köydetkin oli soudettu, pantiin vene kiinni salolla (ks. edelle), kelattiin köydet ja alettiin nostaa nuotta. Nuotan yläselyksen tähdistä pidettiin silmällä, että nuotta kulki tasallaan, s.o. kumpaakin selystä vedettiin yhtä paljon. Kun povi lähestyi, *patškutettiin* vettä *porkalla* (*porkka*: 2—3 sylvä pitkä seiväs, jonka päässä oli pyöreä kiekko, *kezrä*; *porkka* mahtui juuri käteen). Nuotan povi nostettiin sitten veneeseen, tyhjennettiin kaloista ja soudettiin toiselle apajalle.

Rahenuotalla eli *jäänuotalla* oli ohuen jään aikana neljä henkeä, mutta jään vahvennuttua kuusi henkeä. Nuotta kuljetettiin hevosella, jota varten usein oli eri henkilö. — Puraalla jystettiin apajalle ensin *laskuavanto* (*d'ordana*) (kuva 30), sitten n. 10—15 askeleen päähän pieniä *valkitusavantoja*, joitten kautta *valkki*

(= uittosalko) uitettiin. Kulmissa olivat *polviavannot*. Nostinavanto oli nimeltään *nostama*. — Ensinnuorat uitettiin valkin avulla, jota työnnettiin *hangolla*. Jos valkki ei sattunut avannon kohdalle, vedettiin se käyrällä kokalla (*kägrä kokka*) jään alta. Valkki oli kuorittu (*kolottu*), valkea salko; sen pituus oli tav. 15—20 askelta. Hienon jään aikana käytettiin lyhempää valkkia, paksun jään aikana pitempää. Kelaa ei rahenuotalla käytetty, vaan köydet vedettiin olkapäihin tukien. Nuotta vedettiin nostaman vieressä maan puolella olevaan rekeen, jos jää oli niin vahvaa, että se kannatti reen; muuten vedettiin nuotta jäälle. — Livettämisen estämiseksi lyötiin kengänpohjiin hevosenkenkänauloja

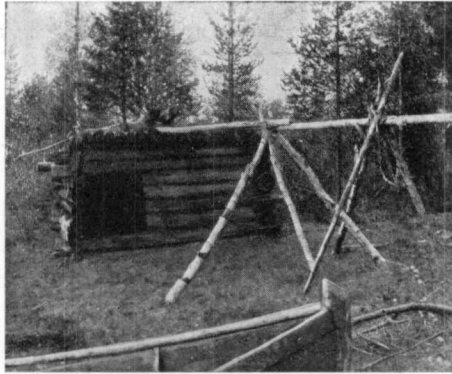
Kuva 31. Verkkoriihi ja verkkoahtoiset. Megri.
Valok. E. Leskinen.

tai sidottiin jalkaan hevosenkenkä, jonka hokit estivät livettäminen. — Rahenuottaa vedettäessä käytettiin jouhisia kintaita käsien suojana.

Avannot hakattiin paksun jään aikana *puraalla* (*puras*) eli *tuuralla*, hienon jään aikaan kirveellä. Lammista ei ole vedetty rahenuottaa.

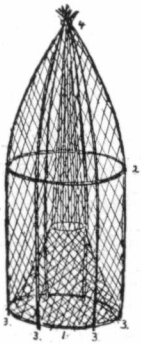
Vetämisen jälkeen nuotta ahdettiin kuivamaan *nuotta-ahtosiin*, jotka olivat samannäköiset, mutta suuremmat kuin kuvissa 31 ja 32 näkyvät verkkoahtoiset. — Väliin nuotta ahdettiin verkkoeli nuottariihien savustettavaksi. Nuottariihi oli aivan rannassa, niin että nuotta voitiin ahtaa siihen seinässä olevan luukun kautta suoraan veneestä. (Ks. kuvia 31 ja 32.)

Nuotta oli tavallisesti kahden talon yhteinen, ja tällöin vetämään lähti molemmista taloista kaksi henkeä. Ennen oli melkein joka talo osallisena jossakin nuotassa. — Mm. Megrissä oli kolme nuotaa; siellä kävivät liusvaaralaisetkin nuotanvedossa. Liusjärvestä vedettiin ainoastaan kesällä. Nykyisin (v. 1927) ei nuotaa vedetä, koska Gutzeit-yhtiö on kieltänyt vetämästä siitä osasta Liusjärveä, jossa hyvät apajat ovat. — Megrissä ei nykyisin ole lainkaan nuottia. — Liusvaarassa oli vielä kaksi nuotaa ikäänkuin muistona entisiltä ajoilta, mutta toinen niistäkin oli jo »jaettu» omistajiensa kesken alkuperäisiin puoliskoihinsa.

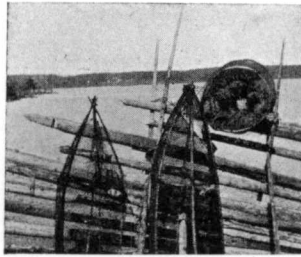

Kuva 32. Verkkohtokset ja verkkoriihi. Suojärvi, Mäntjäjärvi. Valok. E. Leskinen.

Merrat.

Kuva 33. Merta eli pössi.

Kuva 34. Pössejä kuivumassa. Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

Pössit, joita nykyisin sanotaan myöskin merroiksi (pössi, merda) (kuvat 33 ja 34), tehtiin samoista aineista kuin nuotan verkot: liinoista ja liinan huonommista töistä. Mertaverkon silmän

läpi mahtui sormi hyvin, toisiin tiukasti kaksikin. — Pössissä oli kaksi närevannetta (*vanneh*), *suuvanneh* (1 kuvassa 34) ja *perävanneh* (2). Vanteen suuruus oli 100 silmää ympäri. Vanteita yhdisti 6 *kylkipuuta* (*pössipuu* eli *meäl'it'tsä* eli *kylkipuu*, 'ruode, kaide'), jotka olivat perästä sidotut toisiinsa peränuoralla (*peränuorani*, 4). Suolta kudottiin 2 kertaa vanteen ympäri. Nielu ja peräpuoli kavennettiin. Nielunuorasia (*nielunuorani*) oli 8—12 kpl., kussakin 6—10 silmää. Usein käytettiin lähellä nielua n. 5 tuuman läpimittaista vannetta, joka piti nielua auki. — Paitsi langoista kudottuja oli aikaisemmin käytetty myöskin vitsoista ja säkeistä tehtyjä pössejä. Myöskin pärepössejä oli ollut. — Pössin kumpaankin vanteeseen sidottiin painoksi kivi, niin suuri, että pössä hyvin pysyi pohjassa. — Yläpuolella olevaan kylkipuuhun sidottiin 1—1½ sylen pituinen nuora, jonka päässä oli *kuplus* (*kublus*), puukeppi, joka jäi pinnalle merkiksi. — Pössejä pidettiin keväällä jään aikana ja kutuaikana. Ne laskettiin rannan äyrääseen, murtoihin, heinikkoihin yms. — Nieluun pantiin myötäsukaan havuja, että kalat tulisivat siihen hankaamaan itseään ja menisivät pössiin. Vain yksi pössä pantiin kuhunkin murtoon. — Vaikka pössejä pidettiin kaikkein »tuhmimpina» pyydyksinä, meni niihin kuitenkin varsinkin kutuaikoina vahvasti ahvenia ja särkiä, väliin suurempiakin kaloja.

Rysät.

Rysiä (aikaisempi nimitys *mereži*) oli Liusvaarassa *yksinieluisia* ja *kaksinieluisia*, *luokkirysiä* ja *siivikkäitä rysiä*. Useimmiten oli rysän pituus kaksi sylvä ensimmäisestä vanteesta tai luokista perään. Siivikkäät rysät olivat jopa 3 sylvä pitkiä. — Ensimmäisen vanteen läpimitta oli n. kyynärä, toiset pienenevät peräänpäin. Vanteita oli luokkirysässä tav. 5 + luokki (*vanne*), siivikkäässä rysässä 7, mitä enempää ei käytetty. Vanteet tehtiin kuusennäreestä ja sidottiin tuohihihnoilla.

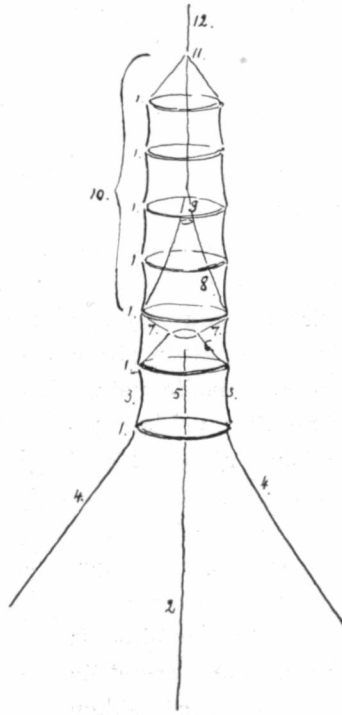
Rysän osat, jotka käyvät selville oheisesta piirroksesta (kuva 35), ovat: 1) *vandehet*, 2) *otšaverkko*, 3) *hard'iet*, 4) *siivet*, 5) *kieliverkko*, 6) *varanielu* eli *enzimäni nielu* l. *suunielu*,

7) *nielunuorazet* eli *nielulangat*, 8) *nielu*, 9) *nielulangat*, 10) *pezä*, 11) *rysän suu* ja 12) *peränuorani*.

Ot'tšaverkko oli yhtä korkea kuin ensimmäinen vanne tai luokki. Luokin ja ensimmäisen vanteen välisen osan nimenä oli *hard'iet*. Otsaverkko, hartiat ja siivet sekä *kieliverkko*, joka oli otsaverkon jatkona ensimmäiseen nieluun saakka, kudottiin harvemmat: kolme sormea sopi silmään. Nielujen välinen osa ja pesä sekä varsinainen nielu kudottiin tiheämpää. — Vanteen ympäri meni 90—100 silmää. — Ensimmäisen nielun eli varanielun pituus oli n. 2 korttelia. Se oli nelikulmainen, neljällä nielunuoralla varustettu. Varsinainen nielu oli puoli syltä pitkä ja oli siinä 10—12 nielunuorasta. Usein nieluverkko kavennettiin kutoessa, mutta ei aina. Kaventamattomasta saatiin näet uutta rysää tehtaessa rysän hartiat.

Mitään muuta osaa ei vanhasta rysästä käytetty uuteen rysään. — Otsaverkon selyksissä oli *käbryt* (s.o. tuohikohot) ja kivekset, siipien selyksissä *pullot* (= puukohot) ja kivekset. Luokin molemmissa päissä oli kivekset painoina. Päitä yhdisti nuora tai puukeppi. Rysän verkko *jamottiin* paikoilleen. — Joskus oli 1-nieluisessa rysässä noin korttelin läpimittainen vanne

Kuva 35. Kaavakuva rysästä.

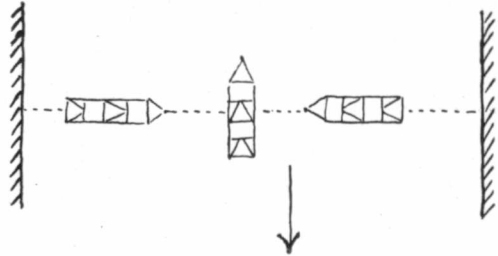
pitämässä nielua auki (satunnaisesti). — Otsaverkon sikla kiinnitettiin *vapaan*, joka rysää laskettaessa pantiin kaikkein matalimmalle. Suu- l. peränuoranen kiinnitettiin surmansilmukalla *perävapaan*. Perävapa lyötiin viimeksi pohjaan kiinni, kun rysä oli sen avulla ensin pingoitettu suoraksi (ks. kuvaa 36). Kalat otettiin pesästä pois peränuorasen kautta.

Kuva 36. Rysä järvessä. Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

Rysällä pyynti aloitettiin keväällä jäiden aikana. Rysät vietiin silloin *suksireellä* (reki, jonka jalaksina oli sukset) jäälle. Suksireellä oli kevyt kuljettaa. Rysät asetettiin hauen kutupaikoille, virrankorviin, jokiin ja myöskin heinikköihin. Rysillä pyydettiin vielä muutama viikko jäiden lähdeytyäkin. Kesäisin niitä ei käytetty.

Mateenkudun aikana sydäntalvella tehtiin salmiin, joen poikki, niemekkeisiin yms. särkypuista ns. *pisto*. Puista tehtiin veden pintaan saakka ulottuva aita. Sen päähän tai sopivasti väliinkin asetettiin sitten rysä ilman otsaverkkoa, nielu myötävirtaan tai maalle päin. Luokkiin oli asetettu kiinni keppi, joka työnnettiin pohjaan pitämään rysää kiinni (kuva 37). Pisto tehtiin myös siten, että rannasta lähtien jyrkänteen reunaan saakka tehtiin puuaitaa ja sen päähän asetettiin vaaja ja rysä siihen kiinni. — Maalle nostettiin ensin pesä, sitten luokki. Pistoja pidettiin joulukuusta maaliskuuhun.

Kuva 37. Rysäpato eli pisto.

Silloin kuin rysä ei käytetty, säilytettiin niitä *rysälavassa* (kuva 38), jota voitaneen pitää alkeellisena talaana. Rysälava tehtiin siten, että neljän patsaan varaan (ks. kuvia) asetettiin salvos, jonka hirsien väliin jäi harvat raot (salvain on samanlainen kuin ns. viikinkisalvain, pyöreä kolo yläpuolella). Katto

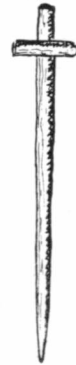

Kuva 38. Rysälava. Mustakangas. Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

tehtiin irtonaisista särkylaudoista, jotka asetettiin limittäin. Myös kourukattoa käytettiin (kuva 38). — Rysät (ja verkot) asetettiin riippumaan seinähirsissä oleviin vaarnoihin, rysät vanteistaan, verkot selyksistään. Kukin rysä oli silloin sidottu nuoralla kokoon.

Verkot.

Verkot kudottiin (kuvottih) ennen kotona keträtyistä liinoista ja pellavista. — Kutomisvälineet olivat käpy ja kalve (käby ja kalve); kävyssä oli napa (naba) keskellä silmää. Ensin kudottiin suoli eli pograma, jota tarvittiin kaksi kertaa ja vähän päälle aiotun verkon pituus. Kun suolta oli tarpeeksi, poimittiin se poiminpuikoille (kuva 39). Sitten kudottiin verkko tarpeeksi korkeaksi ns. kutomiskoneessa ja lopuksi rakennettiin, s.o. kiinnitettiin selykset, käpryt ja kivekset. — Kutoessa ei saanut tehdä juoksijasilmä; ne syntyivät, kun solmua ei vedetty tarpeeksi lujaan. — Rakennoslanka oli myöskin liinaista, mutta vahvempaa

Kuva 39.
Poiminpuikko.

Kuva 40. Kappale verkkoa kohoineen.

kuin itse verkkolanka. — Alaselykseen kiinnitettiin verkko joka silmästään, tällöin kudottiin rakennuslangalla yksi kalvokerta lisää. — Yläselykseen kiinnitettiin kolme silmää kutomalla, sitten kolme väliin pohjukkaan ja taas kolme silmää (kuva 40). — Kun yläselykseen oli kiinnitetty käpryt (käpry asetettiin yläselyksen joka kolmanteen *posilkkaan*, ks. kuvaa 40; vastaaviin paikkoihin alaselykseen kivekset) ja alaselykseen kivekset, värjättiin verkko siten, että märkään verkkoon sotkettiin nokea ja tuhkaa. Myös luonnonvärillä värjättiin. Otettiin lepänkuoria (*koja 'kuori'*), kuivattiin ne, pantiin pieninä murusina putsiin tai korvoon veden sekaan, joka kuumennettiin (*hiilutettiin*) kuumilla kivillä kuumaksi (*hiilavaksi*). Tähän liuokseen pistettiin verkko joksikin aikaa. Poisnostettua verkkoon kylvettiin tuhkaa. Sitten se levitettiin kuivamaan. Täten värjättiin nuottaverkkojakin.

Eri verkkolajit.

Särysverkko oli tavallisin. Sitä varten kudottiin 30 syltä suolta. Pituus 14 syltä (alaselys 16 syltä) ja korkeus 20 silmää (= *kerrosta*). Silmänsuus oli 1 tuuma. Särysverkoilla saatiin ahvenia, särkiä ja korpiaisia. — Verkkoja laskettiin heinikkorantoihin yksi paikkaansa tavallisesti. Särjen kudun aikana laskettiin kaksi ja useampiakin peräkkäin. Kun kutupaikka saatiin tietää, laskettiin verkkoja kalojen kisaamispaikan ympäri. Toisesta päästä alettiin nostaa kaloja pois. — Pyydettiin kesällä (ja syksyllä).

Muikkuverkko eli *mujehverkko* oli tiheämpi: sen silmän suuruus oli $\frac{3}{4}$ tuumaa. Muikkuverkko kudottiin hienommista langoista. Näillä pyydettiin kudusta muikkuja. — Muikkuverkkoja oli vähän käytännössä.

Hauinharva oli lähes 2 metriä (ainakin 20 silmää) korkea ja 20 syltä pitkä. Verkko kudottiin 1½-tuumaisella kalveella. Hauinharvoilla pyydettiin keskikesällä heinikosta haukia.

Sekä hauinharvaa että särkiverkkoa käytettiin myös *kaletusverkkona* eli *käsiverkkona*. Kaletettaessa eli käestettäessä lasrettiin verkko lahden poukamaan tai heinikkoon ja verkon rannapuolella lyötiin seipäillä veteen; tällöin kalat paetessaan tart-

Kuva 41. Verkko- ja nuottariihi ynnä verkkoahokset; puussa munitus-uumen. Liusvaara. Valok. E. Leskinen.

tuivat verkkoon. Kaletus kuului Liusvaarassakin olevan hyvin tuottoisaa.

Riimuverkko (eli *griežaverkko* eli *regul'iverkko*) oli vielä verrattain harvinainen pyydys. Se oli 15 syltä pitkä, 1½ m korkea. Riimunsilmät olivat ukko Kuivalaisen tietämän mukaan n. korttelin (tšetvertti) kalveella kudotut, muut silmät tavallisia hauinharvan silmiä. Tiheä verkko välissä oli löyhällä, joten jokaiseen riimunsilmään muodostui pussi. — Riimuverkossa oli *sompakivekset* (kuva 42), koska tavalliset kivekset menisivät läpi. Sompakiveksen vanne oli katajainen ja läpimitaltaan niin suuri, ettei se mahtunut riimunsilmään, siis toista korttelia. Kes-

Kuva 42.
Verkon sompakives.

kelle sitä oli tuohisuikaleilla sidottu *kives*. Riimuverkolla pyydettiin aina sulan aikaan joista, järvistä, salmipaikoista yms.

Siianverkossa oli 1 ½-tuumaiset silmät. Siinä oli myös sompakivekset, mutta pienemmät kuin griežaverkossa. Siianverkolla pyydettiin myöhällä syksyllä siiankudusta siikoja.

Ondrei Kuivalaisen tietojen mukaan oli Kiihtelyksestä kotoisin oleva mies pyydystänyt Mustankankaan Valkeastalammista verkoilla talvellakin. Hän oli tehnyt suuren avannon, sitonut nuoran selykseen ja valkin avulla uittanut siklan toiseen avantoon. Hienoa kalaa hän oli saanut. Oli pyydetty myös Konoinrajakon lammista talvella verkoilla. — Harvinainen tuo pyyntitapa joka tapauksessa oli.

Pyynnin jälkeen verkot nostettiin ahtosille kuivamaan (kuva 41). Vedestä verkot nostettiin *verkkovavalle* (eli puikkarille) yläselyksestä riippumaan. Vapa oli n. 1 metrin pituinen keppi. *Ahtosissa* on kaksi pitkää salkoa korvakoiden varassa. Salkojen päälle, jotka olivat toisistaan niin etäällä, että verkkovapa ulottui ylitse, asetettiin sitten verkkovavat ja levitettiin hieman verkkoja, että ne kuivaisivat paremmin. — Silloin tällöin verkkoja savustettiin kilyssä tai tehtiin ahtosien eteen kovasti savuava tuli; tulta ei tietenkään saanut virittää kovin lähelle verkkoja.

Kun verkkoihin tuli reikiä, korjattiin (*parannettih*) ne. Korjatessa ei käytetty kalvetta. Jos vain yksi lanka oli poikki kohdastaan, oli kyseessä silmipako (*silmipago*), jos useampia, oli kyseessä reikä.

Kalojen säilytys elävinä.

Liusvaarassa ei tunnettu tapaa säilyttää kaloja elävinä. — Vuottoniemellä sensijaan kuuluivat säilyttävän siikoja hirsistä tehdyssä satkassa. *Satka* oli hirsistä salvettu, ei kuitenkaan valan tiiviiksi, niin että vesi pääsi vaihtumaan. Satkan suuruus oli n. 3 m puolelleen. Pohjassa oli silta. Syksyllä otettiin kalat ennen veden jääytymistä verkkoliipillä (ks. edelle siv. 109).

Helsinki 1927.

Eino Leskinen.

MUISTIINPANOJA MAANVILJELYKSESTÄ ILOMANTSIN ITÄOSISSA.

Kaskiviljelys.

Suurin osa leipäviljasta saatiin entisaikaan kaskista. Kasket olivat viljelysalansa mukaisesti kahdenlaisia: 1. *salokaskia* eli kauas, ennestään kaskeamattomaan metsään raivattuja uudiskaskia ja 2. *vanhanmaankaskia* eli lehto- ja pihakaskia, jotka raivattiin lähelle kylää monesti kaskettuun ja monesti taas metsittyneeseen lehtimetsään. Käytännössä olevan terminologian mukaan kaskea sanotaan *kaskeksi* vain ennen polttamista; karsimistyön aikana sen nimi on myös *raate* (*kaskiruate*), palon aikana ja poltettuna se on *palo*, kylvettynä ja ensimmäistä viljaa kasvavana *huuha*, toista ja kolmatta viljaa kasvavana *kulumaa*, viljasta poisjääneenä *rajakko*, sitten *aho* ja *autto*. Hyvin suurta, viljaa kasvavaa kaskea on voitu sanoa myös *halmeksi*.

Kylän taloilla oli ennen tietyt alueensa, joita noin 25—30 vuoden väliajoin kaskettiin (ks. s. 27). Lihavilla mailla saatettiin kasketa useamminkin; moni vanha isäntä muistaa kolmesti raataneensa samaa lehtoa: lapsena kassaralla, miehenä kirveellä, vanhuksena tulensyöttäjänä. Kaskeamisen jälkeen *aho* ottaa aina ensimmäiseksi ruohon seuralaisena nopeakasvuista leppää, eikä lehtokaskialueelle ehdi väliaikana paljon muita puulajeja koteutuakaan. — Salo- ja lehtokasket erosivat siinäkin suhteessa toisistaan, että edellisistä otettiin vain yksi vilja, jälkimmäisistä kaksi, jopa kolmekin.

Varsinainen kaskivilja on *ruis*. Salokaskiin ei koskaan liene muuta kylvettykään. Lehtokaskiin sensijaan kylvettiin hyvin usein *nauris* (*nagris*). Erikoisesti lepikkoa pidettiin nauriille

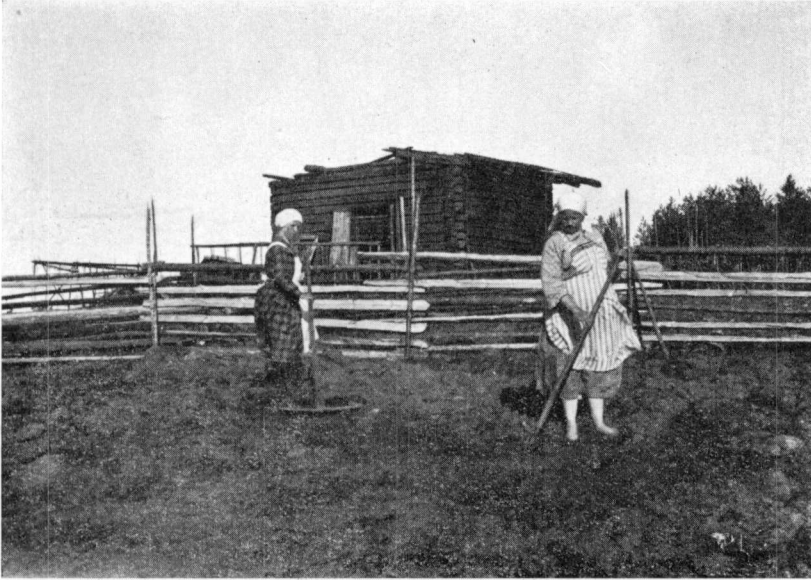

Kuva 1. Kaski palona. Valok. Eino Leskinen.

sopivana maa-alana, mutta hyvä se oli rukiillekin. Kun nauris kylvettiin vasta heinäkuun alussa, saatettiin se kylvää yhdessä runsaasti pensovan *juuriaisrukiin* kanssa. Kylvö toimitettiin harvaan — lusikallinen alueelle, joka oli 20×20 askelta —, siemenet syljettiin. Sanottiin, että nauris ehtii vielä hyvin, jos jaakkona (25. 7. vl.) sirkkalehdet erottaa hevosen selästä aidan yli katsellen, ja että nauris alkaa vasta toden teolla kasvaa, kun varstan äänen kuulee. Syksyllä viimeisinä sadonkorjuutöinä lähdettiin naurista *luomaan*. Mukulat nyhdettiin, koottiin pieniin *kopareisiin* eli kasoihin ja *lissittiin*; nauriit asetettiin *haasiaan* talvikorjuuseen ja mukuloita varten kaivettiin huhdan reunaan *hauta*, joka vuorattiin halaspuolikkailla ja peitettiin maalla. Talautunut juuriaisena oras jäi maahan noustakseen keväällä lumen alta virkistyneenä valmistelemaan syksyksi viljasatoa.

Jos kevät sattui olemaan tavallista kuivempi ja lehtokaski saatiin paloksi viimeistään kesäkuun alussa, niin siihen kylvettiin *o h r a* (*ozra*). Vielä kesäkuun 10. uskallettiin kylvää ohra,

Kuva 2. Kylämäellä sijaitsevaa pellavakaskea tasataan. Kuolismaa.

sillä tuhkaisessa kaskessa se kehittyi nopeammin kuin pellossa. Kun sattui niin kuivia keväitä, että lehtokaski voitiin polttaa jo hyvissä ajoin toukokuussa, kylvettiin porokkoon myös *k a u r a a* (*kagra*), joka aina kaskessa menestyi erittäin hyvin. Siellä »sien uudistui» eli parani, minkä takia kaura aina silloin tällöin koetettiin saada poltettuun maahan. Muuten kaura kylvettiin *kulumaan kaskeen* eli kynnettyyn rukiin sänkeen toisvuotisessa kaskessa. Kerrotaan myös tapauksia, että hitaasti kehittyvä juureinen olisi kylvetty yhdessä kauran kanssa. Syksyllä kaura korjattiin ja juureinen jatkoi vesoan kasvuaan seuraavana kesänä. — *Tattarihuuhdist*a tiesi kertoa vain Vuottoniemen vanhin asukas Outi Maksimainen. Niitä oli hänen nuoruudessaan 1850-luvulla ollut kylän lähellä ja oli toisinaan saatu hyviä satoja. Piti kylvää hyvin harvaan. »Tattar milloin loisti milloin ei. Tattar loistava vilja. Tattar taloks saa, tattar talottomaks.» — *Pelvasta* myös viljeltiin mielellään kaskessa, koska silloin pellavamaata ei tarvinnut kitkeä. Pellavakaski tehtiin kuitenkin mieluummin *nurmelle* lähelle pihaa, jolloin metsättömän maan

Kuva 3. Keväinen kulumaa, joka on toista kertaa kylvössä. Vuottoniemi.

polttaminen toimitettiin *teloilla* viertäen. Tällaista pellavamaata ei tarvinnut edes kyntää. Siemen kylvettiin tuhkaan ja päälle sirotettiin multaa vierroksen reunaan tehdystä kuopasta. Maa levitettiin ja tasattiin haravalla ja varstalla.

Vanha kasken kaatoaika — 12 *kaski-* eli *kasenajopäivää* — oli jyrin (23. 4.) ja kevätmiikkulan (6. 5. vl.) välinen kahden viikon aika. Huhdan teko siis alettiin *huhtikuussa*. Tavallisesti tällöin oli lumi jo huomattavasti alentunut, mutta hanki ja jää kattoivat vielä maa-alan, joten metsässä oli helppo liikkua. Salokasket kaadettiin aina kevättalvella hangen aikaan, mutta lehtokasket raivattiin vasta kesäkuussa, jolloin puut olivat parhaassa lehdessä. Tällöin vehmaat oksat taitettiin lehdeksiksi, sidottiin *kerpuiksi*, pantiin kuivuttua kekoihin ja kuljetettiin talvella lampaanrehuksi. Näin kodin lähellä suoritettava kaskityö muodosti osan kesäisestä rehun hankinnasta. Mikäli sopivia koivuja oli, tehtiin tällöin myös kylpyvastat. Samoin kaskesta otettiin muita sopivia tarveaineita, kuten vitsaksia, luokkipuita, oksakaplaita, aisoja, viikatevarsia, varstan kieliä ja varsia, pahkoja, haravanlapoja, piispuita yms.

Kuva 4. Sortoaitaa kasken ympärillä. Aidan vieressä risukarhi. Vuottoniemi.

Lehtokaskien raivaaminen oli paljon yksinkertaisempaa ja helpompaa kuin vankan neitseellisen metsän raataminen. Lehtoon tunkeusivat ensimmäisinä naiset *kassarat* (kuva 10) aseina. Jollakin saattoi olla mukana *kolinrauta* eli kaareva kuorimaterä. He katkoivat vesat, karsivat alimmat oksat ja *kolosivat* kuorta paksummista puista. Näin syntyi *kassarus*. Tällainen esivalmistelu oli tärkeä toimenpide, sillä jos suuremmat puut olisi kaadettu ensiksi, olisi ollut vaikea hakata vesoja tyyten, olisi jäänyt kantoja, jotka viertäessä olisivat olleet telan edessä. Varsinaisen kaadon suorittivat kirvesmiehet. Rungot sorrettiin maahan samansuuntaisesti. Siihen ne saivat sitten jäädä pitkälle kesäksi ja talveksi. Lumi painoi oksia ja runkoja liki kamaraa, joten maanpinnan palaminen siten varmistui. Keväällä oksaiset puut *karsittiin*. Polttamisen edistämiseksi ja lisäpuuksi ajettiin talvella kasken reunaan vahvoja aisattuja havupuutukkeja, *teloja*, joilla sitten kaski vierrettiin ja poltettiin puuttomat *karimaat* eli *tierat* (*välkyt*). Viertäminen kohdistettiin *myötäoksaan* palamattomille kohdille eli *tieroille* tai huonosti palavalle alalle.

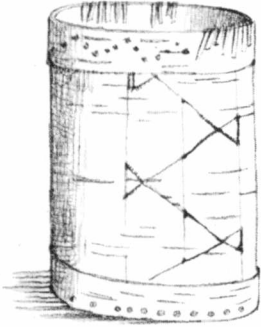
Viertosuuntaan asetettiin parin metrin etäisyydelle toisistaan *telat* ja ladottiin näille kuivista puista *rovio*, jota palavana *kangella* alta vääntäen kuljetettiin eteenpäin.

Paloksi hakkio pantiin »ennen heinänousemista» kevätke-sällä, heti kun puuaines oli tarpeeksi *keväthaplassa* kuivunut ja kun ilma oli suotuisa. Tuli nuoli kuivat puut tarkkaan. Mikäli pitempiä *rankoja (rantteita)* jäi, pantiin ne aitaan. Viimeksi palo *kalikoitiin* eli puhdistettiin pienistä puista. Sen työn suorittivat lapset. Ennen polttamista alueen ympäri tehtiin kuokalla *tulivako*. Se olikin ainoa tehtävä, missä kuokkaa kaskella tarvittiin.

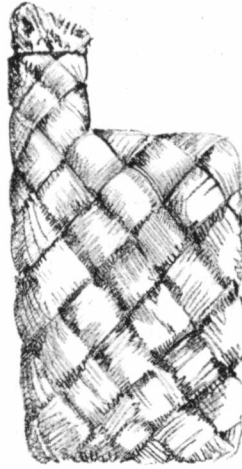
Jos kaskea ei saanut sateisen kesän takia ajoissa *paloksi*, jäi se *rasiksi* eli *probuastiksi*. Jos pari vesikesää sattui perätysten, jäivät miltei kaikki kasket rasiksi, sillä lehtipuut mahivat nopeasti maassa ja oksien välistä alkaa työntyä vehmasta ruohoa ja vesoja, jotka pitävät maan ja puut jatkuvasti tuoreena. Vesikesät aiheuttivat sitten katovuosia. Lähellä sijaitsevat vanhat rasit joskus perattiin karjanlaitumiksi ja sitten niityiksi.

Siemen kylvettiin tavallisesti suoraan tuhkaan, joskus kynnettiinkin maa ensin. Väitetään, että *vanhanmaankaski* oli möyheää ja verraten pehmeä kyntää. Kylvetty kynnös *aštivoitiin* risukarhilla. Kivien päälle lentäneet siemenet laastiin *lehtivas-toilla*. Kylän läheiset kasket aina aidattiin. Teloista ja rangan pätkistä tehtiin *sorkka-* eli *siansääriaitaa*. Milloin kaski oli suuren metsän reunassa, tehtiin oikea *sorto-* eli *murtoaita* siten, että puu kaadettiin puun jatkoksi ja jätettiin tyvi kiinni kantoon (kuva 4). Tiheään metsään näin saatiin erittäin luja aita. Tuoreille maille tehtiin *lyöntäaita*. Syksyllä lampaiden annettiin käydä huhdalla orasta syömässä, erittäinkin silloin, kun se lai-hosi kovasti. Lampaiden näpistely vain edisti rukiiden vesomista keväällä.

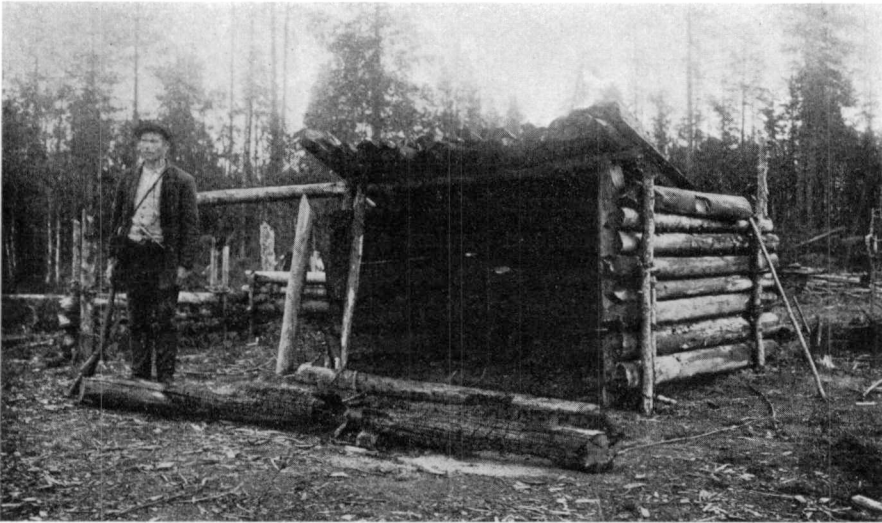
Kun lehtohuhdasta oli sato korjattu, kylvettiin *kulumaahan* seuraavana kesänä vielä kaura. Tavallisesti maa kynnettiin vasta keväällä — *sängenkyntö* — ja kylvettiin suoraan kynnök-selle, minkä jälkeen maa risukarhilla *aštivoitiin* sileäksi. Harvoin kulumaa kynnettiin jo syksyllä, jolloin se toistamiseen kynnettiin keväällä. Hyvään kulumaahan kylvettiin kauraa vain alavimmille paikoille, ja ylevämmät kylvettiin uudelleen ruki-

a.

b.

Kuva 5. Yllä voivakka (a) ja suolatölkki (b). Alla metsämaja Ilomantsin salolta.
Valok. V. Kyander 1919.

seen. Onnenkauppaa kuitenkin oli, saiko muuta kuin siemenen takaisin. Siementä pantiinkin kulumaahan paljon enemmän kuin paloon. Ruismaa ennen kylvöä kynnettiin ja karhittiin, ja vasta näin silitetylle mullalle kylvettiin. Vanhat muistavat otetun lehto-
tohuhdista peräkkäin kolmekin viljaa.

Kotoiset lehtokasket olivat kuin osa kylän peltoja, jotka kuuluivat säännölliseen jokavuotiseen talousjärjestelmään. Salkasket sensijaan olivat aina erityisen yritteliäisyyden tuloksia ja muodostivat osan varsinaisesta villin erämaan nautinnasta. Ne sijaitsivat kaukana koskemattomissa metsissä; niiden alueet oikeudellisesti vallattiin tietyin menetelmin ja useimmiten niitä raivasivat *yhtiöt* (ks. ss. 26—30).

Huhtikuun hangille lähdettiin miesjoukolla sortamaan valttua alaa. Se oli tavallisesti rehevää sekametsää, jossa toivottiin kasvavan vähintään kolmea puulajia, nim. mäntyä, kuusta ja hiukan lehtipuuta. Tärkein oli mänty, koska se takasi hyvän palamisen. Kukaan ei enää muista olleensa raatamassa ns. *pykälikköä*, mutta sensijaan useat muistavat nähneensä metsissä vanhoja honkia, joihin oli hakattu noin pienen miehen rinnan korkeudelle uurros eli *pykälä* ympäri puun.

Viikkokauden eväät, s.o. leipä ja särvin, kannettiin *kesseissä* tai *šalkussa*. Kellä oli *püimää*, se vietiin *leilissä*. Suoloja oli erityisessä *tölkissä* ja voita, milloin sitä vielä keväällä talossa oli, pantiin tuohiseen *voivakkaseen*. Aseina mukana oli vain kirveet ja kassarat. Kirvestä kannettiin vyön alla. Puut kaadettiin myötätuuleen yhdensuuntaisesti. Jos tuuli hakkuun aikana kääntyi, mentiin uudelleen tuulen alta alkamaan. Näin kyllä syntyi puualaan *jakaus*, mutta se täytettiin myöhemmin vieritetyillä puilla. Suurimmat puut, *kokkohongat*, joiden hakkaamisesta olisi ollut paljon työtä, jätettiin pystyyn. Tulennuolemia suuria *keloja* näkee vielä usein Ilomantsin saloilla.

Kun suurilla kaskilla jouduttiin viipymään pitkät ajat, rakennettiin paikalle kolmiseinäinen katos, *huuhanraandimaja*. Sen seinät ladottiin hoikista puista seiväsparien väliin. Takaseinä oli matala. *Säky-* eli *kuveseinien* päihin pystytettiin haarapäiset *korvakot*, joiden varaan nostettiin *rintapuu*. Tämän ja peräseinän ylimmän puun varaan ladottiin katoksi seipäitä. Kun rintapuu oli peräseinää korkeammalla, tuli katosta taakse viettävä. Seinät ja katto peitettiin kuusen koskuella tai tuohella. Yöksi majan eteen viritettiin rakovalkea. Jos kaskella oli paljon väkeä, tehtiin kaksi majaa vastakkain. Tasaisen nuotiotulen lämmittäessä majassa tarkeni hyvin pakkasöinäkin. Talvella oli

vuoteina havuja, kesällä lehdeksiä, koska ohuiden liinahousujen ja paidan läpi havut olisivat pistelleet. Majassa nukuttiin jalat nuotioon päin.

Raate sai maata rauhassa »vuoden lisän kanssa». Keväällä lumen sulettua saatettiin käydä hiukan *karsimassa*, ellei hakkio ollut kovin kaukana. Mutta vasta *iivanan* (24. 6.) ja *pedrun* (29. 6. vl.) välissä lähti mies tai pari kaskea ensimmäistä kertaa polttamaan. He kiskoivat tuohia ja sytyttivät raatteen päältä tuulen. Tuli otettiin iskemällä vielä tulitikkujenkin aikana. Sytyttäjäillä oli päästä halkaistun kepin nenässä kuiva *tuohikäpry* eli *-tötterö*, jolla he sitten *rikittivät* kaskan *tuleen*. Tuli lähti tuohesta *hurnimaan*. Kesken palon miehet saattoivat palata kotiin. Tuli teki yksin tehtävänsä. Vaikkei raatteen ympärillä ollut minkäänlaista tulivakoa, ei tuli juuri levinnyt kosteahkoon sekametsään, ellei ollut ylen kuiva kesä. Ja jos tuli olisi levinnytkin, niin vahinkoa ei siitä kenellekään tullut. Olihan sydänmailla metsiä. Tuli poltti kaskessa päältä kuivimmat ainekset, teki joskus perusteellistakin jälkeä. Tällainen *ylipalo* myöhemmin *rovioitiin*. Palamattomat nostettiin kuivumaan, maassa lojuvat *haot* eli mädät puut hajotettiin. Seuraavana kesänä roviot sytytettiin; kuivuneita hakoja pitkin tuli jälleen kierteli ympäri kaskimaata. Mutta jäi kuitenkin *tieroja* eli *kierakkeita*, joihin palavia puita täytyi vierittää. Kävi usein niin, että maata ei saatu yhdellä rovioimisella ja sitä seuranneella polttamisella puhtaaksi, vaan rovioiminen täytyi uudistaa pari kolme kertaa. Rovioiminen oli pölyistä ja nokista työtä. Miehillä oli erityiset hamppukankaiset (*liinaiset*) *kaski-* eli *vierrändäsovot* ja *piitškoakaatiot* yllä; naisilla oli joko vain pitkä piikkopaita eli ns. *vier-*

Kuva 6. Jakunvaaran miniä kasvivaatteissaan.

rändärätšinä tai paidan lisäksi myös *piitšojubka*. Päässä oli naisilla lujan solmittu *paikka* tai *päävaate*, joka esti *kassalle* niskaan palmikoidun tukan valumasta, miehillä *myssy* tai *sliüppä*; säärille ja jalkateriin kiedottiin *hattarat* ja päälle paulat (*paglat*), jaloissa oli paikalla tuohesta kudotut *löttöset*. Käsiä suojattiin *kintailla*. Matkaa ja öitä varten mukana oli myös *sarkakauhtanat*. Samoja hamppuvaatteita käytettiin sitten syksyllä riihitöissä, ja sen mukaisesti joskus kaskirättejä kutsuttiin *ahosvaatteiksi*.

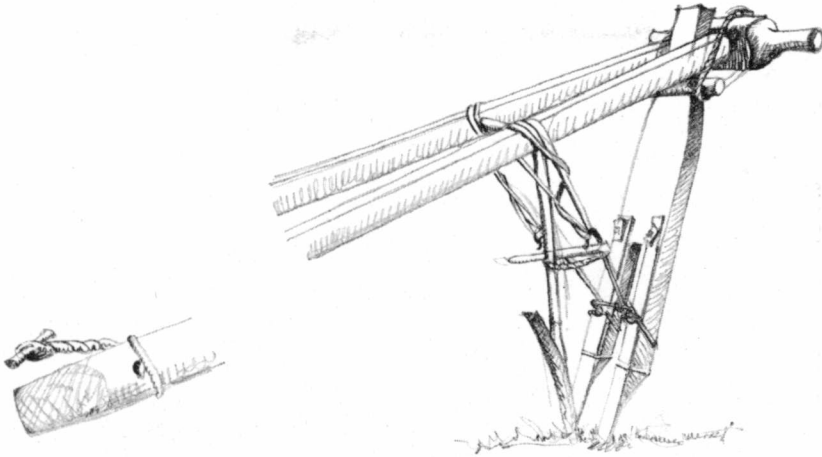
Ensimmäisen ja toisen polttamisen välissä kului vuosi, ja sillä aikaa maa oli *kesantona*, *murakoitui* ja *happani*.

Kun raate oli lopulta saatu jotenkin puhtaaksi, kylvettiin heinäkuun lopulla *iljan* (20. 7. vl.) tienoissa rukiin siemen suoraan tuhkaan. Suurilla raatteilla kylväjän edellä apulainen merkitsi *sitkaimen* (*sikkaimen*) eli kylvöksenalan nostelemalla kiviä kantojen neniin tai pistelemällä maahan *sikkainvarpuja*, jottei olisi jäänyt *kylvöspäitä*. Hän kanteli myös siemenpussia kylväjän avuksi. Yhtiökaskeen kukin toi oman siemenensä työosuutensa mukaan. Koko alueen kylvämisen kuitenkin suoritti sama

Kuva 7. Latolammen Onteri kyntää pelloksi muuttuvaa kulumaata pihansa vierellä.

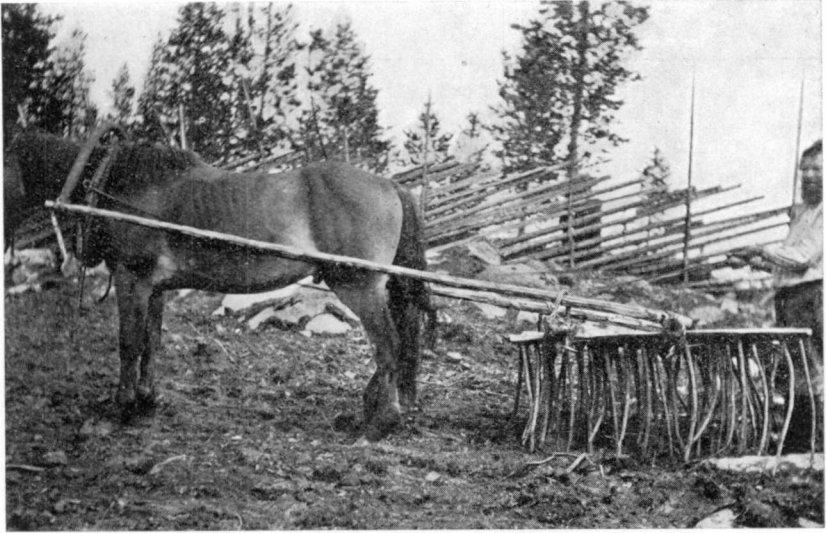

Kuva 8. Lyhytaisainen aatra. Aatran vannaita luterilaiset sanovat saaroiksi (*soarat*), karjalaiset *vannahiksi*.

henkilö. Hänellä oli kylvinvakkana tuohikoppa tai hän kylvi suoraan säkistä, jonka puoli suuta ja toinen alakulma oli sidottu kylväjän olan yli käypään hihnaan. Kaskelle siemenet tuotiin haarapussissa selkähevosella, joskus *pureilla*.

Siemen sekoitetaan *aatralla* (*oadra*). Kotoa lähtiessä otettiin aatrasta mukaan vain haarukkamainen *perä*, jossa oli raudalla vahvistetut *vannaat*. Vasta kaskimaan laidalla veistettiin *aisat* ja *kurki* eli *pielus*, joksi on sanottu vanhemman mallista vitsoilla sidottua aatran kädensijaa. Siellä myös väännettiin pitkät *rahkeet*. Aatroja oli kahdenlaisia: pitkäaisaisia (kuva 7), joissa aisojen päässä on *rintavitsa* ja hevosen takana aisojen välissä *kyynespoalikku*, ja lyhytaisaisia (kuva 8), joissa voimakkaasti haarautuvat aisat päättyvät siinä, missä vetorahkeet ovat kiinni. Edelliset ovat paljon harvinaisempia.

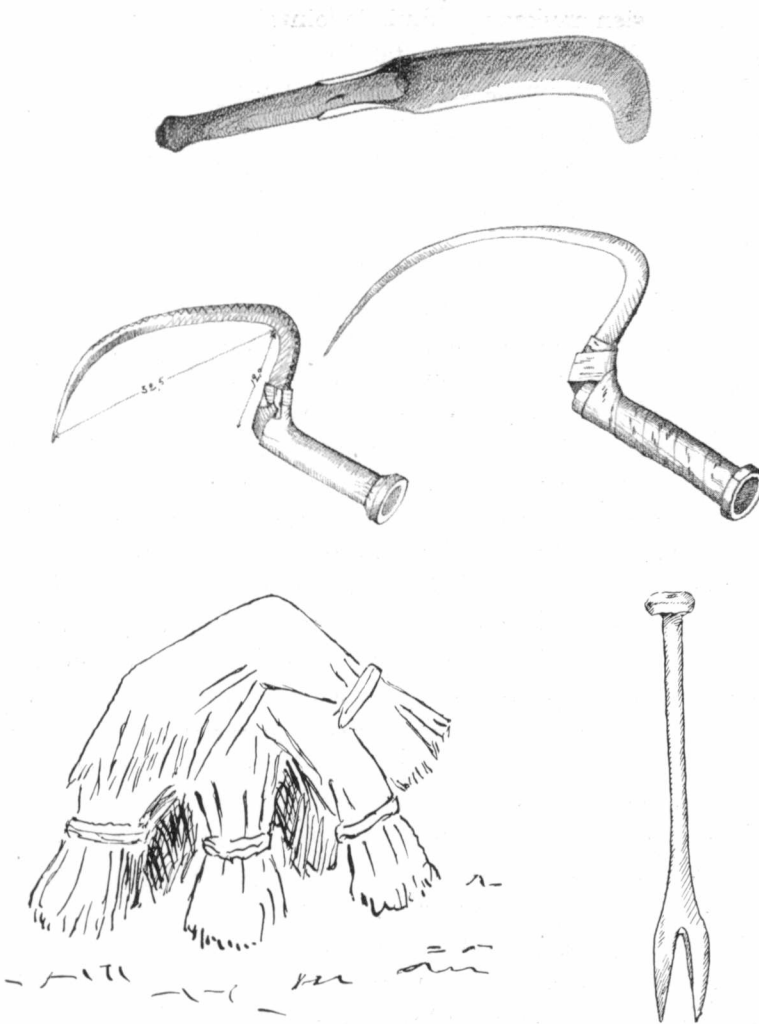
Paloa kynnettäessä *perä* asetetaan miltei kohtisuoraan aisoja vastaan; pellolla taas kulma on jonkin verran pienempi. Kulman suuruus säädetään *aatravitsöilla*. *Luotinta* käytetään vain pellolla ja kulumaankaskella. Muuten aatra on erittäin hyvin sopeutunut vaikeaan tehtäväänsä. Sen suora *perä*, tylpät *vannaat*, hatavat *aisat* pitkin *rahkeineen* tekevät sen soveliaaksi miltei millaiselle koleikolle tahansa, maastoon, jossa etevinkin pelto-

Kuva 9. Risukarhi pellolla.

aura on täysin avuton. Vannaat voi painaa kyntämään heti kiven tai kannon vierestä, ilman että jää piellosta eli *tieraa*. Jos vannaat iskevät maanalaiseen juureen, nyökähtävät aisanpäät alemmas, pitkät rahkeet vaimentavat nyökähdystä ja vannaat hypähtävät juuren yli. Jos vain toinen vannas sattuu kiveen tai juureen, käännähtää aatra hetkeksi sivulle hevosta paljontaan häiritsemättä, koska hatava aisa ei tavoita heti hevosen kylkeä. Koko laite on hyvin joustava. Pahimmissa paikoissa rikkoutuu ensimmäisenä aina vitsainen *rahe*, jonka pää on kietaistu aisan ympäri aisaan jätettyyn oksaan ja joka on aina helpoimmin korjattavissa. Rahkeen toinen pää on nappulalla kiinni länkiin kuuluvassa nahkarahkeessa.

Yleensä kaikki tarvekalut koetettiin saada — ja paljon saatiinkin — metsästä kirveen ja puukon avulla. Niinpä siellä tehtiin myös *risukarhi* (kuva 9 ja 13) kymmenkunnasta oksaisesta kuusen haljaspuolikkaasta. Kullakin kaskella ja pellolla on siis oma karhinsa. Ravistunut karhi kunnostetaan heittämillä se jokikin aikaa selälleen veteen, jossa se turpuu jälleen kiinteäksi ja joustavaksi. — Ilomantsilainen risukarhi on tyypillinen itäsuomalainen kaskikalu, joka eroaa huomattavasti vanhasta länsi-

Kuva 10. Ylinnä kassara; keskellä sirpejä, joissa on tuohella päällystetyt kädensijat; alinna ruiskuhilas ja lantahanko.

suomalaisesta risuäkeestä leveytensä ja korkeutensa puolesta. Itäsuomalainen on myös länsisuomalaista lyhyempi.

Sanotaan, että yliallossa siemen oli helppo ja joutuisa sekoittaa, koska maa oli mureaa. Aatralla ei yritettykään kyntää vakoa vakoon kiinni, vaan niitä ajettiin harvasteensa kiviän ja kantojen väliin, kuitenkin niin, että maa pielloksenkin kohdalla

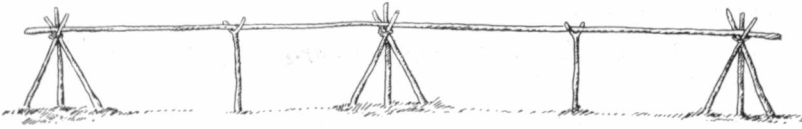
mahdollisuuksien mukaan liikkui, jolloin siemen painui piiloon. Karhi liikutteli ja raapi maata tasaisemmin.

Nyt *huhu* jäi jälleen runsaaksi vuodeksi yksikseen erämaahan. Aitaa ei pantu sen ympärille. Hirvet ja peurat eivät juuri tehneet vahinkoa, mutta kontio saattoi käydä epämuikavaksi, kun se syödessään laihoja tai tähkiä lamasi korsia takapuolellaan maahan.

Kun oljen vaalettua ja jyvän kovottua ruis oli *saalistunut*, lähdettiin leikkaamaan. Aseena oli vain *sirppi* (kuva 10). Salokaskilla jätettiin huomattavan pitkä sänki, ainakin 2 korttelia. Vilja leikattiin kouraamalla siten, että aina uusi sirpin suupala tuli hiukan viistoon edellisten alle ja vain kaksi viimeistä suupalaa oli ristiin edellisten sivuitse leikkaajan kädessä. Aikaisemat pullistuivat kouran ulkopuolelle. Taitavalla leikkaajalla oli pala kunkin sormen välissä vuoroon toiselta ja toiselta puolen otettuna. Näin ne ristikkäin sitoivat aikaisempia, ja taitava leikkaaja kykeni sillä tavoin hallitsemaan melkoisen korsikimpun. Tämä joudutti suuresti työtä, koska ei tarvinnut niin usein kuin muuten oikaista selkäänsä ja nostaa katkaistua korsikimpua sängelle. Kolmesta tällaisesta *korsikoprasta* syntyi *lyhe*, jonka vakinainen ympäröymä tiukkaan vedetyn siteen kohdalta oli 3 *vaaksaa*. Leikkaaja satoi omat lyhteensä. Ensinnä hän kopristeli sirpillä tyven tasaiseksi, otti sitten tukun korsia käteensä — latvapään oikeaan, tyvipuolen vasempaan — ja kietaisi ne lyhteen ympäri, puolentoista korttelin päähän tyvestä, kiersi kerran yhtymäkohtaa ja pisti latvapään solmuksi siteen alle.

Jos sää oli kuiva, pystytettiin lyhteet *kuhilailla* (kuva 10), joihin pantiin 5 pystyyn — latvasta taitettu sydämenä — ja kuudes *katoksi*. Kattolyhde taitettiin keskeltä ja korret hajoitettiin siteeseen saakka hatuksi. Jos ilma oli sateinen, pantiin lyhteet *aartoon* (*oardo*, kuv. 11). Se oli kuin yksiriukuista aitaa, jossa seiväsparin asemesta usein oli 3 seivästä kolmikannassa ja välillä haarukkapäinen *porkka* riu'un tukena, ettei se *lämpimiynt* eli painunut notkolle. Lyhteet asetettiin kahdareisin aarron riu'ulle latvat alaspäin riippumaan.

Kuhilailla ja aarroilla kuivuneet lyhteet koottiin *kekoihin* havuista, lehdeksistä ja ristikkopuista muodostetun pohjan päälle.

Kuva 11. Selityksen mukaan piirretty aarto.

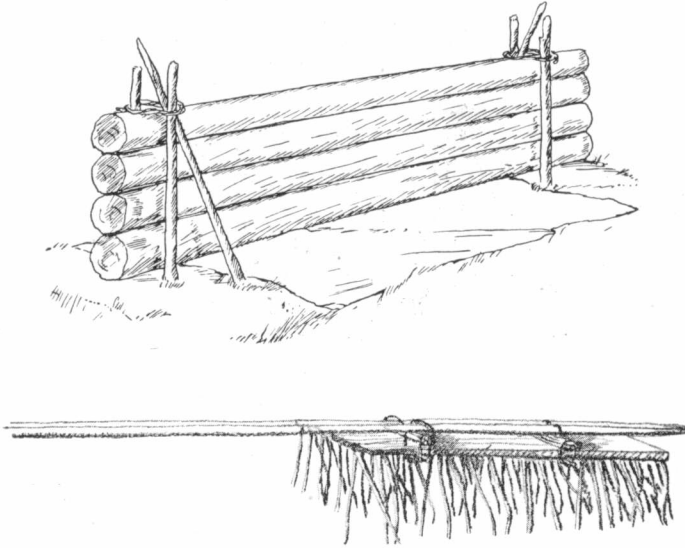
Kuva 12. Keko. Simo Hämäläisen piirros.

Pohjan ympärille iskettiin pystyyn 6 noin 4 m:n pituista vahvaa seivästä ja näille vielä tuet. Keko oli pyöreä, läpimitta toista lyhteen pituutta. Keskellä latvat tulivat limitysten, joten keskus saatiin nopeammin nousemaan. Aluksi lyhteet pantiin pystyyn, mutta paksun tyven johdosta ne pian tulivat kaltevaan asentoon. Aina kerrokseen ladottiin 40 à 42 ja koko kekoon 800, 900 tai 1000 lyhdettä. Kun ei enää ulotuttu maasta jaloin latomaan, nostettiin lyhteet keon päälle pitkällä kepillä, *anninraa'alla*, jonka päässä lähellä kärkeä oli tuohesta punottu pidäke, *määtsy* (*meättšy*). Keon vierellä oli *hursti*, johon kantajat lasivat lyhdesylöset. Tavallinen kantaja toi kuhilaan kerrallaan, nostettuaan sen latvoista olalleen. Jos vilja ei ollut kovin kuivaa, kannettiin lyhteitä myös *sapilailla*, joilta jyvät kuitenkin pahemmin varisivat kuin olkamuksista. Lopuksi *hattu* muodostettiin kolmesta lujasti yhteen sidotusta lyhteestä. Korret taivu-

tettiin joka sivulle ja tyvi tuli pystyyn. Hatun päälle tehtiin vielä havuista erityinen katto (kuva 12). Lumikelillä keot ajettiin kotiriihiin.

Salokaskitalouden luonnetta kuvaa sattuvasti seuraava jyvien talteenotto- ja säilytysmenetelmä, josta kerrottiin sekä Liusvaarassa että Kuolismaassa.

Ilmakuivat rukiit *ravattiin*, *huuvettiin* eli *iskettiin* kaskella. Kuten tunnettua, irtautuu käysin tuleentuneen rukiin jyvä kuivalla säällä hyvin helposti ja lyhteitä on sentakia käsiteltävä

Kuva 13. Selityksen mukaan piirretty rapuuseinä; alla risukarhi.

varovasti, etteivät raskaimmat ja parhaat jyvät karisisi sänkeen. Kuivina syksyinä rakennettiin keskelle huhtaa kahden seiväsparin väliin tiheä, noin puolentoista kyynärän korkuinen *seinä* (kuva 13). Sen vierustalle asetettiin *hursti* ja ruvettiin iskemään kuten riuhessa lyhteiden *laihoja* eli latvoja seinään. Enimmät jyvät karisivat hurstille. Aina ei tehty edes puuseinää, vaan iskettiin lyhteet suuren kiven tasaiseen sivuun, milloin sellainen sattui olemaan kaskimaalla. Isketyt lyhteet pantiin kekoihin eikä niiden kotiintuonnilla ollut mitään kiirettä. Poutakesän jälkeen tällaisesta olkikeosta saatiinkin kotona puidessa enää var-

Kuva 14. Pellavan siemeniä tuuletetaan. Takana sylkkyvakkvoja ja seula.

sin vähän viljaa, joten hyvinä vuosina niitä ei viitsitty ajaa kottiin. Tästä johtuen entisaikoina oli saloilla paljon ylivuotisia kekoja, mistä on moneen otteeseen kummastellen kirjoitettu. Kerrotaanpa sellaisiakin tapauksia, että kaukaisilla kaskilla viljasta rikkaina vuosina lyhteitä ei *rapuun* eli *latvomisen* jälkeen pantu ollenkaan kekoihin, vaan jätettiin rajakolle mätänemään. Näin salokaskien viljely oli kuin metsämarjojen poimintaa, hyvästä marikosta otettiin vain päällisin puolin eikä surtu, vaikka jäi metsäänkin ihmiselle kelvollista. Salokaskissa ilmenee myös tuo alkukantaiselle kulttuurille ominainen suuri tuhlaavaisuus.

Hurstilla jyviä jonkin verran *tuuletettiin* eli valettiin tuullessa tuohivakasta hurstille (kuva 14), pantiin *säkkeihin*, jotka pinnottiin *jyvälavaan*. Se tehtiin huhdan lähelle metsään. Maata vasten ladottiin tiheästi rinnan paksuja honkakelleksiä. Näiden

päälle *latjattiin* jyvä- ja tähkäsäkit. Säkit olivat lujasta hampunkankaasta, ja suuria, jopa tynnyrin vetäviä. Seinät lavaan tehtiin lapeaidan tapaan nurkkiin lyötyjen *patšaiden* ja *korvakkojen* varaan. Katto tehtiin yksiviettoinen ja tiheä leveistä haljaspuolikkaista. Jos säkkipino oli matala, tehtiin vain 3 seinää, neljäntenä oli viisto katto. Vasta talvella, kun suot ja järvet olivat jäässä, haettiin jyvät kylään. Metsähiiret usein tekivät pahaa vahinkoa, etenkin jos jyvät joutuivat olemaan kauan lavassa. — Tällainen jyvien varastoiminen metsiin on vanha tapa. »Ruiskuopista» puhutaan 1600- ja 1700-luvun tuomiokirjoissakin. Myös Vermlannin suomalaisilla on ollut tuohella vuorattuja jyväpurnuja metsissä (MANNINEN Pohjoisen Karjalan vanhanaikainen talous 59).

Myös sellaisesta menetelmästä on tieto, että ennen — vielä noin 1860-luvun alussa — rukiit epäsuotuisina syksyinä pantiin iskemättä kekoihin, mutta tultiin sitten kevättalvella ensimmäisten hankiaisten aikana keot hajoittamaan ja lyhteet iskemään. Tehtiin seinä ja hangelle levitettiin hursti. Mitä kovempi pakkakanen oli, sitä paremmin jyvät irtautuivat. Lyhteitä ei pantu takaisin kekoihin, vaan jätettiin levälleen hangelle. Kylmällä jyvät oli myös hyvä *tuultaa*, koska talvinen viima on raskasta ja ottaa. — On kertomuksia myös siitä, että käytiin varkain — kai viljan puutteessa — talvisin iskemässä toisten ruiskekoja.

Toisellakin tavalla salokaskilla jyvät saatiin säkkeihin: rakennettiin *metšä-* eli *salorühiä*. Kukaan ei enää muista, että riiriä olisi rakennettu, mutta rapistuneita seiniä moni on tavannut ja on riihissä oleskellutkin. Metsäriihi oli tavallaan kaskiasunto, jossa saatettiin nukkua ja kylpeä, mikä viertoaikana oli hyvin tarpeellista. Eikä ole säilynyt muistitietoa siitä, että metsäriihissä olisi puitu eloa. Siellä vain lyhteet kuivattiin ja iskettiin kuten ulkona kuivina syyskesinä. Sentakia metsäriihi oli kotiriihtä matalampi ja sen parret olivat niin alhaalla, että ahtamisen saattoi helposti suorittaa lattialla seisten. *Partiset* lepäsivät vain kahden seinänviereisen *sliesaparren* varassa. Välikatto eli *matto* ja *silta* olivat suurista halaspuolikkaista ja päätyviilo oli harva, sillä hirsistä ja ulkokatonniskoja ei ollut salvottu toisiinsa. *Pätši* oli oikeassa ovinurkassa, vain kynnärän

korkuinen, mullalla täytetyn salvoksen päällä. Kylpemistä varten oli oikealla seinustalla kiukaan ja peräseinän välissä *valeh-lauvat*. — Isketyt lyhteet pantiin kekoihin riihen lähelle, ei kuitenkaan aivan liki, jotteivät olisi palaneet, jos riihi sattui täysin palamaan. — Varsin kuvaava todiste metsäriihien entisaikaisesta yleisyydestä on se, että Raja-Karjalan ja Aunuksen puolen pitäjissä muitakin metsämajoja kuten niitypirttejä kutsutaan *riihiksi*, samoin verkko- ja nuottahuoneita (ks. s. 119).

Salokasket saattoivat olla hyvinkin suuria ja tuottoisia. Esi-merkkeinä mainitaan kaski, johon meni siementä 3 tynnyriä ja jossa *rupeamassa* ehti kyntää vain 5 vakoa. — Muuten nykyinen polvi pitää jo tynnyrin kaskea suurena. — Hilipanvaarassa leikkattiin kerran nelikon kylvöstä 600 tukevaa kolmivaaksaista lyhdettä. Kaskiruis olikin tavattoman vesovaa eli *pensovaa*. Yhtä satoa enempää salokaskista ei otettu. *Kulumaana* sitä ei siis käytetty viljaan, vaan se jäi heti *rajakoksi* ja *ahoksi*.

Kun talolla oli kotikasken lisäksi samana vuonna osuudet vallatussa metsäalassa, kaadetussa *raatteessa*, *ylipalossa*, rovioitavassa *palossa* ja ruista kasvavassa *huhdassa* eli siis viidessä kaskessa, niin joka vuosi sai leikata ja iskeä metsäsalon ruista, ellei sattunut vesikesää, jonka seuraukset tuntuivat seuraavana vuonna.

Suoviljelys.

Vanhan polven muistama suoviljelys oli tavallaan vain tuoreeseen maaperään sovellettua kaskenpolttoa, tyypillistä *esiviljelyä*. Nykyään (1927) esim. Kuolismaassa ei kenelläkään ole minkäänlaisia suoviljelyksiä, mutta kylän läheisissä korpisoissa on runsaasti merkkejä lähes umpeenkasvaneista ojista ja ankarasti sammaloituneesta maaperästä, mikä kertoo pitkäaikaisesta polttoviljelystä.

Muistetaankin hyvin, että ennen raivattiin myös kylän läheisiä kuusta kasvavia *korpia*, ei sulia soita. Sopivan korpialan alasyrjään kaivettiin suurempi veto-oja, ja siihen johdettiin pienemät ojat, jotka olivat noin 6—7 sylvän päässä toisistaan. Väliin jäivät *polossut*. Ojat olivat verrattain matalia ja pieniä, noin 35 sm syviä. Kaivu suoritettiin puulapioilla, joissa oli rautainen

pesänreunus. Ojia kaivoivat etupäässä venäläiset sotilaskarkurit (*biegloit*) ruokapalkalla. Ennen 1860-luvun nälkävuosia bieglaita oli runsaasti tarjolla työhön.

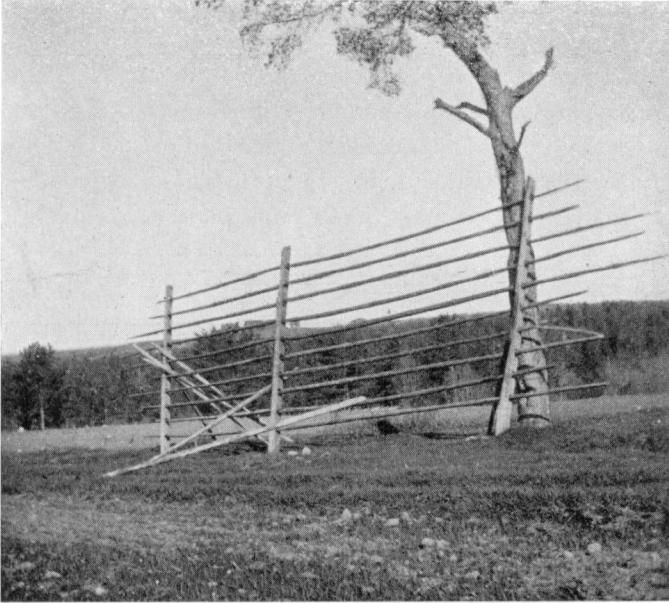
Kun ojat oli kaivettu ja maa oli hiukan kuivahtanut, hakattiin puut saroille vuodeksi kuivumaan. Seuraavana vuonna ne pantiin paloksi. Harvoin kaikki puut paloivat, joten sarat oli *rovioitava*. Ojista nostetut juurakotkin rovioitiin, ja tämä toimitettiin niin monesti, että sarka oli lopulta puhdas. Aikaa siihen kului 2—3 kesää. Puuaineksen mukana paloi maatakin, mm. kaikki ojista nostettu, ja näin korpeen muodostui heti paksu porokko. Ensimmäisenä kesänä kylvettiin ruis tai nauris, toisena kaura. Kolmantena räävittiin taas sänki nurin, poltettiin kuivunutta kynnostä ja seuraavana kesänä kylvettiin taas rukiiseen ja sen perästä kauraan. Kiertoa jatkettiin siihen saakka, että maa tyyten ehtyi, jolloin se sai jäädä heinää kasvamaan, sammutoitumaan ja hitaasti uudelleen metsittymään.

Peltoviljelys.

Kylän vähäiset pellot eli *vainiot* sijaitsevat kotivaaralla talojen ympäristöllä. Pellot ovat muodoltaan epämääräisiä, eikä niissä ole ojia. Vain kapeahkot nurmikaistaleet eli *välipientaret* erottavat erinimiset pellot (esim. *Riihipelto*, *Pihapelto*, *Metsäpelto*) toisistaan. Pientareella on hyvä kääntää kyntöhevosta. Kaikki vainiot lienevät vanhoja kaskenpohjia, joita on usein rovitettu ja joilta on vähitellen hävitetty kannot ja juuret. Osa kiviä on upotettu maahan, osa kannettu lukuisiin *ruoppaisiin* eli rautioihin, mutta eniten niitä on yhä vielä itse pellossa, jota sentakia on mahdollista muokata vain suorapäisellä aatralla ja joustavalla risukarhilla.

Peltoja viljeltiin 3-vuoroisesti: *kesanto — ruis — ohra* tai *kaura — kesanto*.

Kesannoksi jäänyt sänkiala kynnettiin heti syksyllä ja pistettiin keväällä eri aitaan. Sinne päästettiin lehmät yöksi *savuk-selle*, jonka ympärillä hyönteisiltä suojassa ne lypsettiin. Kun savuksen paikkaa säännöllisesti siirrettiin, niin lehmien jätteet lannoittivat kesantoa kauttaaltaan. Kun touko oli saatu maahan,

Kuva 15. Tyypillinen pelto, jonka keskellä on ikivanha petäjä, sen nojassa haasia. Kuolismaa.

aloitettiin vähitellen kesannon muokkaus eli *möyhiminen*. Syksyinen kynnös *aštivoitiin* ja taas kynnettiin. Tavallisesti ennen ensimmäistä kesäkynntä siirrettiin *sonta* pellolle. Se ajettiin *liiste-reellä* suoraan *läävästü*, ellei sitä ollut jo aikaisemmin *puolennettu* ulos tunkioksi. Hevosettomat kantoivat lannan *nosilkoilla* eli paareilla. Lanta luotiin ja hajoitettiin yksinkertaisella puu-*hangolla* (kuva 10) ja peitettiin vainioon aatralla. Taas kynnös tasattiin risukarhilla, minkä jälkeen siihen Laurin päivän (10. 8.) tienoissa kylvettiin ruis, joka sekoitettiin kyntämällä. Näin kesanto kaikkiaan k y n n e t t i i n kolme, harvemmin neljä kertaa. Sanottiin, että »kyntäminen maksaa sontakerran». Kyntäminen aloitetaan tavallisesti pellon korkeimmalta reunalta ylälaidasta, jotta multa kääntyisi aina ylöspäin. Väliin kesemmällä ajetaan vaot ylhäältä alas ja alhaalta ylös, siis edellisen kanssa ristiin. Siementä sekoitettaessa kyntö usein suoritetaan vitelikkoon, jolloin lähdetään esim. oikeasta yläsärvestä ja lopetetaan vasempaan alasärveen.

Sarkaojia ei pelloissa ole, mutta siementä sekaan kynnetäessä ajetaan lopuksi muutamia *vesivakoja*.

Rukiin jälkeen kynnettyyn ja karhittuun sänkeen kylvetään nykyisin tavallisesti kaura, ennen vaihtoehtoisesti ohra. Ohralle ajettiin, sitten kun se oli jonkun aikaa ollut maassa, *katesonta*; joskus se levitetään kaurallekin, jos nim. kaura kylvetään ohran sänkeen kolmantena viljana, jolloin viljelyskeirros kestää 4 vuotta.

Muutoin o h r a a, jonka viljely on rukiiseen ja myöhemmin kauraan verraten ollut vähäistä, on kasvatettu erityisissä viljelyskierron ulkopuolella olevissa pienissä aitauksissa, jotka sijaittivat lähellä karjahuoneita ja joita siten voitiin ohran vaatimusten mukaisesti lannoittaa paremmin kuin varsinaisia peltoja. Näissä aitauksissa on viime aikoina ohran kanssa vuoroyuosin vaihdellut peruna. Eri viljalajien viljelyslaaajuuden nykyisinä esimerkkeinä mainittakoon, että Vuottoniemen Latalammen pikkutalossa oli v. 1927 kylvössä 70 kg ruista — suurin osa kaskesta —, 15 kg ohraa ja 60 kg kauraa; Kuolismaan Jakunvaarassa oli kylvössä vain 30 kappa ruista — kaskea ei ollut —, 22 kapp. ohraa, 80 kapp. kauraa, 200 kapp. perunaa, hampua 5 kapp., pellavaa 2 ½ kg sekä 6 penkkiä tupakkaa ynnä jonkin verran kaskinaurista, sipulia ja kaalia.

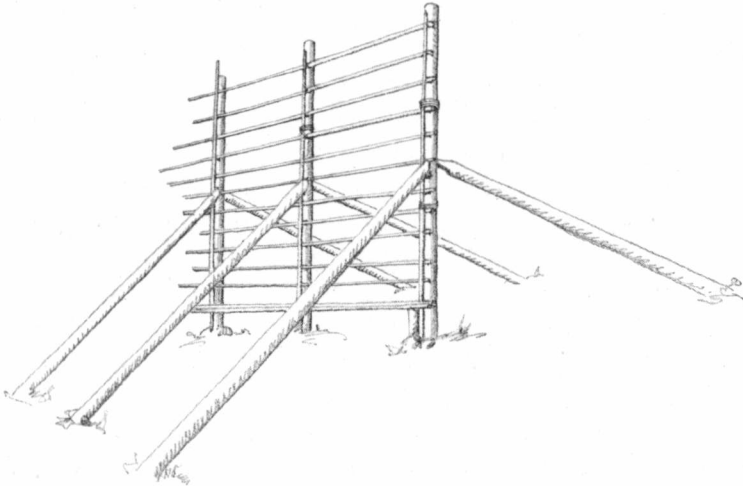
Tärkeimmät läävän kuivikkeet olivat entisaikaan lyhyeksi hakatut eli *järitetyt* havut, jotka siten muodostivat suurimman osan lannanjatkosta. Myös muurahaiskekoja ja sammalia on koottu metsistä. Lääviin ajetaan myös suoturvetta eli *kuntaa*. Myös olkia järitetään jonkin verran kuivikkeiksi.

Siemen koetettiin aina saada edellisen vuoden kaskiviljasta. Sitä pidettiin teräisempänä, ja luonnollisesti se oli rikkaruohoista jotakuinkin vapaata. Nauriinsiemen kasvatettiin josakin *pellonsärveissä* edellisenä syksynä korjatusta mukulasta, jota ensin keväällä pidettiin pirtin eteläseinustalla *kälveytymässä*. Tuleentuneet *palot (palko)* tuotiin syksyllä pirttiin ja kuivattuina ensin käsin murskattiin pöydällä ja sitten *puhumalla* puhdistettiin.

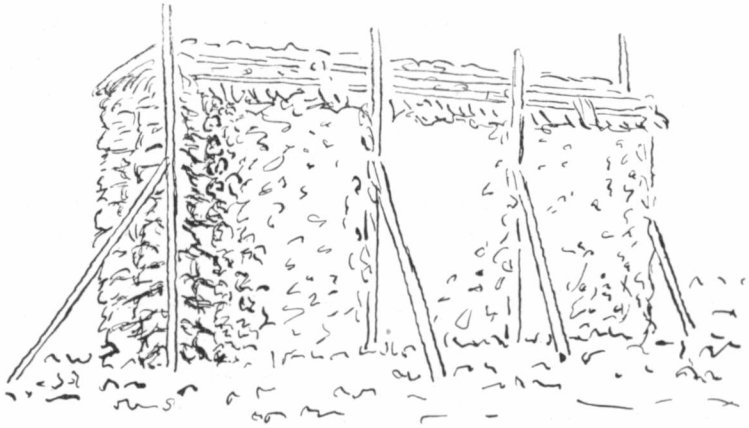
Eri viljojen kylvöajat määriteltiin viikoiksi, jotka laskettiin *pedrun päivästä* (29.6. v.l., 11.7. u.l.) t a a k s e p ä i n. Siten kaura oli kylvettävä kahdeksannella viikolla eli toukokuun keski-

vaiheilla vanhaa lukua, ohra seitsemännellä, kaskeen sai ohran kylvää vielä viidennellä ja neljännelläkin eli kesäkuun alkuvii-kolla v.l. Perunan kylvöajaksi on vakiintunut 5. viikko eli touko- ja kesäkuun vaihde v.l. Hamppu eli *liina* kylvettiin neljännen viikon torstaina tai sinä viikonpäivänä, jona edellisenä joulu-paaston aikana oli ensimmäinen aurinkoinen päivä. Samalla vii-kolla tai myöhemminkin aina petruun saakka voitiin kylvää nau-rista.

Viljapelloilta elot leikattiin samoin kuin kaskelta. Ohra on hyvä leikattavaksi, kun *vihne valkuou* ja jyvä käy kyljeltä pu-nertavaksi; kaura, kun jyvä kovoo ja *helveh valkuou*; ruis taas *šaalistuu*, kun olki valkenee ja jyvä taittuu. Ruis ja kaura sido-taan omilla oljillaan lyhteiksi, mutta ohra tavallisesti rukiinoljista väännetyillä siteillä *pareiksi* eli siis kaksi lyhdettä rinnan. Ennen ohriakin pantiin *kuhilaille*, joissa yksi pari oli *kantana*, neljä jalkana ja kuudes hattuna el *soabkana*. Ohraparit ja kauralyhteet ladotaan nyt yleisesti korkeihin *haasioihin* (kuvat 15 ja 16), joissa saattaa olla riukuja 20 ja ylikin siitä. Lujasti rakennettuja haa-sioita on kaikilla tärkeimmillä vainioilla. Niiden pituussuunta on idästä länteen ja ne ovat hiukkasen etelään kallellaan. Lyhteet ladotaan riukujen väliin kerroksittain niin, että tyvet tulevat kohti pohjoista, tähkäiset latvat eli *laihot* jäävät kuivumaan päivän

Kuva 16. Elohaasia. Liusvaara.

Kuva 17. Närte. Piirroksen esittämä närte ei ole rakenteeltaan samanlainen kuin tekstissä kuvailtu, tästä puuttuvat väliriutu. Simo Hämäläisen piirros.

puolelle. Tällöin haasian kaltevuuden takia latvat jäävät irti toisistaan eivätkä pääse kosteinakaan lämpenemään. Tyvet taas tulevat kuten päreet katossa: ylempi aina hiukkasen sisemmäksi alemmaksi. Tällainen asetelma suojaa tähkiä sateellakin hyvin. Haasioita on latomassa 2 henkeä. Yläriukuja täytettäessä toinen seisoo korkealla haasian kyljellä, toinen nostelee lyhteitä *anninraa'alla*.

Ohralyhteet voitiin panna myös *närteeseen* (kuva 17). Ne olivat pitkulaisia lyhdepienoja, joissa oli harva haasiata muistut-tava runko. Ensin pantiin pitkin maata suorakaiteen muotoon pohjapuita, keskelle yksi puu korkeammalle, jota vasten lyhteiden latvat asetettiin nojaamaan. Kun ladottiin moniaita kerroksia, alkoivat paksummat tyvipäät pian saavuttaa latvojen korkeus-tason. Nyt pantiin keskelle korvakkopuiden ja seipäiden varaan toinen riuku, jota vasten taas latvat laskettiin. Näin meneteltiin vielä kolmannen kerran, joten närteeseen syntyi pari kolme pit-kittäistä ilma-aukkoa. Kun tuuli puhalteli pitkin närteeseen, elot kuivuivat hyvin eivätkä lämmenneet. Närte katettiin tyvet harjaa kohti asetetuilla lyhteillä. Eloja pidettiin mahdollisimman lyhyen aikaa närteillä.

Kauroista tehtiin pelloille myös kekoja. Pieniä kekoja, joita tehtiin sateen uhatessa, sanottiin *kykähiksi*. »Kyäs on keon pie-nempi veli.» Tuoreita lyhteitä on pantu väliaikaisesti myös ris-

Kuva 18. Perunoita istutetaan. Kuolismaa.

tikkoon. Ensimmäinen lyhde asetettiin viistoon kiveä tms. vasten ja sitten sen jatkoksi ladottiin ristikkäin lyhteet pitkäksi riviksi.

Rukiit pystytetään *kuhila*lle (kuva 10) eli *kuusikoille* — niissä on 5 lyhdettä pystyssä ja kuudes hattuna. Kun kotivainion rukiit puidaan ensimmäisenä, niin lyhteitä harvoin ehditään panna keoille.

Peruna,

potatti eli *kartohka* istutetaan lähelle pihaa ohran jälkeen hyvin lannoitettuun maahan («maa *sonnitah*») 2-vakoisiin penkkeihin. Joka neljäs on *tyhjävako*. Ennen Vuottoniemessä niitä kylvettiin kolmeenkin riviin, tehtiin valmiisiin penkkeihin käsin matalat kuopat korttelin välimatkalle toisistaan ja karistettiin hiukan multaa ja sitten *sontaa* päälle. Varsinaiset vaot luotiin jäljestä päin, jolloin peruna *mullattiin* ja samalla kourin *kouhoteltiin* taimia. Nykyisin vaot ajetaan ja peitetään aatralla (kuva 18). Perunan noustua taimelle pelto ajetaan risukarhilla, ja vasta sitten aatralla kynnetään varsinaiset multausvaot, ellei maa ole kovin kivistä, jolloin vakoja ei voi ajaa aatralla.

Siemenperunat nostetaan itämään heti kun lumi keväällä

alkaa *sipsuttoa* eli sulaa. Syöntiperunat säilytetään *karsinassa sillan* alla.

Hamppu.

Liina eli hamppu oli entisaikaan hyvin tärkeä kasvi. Sen kuiduista valmistetusta langasta kudottiin tavalliset kesävaatteet, siitä kudottiin nuotat ja verkot, suuret säkit ja elohurstit, uutimet ja lakanat yms. Hienompia tarpeita varten viljellään *pelvasta*.

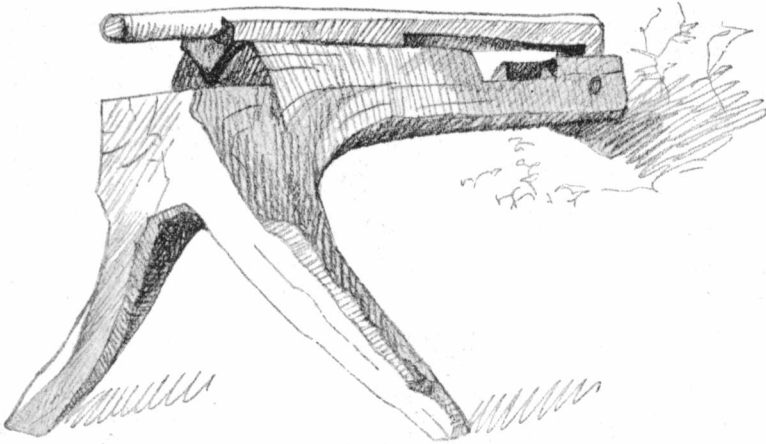
Hamppulle on ollut ominaista, että se on vuodesta toiseen kylvetty mikäli mahdollista samaan talon läheiseen pellonpalaan päästämättä peltoa koskaan nurmettumaan. Vuottoniemen Potkosen emäntä muisti liinamaansa olleen jo ainakin 30 kertaa samassa paikassa, ja liinan kasvu on vain parantunut. Myös kesäntoon hamppua on kylvetty.

Maa lannoitetaan joka kevät uudelleen, käännetään aatralla huolellisesti ja karhitaan. Hamppu kylvetään hyvin tiheään; rikkaruohoja ei tarvitse kitkeä kuten pellavasta.

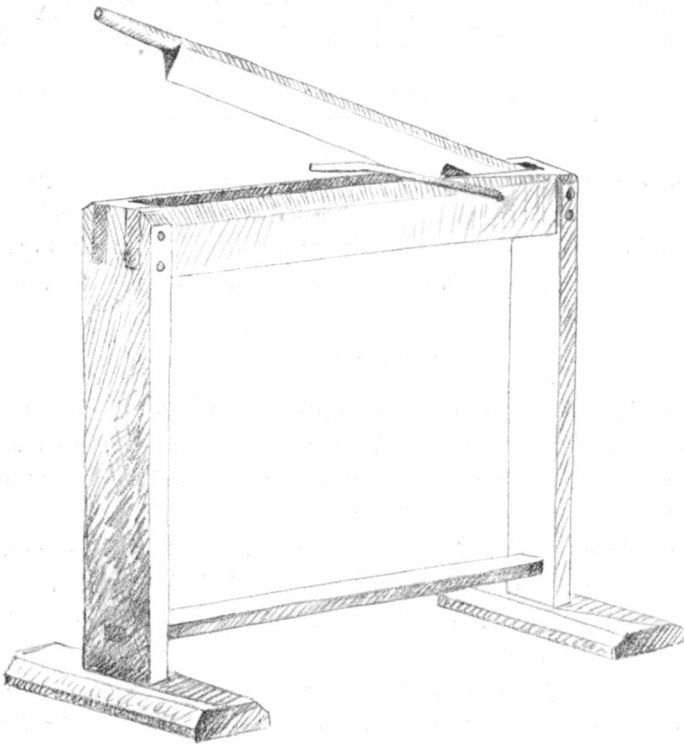
Hamppu nyhdetään maasta heti kun siemen alkaa irtaantua. Siemenet riivitään astiaan. *Kumut* kuivataan riihen lattialla. Lehdet ym. kuivuneet rikat erotetaan siemenistä seulomalla kumuja monikertaisessa verkon hapaassa. Pellavan siemenet sensijaan survotaan *huhmarissa*, sitten *syllkyt* seulotaan erilleen *seylinkannella* ja lopuksi *tuuljetaan* (kuva 14), jolloin *tuulenalaset* lentävät erilleen. — Varret sidotaan rukiinoljilla *roivaiksi* eli *vihkoiksi*, jotka pellolla hiukan kuivuttuaan upotetaan 2 viikoksi järveen. Sieltä ne nostellaan aidalle kuivumaan ja lopulta kasataan jonnekin huoneeseen, josta ne »joutavana aikana» siirretään saunaan tai riiheen kuivattavaksi ja *puhdistettavaksi*. Roivaiden ei anneta savustua. Siksi riihi tai sauna ennen ahtamista lämmitetään lujasti, ja vasta savun haihduttua roivaat nostellaan partisille.

Hamppujen puhdistaminen on yksinomaan naisten työtä. Ensinnä *loukulla* (kuva 19) rouskutetaan enimmäkseen *päistäreet* irti kuiduista, sitten *lipsulla* (kuva 20) jatketaan luiden poistamista. Kolmannen asteen muodostaa *vitominen*, jolloin kuitukimppuja piestään puuveitsellä eli *vitimellä* ja vedellään niitä karkeaa kuitukannakkaa vastaan samalla niitä vitimellä ja jalalla painaen.

Kuva 19. Loukku. Liusvaara.

Kuva 20. Lipsu. Liusvaara.

Kuva 21. Vuottoniemen naisia hamppuja käsittelemässä. Iiri Potkonen (vas.) loukuttaa, Irinja lipsuttaa, Maria vitoo ja Anna harjaa.

Vitomistyynyiksi nyljetään kuikkia, täytetään liinan tappuroilla ja annetaan kuivua. Viimeksi kuidut *harjataan* karkealla *siansu'ista* tehdyllä harjalla, jolloin viimeisetkin päistäreet karisevat pois (kuva 21). Osa kuiduista erottuu puhdistuksessa tappuroiksi.

Riihittäminen.

Heti kun leikattu vilja on ehtinyt hiukkasen *kälvettyä* ja kuivua, kiirehditään ensimmäiset rukiit riiheen (kuva 22). Väliin ne on viety *kälveytmättäkin*, kun vatsalla on kiire saada suurusta.

Rukiiden riihittämisessä on hyvin mielenkiintoista töiden jakautuminen kahteen osaan ja kahden päivän osalle, joista edellinen vastaa salohuhdalla tapahtuvaa *iskentää*, kuten seuraavasta käy ilmi.

Riihessä (piirros s:lla 77) lyhteet *ahetaan partisille laihot* ylös, tyvet alaspäin. Liki välikattoa on *laihopartiset*, jotka estävät lyhteiden kallistumista sivuille. Ahtaja seisoo *ahislauvalla* ja

Kuva 22. Riihi ja riihtarhaa. Liusvaara. Valok. A. Hämäläinen.

pystyttää lyhteitä kerralla kahdelle tai kolmelle partiselle. *Antelija* ojentelee tyvet ahtajan käteen. Riihessä on 25—26 partista ja puolta vähemmän laihoparsia. Ovensuussa *pätšinsuun* ja sivuseinän välillä on usein lyhemmät *rikkopartiset*, joille ahdetaan silloin, kun riihi tahdotaan hyvin täyteen. Muuten niille heitetään vain sillalle karisseet rikat ja korret.

Aloitetaan lämmitys, jota jatketaan päivä tai pari. Kuivuneisuutta koetellaan iskemällä lyhteitä seinään. Jos jyvät irtautuvat, keskeytetään lämmitys, ja seuraa *iskentä*- eli *rapuupäivä*. Varhain aamusella menee 2—3 henkeä riiheen. Pudotetaan noin 3 partiselta lyhteet kerralla alas ja aletaan niitä iskeä lujasti periseinään. Näin jatketaan läpi koko ahdoksen. *Latvotut* lyhteet työnnetään kasaan oviseinälle, tähkät ja korret haravoidaan loppuksi kesemmälle. Sitten lyhteet uudelleen ahdetaan parsille ja korret sekä tähkät heitetään uudelleen *rikkoparsille*. Jyvänen iskos sensijaan työnnetään sivuseinälle ja aletaan sieltä *viskata* toiselle sivuseinälle. Lähimmäksi putoaa *ruumen*, joka *tukutaan* omaksi kasaksi; uloimmaksi lentävät raskaat ja parhaat *nenäjyvät*, jotka heti tarkoin erotetaan omaksi kasakseen. Välille

pudonneet *väljyvät* viskataan kerran uudelleen. Lähimmäksi viskaajaa tipahtaneet keveät ja huonot *rantiset*, joita tulee varsinakin ohria ja kauruja viskatessa, kerätään parhaastaan eläinten rehuksi.

Viskattu elo kannetaan tuohivakkasilla riihen oven edustalle, jossa sitä aletaan *tuultaa* (vrt. kuvaa 14). Vakka nostetaan mahdollisimman korkealle, kallistetaan ja annetaan jyvien hiljalleen

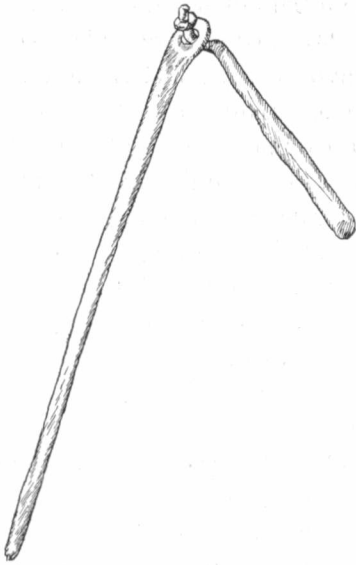

Kuva 23. Latalammen Ontrei näyttää, miten järityshepoa käytetään. Kesän aikana talossa ei ollut enempää olkia. Vuottoniemi.

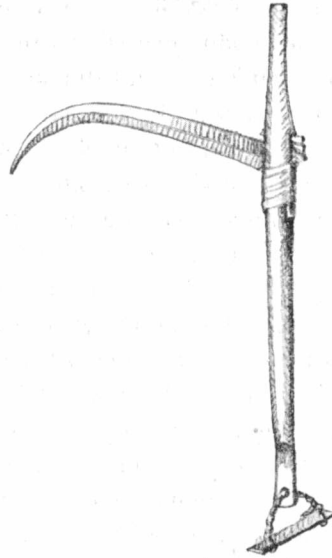
valua luudan läpi maahan levitetyille *elohurstille*. Tuuli vie ohuen pölyn, ja jyvät karisevat raikkaan puhtaina hurstille, josta ne taas *mätetään* säkkeihin aitan *purnuun* kannettaviksi. Ellei tarpeeksi tuule, *vihelletään*, minkä luullaan kiihdyttävän tuulta. Aivan tyvenellä säällä tuultaminen siirretään seuraaviin päiviin.

Uudelleen ahdettuja eloja aletaan toistamiseen lämmittää, mitä jatketaan niin kauan, että tyvet vastaavat käteen kuivilta. Riihenlämmittäjänä on useimmiten nainen, miehet kun tähän aikaan kiertelevät metsällä. *Puintipäivänä* mennään varhain riihelle,

vanhat menivät jo kello 2 yöllä eli heti puolenyön jälkeen. Väkeä on tällöin 4—5 henkeä. Ensin pudotetaan irtaimet korret ja tähkät rikkoparsilta ja lattialle levitettynä puidaan. Sitten pudotetaan lyhteet 2—3 partiselta ja ladotaan latvat vastakkain 3 *sikkaimeksi* eli lyhderiviksi. Kukin pui erikseen yhtä sitkainta. Puituaan alansa kertaalleen päästä päähän puija kääntää lyhteet, aukaisee siteet ja alkaa puinnin uudelleen, menee latvat päästä päähän ja sitten vielä tyvet erikseen.

Kuva 24. Riusa. Kuolismaa.

Kuva 25. Järiitysviikate. Liusvaara.

Puintiaseena on (*b*)riusa eli 2-osainen varsta (kuva 24). Se on varsin yksinkertaista tekoa. *Varsi* on verraten vahva ja sen päässä on reikä, jonka läpi pistetään *kielen* eli pyörivän lyöntiosan hoikempi pää. *Kieli*, joka on verraten pitkä, on otettu latvistuvasta näreestä tai koivusta, ja sen sisäpään on oltava niin ohut, että se voidaan vääntää vitsan tavoin ja pyöräyttää sitten solmulle, kun se on ensin pistetty varren reiästä läpi. Näin solmu estää kielen irtautumasta varresta. — Mielenkiintoista on havaita, että samanlaisia varstoja käytetään Etelä-Pohjanmaan järvi-alueella Lappajärven ja Vimpelin tienoilla. Mutta välialueella varsta on kehittyneempi. *Kieli* on tehty raskaasta, kulmikkaaksi veistetyistä puusta. Varren alapää on veistetty hiukan kaltoksi, samoin kielen sisäpää. Nämä on sitten yhdistetty puutapilla, jonka ympäri *kieli* pyörii. Ilmeisesti ilomantsilainen *riusa* edustaa vanhinta tyyppiä, josta karjalais-savolainen tappivarsta on kehittynyt.

Kun sitkaimet on puitu, *koohlitaan oljet*. Äskeinen puija, nyt *koohlitsija*, alkaa kumartuneessa asennossa sitkaimen päästä käsin vähin erin puistellen nostella olkia syliinsä. Kolmesta sylintäydestä eli *yskällisestä* *kohlitsija* sitoo *kuvon* ja heittää sen ulos

riihestä. Nykyään ei olkia enää sidota paljonkaan kuvoiksi, vaan ne jätetään *järityshevossa* (kuva 23) *järitysviikatteella* (kuva 25) silpuiksi — muistetaan olkia myös pölkyn päällä katkotun. Ennen jätettiin myös talvella pirtissä. »Laillinen» olkikupo painaa nykyisin mitoin 14—15 kg. *Mitta* olkia on noin 12 kupoa eli se määrä olkia, joka mahtuu 9 knr. pitkään nuoraan; $\frac{1}{2}$ mittaa on noin 6 kupoa eli 6 knr. pituisen silmukan sisältämä olkikasa.

Oljista jääneet pehkut puidaan uudelleen ja puistellaan *riihiharavalla*, jonka varsi on usein lavanpuoleisesta päästä haaralla. Pehkut sidotaan pieniksi *pehkukuvoiksi*. Kun kaikki oljet on saatu ulos, *tukutaan* sivummalle ja viskataan kuin iskosjyvätkin, ja lopuksi tuuletetaan. Näitä sanottiin *tyvirugehiksi* ja pidettiin huonompina kuin *nenärugehia*.

Hyvänä tulona pidetään, jos 100 lyhteestä saadaan hehto rukiita. Erinomaisina vuosina saadaan enemmänkin.

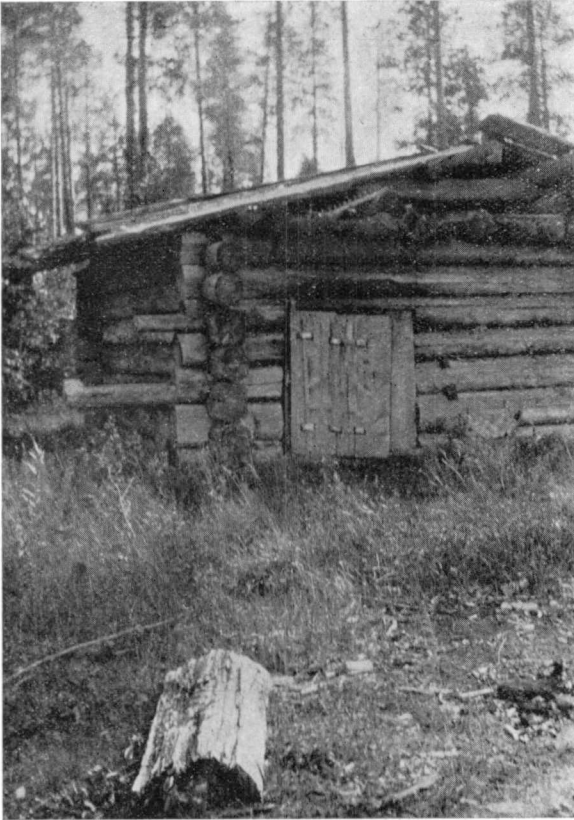
Jos päivää riitti ja eloja oli saatavissa, täytettiin riihi heti uudelleen. Erityisiä riihi-iltoja ei vietetty. Mutta kylläkin saunattiin jokaisen riihipäivän lopulla.

Toukoviljat kannettiin *sapilailla* riiheen. Niitä ahdeetaan kahteenkin kerrokseen, muutamissa riihissä näet *lahopar-tisia* saattaa laskea alemmaksi. Ohrat kuivataan yhteen menoon ja heti puidaan. Sensijaan muutamit iskevät kauran ja lämmitävät ja ahtavat sen mukaisesti kaurariihen kahdesti kuten rukiitkin. Ohrat *ladjataan* sitkaimiksi kuten rukiit ja puidaan lujasti. Kohlitsemisessa, viskaamisessa ja tuultamisessa menetellään samoin kuin rukiinkin kanssa. Kauranruumenta viskatessa lähtee paljon *helvehtiä*. Puinnin jälkeen riihi pyyhitään kostealla *vas-talla*.

Heinänteko.

Parhaat heinät on näihin asti saatu peltojen *pientareista*, vainioiden välisistä *nurmista*. Niissä kasvaa väkevää, kukkaista ruohoa, joka varhain niitettynä on hyvää rehua. Piennarheinät syötetään etupäässä hevosille; jos niitä on runsaasti, annetaan niitä poikimaheininä lehmillekin.

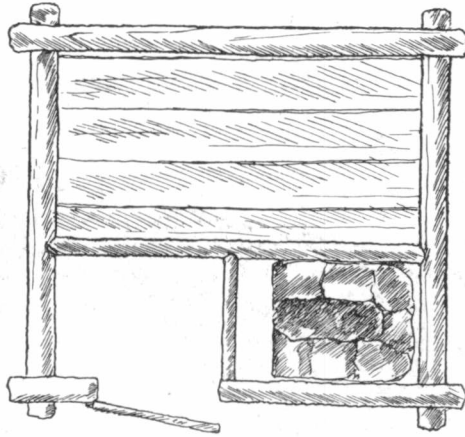
Varsinaiset niityt ovat *luhtia* eli jokien ja järvien rantoja, joille kevään syksyin nousee tulvavesi. Kuolismaan talojen niityt

Kuva 26. Niitypirtti eli riihi Aunuksen puolelta. Aivan samanlainen oli Mäntäjärven lähellä. Valok. Ilmari Manninen 1917.

ovat jokseenkin kaikki Koitajoen vesistön varsia; uloimmat ovat kylästä noin 15 km:n päässä. Vain parilla talolla on hiukkasen ojitettua niittyä. Ne ovat entistä kydötettyä korpisuon pohjaa.

Heinää muistetaan aikaisemmin niitetyn paljon kauempaa kuin nykyisin. Kaukoniityille oli rakennettu metsästäjän majan tapainen neliseinäinen pirtti (kuva 26). Rakennus oli verraten matala, katto vähän kallistuva, ja mikäli siellä oli makuulavaa, se täytti koko peräosan. Ovi oli ulkoa katsoen vasemman nurkan reunalla ja kiuas oikeassa nurkassa. Vahva hirsi erotti kiukaan

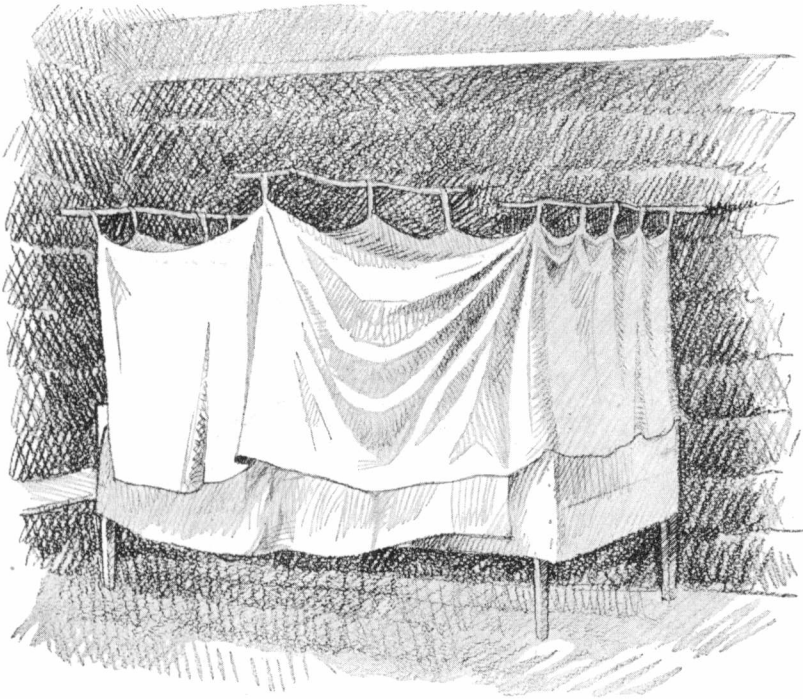
Kuva 27. Selityksen mukaan piirretty niitypirtin pohja.

makuupuolesta, samoin oli hirsi kiukaan edessä (kuva 27). Majassa vain nukuttiin ja ehkä kylvettiin. Ruoka keitettiin ja syötiin majan edustalla. Tiivis, savustettava nukkumasuoja oli sääskien takia välttämätön. (Siellä missä maat ovat ojittamattomat ja missä metsät ovat lähellä, sääsket muodostavat kesäsydännä huomattavan kiusan. Nukutaan aitoissa ja sintšon päällä, mutta vuoteen ylle rakennetaan *udin* suojaamaan nukkujaa, kuva 28).

Syksyllä, jos ennen lumentuloa vedet jäätyivät ja maa meni routaan, niitettiin järvien ja jokien rannoilta sekä upottavilta *limeiköiltä* kortetta, saraa ym. jäästä näkyvää rehua. Heinät haravoitiin heti rukoihin ja ajettiin häkeillä suoraan kotia. Tällainen heinänteko oli hyvin vaivatonta, jäinen korsi katkesi raikkaasti ja korjuu kävi helposti tasaisella jäällä. Tällä tavoin on melkoinen osa heinää koottu viime aikoihin saakka. Kuolismaassa se on ollut välttämätöntäkin, kun tukkiyhtiöt ovat uittotokeillaan pitäneet keinotekoisesti vettä korkealla syksyyn saakka.

Täyden lehden aikana ennen kesäsydäntä naiset riipivät suuret määrät *lehtiä* koivuista ja lepistä sekä taittelevat raidoista ja pajuista lehteviä oksia, jotka sitten sidotaan *kerpuiksi*. Kerput ladotaan metsiin *pieleksiin* ja syötetään talvella lampaille. Lehdet kannetaan heti kotiin ja kuivaillaan riihen *korsuissa*, *silloilla* ja *sarailla*. Niissä tehdään myöhemmin *haudetta* lehmille. Myös tuoreista lehdistä tehdään *haudetta* etenkin kevätkesällä, jolloin

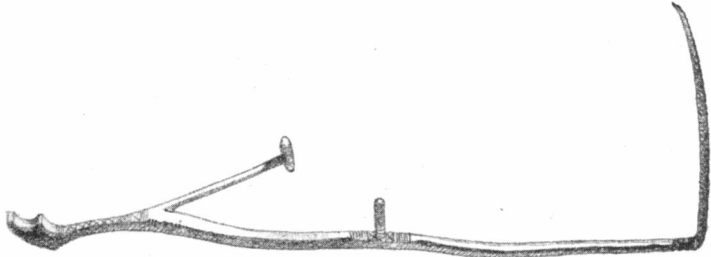

Kuva 28. Uutimet makuusijan päällä. Tässä on alla oikea sänky. Tavallisemmin uutimen näkee laattialle valmistetun makuusijan päällä.

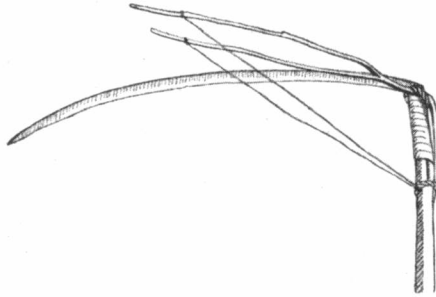
lehmii koetetaan saada hyvään lypsyyn. Samaa tarkoitusta varten naiset pihan tienoilta nyhtävät sirpillä *vesiheinät* ja muut väkevässä maassa kasvavat ruohot ja kuivaavat ne. *Verestörkyä* pannaan kesällä haudepataan kiehumaan.

Varsinainen heinänteko aloitetaan vanhalta *pedrulta* (12.7.); Hattuvaarassa ovat alkaneet jo vanhalta *iivanalta* (7.7.).

Valmistelutöissä on tärkein sepillä käynti. Viikatteet on näet joka kesä *kallittava*. Pajaterät *nidotaan* kynnestään varteen pajusta halkaistulla *ludalla*. Kun heinikot ovat enimmäkseen hyvin harvoja, sidotaan terä hiukan *esiäksi*, s.o. terän *nenä* eli kärki on varren päästä mitattaessa hiukkasen kauempana kuin terän juuri. Tämä koetetaan liikuttelemalla viikatetta puuta vasten niin, että varren pää pysyy ympyrän keskipisteenä. Paksulla heinikolla terä

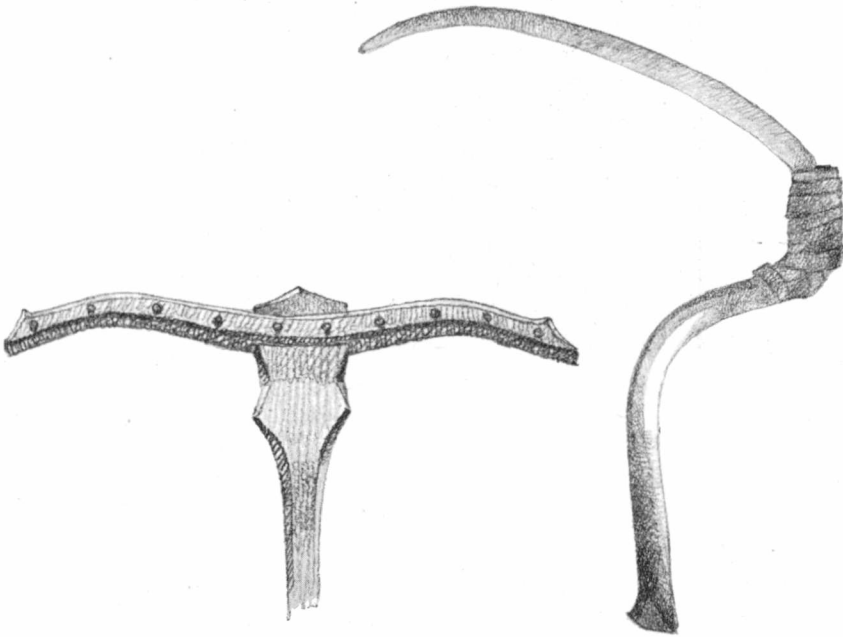

Kuva 29. Suoravartinen viikate.

Kuva 30. Keruli viikatteeseen sidottuna.

lasketaan *kyheräksi*, jolloin terän kärki on lähempänä varren päätä kuin juuri. Sammalikossa terää pidetään *yläteräisenä*, mikä saadaan luiskaamalla kynttä vasten olevaa varren päätä niin, että terän kärki nousee niittotasossa ylemmäksi, varren pään ja kärjen välimatkan pysyessä ennallaan. *Jussikkoa* eli *kontiontakku* niittäessä lasketaan terä päinvastaisella toimenpiteellä *alateräiseksi*. — Viikatteet ovat nykyisin melkein kaikki suoravartisia eli *stoikkaviikatteita* (kuva 29), joilla niittäessä lyödään vain oikealta vasemmalle. Ennen oli yleinen *korbuli* eli pieni väärvartinen viikate (kuva 31). Ne olivat kuin suuria lyöntisirppejä, joita vielä tapaa Lounais-Suomessa. Niillä niittäessä lyötiin kah-taalle, ja ne »pitivät niittäjän nöyränä», sillä lyhyen varren takia oli kumarruttava syvään. Terä niissä oli poikkileikkaukseltaan symmetrinen. Nykyisessä suoravartisessa se on epäsymmetrinen, hamara on vain yläpuolella. Suoravarressa mitataan vasemman käden sijan eli *oksan* ja oikean käden sijan eli *tapin* välimatka niittäjän kynärän pituiseksi.

Kuva 31. Haravan lapa ja vanhanaikainen korbuli-viikate.

Pajateräiset viikatteet ensin lasketaan kotona *tahossa*. Niityllä viikate *liipataan* teräväksi. Ennen oli yleinen *liippa*, joka oli tehty kovasta ja ohkaisesta puuluskasta kastamalla se tervaan ja levittämällä hienorakeista hiekkaa kuivuvaan pintaan. Joillakin on pehmeästä kivistä tehty *siera* eli *kovasin*, jolla *hiotaan* tylsynyttä terää. Liiallisesta hiomisesta terä *rautaautuu*.

Niitylle valmistauduttaessa myös *haravat* *piitetään*. Työvaatteihinä aikana on miehillä valkoiset *liinakaatiot* ja *-paidat*, naisilla entisaikaan pelkät liinaiset *rätsinät*. — Heinäaika on nousu melkein yksin auringon kanssa eli noin kello 4:n tienoissa. Ennen syötiin heti noustua, toinen kerta syötiin 10. tunnilla ja sen päälle levättiin *ettonetta*. Kolmannen kerran syötiin 3. tun-

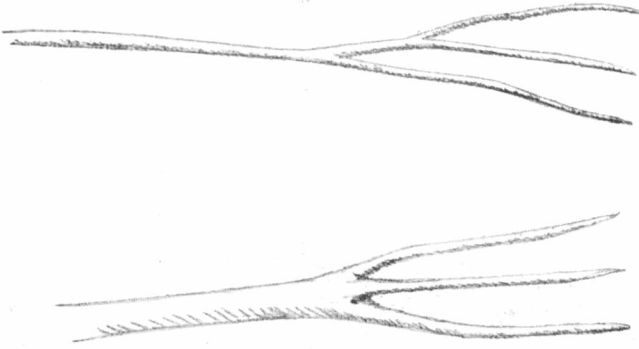

Kuva 32. Tyhjiä sapilaita kannetaan näytteeksi. Latalampi.

nilla ja levättiin vain aivan hiukkasen. Taas raadettiin lähelle auringon laskua ja työstä tultua saunattiin ja syötiin lujasti.

Sekä miehet että naiset niittävät. Huonoissa heinikoissa kukin niittää omaa alaansa kiertäen niin, että kahden *edun prokossu* eli heinät tulevat vastakkain. Uudenaikaisessa oikealle lyötävässä viikatteessa on varren nenässä terän päällä *keruli* (kuva 30) eli 2—3-haarainen katajahäkki, joka kokoaa jokaisen lyönnin harvat heinät yhdeksi palaksi.

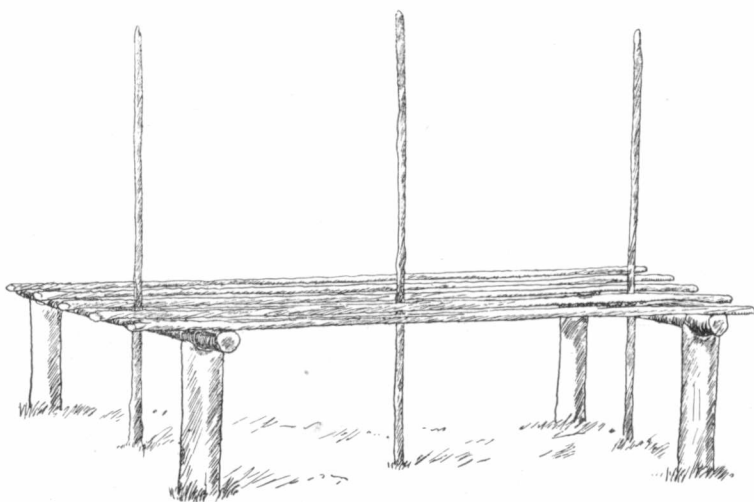
Naiset — joskus miehetkin — *haravoitsevat* sen mukaan, miten on *luokoa* eli kaadettua heinää. Harvoin tarvitsee luonnonvaraisilla niityillä laespäitä hajoittaa. Tavallisesti heinät voidaan suoraan niitokselta haravoida *karholle*, johon vedellään laajahkolta alalta useita viikate-etuja. Vasta karholla heiniä käännelään ja kuivaillaan, ja lopuksi työnnetään *tukkuihin* eli *lavoihin*, jotka haravan ja käden avulla nostellaan päällekkäin noin sylen korkuisiksi *ruoiksi*. Heinät *ruotaan* mikäli mahdollista joka ilta; aamulla ruot eli *saatot*, joiksi niitä myös sanotaan, taas hajoitetaan kuivumaan, jos ilma sallii. Kuivat ruot kannetaan *sapilailla* (kuva 32) *pielespohjan* viereen ja nostellaan sylillä ja sitten *hangolla* (kuva 33) *pielekseen* tai *saapraan* (*soapra*), joksi sanotaan lyhyttä pielestä. Sapiloihin, joita sanotaan *nosilkoiksi*, kuuluu vain kaksi sileäksi vuoltua ja toisesta päästä teroitettua noin 4 m:n pituista seivästä. Sanotaan, että »lulluheiniä tulee», jos saaton

Kuva 33. Heinähankoja. Liusvaara.

alitse pistettäessä sapilaan kärki työntää heiniä mukanaan esiin. Sapilaat työnnetään melkein juurta myöten ruon alle, joten ruko tulee lähemmäksi takana kulkevaa kantajaa, jona pitäisi olla vahvemman henkilön, mutta tav. on nainen. Hän myös ensin tarttuu sapilaisiin ja nostaa. Takkavitsasta on tietoja vain Ilomantsin läntisemmistä osista. *Jälenvetäjä* kerää ruoista ja karhon paikalta viimeiset rippeet. — Hangot ovat usein luonnon muodostamia oksahaarukoita. Kuolismaassa oli käytetty myös hankoja, jotka oli tehty ohkaisesta mutta lujasta seiväskuusesta. Kuusesta väännettiin ensin luja vitsavaulo noin kolmen korttelin päähän tyvestä, sitten tyvi halkaistiin vauloon saakka kolmia ja kiilattiin osat haaralleen. Lopuksi haarat eli *sorpat* teroitettiin ja hanko oli valmis. Halkaisemalla on tehty *2-sorppaisiakin* hankoja.

Kun niityt ovat enimmäkseen tulvan alaisia, niin *pielespohjat* ovat sellaisilla paikoilla vakinaisesti rakennettuja *heinälavoja* (kuva 34), jotka ovat 2—3 kyynärän korkeudella maasta. Lavaa kannattavat haarapäiset *korvakot*, joiden päähän on asetettu *kapulat* eli niskat ja niille taas ladottu tiheään *aidaksia*. Pohja-aidokset on vitsastettu lujasti toisiinsa, etteivät niitä mahdollinen suurtulva tai tuuli veisi. Pohjan läpi kohoavat varsinaiset *salot* eli *sankapuut*, joiden väleihin heinät kasataan. Tavallisessa vanhanmallisessa pieleksessä on 3 tukevaa salkoa, joiden väliin jää siis 2 *puuväliä* eli *puukeskeä*. Sankapuiden välin pituus on alle tai päälle metrin. Puuväliin pannaan 4—5 rukoja, jolloin pie-

Kuva 34. Luhdalle tehty pielespohja. Pohjapuut kiinni vitsastamatta. Ylä-Latalampi.

leksestä tulee parin metrin korkuinen. Yläosaa hiukkasen levitetään ja sitten taputellaan pyöreän harjavaksi, joten siitä vesi valuu nopeasti alas sivuille. Viimeksi pannaan pitkittäin sankapuita myöten riukuja painoksi, ja päälle *tuulivitsat*, joiden latvat sidotaan sankapuihin, ja tyvet riippuvat pieleksen kahden puolen. Sivuilta heinät tuetaan lujasti seipäillä. Jotta seipäät pysyisivät kevättulvankin ajan tallessa, on pieleksen vieressä neljästä ristiin X:n muotoon lyödystä seipästä muodostettu teline, jolle tuki-seipäät ladotaan, kun heinät talvella ajetaan kotiin. Kuivilla mailla pielespohja tehdään suoraan maata vasten. Sankapuita niissäkin on tavallisesti vain 3.

Ellei heiniä saatu kuivumaan, ne pantiin *h a a s i a a n* (*hoasie*), joka tehtiin siten, että parin kolmen tuetun seiväsparin tai *pielipuun* varaan asetettiin 4—5 pitkittäistä *riukua* ja nosteltiin heinät niille kuivumaan.

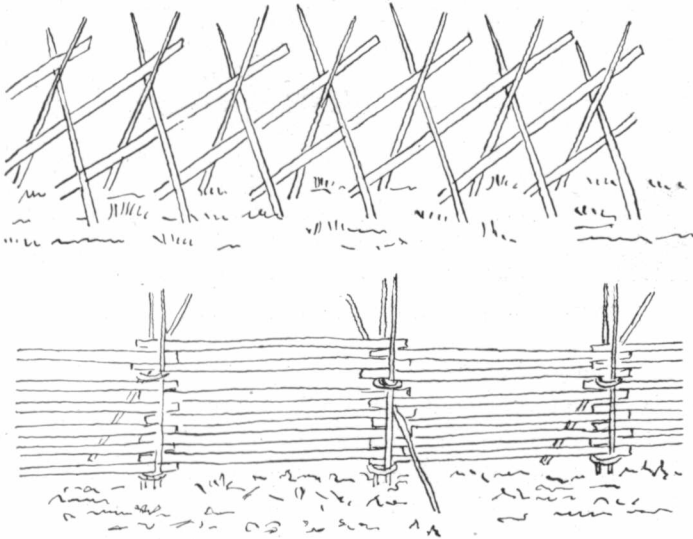
Heinälatoja Kuolismaassa oli v. 1927 vain yksi ainoa, ja sekin verrattain uusi. Liusvaarassa oli muutama, niistä yksi tuohikat-toinen.

Niittyjä mitataan *pielesalujen* mukaan. Pielesala on sellainen määrä heinämaata, josta saadaan yksi *talvikuorma* eli 2 *puuväliä* heiniä. Talvikuorma eli *häkki* taas sisältää 8 *rukkoa* eli *saattoa*.

Niitetyn ja talteen saadun heinän määrä taas ilmaistaan *puuväleinä* eikä *pieleksinä*, jotka hyvällä niityllä voivat venyä useampiakin puuvälejä pitkiksi.

Aidat.

Edellä on jo mainittu alkeellinen ja vain tiheässä metsässä mahdollinen *lyöntä-* eli *murtoaita* (kuva 4). Tilapäistä aitaa *pannaan siansorpille* (kuva 35), etenkin kun vanha kaatunut aita on nopeasti korjattava eikä ole aikaa sitä kokonaisuudessaan hajoittaa ja uudelleen latoa. Tällöin lyödään vain seipäitä ristiin vit-

Kuva 35 ja 36. Yllä siansorppa-aitaa; alla lappuaitaa.

sastamatta ja nostellaan aidakset risteysksiin. Edellinen aidas aina tukee risteystä alta päin. Lyhytaikaista tarvetta varten tehdään *lap(pu)aitaa* (kuva 36), joka aina syksyllä puretaan, se on siis *yksikesäistä* aitaa. Siinä aidakset pannaan harvakseen vaakasuoraan asentoon seivästen väliin. Siteinä käytetään pajun tai koivun *vitsoja*. Lapidassa saattaa olla aidaksia tai pyöreitä riukuja 5—8 kerroksessa.

Varsinainen *aita* eli *pistaita* (kuva 37), joka suojaa kylän viljelysmaita, *pannaan aidaksista*, jotka tavallisesti *säretään* 3 m:n

Kuva 37. Piste- eli kurjensiipistä aitaa ja veräjän pielus. Kuolismaa.

pituisista mänty-, kuusi- tai haaparangoista. Riippuen puun paksuudesta saadaan yhdestä pölkystä 2—8 aidasta. Lujimmat aidakset saadaan haavasta. Pyöreä aidas on *riuku*. Seipäät otetaan nuorista kuusista. Ne hakataan syksyllä ensi lumilla; keväällä, kun kuori on sulana, seipäät ensin *aisataan* kahdelta puolen ja *kolotaan* tyvestä ympäriinsä sekä teroitetaan 3-sulkaiseksi siten, että ensin veistetään verraten korkealta kahdelta taholta ja sitten hiukkasen kolmannelta. *Vitsakset* halotaan parin kyynärän pituisista kuusen taimista.

Aita ladotaan parin kyynärän korkuista, ellei karjassa tai hevosissa ole erityisiä *aitimuksia*. Ensin *seivästetään*, s.o. lyödään seiväsparit noin sylen päähän toisistaan, hiukkasen kallelleen etusuuntaan, ja jotta aidasta tulisi suoraa, on seivästäjällä suora riuku, jonka kahden puolen hän iskee seipäät maahan. Aidakset ladotaan niin, että useimmat ulottuvat aidan päältä viistosti maahan asti. Aita on siis »lyhytjuoksuista», millaista tapaa yleisesti

Itä-Suomessa. Seiväspari *vitsastetaan* kahdelta korkeudelta. Jotta aita ei kallistelisi, pannaan seiväsvälin eli rehdon (*riehto*) keskivälille »siansorppa»-aidan seipäitä muistuttavat *varakkeet*, jotka myös vitsastetaan.

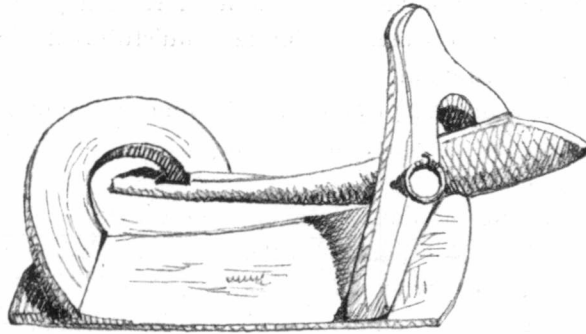
Kun aita vanhenee ja painuu matalammaksi, niin se *selystelään* latomalla seiväsparien väliin vaakasuoraan uusia aidaksia tai oksaisia puita.

Jos polku tapaa aidan, asetetaan polun kohdalle *jalkaportaat*, joita myöten päästään aidan yli. Portaina on kaksi puuparia, joiden yläpää on pistetty samalle tasolle aidan rakoon aidan keskikohdalle. Tien kohdalla on *veräjä*, jossa on *korvakkopuiden* välissä irtaimet *veräjäpuut*. Harvinaisempia ovat *sürräntäveräjät* eli varsinaiset *portit*, joita on tehty vain vilkasliikkeisimmille paikoille.

Hevonen ja reki.

Hevoset ovat vielä nykypolven muistaman mukaan olleet huomattavan pieniä. Kirilä Martiskaisella Liusvaarassa oli keran hevonen, joka oli *säältä* tai *sarvenolta* (lautaselta) vain hiukan yli 8 korttelia, Miihkali Martiskaisen kerrallinen hevonen oli 8 ½ korttelia korkea. Viime vuosina hevosten koko on nopeasti lisääntynyt, kun sekä kaupan että vaihdon kautta eritoten tukkityömaille saapuneilta toispaikkalaisilta on saatu uutta kantaa. 10-korttelinen hevonen on nykyisin tavallisin. *Tammoja* astutetaan nykyisin Möhköllä. Ennen oriit juoksentelivät kesäkauden vapaina muiden hevosten mukana. Silloin tammot *poikivat* useammin. *Varsa* saa *imeä* kesän ja on silloin nimeltään *maito- varsa*. Seuraavana kesänä se on *sälkö* ja sitten *rekiveto* eli *vuoteinen*, josta lähtien orivarsa saa nimen *uve*. 2- tai 3-vuotiaina oriit *salvetaan* ja saavat nimen *ruuna*. Värin mukaan mainitaan mm. seuraavat hevoset: *harmo*, *hiirenkarva*, *papumus* (monikarva pilkuittain), *pualappa* (kirjava), *rauvikko* ja *voikko* (vaalean kellervä). *Tienmoutaja* on sellainen hevonen, joka pysyy hyvin pyryllä ja pimeälläkin tiellä; sellainen hevonen tunnetaan siitä, että sen etujalkojen takaosassa on karvassa *jakaus*.

Kun touko oli saatu maahan, lähetettiin kylän hevoset kello kaulassa *ahoille* ja *vaaroille*. Hevoset pysyttelivät laumana sa-

Kuva 38. Satula. Liusvaara.

moilla tienoilla — parhailla ruokamailla —, joten ne oli helppo löytää, kun niitä tarvittiin kesannon kyntöön tai rukiin tekoon. Väliaikoinakin käytiin hevosia katsomassa (ks. ss. 33—35). Työaikoina hevosia pidettiin *aijatuksissa* tai *nuomassa*, jolloin köysi oli sidottuna hevosen kaulaan. Syyskynnöistä lähtien hevoset olivat sisällä yötä.

Talvella annetaan hevosille heti noustua heiniä ja pian juotetaan. *Apetta* annetaan työn raskauden mukaan 2—3 kertaa päivässä. Ape tehdään *järityksestä* eli toukoviljan (tai sen puutteessa rukiin) oljista leikatuista silpuista, joita tarpeen mukaan leikataan *järityshevossa* (kuva 23) ja jotka kastellaan kylmällä vedellä ja höyستetään kaurajauhoilla. Jauhoja pannaan ajon mukaan. Ape hämmennetään käsin tai *hankosella* puisessa *soikossa* tai suoraan hevosen turvan alla tallin *soimessa* tai *puunussa*.

Ennen hevosia ei juuri koskaan harjattu. Kuivikkeina oli yksinomaan kuusen havuja. Tallit ovat sekasonnalla ilman puulattiaa. Pakkasella pitkiltä matkoilta palattaessa hevonen ennen tuotiin pirttiin sulattelemaan jäätyneitä, *porkkaisia* karvojaan ja *tieroja*. Vain *syyskierällä* hevoset ennen olivat kengässä. Kengät olivat usein 3-hokkaisia ja 6-reikäisiä. *Naulaset* ja kengät teetettiin sepällä. Jos talvella hevonen täytyi kengittää, suoritettiin se pirtissä. Kengitetessä vuolla *kapien* sivut tasaiseksi ja ohennetaan hiukan *käpylihaa*.

Aatran ja risukarhin vetäjänä hevonen suorittaa raskaan työn, mutta suurin merkitys sillä on näihin asti ollut ratsuna ja rekien vetäjänä. Ratsastaminen on kesän aikaan ollut aikaisemmin hyvin yleistä. Vieläkin useassa talossa on tallella ja käytössäkin puinen *satula* (kuva 38), jonka muodostaa kaksi *sukseä* ja niiden päitä yhdistävät *kollut*. Suksista *remelissä* riippuvat *jallustimet* eli *tiilarit*, ja siitä lähtee myös *potruuga* eli mahavyö. Pehmikkeenä on *alanen* (*alani*), joka ennen etenkin naisten käyttämässä satulassa oli hyvin kaunis. Satulaa on käytetty kaikilla pitkillä kesämatkoilla, kuten praasnikoihin, salokaskelle tai sukulaisiin mentäessä. Ratsastajalla on usein selässä *viilekkeistä* riippuva hamppukankainen *salkku*. Satulaan on voitu köyttää myös kuormaa, esim. kaskelle vietävät siemenjyvät. Jyviä yms. säkkiin sopivaa on selkähevosella kuljetettu haarapussissa, jonka keski-kohta on asetettu satulan kohdalle. Tällä tavoin esim. siemenet on viety salokaskille. — Usein purien ajaja ja karhitsija istuvat satulassa, etenkin jos ajajana on poikanen. Muistona entisaikaisesta yleisestä ratsastamisesta on esim. se, että suitsien puoleisia ohjasten nahkaosia kutsutaan *ratastimiksi*.

Kuva 39. Kapulasilta Kuolismaan ja Liusvaaran välisellä maantiellä.
Valok. A. Hämäläinen.

Kuva 40. Purit. Vuottoniemi. Latalampi.

Vanha kesäreki on *purit* (kuva 40). Niissä aisat ja jalakset ovat samaa puuta, etupäitä sanotaankin *aisoiksi* ja maata laahavia osia *jalaksiksi*. Jalakset tehdään kaartuvasta kuusen tyvestä. Pureissa on 2 paria *kablahia*, joista takimmaiseta ovat hyvin lujatekoiset, etummaiseta heikkommat. Jalaksen suunnassa kaplaila yhdistävät *kaussat* ja poikittain etukapilaila pajusta tai koivusta taivutettu *paju* ja takakapilaila kiinteä, lujatekoinen *pankko*. — Milloin kesällä on lähdeävä kuormaa kuljettamaan eikä varsinaisia pureja ole saatavissa, tekaistaan *katkot* (kuva 41). Niihin kuuluu vain 2 lujaa kuusiaisaa, joita yhdistämään tyvipuolelle sidotaan pari poikkipuuta. Näille köytetään kuorma: naurisvakka, jauhosäkki, kontti yms.

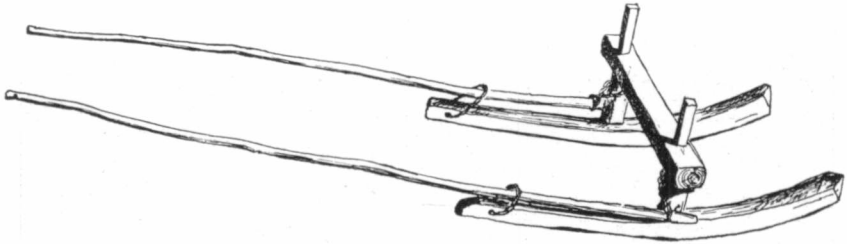
Rentut (kuva 42) eroavat pureista siinä, että niissä on eriliset aisat — tosin tavallaan jalaksen suoranaiset jatkot — sekä vain yksi kaplaspari ja niitä yhdistävä *pankko*. *Rentut* ovat hevoselle sikäli pureja mukavammat, etteivät ne kesällä kivistä kangasta tai telaista suotietä ajaessa täryytä hevosen niskaa kuten *purit*, koska jalaksen kolina hukkuu aisaa yhdistäviin vauloihin. *Rentuilla* muistetaan tehdyn kesän aikana elintarpeita noudet-

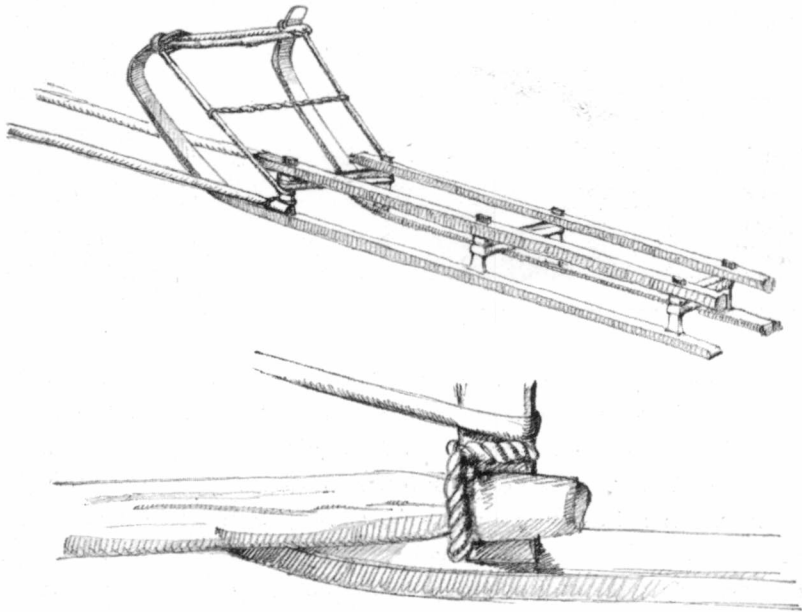
Kuva 41. Malliksi tekaistut katkot. Latlampi.

taessa monien peninkulmien matkoja pitkin vanhoja polku- ja telateitä. Nykyisin niitä käytetään vain lumettomana aikana metsässä hirsiiä kootessa, mikä selittänee niiden yksipankkoisuuden.

Varsinainen *reki*, jota käytetään kaikissa työajoissa talvella, on tyypillinen itäsuomalainen reki (k. 43). Sen *jalakset* painetaan oksattomasta koivusta. Puu veistetään latvasta ohuemmaksi, haudotaan saunassa tai uunissa ja painetaan sitten jalaksen muotoiseksi erityisessä *painimessa* (kuva 44). Jalaksissa on 3 paria *kablahia* — nykyisin usein 4 paria. Niitä varten tehdään jalaksen läpi asti *oralla* reiät, joihin ne sitten tervan kanssa *naglitaan* eli suutitaan alta päin. Kaplaspuu lohkaistaan koivun kyljestä mieluummin siten, että mukaan tulee vain sormen paksuinen oksa, jonka korkeudelle muodostetaan sitten *olkapää* ja siitä ylöspäin *kagla* poikkiortta varten ja sen jatkoksi hiukan leveämpi ja latuskaisempi osa *kaustaa* varten. Kaplasparit yhdistetään *pajuilla*, jotka tehdään pajusta, pihlajasta, koivusta tai nuoresta kuusesta. Niihin onteloidaan reen leveyden päähän toisistaan koverat *kopat*, jotka haudottuina painetaan kaplaan kaulan ympäri, jolloin pajun

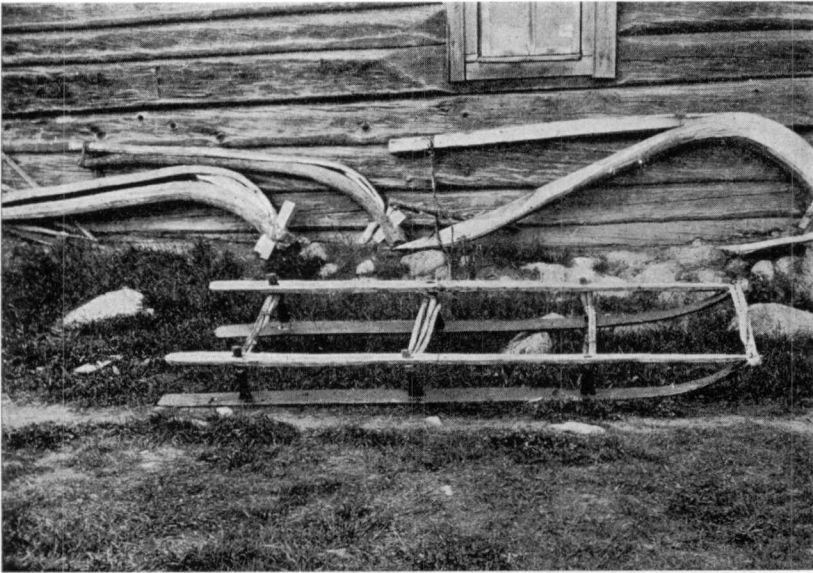

Kuva 42. Rentut. Piirretty Suojärvellä tehdyn kappaleen mukaan. Iiomantsissa sanotaan jalasten olevan vähän kiverämmät.

Kuva 43. Tyypillinen reki. Alla saverikko ja siihen kuuluva aisakas sekä aisanpää. Liusvaara.

päät tulevat vastakkain. Ne painetaan sitten limittäin ja kiinnitetään vitsavauloilla lujasti pajuun. Tähän väliin tulee myös kaplaaseen jätetty oksa, joka siten suuresti lujittaa rekeä ja tekee sen kallistumisia vastaan joustavaksi. Jalasten nenät eli *ketarat* (*sevät*) yhdistetään heikommalla *sepäpajulla*. — Pitkittäin jalakseen suunnassa kaplaat yhdistetään kuusesta veistetyillä *kaustoilla*, jotka siis tulevat pajuun päälle. Keulan korkeus pidetään kuosullaan tukevalla tuomesta tai koivusta taivutetulla *kainalo-*

Kuva 44. Suksireki. Taustalla reenjalaksen painimia. Liusvaara.

vitsalla, jonka alapää puristetaan *etupajun* väliin, johdetaan siten *etukaplaan* eli *aisakkaan* taitse *sevän* ympäri ja pujotetaan sitten *sepäpajun* väliin. Keskivälistä *kainalovitsat* yhdistetään väännetyllä *sarjavitsalla*. Pajuille kaustojen väliin levitetään hoikista, *latuskaisista liistevarvoista* sidotut *sarjat*, joiden etupäät vastaavat *sarjavitsaan* ja siten nousevat koholle muodostaen tarpeellisen suojan hevosen jaloista lentäviä *tieroja* vastaan. Vanhanmalliset *liisteet* eli *sarjat* sidottiin *petäjästä kiskotuista liistakoista*. *Sidevitsat* oli *iskettävä* samalle kädelle, jolloin *punoksesta* tuli tasainen ja luja.

Aisat kiinnitetään *etukaplaaseen saverkalla*, joka on vain pelkkä *vitsavaulo*. *Saverkka* väännetään eli *isketään* tavallisesti *vitsasta*, *kiertämällä* se *kaksinkerroin* ja muodostamalla toiseen päähän *silmukka* ja toiseen *nuppiolmu*. Näin sen saattaa nopeasti *pistää kaplaan ympärille* ja *pujottaa solmun silmukkaan*, jolloin siitä muodostuu *vaulo*. Nyt *pistetään takaapäin aisan olkapäälle* *veistetty tyvipää silmukkaan* ja *käännetään* sitten *ylätietä aisan latva eteenpäin vetosuuntaan*, jolloin *saverikko* muodostaa

Kuva 45. Reslareki. Liusvaara.

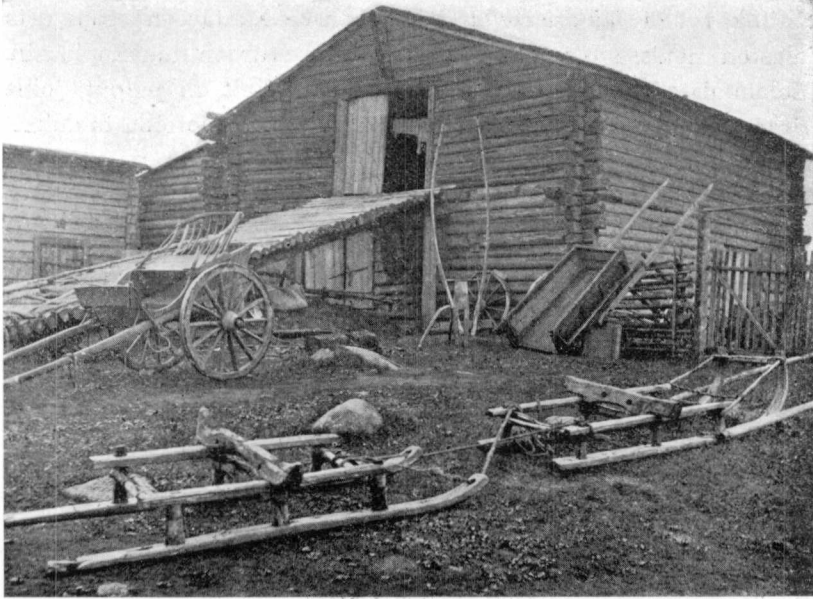
8:n näköisen kuvion, jonka toisessa silmukassa on aisa, toisessa kaplas. Pitkillä matkoilla on mukana valmiiksi väännettyjä savirikkoja, joten katkenneen sijalle saadaan nopeasti uusi.

Pieni reki eli *kelkka*, jolla vesisaavia ym. kotipihassa kuljetellaan, on samanlainen kuin tavallinen reki, paitsi että takakaplaat jatkuvat *kaussin* läpi niin pitkiksi, että niistä voi työntää, ja että sepäpajussa on erityinen *jukko*, josta kelkkaa vedetään. *Suksireki* (kuva 44) on myös ihmisen vedettävä kepeä hankireki, jolla liikutaan metsillä. Nykyään se korvaa vanhan metsämiehen *ahkion*, joka vielä on muistissa. Niissä oli *janhuksesta* veistetyin *emäpuun* kahden puolen liisteiden tapaiset kaariin kiinnitetyt laidat. Ahkiolla vedettiin mm. nauriita metsäkuopista kotiin.

Reet *tervattiin* joka kesä, paitsi kaustoja ja liisteitä, jotka pidettiin aina puun värillä.

Mikäli rekeä jouduttiin käyttämään sulalla, kiinnitettiin pohjiin puunauloilla *tallat*, jotka oli veistetty kovasta petäjän lylystä eli *janhuksesta*. Nykyisin tallat on korvattu raudoilla. Hyvin

Kuva 46. Ajoneuvoja pihassa. Etualalla vanhat parireet; taustalla kievearin ajelurattaat, aatranaisat ja lantakärryjen korit. Liusvaara.

vielä muistetaan ensimmäisten rautain käytäntöontulo, mikä tapahtui viime vuosisadan lopulla. — Muistetaan, että ennen kovilla pakkasilla voideltiin puisia jalaksenpohjia tasaisesti vedellä, jolloin ne tulivat jäisen luistaviksi.

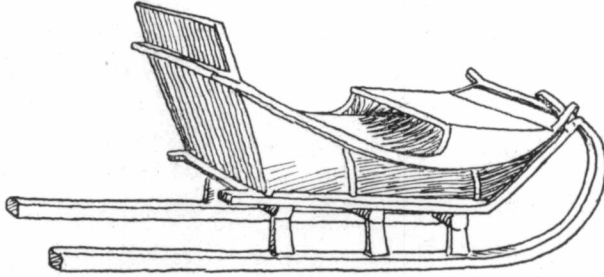
Tavallisin varuste reellä on (*k*)*resla* (kuva 45), joka on yhtä hyvä markkinamatkoilla kuin jyvä- ja lintukuormaa kuljetettaessa. Vanhanaikaisessa reslassa laudat on nidottu toisiinsa vitsoilla. Jos reslassa on kyytillä useampia henkiä, kaikki ovat peräkkäin polvillaan, istua voi vain yksi, koska resla on pohjasta niin kapea.

Polttopuita — pitkiä *rankoja* — ajaessa reellä on kaustojen päällä ja välissä vahvat luonnonväävät *kaaret*, joiden päälle kuorma on helppo latoa. Halkoreessä on *lavetti*. Heiniä varten reelle sidotaan *häkki*, jossa kaiteet on yhdistetty *pajuilla* toisiinsa.

Hirsiä ajettaessa on käytetty jo niin kauan kuin vanhimmat miehet muistavat — siis 1850-luvulta — apurenä tavallisen reen perässä *potšankaa* eli *kandarekeä*, jossa luonnonväävät, ma-

talakeulaiset jalakset (kuva 46). Kantareki liitetään *suurrekeen* ristiinkäyvällä *jukkovitsalla*, joka juoksee kantareen etupajusta jalasten nenissä olevien reikien kautta etureen takakaplaisiin. Molemmissa reissä on silloin poikittain *kahvit* eli *pulgut*, joille hirret nostellaan ja köytetään kiinni. — Tukkisavotoilla tavalliset uudenaikaiset *pankkoreet* ovat tulleet käytäntöön vasta 1910-luvulla.

Ajelurekenä on umpikeulainen *saahko* (*suahku*) eli *korja* (kuva 47).

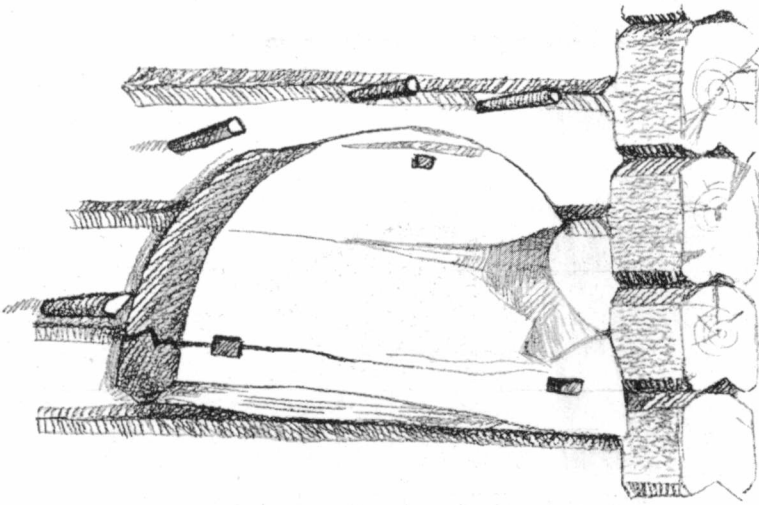

Kuva 47. Korja. Megri.

Hevosvaljaat.

Hevoskalut eli *valjaat* ovat tyypilliset luokkivaljaat. Vain kyntöhevonen on valjastettu pelkillä *längillä* (kuva 7), mutta silloin aisojen hatavuus ja kaarevuus sekä pitkät rahkeet korvaavat luokin. Rintapuun yhdistämät kaarelle taivutetut aisat joustavat näet samoin kuin luokki, ja iskut vaimentuvat hevosen lapoihin.

Länget ovat enimmäkseen paikkakunnalla tehtyjä. Erikoisia koristuksia niissä ei ole. Puolikkaat sidotaan *yläkokista* vakinaisesti *harjustimella*; *alokokissa* on avattava *rinnustin*, joka on joko suora eli aina erikseen solmittava tai se on umpinainen, valmiiksi solmittu. Lumisia metsiä ajettaessa on ennen käytetty hevosen niskan suojana harjustimen päällä erityistä *niskaloimta*. Länkien pehmikkeinä käytetään siankarvoilla topattuja *löysii* eli *hamut-toja* tai villasta vanutettuja *voilukkia*. Rahkeet olivat kyntäessä vitsaiset. Muussa ajossa käytettiin ennenkin hevosennahkaisia rahkeita; puhutaan myös vanhoista *mursunnahkaisista* rahkeista.

Kuva 48. Luokin paininpuu. Liusvaara.

Luokki eli *vemmel* painetaan mieluummin tuomesta, pihlajasta tai pajusta erityisessä paininpuussa (kuva 48), joita on melkein jokaisen tallin seinässä. Puu haudotaan ja *lysmähtäminen* eli sälöileminen estetään siten, että painettaessa sitä mukaa kuin luokki taipuu lyödään puutappeja paininpuun yläpuolella oleviin reikiin. Luokit joskus *heloitetaan* ja *maalataan*.

Hevosella on päässä nahkaiset *suitset* ja niiden alla *päitset*. Suitsissa on *kuolaimet* eli *suurauvat* ja niiden päässä renkaat, joista lähtevät edellä mainitut rahkeiden sivu ulottuvat *ratastimet* ja jatkona olevat hamppuiset *ohjakset*. Päitsissä on *marhaminta*, jolla hevonen solmitaan kiinni.

Uusimmat valjasten lisäosat ovat *potusat* eli mäkivyöt, jotka estävät länget luisumasta kaulalle, ja *setolkka*, johon sidotaan aisoja kannattava hihna. Molemmissa on *nastoja* ja *pislaita* koristeina.

Valjaissa käytetään talvella paljon helyjä. Päitsien *kulkun-*
aluseen sidotaan *tiukuja*, länkien harjustimessa on pallonmuotoinen *kulkunen* tai 3 pientä kulkusta rinnan, luokissa on joko *luok-*
kitiuku tai *-kulkunen* ja aisassa *moru* eli aisakello. Vieläpä setolkassakin on *rilli* eli kahden vastakkain asetetun puolipallon muodostama kielikulkunen.

Kuva 49. Keikahtavat lantarattaat. Liusvaara.

Piiska — *kurkijokelainen* — kuuluu myös hevostmiehen varusteisiin.

Tiet (kuva 39) ovat kuluvalle vuosisadalle saakka olleet vain *ratsain-*, *purilas-* tai *rekikululle* soveliaita. Vieläkään Vuottoniemeen ei ole kärrytietä. Sentakia *kärryt* ovat Kuolismaassa ja Liusvaarassakin aivan uusia tulokkaita. Jo ennen maantien valmistumista oli kuitenkin *djelegät*, kokonaan puiset rattaat, joilla siirrettiin lantaa pelloille. Niiden akselikin oli puuta. Nykyään ne on korvattu kunnollisilla keikkakärryillä (kuva 49).

Kustaa Vilkuna.

KARJANHOITO.

Karjanrotu oli ollut pientä, sarvipäistä, mustan, ruskean ja valkoisen kirjavaa. Useimmissa taloissa oli jo uutta »Suomesta» tullutta lajia: *mulupäitä* ja *juonoselkiä* lehmiä.

Karjan lukumäärä oli pieni, enintään 4—5 lehmää, 1 *lähtemä* ja 2—3 vasikkaa taloa kohden.

Britoanit. Varsinaisia suurperheitä ei kummassakaan kylässä, Kuolismaassa ja Liusvaarassa, enää ollut, mutta useimmassa talossa asuivat naineet pojat samassa taloudessa vanhempainsa kanssa. Heidän vaimonsa, *neveskät*, olivat taloon tullessaan tuoneet myötäjäisinä mm. karjaa, tavallisesti lehmän ja lampaan. *Britoanilehmän* kasvatti tyttö kotonaan vasikasta. Jos se kuoli, hän kasvatti uuden tilalle. Jos britoanilehmä kuoli neveskältä uudessa kodissa, annettiin sen tilalle uusi. Neveskän kuoltua perivät hänen lapsensa sen. Ellei lapsia ollut, palautettiin britoanit takaisin neveskän kotiin. Talon naiset hoitivat tavallisesti kukin oman karjansa. Joskus sovittiin kuitenkin niin, että yksi minioistä hoiti karjaa, *elävien kattsoja*, toinen hoiti ruokatalouden jne.

Lehmien nimet. Vanha tapa, lehmän nimittäminen sen viikonpäivän mukaan, jona se oli syntynyt, eli täällä vielä:

I:nä viikonpäivänä syntynyt oli *endzoi*, II:nä *toivikki* eli *toivoi*, III:nä *kortikki* eli *kodoi*, IV:nä *neikko* eli *netko*, *peätintsänä* syntynyt *peätkö*, *suovattana* (lauantaina) syntynyt *suoboi*, myös *laugoi* tai *laugeri*, ja pyhänä syntynyt oli *pyhikki*. Myös värin tms. ulkonaisen ominaisuuden mukaan nimittäminen oli tavallista. Kirjava oli *kirjo*, juonoselkäinen *juonikki*, kokovalkea *joutsikki*, ruskea *rusko*.

Tavallinen härän nimi oli *keppo*. Nykyisin on käytännössä nimet *mikko*, *pekka*, *armas*, *poju*. Härkävasikoita ei jätetty elä-

1. Navettakartanoa Liusvaarasta.

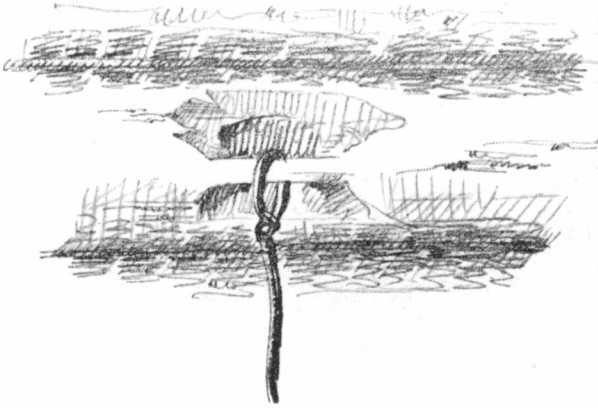
mään *talvihäräksi* kuin yksi, ei aina sitäkään. »Härristä kun ei tolkkuu, pienet pikkuiset härrät da nälkähärrät».

Näytteeksi siitä, miten uudet, »Suomesta» tulleet nimet ovat tunkeutuneet vanhojen sekaan, luettelen tässä muistiinpanemani lehmännimet: *allikki, heluna, hermikki* (vaalea, mustia pilkkuja), *hertta, hiilikki, kaunikki, kukka, kulter, lehikki* (valkea, korvat mustat), *lemmikki, maatikki* (maanvärinen, maanantaina syntynyt), *mantsikki, mielikki, mustikki, omena, tiirikki, pikkanen, perjakka* (perjantaina synt.), *pesroi* (mustankirjava), *punikki, rusina, rusko, soker, sunter* (sunnuntaina synt.), *tiistikki* (tiistaina synt.), *tähikki, vallikki, viikuna* ja *viljakka*.

Karjan hoito ja ruokinta talvella. Karjan talviasuntona oli pimeä, »sisäsjässettävä leävä» (kuva 1). Ikkuna suljettiin *typpiellä* (sammal- tai verkkotukolla) talveksi. Lantaa ei ajettu pois koko talven aikana. Vasta keväällä, kun karja jo oli ulkona, arveli isäntä: »pitäy puolendoa pois leävä». Talven mittaan kertyi läävään niin paljon lantaa, ettei siellä kevätpuoleen voinut suorana seisoa, ja kytkysiä piti ylentää useita kertoja talven kuluessa. Noin kahden vuorokauden kuluttua »tajehia keänneltih» ja tasailtiin ympäri läävää ja levitettiin havua ja turvetta lehmäin alle:

»alussat pitäy korjata lehmillä». Lehmiä ei harjattu eikä suittu.
 »Sitassa oldih, sai ne itse kirvota vihmas kesällä.»

Kytchentä. Lehmät kytkettiin läävän seinään *kaarnehen silmään* (kuva 2). Seinään veistettiin 30—40 sm:n pituinen harja ja sen läpi koverrettuun reikään kiinnitettiin kytkyen peräin. *Kytyt* oli kokonaan vitsasta väännetty, samoin lehmän kaulassa oleva *kaglussin*. Käytettiin myös nuorapantaa ja puista *lavia*. Kun vitsakytkyt kesti vain noin kuukauden ajan, alettiin siihen tehdä rautalangasta *peräin* (se osa kytkyttä, mikä on kaarneen silmässä). Nykyään kytkyet ovat kokonaan rautavitjoista, ja har-

2. »Kaarneen silmä» navetan seinähirressä ja siinä kytkyen pää.
 Liusvaara.

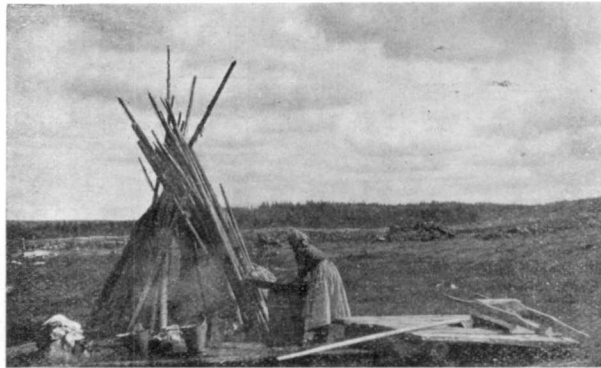
vassa navetassa kytketään enää kaarneen silmään, vaan seinään lyötyyn koukkuun tai lattiaan pystytettyyn seipäaseen.

Vasikat oli tapana kohta poikimisen jälkeen kytkeä navetan lattialle emän eteen lyötyyn seipäaseen. Vasikka tietysti rimpui alussa kytkyessä: »niskanuottoo vet vuorokauvven aikoo». Nykyään vasikoilla on navetan nurkassa eri *aijjatus* kuten muullakin pikkukarjalla.

Ruokinta ja lypsy. Kolmesti päivässä käytiin läävässä. *Huondeiskerraks* annettiin lehmille olkia, lampaille ja vasikoille lehtiä tai heiniä. Kello kuuden tienoissa lypsettiin ja lypettyä juotettiin. Puolen päivän aikaan annettiin *päivpalani* eli *puolpäiväisruoka* ja poikineet lehmät lypsettiin. *Kainalpuolisko* annettiin heiniä, jos oli antaa, muuten olkia tai *törkyä*. Illalla iltalypsyn

yhteydessä annettiin *illaista* eli *illaispalani* ja juotettiin. Poislähtiessään pani emäntä »leävän uksen malitun kera umbeh».

Hauteen valmistus. Karjakartanoon kuului tavallisesti *padamökki* (kuva 3), joka vastaa länsisuomalaista karjakotaa eli -kyökkiä. Siellä keitettiin lehmänruokaa, *hauvetta* uuniin muuratussa suuressa padassa (*juomispata*). Hauteen valmistaminen keittämällä tätä tarkoitusta varten varatussa rakennuksessa on kuitenkin uusi tapa. Ennen valmistettiin juominen toisin:

3. Kaivo ja patamökki, jossa mm. keitetään haudetta. Tällä kertaa on pesunteko käynnissä. Liusvaara.

Alapertissä tai tuvan nurkassa seisoivat suurehko puuastia *lohhaaniputtši*, johon kerättiin kaikki syönnän tähteet. Lisäksi pantiin sinne »nauriin nuppuloita», riipulehtiä, heiniä, hiukan jauhoja ym. Päälle kaadettiin kuumaa vettä, joka oli *hauvekkivillä varisettu*. Haudekivet nostettiin erityisillä pihdeillä (*kivipihet*) suoraan haudeastiaan sen jälkeen kun ne oli *tulistettu* uunissa *marjakuumiksi*. Sen jälkeen haudeastia katettiin *ritilöillä* ja jätettiin jäähtymään. Illalla nostettiin hauteet valumaan *buraksoon* ja syötettiin erikseen karjalle; *makuves* ammennettiin *lohhanakapoilla viedroihin* ja kannettiin lehmien juoda. Varakkaimmissa taloissa annettiin poikineille uunissa haudottua *ruismämmie* tai *nagriskoalie*.

Salmijärven Miihkalin emännästä kerrottiin, että hän ajoi lehmät talvella avannolle juomaan.

Kevätpuoleen karjanruoka alkoi loppua. Lehmän eteen heitettiin ohran tai kauran olkia tai annettiin *järityshevolla* leikatua *järitystä*, jota tavallisesti syötettiin vain hevosille. Lehmät heikontuivat niin, etteivät päässeet omin voimin pystyyn: »lehmä on lamas». *Lamalehmä* nostettiin miesvoimin seisaalleen ja pantiin *eläviin lautoin*: mahan alle pantiin lauta ja kyljille pehmikkeeksi säkkejä ja *moatintsa*-parteen sidotuilla köysillä vivuttiin eläin seisomaan.

4. Lypsinrenki.

Lypsy tapahtui kahdesti päivässä, po'ittua kolmasti. *Lypsinrenki* (kuva 4) oli puusta. Laitaan oli jätetty oksan tyngän muodostama *torvi* eli *renginnenä*, johon pantu kuusenhavu toimitti siivilän virkaa. Oksahangassa säilytti lypsäjä rasvaa, jolla hän ennen lypsyä voiteli lehmän utareet, jotta ne tulivat »niplakoiksi». — Maito säilytettiin ennen vanhaan suurissa *ropehissa*, sittemmin saviruukuissa tai puisissa »pyttylöissä», nykyään peltiastioissa.

Lehmän kantaminen. Muutamaksi viikoksi ennen poikimista »lehmä heittäy lypsännän, umbehen män». Sellaisesta lehmästä, joka on kauan ummessa, sanotaan: »viikom pittää maitovällii». Lehmän poikiminen järjestyi tavallisesti kevättalveksi, joten syksyvuoli talvesta oli maidotonta.

Lehmän kantaminen oli talouden kannalta siksi tärkeä asia, että siihen kuten muihinkin merkkitapahtumiin liittyi monenmoisia uskomuksia.

Ensimmäistä juomista käänneltiin tadehangolla ja juomastiasta pantiin kouralla vettä kynnykseen ja sanottiin: »tämä katehille».

Yhdeksän, toisten mukaan seitsemän ensimmäistä lypsystä poikimisen jälkeen heitettiin hukkaan. Ensimmäinen lypsyt annettiin lehmän itsensä juoda, muut lypsettiin maahan tai annettiin vasikoille tai muille lehmille. Vasta kahdeksas (kymmenes) lypsyt voitiin ottaa talteen, mutta sitä ennen maito *koadittiin* eli *gloadanoitiin* heti lypsämästä palattua. Pieneen kauhaan (*gloadana-* eli *koadelttšakauhani*) pantiin tulikiveä, sillä kierrettiin lehmä »da molittih obrazan alla». Vasta »molittua» maito pantiin rengistä maitopatoihin ja kelpasi syötäväksi, »katšo ylemmielistä on syyvvä molimatoin maito».

Ennen »kaheksannen kerran lypsändöä» lehmä pestiin lämpimällä vedellä ja puhtaalla vastalla, joka käyttämisen jälkeen heitettiin hukkaan: »hösteih lykkeät sen vassan kum peset lehmän».

Ensi kertaa lehmää lypsämään mentäessä kumarrehtiin pyhäinkuvan edessä ja palattua maito kierrettiin pyhään savulla. Lypsämisen loputtua »lehmän selgeä siliteldih da hospodi sanotih». Lypsämästä päästyä »käen panen ristiluien peälle».

Potiittä on sellainen lehmä, joka on paha potkimaan lypsetäessä. Lypsäjä taltuttelee sellaista: *vaissie potit* tai *vaitsie*.

Lähtemä, joka ensi kertaa lypsetään, *vagautetah* potkimattomaksi lypsäntäajaksi seuraavalla tavalla: »Heinänuora pannah sellämpeällä ristiluilla da sanotah: kui heinäregeä vagautetah da nuoritah muga mie siuda vagautan lypsändäaijjaks». Tällä köydellä sidotaan sitten heinäkuorma kiinni. Tai: »Kolme kolkkoa pöyvvästä pessäh da ensimäseh juomiseh lehäm poigihuo pannah da sanotah: kui ihmiset vagautetah syömäh muga kui sie miulla lypsändäaijjaks vagautusit».

Kuten jo on mainittu, kytketään vasikka heti poikineen lehmän eteen. Kytkiessä sanotaan kolmesti: »Vasikal on kaks valdoa, elänet, et eläne da kuole.» Vasikka piti aina »lypsytieta juottaa».

Ensi kerran vasikkaa juotettaessa pantiin lehmävasikan juomaan palosavea, härkävasikan juomaan hopeasormus. Tällä juomalla juotettiin kolmesti.

Vasikka tulee paksunahkaiseksi, jos sitä pidetään juottamatta monta vuorokautta. Jos vasikka pyrkii imemään emäänsä, pannaan sen päähän päätset: turpaan sidotaan pyöreä nahkarengas, johon on lyöty pieniä nauvoja.

Karjan kesähoito. Kesän lehmät kävelivät salolla ja hankkivat itse ruokansa.

Aamuin illoin lehmät lypsettiin »savulla» eli *savuksella*, missä karja sai olla rauhassa sääskiltä ja paarmoilta. Savus *loajittih* turpeista ja juurikoista ja päälle luotiin multaa ja sammalia, jotta se paloi kytemällä ja savuten. Savus tehtiin aukealle kohdalle lähelle taloa. Muutamissa taloissa oli erityinen aitaus, *savusaita*, johon vasikat kytkettiin, ja lehmät saivat nuoleskella suolaa niiden selästä. Joskus oli savusaidassa pata lehmän hauteen valmistusta varten (kuva 5).

5. Karja juomassa haudetta. Taustalla kaivo, josta vesiränni johtaa haudepataan. Kuolismaa.

6. Paimentorvi. Liusvaara.

Karjan huhuilu kotiin. Illansuussa emännät huhuilivat lehmiänsä kotiin. »Tprugotettih lehmiä kodih» eri tavoin:

tprui juomah, tprui kodih, tprui-tprui-tpruuuiii,

tai kutakin nimeltä mainiten: tprui Juonikkin, tprui kodih, tprui-tprui-tprui-tpruiii, tprui hägä, tpryze juomah, tpryze juomah, tpryze, tpryzeee.

Vaaralta vaaralle kantautui *huigituksen* eli *huhuonnan* viimeinen korkea sävel, ja siitä kilpailtiinkin, kenen ääni komeamasti kajahti ja kauimmaksi kantoi.

Paimenen pito. Jokainen tiesi kertoa esimerkkejä Venäjän puolella kukoistaneesta »paimenkulttuurista»; siellä oli joka kylällä ollut palkatut paimenet. Monet heistä olivat olleet mahtavia tietomiehiä, jotka olivat osanneet pitää karjan koossa ja karhun loitolla. Mutta yksimielisesti kaikki väittivät, että heidän kotikylässään oli paimenen pito ollut aina yhtä tilapäistä kuin nykyäänkin. Milloin »peto» pahimmin ahdisteli, otettiin paimeneksi »keyhä da armotoin laps», tai kukin talo paimensi vuoron perään kylän karjaa. Paimenella oli mukanaan tuohesta tehty torvi, *truba*, jolla hän töräytteli. Joskus taivutettiin torvesta komea polvikas *truba*, josta lähti kauas kantava ääni. »Lähtöobä uni korvanjuuresta polvikkahalla truballa.» — Ikävissään salolla paimen laului:

Lugloni, lagloni
lennät da lubetatta,
mängeä sanotta
moarialla moamolla

itše pallone paimenissa
 kivikurnikka keralla
 rabakivi möykkyzenä.
 Vie viesti moamollani da toatollani,
 miun kurjazen elämä.

Varautuminen karhua vastaan. Pahin vaara, mikä saattoi uhata salolla kulkevaa karjaa, oli karhu. Vaikka sitä vastaan voidaan nykyään käydä toisenlaisin asein kuin ennen muinoin, oli kunnioitus metsän kuningasta kohtaan vieläkin niin suuri, että esim. naisväki ei koskaan maininnut karhua oikealla nimellä. Siitä puhuttiin vältellen ja kaunistellen *metšän elävä*, *metšämpeto*, *iso elävä*, »konza kun ei ollut lehmillä rauhoa» jne. Sellainen karhu, joka oli päässyt veren makuun, oli *pillamus*. Sille ei enää kelvannut muu ruoka kuin rajakylän asukkaiden kotieläimet. Kesällä 1927 ahdisteli Liusvaaran ja Kuolismaan karjoja karhu ja repi Saarijärven kruununtorpan karjan miltei kokonaan. Sanottiin, että sekin oli *pillamus*.

Karhua vastaan varauduttiin taioin ja loitsuin. Merkille pantavaa oli haluttomuus varauslukujen ja taikojen kertomiseen, ja kerääjää varoitettiin pitämään kuulemansa omana tietonaan.

3 kertaa kesässä laatii emäntä lehmän otsaan, sivuille ja lautasille tervaristin. »Metšän peto pelkää tervan hajuo». — Miltei joka talon tuvan ovesa ja pihtipielissä näki tervaristin. Sen sanottiin suojelevan taudeilta ja muulta vastoinkäymiseltä. — Pirunpihkalla siveltiin lehmän korvia ja selkää, jotta karhu ei ahdistaisi. — »Savuo pietäh lahokantoloissa.» — »Tuli pannah kusiaispesiin, metšän elävä savuo pelkää.» — Raudan ruostetta pantiin kusiaispesiin, se pitää karhun loitolla. — Jos menee avojaloin lypsämään, ahdistaa karhu lehmää. — Kuivattu karhun sappi lehmän tai hevosen kellon kannassa suojelee eläintä karhulta. — *Veskarhu*, pieni valkoinen vesielävä, jolla on karhunkäpäliä muistuttavat uimajalat, kuivataan ja pannaan lehmän kellon kantaan. Sitä lehmää ei karhu ahdistaa (erittäin tehokas taika, jota säilytetään suurena salaisuutena).

Jyrin päivä. Jyrki oli karjan suojeluspyhimys ja »*jyrinpäivä*», toukokuun 6:s, oli vanha karjan uloslaskupäivä. Päivää vietettiin pyhänä ja karjanlaskun yhteydessä tehtiin monenlaisia taikoja. Aamulla varhain juoksentelivat kylän lapset ympäri ky-

lää ja helistelivät kelloja. Kaikki rakennukset kellojen kanssa kierrettiin. Muuten piti olla pihassa hiljaa, ei saanut paukuttaa, ei kolistella puita, niin karhu ei kesällä liikkunut. Tästä päivästä lähtien koko kesäkauden sai karhua sanoa vain *vieriksi* tai muuksi, mutta ei karhuksi. Jos jyrinpäivänä oli vielä nietokset ulkona, laskettiin lehmät vain hetkiseksi ulos. Silloin pantiin vanhimman lehmän kaulaan kello. »Kellokagla lehmä oli tienjuohattaja», joka toi karjan metsästä kotiin. Joskus oli karjassa useampia kellokkaita.

Tehtiin erityinen *kellolivos*, johon kello kastettiin, ennenkuin se pantiin lehmän kaulaan. Kellolivosta annettiin sitten joka lehmän juoda, jotta ne kuuntelevat kellon ääntä ja seuraavat iltaisin kellokasta kotiin. »Korvan vaikkuo kun pani leipäh, sitä ando lehmälle, ka kuundeli se kelluo.»

»Lassendapäivänä» leikattiin häntäjouhet.

Oven kamanan päälle pantiin viikate ja toinen kynnykselle, niiden välistä päästettiin karja ulos, ensin pienemmät elävät, sitten lehmät. Emäntä lukee lehmiä ulos laskiessaan:

Pyhä Jyrgi syöttääzeni
kui katšoit katoksen alla
niin katšo kannarvikossa,
kui hoiijit huonehessa
nii hoiija honkikossa,
soita sotkemah veziä verttimäh
pajupehkoh peittäytymäh
kivet kannot välissä.

Joka lehmän kohdalla emäntä risti silmät ja sanoi vielä: »Hospodi susakristie, anna rauhuo, tervehyttä lehmärukilla kävellä metsäs».

Jyrinpäivänä emäntä paistoi rehennyksellä rieskan, johon oli leivottu lehmistä nyhdettyjä karvoja. Rieska pantiin ropeeseen ja säilytettiin *liemussa*. Pitkin kesää syötettiin siitä palanen lehmille. Kun lehmät otettiin syksyllä huoneeseen, silloin emäntä syötti viimeisen palan. — *Rehennysrieska* eli *kobiene* auttoi lehmiä pysymään kesän ajan koossa ja tulemaan iltaisin kotiin. — Kun talon naisväki toraili keskenään, hännättiin toinen toistansa:

Koissas kobiesie,
pätšim peräs päpätšysie,
pertis pehmiezie.

Jyrkinä värttinät piilotettiin lapsilta, etteivät ne saaneet niitä nähdä. Se suojeli kesällä karjaa käärmeiltä.

Kun lehmät on keväällä ensi kertaa laskettu ulos, kokoaa emäntä kolmella näpillä esiliinansa helmaan multaa lehmien jäljistä, vie kotiin ja panee lehmien kytkyksille. Lehmät tulevat silloin iltaisin hakematta kotiin. — Lehmät eivät tule yöksi kotiin, ellei ole kylliksi kylälle antanut. — Lehmiä *kaimataan* metsään siten, että havulla pyyhitään niiden jäljet kotiin. Ne eivät silloin osaa palata takaisin.

»*Huonehesotanta*». Syksyllä *pokrovana* eli mikkelinä on karjan *huonehezotandapäivä*. Karja sai kyllä käydä ulkona niin kauan kuin ilmat suinkin sallivat, mutta *pokrovana* talutettiin lehmät kytkyksille ja pantiin heiniä eteen illaispalaksi, vaikkapa ne sen jälkeenkin vielä päästettiin ulos. Samalla kertaa kytkettiin vasikat ja lampaat.

Pokrova on myös karjan muuttopäivä. Silloin on palautettava syöttilehmä omistajalleen ja ostetut lehmät perittävä pois myyjältä. Pientä maksua vastaan saatettiin antaa lehmä muutamaksi kuukaudeksi toisen henkilön hoidettavaksi »syöttille». Kun ostettu lehmä tuodaan uuteen kotiin, silittelee uusi omistaja lehmän selkää sanoen:

Terve maalla, terve manterella
anna rauhuo, tervehyttä
tällä uuvvella tulokkahalla.

Jottei ostettu lehmä ikävoisi takaisin kotiinsa, pestiin sen kasvot juomisella ensi kertaa juotettaessa. »Silloin se ei muissa ei ni mitä.»

Syksyisin ennen teurastusaikaa kulki *karjankereäjie* ostelemassa lehmiä. Ennen rajan sulkemista myytiin paljon karjaa Venäjälle. Hyvän lehmän hinta oli n. 50—60 markkaa. Pokrovan ajoissa kerättiin kaikki ostetut lehmät ja kuljetettiin pitkässä jonossa määräpaikkaan. Parikymmentäkin lehmää saattoi vapaana kävellä *skotnikan* edellä, jolla taas oli omat taikansa, minkä voimalla lauma pysyi koossa. Joku ahdinkoon joutunut pieneläjä saattoi kesälläkin myydä lehmänsä saadakseen rahaa.

Syksyllä *pokrovan* jälkeen ne eläimet, joita ei aiota pitää yli talven, *issetäh*. Jos muuna vuoden aikana jostakin syystä *loa-*

hatah elukoita, ovat ne *vältappoloi*. Jos lapsi tai joku pahansuopa pääsee katsomaan, kun eläintä teurastetaan, niin se *sanautuu* eli *vihautuu* eli *silmäytyy*; henki ei lähde.

Karjan taudit ja niiden parantaminen. Vaikka emäntä parhaan taitonsa mukaan hoivasi kotieläimiään, vainosivat niitä moneenlaiset taudit. Että tautien syynä oli varsinkin talvihoidon kehnous, ei juolahtanut emännän mieleenkään, vaan karjan huonon menestymisen arveltiin johtuvan toisten ihmisten pahansuopuudesta, paholaisen juonista, tai muutamilla ihmisillä arveltiin kerta kaikkiaan olevan kovan onnen, ja parannuskeinot olivat

7. Jakunvaaran Miihkali tervehtii maata.
Kuolismaa.

sen mukaiset. Käytettiin kotirohtoja, mutta sen ohella turvauduttiin tehokkaiisiin *sanoihin* ja taikoihin. Oli erikoiset *peästäjät*, jotka tiesivät, miten ihmiset ja karja oli päästettävä *rikkeistä*.

»Sillä inehmizellä katšo ei ole osoa, kellä karja ei sigey, aina kuolou.» Ihminen itse tai hänen karjansa saattoi »olla rikkeissä», »hänet toinen rikkoi». — Jotteivät »rikkeet puuttuisi», kannettiin ohran jyviä tai rautanauloja taskussa. — Jotta rikottu ihminen pääsisi rikkeistä, piti lämmittää sauna ukkosilmalla ja kylpeä.

Talon tai läävän paikka saattoi olla sellainen, että siinä eivät kotieläimet menestyneet. »Jos missä maanpaikassa ei loissa elävät, pitää tervehtiä maa». Kintaat kädessä syleillään maata ja sanotaan:

Terveh moalla, terveh manterella,
terveh tervehtäjällä,
anna rauha, rakkaus,
hyvä hengen tervehys,
sontareijelle sovinto.

Viimeksi tehtiin ristinmerkki.

Läävässä saattoi jokin kohta olla sellainen, että siihen kytetty eläin ei menestynyt. »Ei suvaitše selle kohta leävästä»,

sanottiin, jos lehmän säkä pysyi talvella märkänä tai jos lampaista lähti villa tai eläimille tuli muuta vastoinkäymistä. Ellei vastaavalle kohdalle navetan lakeen ripustettu viikate auttanut, ei ollut muuta neuvoa kuin rakentaa navetta toiseen paikkaan.

Jos läävä on *vajatuksissa*, tulee karjaan toukkia. »Leävä vajattaa, toukat ollah, valgiet madozet.»

Jos lehmän utaret pöhöttyvät, sanotaan siitä: »*leävän toppa pan*». Läävän laesta kerätään hämähäkin *siimoja*, pannaan niitä ja lehmän omaa maitoa juomiseen. Läävän lattialta kerätään roskaa ja lantaa, niillä painellaan utaria kolme kertaa ja sanotaan kolmesti: »Ota leävän toppa toppas!» — Jos lehmä yht'äkkiä lakkaa syömästä ja utaret pöhöttyvät, sanotaan: »Se syönnistä *suuvellah*; se *suudel* lehmän; se män *suutelijaks*».

Ammunda on äkillinen tauti tai tapaturma, jonka syytä ei tiedetä, ja se saattaa äkkiarvaamatta kohdata ihmistä ja eläintä. Kerran katkesi Laaskosen hevosen aisa aivan suoraa tietä ajaessa, ja illalla hevonen pöhöttyi. Ukko arveli: »Viessa ambu, se vihamies tegöy sen kun satut pahalla tunnilla kiruamah». Jos sisuksiin ampuu, kuolee eläin yht'äkkiä. Kun lehmä on ammuksissa, annetaan sille veteen liotettua, kuivattua karhun sappea. Liuokseen voidaan lisätä hämähäkin verkkoa, tärpättiä, viinaa, tervaa ym. Jo syksyllä perunoita kaivaessa kerätään *maatoukkaa* pulloihin ja sekaan pannaan vanhaa lihan suolavettä. Se on erinomainen lääke, kun »heboni tai lehmä *röykeäy*, *ozoau* tai on *ammuksissa*».

Nori on lehmässä, jos »tissit rutisoo lypsäessä, piimän rahkoa tulloo tissist». *Hernehnorin* tuntee siitä, että utareissa on herneen kokoisia pähkuroita. Utareita hierotaan *norisuoloilla* ja *norioöljyllä* ja keitetyitä herneitä annetaan juomisen mukana lehmille. *Norin* arvellaan johtuvan siitä, että läävä on hyvin *vesinen*. Jos läävä on sellaisella paikalla, että sen alaitse kulkee vesi, on tehty havainto: »ei loissa eläväd».

Kylmästä ja kosteudesta lehmän utareihin tulee pieniä haavoja: »nännit on *rokauksissa*». Niitä voidellaan kermalla ja tui-malla voilla. Vielä tehokkaampi keino on hautoa utareita päivän näkemättömällä lumpeella.

Ruusun tuntomerkkejä on, että »punaseks lyö, tissit pöhöt-

täy poigihuo». Syyksi arveltiin: »ägie män juomisesta tai mistä». — *Ruuzuaine*hia kerättiin maasta, varsinkin *ruuzuheineä*, ja sillä parannettiin.

Luumpehmike vaivasi eläimiä etenkin keväällä. »Rusto pehmenöy ja händärousku happenou» niin, etteivät eläimet päässeet kävelemään ja vasikat pyrkivät kuolemaan ennen kesää. Sairaille eläimille syötettiin hienoksi survottuja luita.

Kun »*koi* kavijuu syöp» niin, että se haittaa astumista, vuolaan kaviota veitsellä ja päälle voidellaan lämmintä tervaa.

Kun »*märehy*s kirbuou», sekoitetaan ohran akanoita ja heiniä, karjan hoitaja pureskelee tahdasta ensin omassa suussaan, koskettaa sillä toisen lehmän turpaa ja työntää sitten suupalan *märehyksensä* pudottaneen lehmän *sokkapielen*.

Kun lehmälle heitetään heiniä eteen, sanotaan: »Syö heinii, eläkä hiirenpessii». Jos lehmä kuitenkin on saanut suuhunsa hiirenpesän, raavitetaan sitä kissalla. Vedetään kissaa vastakarvaan pitkin selkää. Kissa ei *puutu*, ellei lehmä ole syönyt hiirenpesää.

Ensikantona irtautuvat nuorelta lehmältä *liiat hambahat*. »Ozroa annetah da vasta hauvotah da suuhun annetah, suusta pois raastetah, hambahat lähtöy mugah.» Sitten vasta kasvavat uudet tilalle.

Kuumilla ilmoilla lehmä *kuivao* (= ehtyy). Lehmän ehtymisestä ennustetaan säätä: »Lehmä kuivao, pohjani tulou». — Lypsyn jälkeen siivilöidessä lasketaan maito rengistä suvea kohti, etteivät lehmät ehtyisi.

Lehmiä herutetaan seuraavilla sanoilla:

Mäne suin suveh
päin pälvēh
kohi mezimättähāz, mistä juonet vettä,
muuttukah meeksi, maijoks,
simaks sikeykkäh,
tuo tuoppis kodih
kanna kappa noaburis.

Jos lehmä lypsää verta, arvellaan, että metsäpolulla varpu on sattunut lyömään lehmää. Varsinkin lepän oksaa pidetään turmiota tuottavana. Lehmä pitää polkea *leppälindusella*, niin »tisilöistä ei tule verta». Otetaan kolme terävää leppälastua ja

niillä lypsetään lehmä, lypsettyä viskataan lastut sinne, mistä ne otettiin. Tai porataan lastuun reikä ja lehmä lypsetään sen läpi, niin se paranee.

Joskus karja menee *metšän peittoh*. Lehmät eivät osaa kottiin, kiertävät vain samaa kohtaa metsässä, syövät nurmen mustalle mullalle ja muuttuvat lopuksi kiviksi tai kannoiksi. Metsän peitosta päästetään siten, että emäntä sitoo puiden latvat yhteen punaisella nauhalla ja »tšakkoau lehmeä».

Metšännenä nousoo, kun säikähtää karhua tai jotakin muuta.

Kotieläimet *metšäytyvät* (villiytyvät), jos ne saavat olla metsässä kauan ilman hoitoa.

Lambahie oli joka talossa. Talvet ne pidettiin »aijassa levässä», kesät saivat olla metsän varassa tai »juossa kujosilla». Tavallinen näky kylävaaran rinteessä olikin aitoviertä tai kujiatietä juokseva *lammaskarja*. Siinä oli *tyyni* (kesy) *emälammas* eli *vuonnikas lammias*, *karitšat* (n. vuoden vanha poikimaton lammias), *vuonnat*, *uuvivuonnat* eli *uugivuonnat* eli *uugit*, *bokot* eli *pässit*, joukossa vanha ja suuri *ukkopässi*. Viimeisenä asteli *härkinkagla lammias*, jolle oli ripustettu härkin kaulaan ja pantu tuohikäpryt polviin estämään aitojen yli menoa.

Laji oli pienikokoista ja monenväristä. Väriin tai muiden ulkoisten tuntomerkkien mukaan annettiin usein lampaalle nimi. Musta lammias oli *mutu*, harmaa *harmi*, *harmo*, *hoahko*, valkea *valgoi* tai *kauno*. *Kiekiksi* sanottiin sellaista lammasta, jolla oli renkaat silmien ympärillä. Viiruotsainen oli *virgoi*, ja *pirdapeä* lammias oli sellainen, jolla otsa on valkea, mutta *rozapieled* mustat. Mustavillaiset vuonat olivat erikoisen haluttuja, ne kun säästivät emännältä langanvärjäysvaivat. Jotta lampaat synnyttäisivät mustavillaisia vuonia, tehtiin erilaisia taikoja:

»Kekälehellä pieksetäh juomista, siitä sugu muuttuu valgiesta mustah lambaissa.» — Mustavillainen vuona syntyy, jos pääsiäisyönä panee pyöreitä halkoja uuniin. Jos panee latsonaisia halkoja, tulee valkeita vuonia. — Juhannuksen alla otettuja pajun oksia kirjailtiin ja pantiin lampaiden juomiseen. Se aiheutti kirjain vuonain ja kaksoisvuonain syntymisen.

Lampaiden lukumäärä. Syksyllä, kun *äbärikkövuonnatkin* jo

kulkivat emänsä jäljissä, saattoi kujosilla juoksevan lammaskarjan pääluku nousta neljään-viiteenkymmeneen. Taloa kohden siitä tuli enintään kymmenkunta lammasta. Eräissä Liusvaaran taloissa oli lampaita seuraavat määrät: Keskitalossa 5, Semoilassa 9, Iivana Martiskaisessa 7, Kuolismaassa Katariina Hattusella toistakymmentä.

Emäntä maanitteli lampaita luokseen: »esti uugoni, esti bokoseni», tai kutakin erikseen nimeltä mainiten: »esti valgoista, esti mutuista, estipiti», ja silloin »pitiit tullah da beägytäh».

Merkintä. Jotta tuntisi omansa monikymmenpäisestä lammaslaumasta, oli kullakin lampaalla omistajansa merkki. Tavalisimpia merkkejä oli korvaan leikattu *pykälä*, erilaiset ja eriväriset nauhat kaulassa, ja joskus pidettiin *tuultöppyyäkin* merkkinä. Merkki pantiin lammasta ensi kertaa kerittäessä. Nykyään ei enää pidetä tarkkaa lukua merkinnästä, pääasia että kukin tuntee omansa, mutta ennen tiettiin tarkoin, millainen minkin talon merkki oli. Se säilytettiin perintönä, ja esim. neveskä tullessaan uuteen kotiin otti talon merkin, mutta säilytti samalla vanhan kotitalonsa merkin. Täten syntyi kokonaan uusi omistusmerkki. Esim. Liusvaaran Iivana Martiskaisen emäntä leikkaa lampaan oikean korvan kärjen tasaiseksi (neveskän kotitalon merkki), mutta lisäksi hän leikkaa pykälän korvaan. Vuottoniemen pienessä kylässä ei ollut ollenkaan merkkejä, kun lampaita on aina ollut niin vähän. (Merkeistä ks. s. 38.)

Keritšendä tapahtui vanhan perinnäistavan mukaan neljästi vuodessa. Kevätmiikkulan aikaan keritty villa oli *kevätvilla* eli *kevättakut*. Se oli huonoa, lyhyttä ja likaista villaa, sillä lampaat olivat koko talven saaneet puolittain nälässä kitua ahtaassa läävässä. Kesällä kerittiin *kesävillat*. Syksyllä spoassunpyhän aikaan kerittiin *syysvillat* eli *kierävilla*. Se oli parasta villaa, pitkää ja puhdasta, kesän aikana kasvanutta. Talvella ristileipänä-dälillä (neljännellä paastoviikolla) kerittiin *talvivillat* eli *talvitakut*. Ne olivat laadultaan huonompia kuin kesä- ja syysvillat.

Villan laadun mukaan erotettiin kahta lajia lampaita. Toisissa lampaissa on *järiet villat*, pitkä karkea *suomalaisvilla*. *Saksikkolampaassa* on »ylen hieno villa, hibietä vassen menöy kize-räks», *saksikot* eli *saksikkovillat*. Sen mukaan, mistä kohdasta

lammasta villa on keritty, erotetaan *mahanalusvillat*, *jalkavillat* ja *kylkivillat*.

Keritsemiseen liittyy kaikenlaisia uskomuksia. Tavallista on, että alenevalla, *kululla kuulla* ei keritä, koska pelättiin siten heikennettävän villan kasvua. Kerittiin *kasvajalla kuulla*, jotta villa paremmin kasvaisi. Paras kerintäpäivä on torstai tai tiistai; sunnuntaina ja lauantaina ei milloinkaan keritä. Sitä todistavat useat sananparretkin: »Luantaina ei susi villoa peältä lykkeä.» — »Ei lammasta keritä lauantaina.» — »Suovattana ei ni suzi villoa liiguta, ei ni lambahalla peä liiguttoa.»

Itse keritseminen tapahtui siten, että *kerittäjä* istui maassa ja puristi kerittävän lampaan syliinsä jalkojensa väliin. *Kerittäsemillä* leikattiin villa yhtenäisenä turkkina lampaan päältä ja sanottiin: »kauhtanan otamma pois, turkki tilah kazvakkah». Lampaan keritseminen aloitettiin selkärangan rajasta sivulta, pässin keritseminen päästä, kuten vanha sananlasku osoittaa: »Oinast otšast, pässie peästä» tai: »Oinast otšast, sivuloilta sigiejeä, pässie peälakast». Näin sanoessa näpättiin pässin otsasta keritsimillä kolme kertaa villaa.

Vuona keritään ensi kerran 9—11 viikon vanhana. Ensimmäinen villa on *lieminöt* (*liemintö, lieminkö*), toisen kerran kerityt villat *lieminökannat*. *Lieminövuonna* on sellainen vuona, joka keritään ensimmäistä kertaa. Ensi kertaa kerittäessä toimitettiin lampaan merkitseminen. Korvaan leikattiin merkkipykälä ja kylkeen, selkään tai niskaan jätettiin keritsemätön villatuppu, *tuultöppy* eli *kassa*, jota tuuli lekutteli lampaan kävellessä. Tuulitöppyjä pidettiin lampaan merkinä sen mukaan, montako niitä oli ja missä ne sijaitsivat. Esim. Semoi Martiskaisen emäntä jätti »kassan oigieh puoleh selgeä». Saman emännän mukaan »kassan jätämmä ugozella, bokkoloilla emmä jätä».

Joku emäntä pesi ennen keritsentää lampaasta *ihvin* (rasvan ja hien sekaisen lian) pois. Tavallisesti ei pesty. Keritsemisen päätyttyä pantiin keritsimien ponsiin hiukan villaa ja niillä siveltiin lammasta »malitun kera». Toiset emännät kiersivät lampaan pään keritsimillä kerran vastapäivään ja kahdesti myötäpäivään. Jos keritsimet olivat lainassa, pantiin niiden ponsiin villatukku takaisin vietäessä.

Lampaiden talvihoito ja ruokinta. Lammasaita eli lambahien aita oli läävän nurkassa. Aitauksen lattialle levitettiin kuusen havuja ja seinään sidottiin *burakko*, pärekori, josta lampaat saivat syödä heiniä tai muuta kuivaa rehua. Harvinainen oli puusäleistä tehty *häkki*.

Ruoaksi annettiin lehtiä ja lehtikerppuja, heiniä ja mäntyä. Villan luultiin turpoavan, jos lampaat saavat syödä mäntyä. Pari kertaa päivässä lampaat juotettiin.

Kesäkuun lopussa, kun lehti oli täysin kehittynyttä, taitettiin kervut. Mitään asetta ei käytetty; oksat vain näpillä muserrettiin ja sidottiin kervuiksi. Kesällä riivittiin myös lehtiä. »Törkyä» ja kerpuja syötettiin heinäin jatkona muullekin karjalle kuin lampaille.

Lampaiden hoitoon liittyviä uskomuksia.

Kun pikkuinen vuona tuotiin ensi kerran tupaan, sen otsa *nogeutettih* uunin suussa.

Joskus emälammas, varsinkin jos sillä on kaksi karitsaa, ei siedä niitä tai toista niistä. Silloin se »palautetah vuonna suvaimah»: »vuonna pessäh juomisessa, sukalla riehitäh da korvista punotah da sanotah: suvaitše vuonnaas», tai: »lözyrobehie otetah da pannah kolme rovehta kolmeh seibähäh (nim. aidan seipäisiin), sidä pelkäy da suvaitšeeb vuonnaas». Ropeen pitää olla rikkinäinen, »murennud roveh». Jos tämä taika tehdään silloin kun lampaita ensi kerran päästetään ulos, muistavat lampaat tulla kotiin.

Muita taikoja ei keväällä lampaita ulos laskiessa tehtykään. »Lambahilla emmä mitä muuta lue kuin karsinasta aukoamma leävän oven da leipäpalan annamma.» Jotkut kuitenkin sanovat: »Pyhä Naštaiše syötä, katšo lammasrukkie». Usein lampaat päästettiin metsään aikaisemmin kuin muu karja.

»Ruatintsan aikana» ei kehrätty, jotteivät vainajain hiukset mene kierrokseen. Muutenkaan ei tehdä minkäänlaista villatyötä halvimpanakaan juhlanä.

Lyyli Rapola.

ILOMANTSIN ITÄKYLIEN RUOKATALOU- DESTA YM. NAISTEN ASKAREISTA.

RUOKATALOUS.

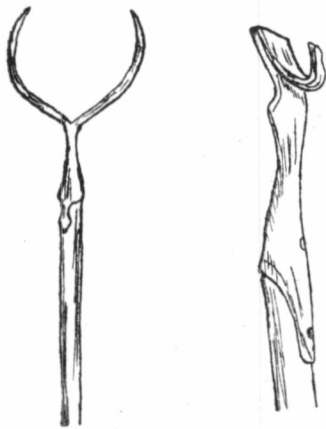
Ruoka-ajat, keittäminen ja ruokaileminen.

Aamusella noustaan kesäaikana kello 4:n seuduissa ja talvellakin monesti yhtä varhain. »Huondeksel» syödään silloin *sautrokka*: leipää, maitoa, kalaa ja sieniä tai mitä milloinkin on. Nykyään kuitenkin juodaan useimmissa paikoissa aamusella kahvia, *oamukoufi*. Klo 10—11:n aikaan syödään *murgina*. Ruokana on »milloin mitä sattuu». Kun kesällä lähdetään pitkälle matkalle työhön, syödään murkina työmaalla, samoin kuin *lounatkin*. *Lounat* eli *puoline* syödään tavallisissa oloissa klo 2—3:n seuduissa.

Maata ruvettaessa syödään *ildane*. Talvella mennään nukkumaan jo 8:n aikaan, mutta kesäiltoina valvotaan usein 10:nnelekin tunnille.

Pertissä keitetään. Useimmissa paikoissa on nykyään jo hella. Mutta ennen oli pertissä *hiillos* eli *tulehmo* uunin edessä. Lieden yläpuolella olivat *hoahlat*, joissa kattilat riippuivat. Savu meni ulos katossa olevan *trubalauan* kautta. Siinä oli *onnus*-niminen varsi, millä truba vedettiin auki.

»Parta-Iivanan» mökissä Liusvaarassa ja muutamassa Kuolis-

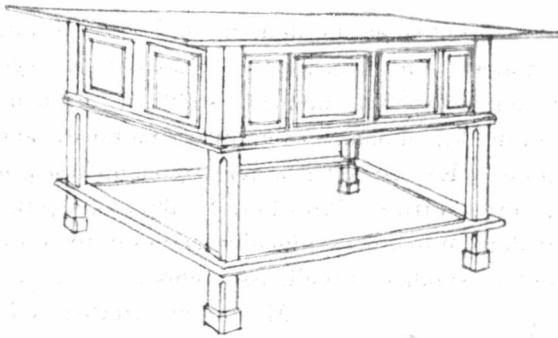

1 ja 2. Patahanko eli *ufatka* (vas.), jolla malmipatoja ja ruukkuja pannaan uuniin, ja *šiižma* (oik.), jolla riehtilää nostellaan.

maan talossa on hiillos vielä nykyäänkin, mutta liedet ovat jo kuitenkin savupiipulla varustettuja. Ennen toimitettiin keittäminen monesti myös kolmijalalla (*stägänät* eli *keittopaaajjalat*).

Kattila on miltei ainoa keitinväline. Se on tavallinen malminen pata. Uunissa kypsentäminen tapahtuu *padassa* eli korkeareunaisessa malmi- tai saviruukussa tai varrettomassa *riehtilässä*. *Pada* otetaan uunista pois *ufatkoilla* ja riehtilä *šüzamalla* (kuvat 1 ja 2). Tavallisessa varrellisessa *riehtilässä* (= paistinpannu) keitetään liha- ja kalakastiketta sekä paistetaan *keitinpiiraat* ja *olanjat* ym.

Keiton sekoittamista varten on *härkin*, mikä on tehty nuoresta männynoksasta siten, että itse oksavarsi on jätetty varreksi ja tästä säteittäin haarautuvat oksat on leikattu 4—5 cm:n pituisiksi,

3. Stola. — Matti Lampénin piirros.

ja ne muodostavat härkkimen haarat. Sitten on kuori poistettu (*nilotettu*).

Kapustalla eli *pavartšalla* (*pavaritša* 'puukauha') pistetään keittoa kattilasta. On myös olemassa erityinen *kalapavartša*, reiällinen kauha (tavallisesti 5-reikäinen), millä kalaa »potista», s.o. kattilasta nostetaan.

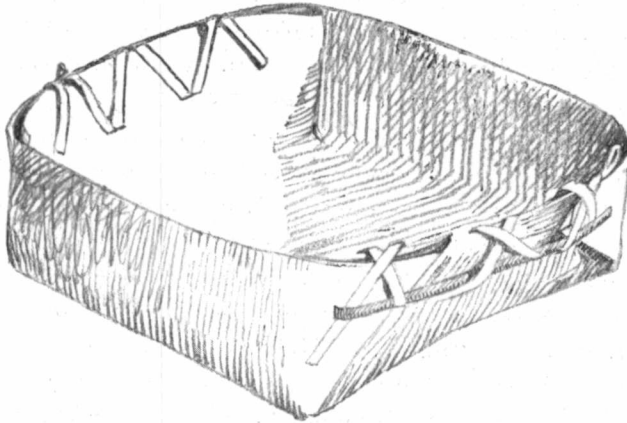
Pertin *stolassa* (pöydässä) syö koko väki yhdessä, miehet ja naiset yhtäkaaa, mikäli naiset töiltään kerkiävät. Isäntä istuu pöydän yläpäässä, ja lapset istuvat alapäässä, mutta erikoista naisten ja miesten puolta ei ole. Sekä ennen että jälkeen syömisen tekee jokainen seisaallaan ristinmerkin pyhimyksenkuvaan päin. (Sama siunaus toimitetaan myös aamulla noustua ja illalla maata mennessä sekä silmien pesun jälkeen.)

Keitöntäastia tuodaan pöytään. Joko siitä pistetään kapustalla keittoa lautaselle (nyk. yleistä) tai kaikki syövät lusikallaan samasta astiasta. Nykyään käytetään jo monessa paikassa pöytäveitsiä ja haarukoitakin (*vilkkä*).

Ruukussa tai pilkkumissa on maitoa tai maidon puutteessa vettä. Siitä sitä lusikalla pistetään tai reunasta ryypätään. Toisissa paikoissa on jo juomatuopit.

Kaukana oleville työmaille mennään eväin varustettuna. *Kesselissä* (= tuohikontti) tai *salkussa* (= selässä viilekkeistä

4. Rove. — M. Lampénin piirros.

kannettava säkki) viedään evästä. Ennen käytettiin *kiza*-nimistä eväsreppua (ks. kuvaa 7 s. 258). Se oli tehty nahasta, nahkannahalla kokoon vedetty ja viilekkeillä varustettu. — Eväänä on leipää ja voita sekä kalaa, joskus kahvia (*koufia*) ja teetä (*tšoaजू*). Koufi ja tsoaju viedään *läkissä* eli *sangassa* (= läkkinen kahvipurkki), ja työmaalla se keitetään. Jos lähellä on kalapaikka, viedään kattila mukaan ja keitetään kalakeittoa.

Kun kirkkoon lähdetään, varustetaan erikoiset kirkkoevää. Lihasta tai kalasta paistetaan kalakukko ja sitä syödään voin kanssa. — Vielä on huomattava eväs, minkä morsian saa kotoa lähtiessään. Äiti panee pöydälle leivän. Morsian ottaa sen siitä. Sulhaistalossa se taas pannaan pöydälle, ja siitä se vasta syödään.

Juhlien ja pitojen ruokatalous.

Juhlat, joita parhaiten vietetään, ovat joulu eli *rastava*, pääsiäinen eli *äijäpäivä*, helatorstai eli *voznezenja*, helluntai eli *sroitšša*, juhannus eli *Iivananpäivä* ja loppiainen eli *vieristä*. Monia ruokalajeja ei juhlinakaan ole. Tehdään piiraita useaa lajia ja keitetään kiisseliä.

Pielisjärven puolella (luteril. väestön keskuudessa) vietettiin ennen *keyriä* juhlista suurimpana. Koko aattopäivä paistettiin piiraita, ja talkkunaa oli jokaisessa asunnossa. Kun palvelusväki iltapuolella pääsi vapaaksi, annettiin heille talosta niin paljon piiraita ja kalakukkoja, että riitti koko »riiviikoksi». Illalla laitettiin ruoka pöytään kylpemisen ajaksi, että *keyrittäret* saivat syödä. — Sattui kerran, että erääseen taloon veivät muutamat hullutellijat *keyriaterialle* porsaan. Isäntä saunasta tullessaan kuuli maiskutuksen ja sanoi emännälleen, että ei mennä vielä sisään, kun *keyrittäret* kuuluvat syövän. Kun maiskutus sitten yhä jatkui, menivät he katsomaan. Ja siitpä elämä nousi!

Koko *keyriö* valvottiin, syötiin ja juotiin. Nuori väki, varsinkin palvelijat, kerääntyivät saunoihin *yötsynvalvontaan*. Saunan etuhuoneessa keitettiin lihaa. *Kekriönateriaan* kuului nim. aina lihapaisti. Kerran laittoivat *yötsynvalvojat* »*vajjookasvusen*» tytön lihanpaistantaan. Isommat kävivät vain välillä katsomassa ja vettä lisäämässä. Muuan kylän poika tuumi, että jospa söisi lihapaistin ennen heitä. Kun etuhuoneessa oli lautainen katto, avasi hän katon, pisti puun padansankaan ja nosti padan ylös. Tyttö huusi saunaan: »*Pata noutoo!*» (Hän ei osannut vielä sanoa s:ää.) »*Paav vettä!*» sanoivat saunassa olijat, kun luulivat veden vain padassa laitain yli kiehuvan. Mutta tyttö ei enää ylettynyt vettä panemaan, kun pata nousi katon lävitse ylös.

»*Kesteissäkään*» ei ole monia ruokalajeja. Hautajaisissa ei tarjota ruokaa. Näissä tarjotaan etupäässä piiraita ja kiisseliä. Myös kalan *meähnä*, s.o. mäti, ja eräs *studenti*-niminen ruokalaji (ks. s. 205) ovat yleisesti pitoruokaa.

»*Vesselää vettä*» (viinaa) tarjotaan ruokaryypykksi; pidoissa sen nimenä on *svoatimnoi*, proasnikkapäivinä *proaznitšnoi*. Kahvin kera on tällöin aina ohukaisia (*olanjaa*; ks. s. 203) tai kaurapasta ostettuja vesirinkeleitä.

Kihlajaistarjoiluun kuuluvat aina keitinpiiraat sekä olanjat kahvin kera. Ensin tarjotaan sulhasväelle ja sitten vasta muulle kihlajaiskansalle.

Paastoruuat.

Vuodessa on neljä paastonaikaa: *rastavampyhä* (6 viikkoa ennen joulua), *suuripyhä* (7 viikkoa pääsiäisen edellä). Viikkoa jälkeen helluntain on taas *pyhälasku*, siitä alkaa *pedrumpyhä*, 6:n viikon paasto. Elokuussa on *spoassumpyhä*, kaksi viikkoa kestävä paastonaika. Ennen olivat myös *kolmaspäevä* (keski-viikko) ja *peätintšä* (perjantai) ns. pyhitettäviä päiviä, jolloin ei saanut syödä *argehista ruogoa*, s.o. eläimistä saatua ravintoa.

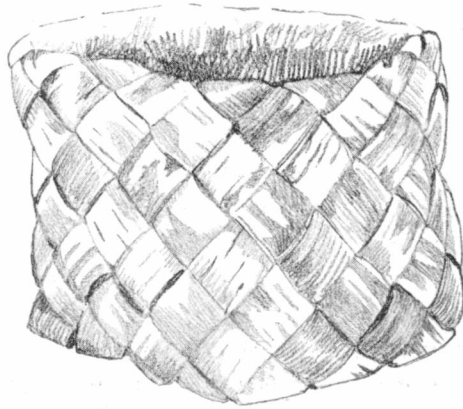
Paastonaikana ei saa syödä lihaa, ei maitoa eikä voita. Toiset eivät syö kalaakaan. Leipää, sieniä ja määmiä (ks. s. 203—4) syödään. Ryyniin pannaan *siemenvoita* (= pellavansiemenöljyä) mausteeksi, ja siten saadaan *mažnoa*. Herneruokaa syödään myös. Ennen keitettiin pyhityspäivinä liinansiemeniä. Ne survottiin *stupkassa* (ks. kuvaa 10) ja vettä pantiin vähitellen sekaan. Keitettiin ja sitten taas lisättiin vettä. Tämä oli *siemenkoassoa*.

Paastonaikana ruuan ollessa heikonlaista on tapana syödä väliköistä, ns. *väliveroa*, s.o. leipää ym. Väliveroa söivät toiset tavallisissakin oloissa.

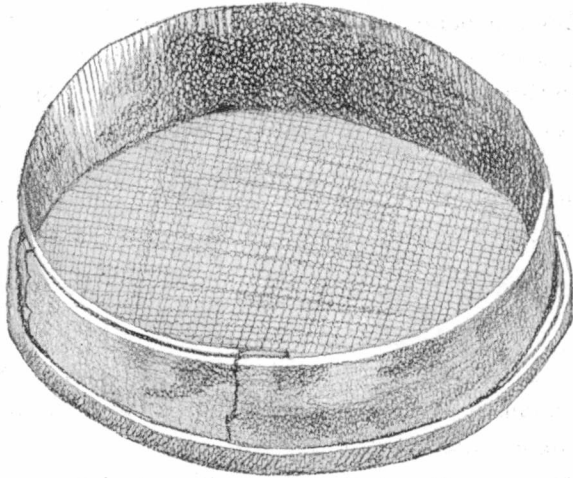
Leipominen (voalimine).

Leipää leivotaan kerran tai kahdesti viikossa. Käytetään ainoastaan pehmeää leipää. Astia, johon *tahas* tehdään, on nimeltään *taigina*. (Ks. kuvaa 7.)

Hapanleipä valmistetaan siten, että edellisenä iltana tehdään tahtaan juuri, *rozmo*, sekoittamalla ruisjauhoja haaleaan veteen. Härkkimellä sekoitetaan. Ensin juuri *mujotetah* (hapatetaan). Aamusella sitten tahdas *sotketaan* eli alustetaan (nyk.). Vakalla tuodaan jauhoja. Vakka kudotaan tuohiliuskoista. Se on kahdenkertainen, suussa molempien kerrosten välillä on vanne pitämässä sitä ryhdissä. Pohjasta vakka on melkein neliskulmainen. Ensin jauhoja sekoitetaan härkkimellä, sitten käsin toimitetaan varsinainen sotkeminen (alustaminen). Sen jälkeen tahdas saa nousta eli *kohota*. Kun sitten leipomaan ruvettaessa

5. *Jauhovakka*. — Aarne Ormion piirros.

6. *Jauhosiigla*. — A. Ormion piirros.

tahdas kaadetaan taikinasta pöydälle ja tahdas lähtee taikinasta puhtaaksi, sanotaan: »tuloo ozattomie (= huono-onnisia) vie-rahie».

Leivottaessa leipä tehdään ensin pyöreäksi, pallomaiseksi, annetaan vähän aikaa olla ja vasta sitten taputellaan leveämäksi (kuva 7). Reikäleipiä ei tehdä. Leivät saavat nousta pöydällä, harvemmin leipälaudoilla (*leibälauvat*). Se on »leipien liikunti» (*leivät liikutah*).

Kypsentäminen toimitetaan tuvan uunissa (*pertin pätšissä*). Pätsiä kohennetaan *koukulla*. Männynoksista tehdään luuta, *pättšihavu*. *Leibälabiel* pannaan leivä uuniin ja otetaan sieltä pois.

Rieska tehdään veteen tavallisesti *ozra*-jauhoista, mutta myöskin ruisjauhoista. Se nostetaan ostohiivalla (*trozde*).

Pienet soikeat ja pyöreät ohraleivät, *tšulkkavot*, tehdään niin, että otetaan tahdas kapustalla ja sitä käsien välissä pyöritetään. Paksumpi rieska on nimeltään *hiilikkä*, hyvin hieno leipä *rieskane* eli *kobiene*.

7. Välitalon Pekan emäntä leipoo. — Liusvaara. Valok. Albert Hämäläinen. — Pöydällä suurin osa paistettavia leipiä jo valmiina *liikkumassa*, viimeistä juuri *voalitah*. Edessä rahilla *taigina* härkkimineen ja jauhovakka. Oikeassa alakulmassa näkyy osa *loahkaniputtšia*. — Kuva osoittaa selvästi, miten vanha ja uusi kulttuuri elävät rinnatusten.

Vehnänen (*nizuleibä*) on harvinaista. Ennen sitä ei nähtykään näissä kylissä. — Vesirinkeleitä ostetaan kahvileiväksi. — Nisuleipää tehdään maitoon ja veteen, jota lämmitetään hieman. Ostohiivaa käytetään. Leivotaan pitkoiksi tai pyöreäksi leiväksi. Kypsennetään uunissa vehnäpellillä.

Petäjäleipä (*pedäjärieska*). Huonoina vuosina on käytetty petäjäistä leiväksi. Petäjä kaadetaan, siitä kiskotaan pois ruskea kuori ja sen alla oleva valkoinen jälsi otetaan jauhoaineeksi. Se pestään, liotetaan ja kuivataan ensin ilmassa, sitten uunissa. Jälsi survotaan teräsivellä ja käsikivellä jauhetaan. Jauhot

seulotaan (*siitatah; siitta toagiembi, siegla harvembi*; kuva 6). Ruisjauhojen seassa pieksetään petäjäjauhot hyvin »hoikkaziks» — kellä on ruisjauhoja ja tehdään rieskaksi veteen. — Jos oli »rugehie, pandih vähä keskeh», jos ei ollut, tehtiin aitoa. — »Ei suolaa äijeä, ei hiivoa, ei midänä, vettä vain.» — *Olkileipä (olgileibä)*: »ruis-ollista» tehdään samanlaista rieskaa. Silppua kuivataan ja jauhetaan käsikivillä. *Suolaheinä*kin on kuivattu, jauhettu ja tehty rieskaksi. Samoin valkeista sammalista, joita suolla kasvaa, on saatu ruokaa. Niitä kuivattiin, »näppilöis hierottih, mätsätettih välih», tai astiassa survottiin.

Piiraiden valmistus.

Piirakoita tehtiin ennen joka pyhäksi, nykyään tehdään vain juhlapäiviksi, vieraskesteihin (esim. sulhaisväelle) ja elonleikkuukamppiaisiksi (*tširpikkähät*).

Tahdas tehdään panemalla »viluun» (= kylmään) veteen suolaa ja sitten sekoitetaan siihen *ruisjauhoi* ja *lestujauhoi*, kunnes saadaan kiinteä tahdas. Tästä tehdään *piiroankuoret*. Ne *ajellaan* värttinällä soikeiksi, hyvin ohuiksi. *Piuroavärttinä* on pyöreä, molempiin päihin hiukan suippeneva kapula. Mm. morskian vie mennessään miehelään mukanaan tällaisen värttinän. — Värttinän valmistuksesta kerrotaan myös seuraava tarina. Ennen kun emäntä rupes piiraijen tekoon sano ukolleen: »mänehän ukkoseni, käy kaskimoasta kalikka, loajimma tänä päivänä piirahaisia». Ukko mäni kaskimaahan, otti kalikan, ja emäntä laati piiraita.

Piuroan šeän eli syön tehdään tavallisesti *ozraryyneistä (ryynipiuroa)*, mutta tehdään myöskin *potaateista (potaattipiuroa)* ja *rozmosta* (ks. s. 197) (*rozmopiuroa*). Ohraryynit keitetään vedessä tai pannaan *meltoon (hapanmaitoon)* yön ajaksi pehmenemään, sitten siihen sekoitetaan maitoa. Tätä velliä pannaan kuorelle, jonka reunat sitten käännetään. Keskusta jätetään auki. Piirakat pannaan päsiin *piiroalabiel* (kapea leipälapio, ks. kuvaa 8). Uunista otettua ne voidellaan voilla.

Potaattipiirakoiden sydän tehdään siten, että potaatit keitetään, kuoritaan ja survotaan hutuksi. Sekaan pannaan maitoa.

8. Piiroalabie.

Potaattipiirakoiden kuoret paistetaan ensin, sitten pannaan potaattihuttu niille ja paistetaan uudelleen. Viimeksi voidellaan. Toisinaan potaattipiiraat tehdään nelisnurkkaisia.

Rosmopiiraiden kuoret ovat paksuja, vaikka eivät kovin suuria. Sisään pannaan hapanrosmoa, ja paistamisen jälkeen voidellaan. Näiden piirakoiden muita nimityksiä ovat *sulapiiroa*, *hapanpiiroa* ja *muznikka*.

Keitinpiiraat ovat erikoisesti juhlaruokaa. Niitä tarjotaan kihlajaiskansalle ja morsianta haettaessa. Samoin myös silloin, kun vävy tulee häiden jälkeen ensi kerran appelaan. Niiden tahdas tehdään ruis- ja lestujuuhoista veteen ja kuoret ajellaan pyöreiksi sekä mahdollisimman ohuiksi. Sydän tehdään murakoiksi keitetyistä ohraryyneistä, joiden sekaan on pantu voita. Sydän jäähdytetään ja pannaan kuorelle. Kuori käännetään kaksin kerroin, teevadilla (*tievaila* eli *ploškalla*) leikataan (pyöritetään) reunat sileiksi ja sormin painetaan tiiviisti kiinni. Riehtilässä sulatetaan voita, ja piiraat paistetaan siinä (hellalla tai hiiloksellä) molemmin puolin.

Samoin kuin keitinpiiraat tehdään hienot paistinpiiraat (*šipanniekat*), paitsi että ne paistetaan uunin arinalla.

Sultšinat. Tahdas tehdään ruisjuuhoista veteen tai maitoon, leivotaan pitkiksi kakkaroiksi, nämä ajellaan varttinällä ohuiksi ja paistetaan uunissa, että vähän »rokahtavat» (*rokahtah*). Otratai ruisjuuhoista keitetään maitoon velli, ja sultšinakuoren päälle pannaan tätä velliä sydämeiksi. Kuoren laidat käännetään ensin ja sitten koko sultšina kaksinkerroin. Pinta voidellaan voilla. Uuniin näitä ei enää panna, vaan ne syödään sellaisenaan.

Tšupoi, *kalakukot*, *kukkozet* ja *kozoit*.

Tšupoi eli *supukas* tehdään riehtilässä. Ohrajuuhoja sekoitetaan veteen veteläksi velliksi ja vähän suolaa pannaan joukkoon. Tätä velliä kaadetaan ohut kerros voilla tai rasvalla voi-

deltuun riehtilään, ja niin se paistetaan uunissa. Ryyneistä tai jauhoista tehdään samanlainen velli kuin sultšinoihinkin. Tätä pannaan tuon riehtilässä paistetun tšupoinkuoren päälle, kuori käännetään kaksinkerroin ja sitten taas kaksinkerroin, jotta siitä tulee kolmikolkkainen.

Kalakukko eli *kalakurnikka*. Kuori tehdään tavallisesti hapantaikinasta. Se taputetaan pyöreäksi, ohueksi leiväksi. Sisään pannaan tuoretta kalaa, vähän suolaa niiden päälle ja rasvaa, jos sattuu olemaan. Kuori käännetään kaksinkerroin. Sisään voi kalan asemasta panna petkeleellä hienoksi survottuja perunoita ja sipulia (*potaattikukko*) tai lihaa (*lihakukko*). Nauriskukkojakin tehdään. Nauriit »vuollaan». Ensin ne pestään hyvästi. Naurispuuroon sekoitetaan ruisjauhoa ja hiukan suolaa ja pannaan se sitten kukon täytteeksi.

Kukkozet eli *kokkozet*. Happamasta ruistahtaasta tehdään pieniä pyöreitä leipiä. Päälle pannaan perunasta survottua, maidolla pehmitettyä (= *notennettua*), vehnä jauhoilla suurustettua huttua. Kukkozet kypsytetään uunissa. Sen jälkeen ne voidellaan voilla.

Tupinakukkosie tehdään ruistahtaasta. Niiden kuoret ovat muodoltaan pyöreät, niinkuin piiraidenkin. Sydän on samanlainen kuin ryynipiiraisissa. Kukkonen (kuori) käännetään kaksin kerroin niinkuin kalakukon kuori, paistetaan uunissa ja sitten voidellaan voilla. Tupinakukkozet ovat pieniä, niinkuin vain kaksi kättä olişi vastakkain.

Kozoit yhdistetään sivulta kuten keitinpiiraat, mutta ne ovat näitä isompia. Sydämeiksi pannaan ryyniä, potaattia — tai kellä mitä on.

Ruokalajeja.

Pudro eli *koassa* (= puuro) tehdään suurimoista ja on tavalisen puuron vahvuista. *Huttu* on jauhopuuroa, ja *velli* on tavalista notkeaa velliä.

Nagriskoassa tehdään veteen nauriinlohkoista ja ohraryyneistä. *Hernehkoassa* keitetään herneistä ja ohrasuurimoista. Herneet keitetään kypsiksi ja survotaan ja sekaan pannaan suurimot. Herneitä ei itse kasvateta. *Talkkunkoassa* tehdään siten, että

kuumaan veteen pannaan talkkunoita ja keiton annetaan näin vähän aikaa kiehua. *Siemenkoassa*: ks. paastoruuat.

Huttua tehdään ohra- tai ruisjauhoista ja pieksetään hyvin. Voita ja kermaa kiehautetaan. Sitä pistetään hutun silmäksi.

Lohko. Nauriit keitetään ja survotaan, sekaan pannaan vähän suolaa ja ruisjauhoja. Seos haudotaan uunissa kypsäksi.

Patahauta. Pataan pannaan nauriita vain pelkältään. Kansi laitetaan päälle, ja uunissa nauriit saavat kypsyä sellaisinaan.

Imelä eli mämmi. Nauriit kuivataan uunissa ja keitetään kattilassa. Sitten ne survotaan ja ruisjauhoja pannaan joukkoon. Tämä pannaan padassa uuniin, ja siellä se saa imelyä.

Naurishautaa (nagrishaudoa) tehdään naurismaalla oltaessa. Maahan kaivetaan kuoppa, ja nauriit pannaan siihen. Nauriin kaalia asetetaan päälle, etteivät nauriit multaannu, ja päällimäiseksi asetetaan kiviä. Tuli tehdään haudan päälle, ja niin saavat nauriit kypsyä. — Kotona tehdään naurishautoja uunin tuhkassa.

Paistikas (patšoi). Uuni lämmitetään ja arina puhdistetaan hiilistä. Pestyt nauriit asetetaan arinalle kypsymään.

Kiüsseli. Ruisjauhot sekoitetaan veteen veteläksi velliksi. Sitä hämmennetään ja pieksetään hyvin, ja seoksen annetaan hapata. Sitten se juoksutetaan *siitan* läpi. Kiüsseli keitetään täten saadusta »valgiesta» pohjaseoksesta. Sitä pannaan kiehuvaan veteen. Kiüsseliä tehdään myös marjoista perunajauholla saottamalla.

Teppovesi. Kylmään veteen sekoitetaan vähän suolaa ja kau-
rajauhoja, niin että tulee vellimäistä. Ei keitetä sen paremmin. Näin vain syödään.

Talkkunaa tehdään ohrista ja kaurista. Jyvät keitetään kattilassa yhtäaikaan, kunnes pehmiävät. Keitettäessä pannaan sekaan vähän suolaa. Sitten ne kuivataan pätsissä ja rouhitaan petkeleellä. Ennen jauhamista ne seulotaan, että tuhka lähtee pois (ks. talkkunkoassa).

Olanja. Vehnäjauhoista tehdään veteen tavallinen ohukais-
taikina (joskus ohukaisjauhoista). Riehtilässä sulatetaan voita tai rasvaa ja ohukaiset paistetaan.

Puolukoita kerätään säilytettäväksikin, silloin kun marjoja

tulee. Ne pannaan *putšiin* ja kiehuva vettä kaadetaan niiden päälle. Putsissa ne sitten näin säilyvät talvella.

Sieniä kootaan talvenkin varalle; tavallisimpia ovat *vahvone*, *leppäsieni* ja *griba*. Ne liotetaan, pilkotaan ja pannaan korvoon. Suolaa laitetaan väliin. Sitten niitä keitetään voin kera ja vehnä jauhoja pannaan keskeen. (Köyhemmissä oloissa niitä valmistetaan huonommin. Silloin käytetään vain rasvaa ja ohra jauhoja.)

Perunajauhot.

Perunajauhojen teko on melko harvinaista. Harvoin sattuu niin hyvä perunavuosi, että perunoita liikenee tällaiseen. Silloin kun niitä on, tehdään perunajauhot seuraavasti:

Korvoon pannaan vettä. *Torkka*, s.o. riivinrauta, asetetaan korvon syrjää vastaan ja perunat hangataan sen karkeaan pintaan. Kun korvon päällä ei ole mitään peitettä, valuu siihen kaikki jauhosekainen mäski. Tämä juoksutetaan sitten veden mukana siitan läpi. Mäski, mikä jää siitan päälle, annetaan lehmille. Jauho saa laskeutua korvon pohjalle. Sitten kaadetaan vesi pois, ja jauhot huuhdellaan puhtaalla vedellä useaan kertaan. Aina välillä annetaan jauhon laskeutua pohjalle. Sitten ne asetetaan paperin, pellin tai vaatteen päälle kuivumaan.

Liha.

Lehmän- ja lampaanliha ovat tavallisinta syöntilihaa. Vasikanlihaa käytetään vähän ja sikoja ei pidetä (v. 1927). Metsänriistan liha on kyllä haluttua.

»Lehmä isetäh, lambahalda peä leikatah.» Verta ei käytetä. Kirveellä halotaan lihat kappaleiksi, ja kappaleisiin viilletään haavoja, että suolavesi pääsee sisään.

Liha suolataan tiinuun (*putših*). Kerros suolaa pannaan putsin pohjalle, sitten lihakerros, sitten taas suolakerros jne. Päälle pannaan kylmää vettä. Vettä siis ei keitetä.

Kuivattava lehmänliha saa olla suolassa 2—3 viikkoa. Sitten se pannaan keppeihin ja ripustetaan rakennuksen seinämälle. Päälle pannaan verkko suojaamaan sitä linnuilta. Kun ei vettä

vihmo, nostetaan liha ylös katolle tuuleen, sataessa se työnnetään räystäään alle. Siinä sitä pidetään kauan, ainakin seitsemän viikkoa. Näin kuivattu liha on *ahvalihaa*. Se pannaan sitten *komsaan* (tuohivakkaan) tai *purakkoon* (pärekoppaan) ja säilytetään siinä. Ahvaliha keitetään aina ennen käyttöä.

Verestä vasikanlihaa ei syödä, vaan siitä valmistetaan ns. *kuivaa lihaa*. Tuore liha pidetään suolassa 2—3 tuntia ja pannaan sitten uunin olkien päälle kuivamaan. Tämä liha syödään sellaisenaan, siis keittämättä

Lihasta valmistettavia ruokalajeja.

Liharokka. Liha pilkotaan hienoksi ja keitetään vedessä, sekaan pannaan ohraryynejä ja perunoita.

Lihاسوبان voi valmistaa sekä ahva-, suola-, kuivasta että verksestä lihasta, myös luista saa hyvän sopan. Liha saa ensin kiehua yksikseen, sitten pannaan paloittelut perunat joukkoon kiehumaan.

Studen (= eräänlainen »à la daube») on pitoruokalaji. Lehmän sorkat paloitellaan iskemisen jälkeen hyvin pieniksi. Sitten ne keitetään vedessä ja sekaan pannaan hienoksi paloiteltua lihaa. Keitto asetetaan sitten viileään paikkaan hyytymään.

Kalaruoat.

Kalaa käytetään melko runsaasti. Sitä syödään tuoreeltaan, suolataan ja kuivataan sekä uunissa että ahvassa.

Kuivaa kalaa kuivataan uunissa. Kalat *puhataan* ja pestään ja annetaan päiväkauden olla suolassa. Pätsi lämmitetään hyvin ja arinalle levitettyjen olkien päälle pannaan kalat kuivumaan. Myös voidaan tehdä päreestä *ridilät* (päreet ristikkäin), ja siinä niiden välissä kuivataan. Kun uuni iltasella lämmitetään, saavat kalat olla uunissa yökauden.

Kuivattu kala keitetään ennen syöntiä. Siitä tehdään *kalarokkaa* siten, että kalat keitetään vedessä, ja keitto suurustetaan ruisjauhoilla.

Kalaliemi on tavallinen jokapäiväinen ruoka. Sitä valmistetaan joko tuoreesta tai kuivasta kalasta, toisinaan vain kalat

vedessä keittämällä, toisinaan käyttämällä liemen suuruksena perunoita tai otraryynejä.

Ahvakalaa valmistettaessa pidetään kalat ensin pari viikkoa niin runsaassa suolassa, ettei niitä ollenkaan näy. Sitten ne nostetaan ahavaan kuivamaan *rassiloihin* (*rassi* = tikku, minkä toiseen päähän pistetään kala ja toinen pää pannaan seinänrakoon). Näin ne saavat olla muutaman viikon. Sitten pannaan ne hienosti suolaten tiukasti *putšakkoon* (= 40—50 sentin kork. pytty) tai laatikkoon. Ahvakalaa ei keitetä, se syödään sellaisenaan.

Silakkakalaksi sanotaan tavallista, kotona suolattua kalaa. Suuret hauet ja ahvenet ovat tavallisimmat suolakalat. Suolattaessa otetaan suomut pois vain korpiaisesta ja särjestä. Kalat suolataan putsakkoon tai pienehköön putsiin. Putsin pohjalle pannaan suolakerros, sen päälle kalakerros, ja niin sitten vuorotellen. Sillä kalalla, mikä toiseen kesään säilytetään, pitää olla sulamatonta suolaa välissä. Siis kovasti on suolattava.

Verestä kalaa keitetään kalaliemeksi. Kalaa paistetaan myös hiilillä. Tänäpä saatu kala suolataan, annetaan olla yö suolassa ja sitten huomenna pannaan hiilien päälle paistumaan.

Meähnä (mäti) pidetään suolassa talvikauden. Mujeenmähnää ja hauenmähnää käytetään (mujehessa on paras mähnä). Kesteissä sitä tarjotaan. *Vilkalla* (haarukalla) sitä nostetaan leivän päälle.

Maitotalous.

Lypsinastia (*lypsinrengi*, nyk. *rainda*) oli aikaisemmin aina puusta tehty. Ennen ensimmäinen lypsinmaito poikimisen jälkeen juotettiin lehmälle, seuraavilla kerroilla vasikalle, ja vasta seitsemännellä tai yhdeksännellä kerralla otettiin maito talteen.

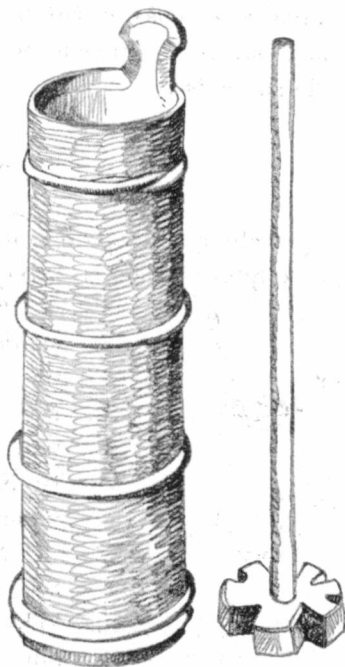
Juustomaidosta (n. viidellä ensimmäisellä lypsämällä saatu maito) valmistetaan *juustoa* siten, että juustomaito pannaan padassa uuniin. Sekaan on pantu vähän suolaa. Siellä se juoksee ja kypsyy. Tavallisesta maidosta ei juustoa tehdä.

Kirnuaminen toimitetaan joko vanhaan tapaan *pyöhtämällä* eli ruukussa härkkimellä hakkaamalla tai mäntäkirnussa. Kirnuun kaadetaan *kuore* (kerma), joka on vain vähän hapattua, pari päivää seisotettua. Kun tämä on tullut koossapysyville voi-

kokkareille, kootaan voi pois pavaritsalla, pestään ja vaivataan ruukussa. Kirnupiimää nimitetään pyöhdinmaidoksi (*pyöhimmaido*). Nimitys johtuu tietysti siitä, että aikaisemmin toimitettiin kirnuaminen pyöhtämällä, niinkuin vielä nytkin pikkupaikoissa.

Melto (alusta) on se pohjapiimä, mikä jää jäljelle, kun kuore on otettu päältä pois kirnuun. Melto pannaan uuniin. Siellä se sakenee; hera kaadetaan päältä pois (se juotetaan vasikoille). Näin saadaan *rahkaa*. Sitä syödään niin, että rieskaa maitoa kaadetaan sekaan. Tämä *rahkamaido* on »ruokaisaa syödä».

Muigie maido eli *puttšimaido*. Kun paaston aikana ei syödä maitoa, säästetään tämän ajan maito putsissa. Siinä se happanee. Tätä sitten syödään.

9. Mäntäkirnu. — Liusvaara.
A. Ormion piirros.

Rieppo ja voassa.

Nauriista tehdään *rieppoa* eli *sahtia* (uusi nimitys). Nauriit pilkotaan ja kuivataan uunissa. Kuivatut nauriit keitetään vedessä, sekaan pannaan ruisjauhoja, ja sitten tämä seos saa hautua joko uunissa tai hellalla. Tämän jälkeen se saa hapata. Sitten se on juomakelpoista.

Voassa. Ruisjauhoista tehdään möykky eli leipä (jota ei hapateta). Se saa olla pitkän ajan uunissa olkien päällä imelyssä. Sitten se pannaan putsiin haaleaan veteen, jossa saa olla, kunnes pehmenee ja vesi tulee punaiseksi. Möykky on pehmennyt ravaksi. Sen päälle pohjalle pannaan olki- tai katajakerros. Sitten juoma käytetään. Käytteeksi pannaan taikinanhapatusta. Kun juoma käy, painuvat kaikki roskat (rapakappaleet) katajoitten (tai

olkien) alle. Katajat (tai oljet) ja rapa saavat olla astiassa niin kauan kuin voassaa riittää. Putsissa on tappi, josta voassa laskeetaan astiaan. — Voassaa tehdään kaikkina vuoden aikoina maidon ollessa vähissä.

Kahvi ja tee.

Kahvia (*koufia*) on juotu noin 60 v. Aluksi juotiin vain kerta tai kahdesti vuodessa. Nyt juodaan monta kertaa päivässä.

10. *Stupka* eli huhmar, jossa survotaan kahvia, pellavansiemeniä yms.

Koufinkeitändä. Kahvi *poahetah* (*pa-zutah*) riehtilällä »konsa hellas, konza pä-tšis», *survotah stupkassa* (ks. kuvaa 10). Purkki, jossa kahvia säilytetään, on nimeltään *läkki* eli *koufituusa* (Venäjällä, s.o. Itä-Karjalassa *banka*). Kahvi keitetään kahvipannussa (*koufenniekka*).

Sigurie pannaan sekaan »eräs» kerta. Se pannaan yhdessä kahvin kanssa. Kun kahvi »rubieu kiehumah, niin vajutetah kup-pih». Kahvi juodaan maidon ja sokerin kanssa. Maitoastia on nimeltään *maidoniekka* eli *molzniekka*, sokeriastia *soaharnittša* eli *sogervakka*. Juomavälineet ovat *tšoaska* (*koufikuppi*) ja *proška* (teevati).

Kahvin ohella juodaan vielä paljon *tšoajua*. Samovaarit ovat harvinaisia. Yleensä keitetään teevesi pannussa. Kuiva tee säilytetään läkissä. Tee juodaan sokerin ja maidon kera *kruuskista* (*kruuska* = muki) tai *tšoaskoista*.

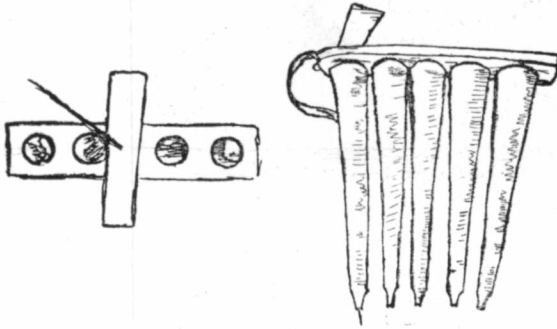
Erikoinen kahvi- ja teemaito on *hauottu maito*, jonka valmistus on seuraava:

Rieskaa maitoa pannaan padassa uuniin ja pidetään siellä niin kauan, että se tulee ruskeaksi. Kuori painetaan aina välillä alas. Toiset pieksävät maidon ennen uuniin panoa, mutta rasvaisempaa tulee, kun ei pieksä. Haudottu maito on maukasta ja tuntuvaa kahvissa ja teessä.

Leipänä kahvin ja teen keralla on vesirinkilöitä, harvoin vehnäleipää. Olanjia käytetään myös. Tavallisimmin kahvi juodaan ilman leipää.

KYNTTILÄIN VALMISTUS.

Kynttilän sydän oli ennen hyvin lievää pellavaista värttinärihmaa. Nykyään se tehdään valkeasta ostopumpulilangasta; toiset repäisevät vanhasta palttinasta kaistan kynttilän sydämeksi. Lankasydämen voi tehdä neli- tai kuusisäisen. Sulatetaan talia eli rasvaa — minkä eläimen tahansa — ja kuumennetaan se kiehuvaaksi. Kiehumaton tali nim. juoksee. Kirnu (tavallinen voikirnu tai varta vasten tehty pienempi kynttiläkirnu) täytetään kuumalla vedellä, ja sen päälle kaadetaan sulatettu tali. Sydäntä

11. Kynttilävormut (*furmat*).

kastetaan taliin useita kertoja, kunnes kynttilä on tullut kyllin paksuksi. Sydämen toinen pää on kiinnitetty päreeseen, »pihtiin». Se pannaan seinän rakoon ja kynttilä saa jäähtyä sen varassa.

Kynttilöitä tehdään myös *vormuilla* (*furmat*) (ks. kuvaa 11). Sydämen alapäähän sidotaan tikut (2), yläpäässä on *pihit* (1) pitämässä sydäntä paikallaan. Vormut kaadetaan täyteen talia. Tämä saa jäähtyä, ja kun vormut näin ollen vähän vajenevat, täytetään ne vielä talilla.

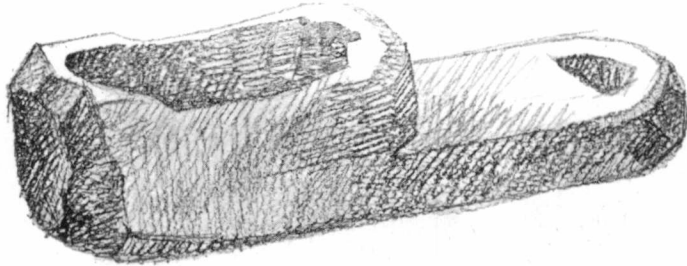
Kun tali lopullisesti jäähtyy, ovat kynttilät valmiita. Vormuja käännellään uunin edessä, kunnes ne vähän lämpenevät. Silloin kynttilät lähtevät helposti pois pihdeistä vetämällä.

VAATTEIDEN PESU.

Saippuan (*muilan*) valmistus. Syksyllä, kun elukoita *isketään*, otetaan sisukset talteen. Ne pestään, pannaan pataan ja keitetään

12. Kartta. — A. Ormion piirros.

13. Vaatteidensurvontahuuhmar. — A. Ormion piirros.

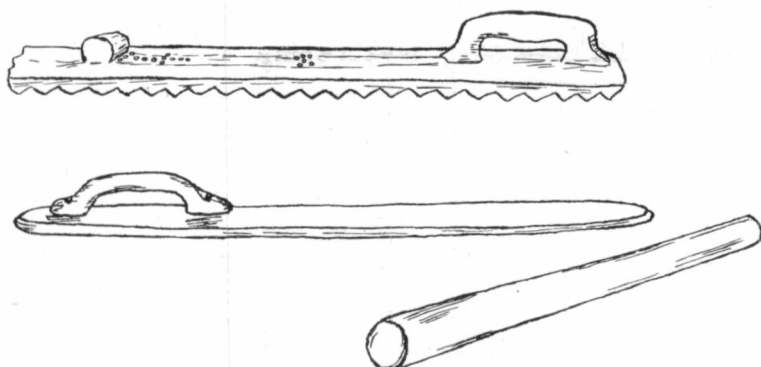
lipeässä, kunnes kaikki menevät mäsäksi. Seos kaadetaan nyt pois, sitä pieksetään kovasti, ja sitten se saa jäähtyä. Kun se on kovaksi hyytynyt, leikataan se paloiksi.

Pesu — siis hierominen — toimitetaan *kartassa*. Se on pitkän-

14. Vaatteiden pesua. — Liusvaara. Vasemmanpuolinen pesijä hieroo vaatteita *kartassa*, oikeanpuoleinen *survoo* niitä *huuhmaressa* (vrt. kuvaa 13). Valok. Tyyni Vahter.

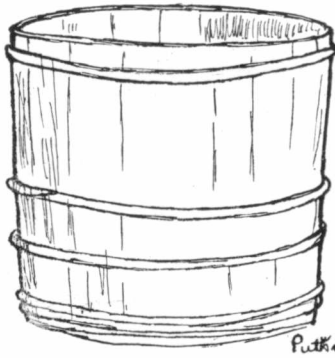
15. Kauluulaudat eli *kadainpoalikat*.

omainen (tavall. yksipuinen) kaukalo, mitä pidetään hierottaessa *loahkaniputšin* päällä. Hieromisen jälkeen vaatteet survotaan huhmaressa (*huumar*), joka on yhdestä puusta koverrettu astia (ks. kuvaa 13). Survonta-aseena on »*korento*» (pitkä seiväs). Vaate pannaan huhmareen, pyykinpesijä pitää toista jalkaansa huhmaren ulkonemalla, ja korennolla hän kääntelee ja survoo vaatetta. Survomisen jälkeen vaatteet keitetään. Tuhasta tehdään *poroa*. Otetaan pätsistä tuhkaa ja se pannaan pussissa veteen kiehumaan. Kun se siinä on jonkin aikaa ollut, otetaan pussi pois. Näin saadussa lipeässä keitetään vaatteet.

Keiton jälkeen vaatteet survotaan uudelleen ja sitten ne »poalikoijjaan» rahin päällä, *poalikalla* (kartulla) lyödään vaatteita. Tämän jälkeen vasta pyykki »huuhotaan ja veännetään». Kun vaatteet ovat melkein kuivia, otetaan ne kaulittaviksi (*kadaijjah*; *kadainpoalikat*; ks. kuvaa 15).

VASTAT JA LUUDAT.

Vastat tehdään mieluummin raudus- (*rauvus*-) kuin hieskoi-vusta. Vastasvarpuja otetaan heinäkuussa, Iivanan päivän aikana — samoihin aikoihin kuin lammaslehtiä. Vastasvarvut katkotaan käsin ja tyven ympäri pannaan *sije*. Talven varalle tehdään tällöin useita pareja. (Esimerkiksi Liusvaaran majatalossa Miša Martiskaisella 400 paria, Iivana Martiskaisella 200 paria). Samalla vas-

16. Puttši.

talla kylvetään useita kertoja, jos kukin vain omansa säilyttää ja paa-nee määräpaikkaan.

Luutia eli varpuvastoja tehdään käytetyistä saunavastoista ja katajista. Riivityistä koivun varvuista tehdään sellaisia, joilla hangataan lattiaa pestessä.

SUURSIIVOUS.

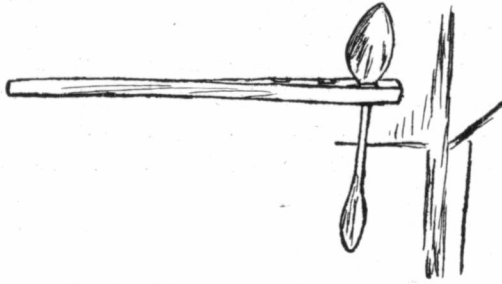
Juhlien edellä toimitetaan siivoaminen eli *kuuraaminen*. Vastalla ensin ravistetaan seinät ja laki, ja lattia lakaistaan.

Laki pestään ensin. Varsiluudalla hangataan, luututaan ja kuivataan. Seinät luututaan (= pestään rätillä ja saippuavedellä) ja kuivataan. Ikkunat pestään rätillä, lasien päälle heitetään vettä ja sitten kuivataan.

17. Käsiastia ja sen alla loahkaniputtši.

Huonekalut, s.o. pöydät (*stola*), rahat, penkit (*lauťša*) ja tuolit luututaan, käsiastia *käzaštie*), suolaloota yms. pestään, *vesiputtši* (keittovesiputsi) ja *loahkani-puttši* (liikavesiastia, mikä pidetään käsiastian alla) siivotaan. *Pättši* valkaistaan liitujauholla pari kertaa vuodessa. *Karniza* ja siinä oleva *lusikkapijin* (kuva 18) sekä hyllyt siistitään ja pestään.

18. Lusikkapidin «pättšin karnizassa».

Lattia kastetaan ja hiekkaa sirotellaan siihen. Luudalla sitten hangataan. Luuta pannaan jalan alle. Kun jalassa on tuohivirsut, hangataan lattiaa virsuilla — jalkapohjalla vain siis. Sillan raosta laastaan vesi lattian alle. Nykyään viedään vesi pois myös *rikkapellillä*, kun sillassa ei ole rakoja. Lattia *huuhotah* vedellä ja kuivataan luutulla (*lattiiviholla*).

PUUASTIOIDEN PESU.

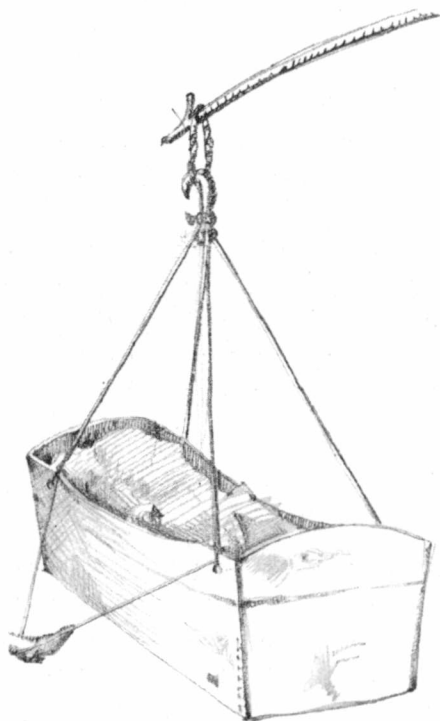
Puuastiaan sirotetaan hiekkaa ja sitten sitä hangataan tav. virsuilla. On myös sitä varten tuohesta tehtyjä pyöreämpiä virsuja. Viholla huuhdotaan ja sitten kuivataan tai ulkona annetaan valua. Puiset maitopadat pestään katajavedellä, jota valmistetaan siten, että katajat pannaan kiehuvaan veteen, ja siinä saavat hautua.

LAPSENHOIDOSTA.

Ennen tapahtui synnytys läävässä, nykyään saunassa. Saunaa lämmitetään lapsen syntymän jälkeen joka päivä, sillä äiti tarvitsee saunaa, ja lapsi viedään mukana sinne.

Lapsesta otetaan pois *sugahat* siten, että rintamaitoon sekoitetaan vehnä jauhoja, hierotaan saunassa sillä sekoituksella lapsen hartioita ja kyliä; päälle pannaan sitten pehmeätä kangasta (*sulkkupaikka*).

Lapsen vaatteet. Lasta pidetään kapalossa. Ei ole mitään kuu- lukua; kukin kapaloitsee lastaan niin kauan kuin hyväksi näkee. Jos lapsi on rauhaton ja nukkuu huonosti, kapaloidaan sitä öisin vuoden vanhaksi asti. Kapaloon kuuluu *riebuloida* neljä kappaletta. Niihin lapsi kääritään ja kapalovyöllä ympäröidään. Yleensä lap- sella ei ole pidetty eikä nykyäänkään pidetä paljon vaatteita.

19. Kätkyt (»kätyt»). — Liusvaara.
M. Lampénin piirros.

Kun äidit *roatah* (ovat työssä), täytyy lapselle antaa päivälli- nen sarvella. *Sarvinänni* tehdään lehmän sarvesta. Se puhdis- tetaan hyvin. Pikkupäähän pannaan nykyään tutti, ennen lam- paannahkaa, mistä villat oli raapittu pois, tai nyljetty lehmännäni (nyljetty nahka). Tavallista lehmänmaitoa lämmitetään vähän ja sitä tipahutetaan sarvinänniin.

Ohrajauhoista keitetään huttua lapselle. Suurimoista ei puu- roa tehdä, ettei vatsa käy »notkieksi».

Sitten kun kapalo oli pois- tettu, oli poikalapsilla paita, tyttölapsilla *rättšinä*. Pojat saivat housut vasta 2—3 vuoden vanhana. Nykyään on tyttölapsilla *plaatjane-* niminen suora mekko. Po- jat saavat housut varhem- min kuin ennen.

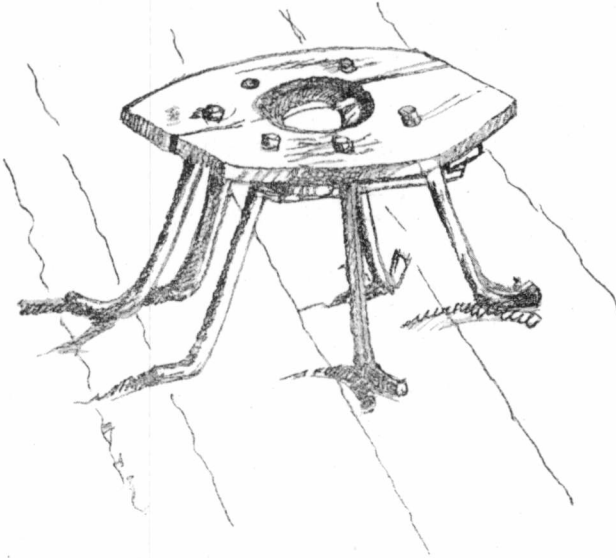
Ruoka. Rintaa annetiin ennen kolme »kallista pyhää» (spoassanpyhää; esim. joulu—äijäpäivä—joulu) eli n. 1 ½ v., laskien ensimmäisestä »suuresta pyhästä», joka syntymää seurasi. Tästä tavallisesta määrääjasta oli sitten poik- keuksia kumpaankin puo- leen. Saattaapa lapsi, jolla on jo kolmas vuosi menosa, syödä vielä äidin rin- ta.

»Purua» annetaan myös. Leipää purraan ja voin kanssa annetaan sitä lapselle. Kun vatsa tulee »notkieksi», pannaan maitoon sokeria. Kun sitä lämmitetään ja annetaan lapselle, niin kyllä vatsa paranee.

Muu hoito. Lapsen makuupaikka on *kätyt* (kätkyt) (kuva 19). Se tehdään tavallisimmin puusta (joskus käytetään pärekoppaa) ja kiinnitetään nuoralla tuvan kattohirren rakoseen asetettuun taipuisaan orteen tai suorastaan kattohirteen. Siinä lasta kiikutetaan (*kiikuttoa, tuuvittoa, budjuttoa*) ja lauletaan.

Esim. Luuli, luuli lasta
Tule surma vastah
lyö kurikal kummaista
sekä likkoa da lasta.

Jos kotona ei ole ketään katsojaa, on lapsi vietävä mukana työmaalle. Kaksi riukua lyödään maahan. Nuorilla sidotaan vaate niiden väliin, ja siinä hutjutetaan. (Nykyään jokseenkin harvinaista, ennen yleistä.) *Kumsat* on päreistä tehty kehä, millä lapsi totutetaan istumaan. Seisomaan lapsi totutetaan *skammissa* (reikätuolissa). Siinä lapsen annetaan ensin olla hyvin vähän aikaa, etteivät jalat väärene, sitten vähitellen pitempään. (Kuva 20.)

20. Skammi (= reikätuoli). — Liusvaara.
M. Lampénin piirros.

Muuta hoitajaa ei lapsella ole kuin *moamo* ja isommat lapset. Jos lapsen äiti kuolee, on *boabo* (isän äiti) lapsen hoitaja, jos hän vain elää ja on voimissaan.

Näillä köyhillä seuduilla pitää lapset usein jo hyvin nuorena panna työhön. Silloin he monesti jäävät pieniksi, »hubaziks», niinkuin sanotaan.

Muistiinpanneet kesäkuussa 1927

Elma Leskinen ja Laina Syrjänen-Kaukoranta.

NAISTEN KÄSITYÖT.¹

LANGAT JA KANKAAT. KIRJONTA, VÄRJÄYS.

*Pellavan ja liinan muokkaaminen, valmistus rihmaksi
ja rihman pesu.*

Nykyään useimmat pitävät enemmän *liinaa*, s.o. hamppua, kuin pellavaa, vaikka pellavaakin viljellään vielä paljon. Toisten mielestä liinassakin on siksi paljon työtä, että pellavan viljely kannattaa paremmin, koska siitä saa parempaa kangasta.²

Pellava, *pelvas*, kylvetään usein perunan *tähemaahan*, »pitää olla alavattava kivetön pelto, ettei päivä polta», siis maahan, jossa on edellisenä vuonna ollut perunaa; maan pitää olla väkevää ja kuohkeaa. Korpiselän Ägläjärvellä poltettiin ennen karjan kulku- paikoilla lepänrisua, sitten maa käännettiin ja siihen kylvettiin pellava. Pellon kolkkiin pannaan kolme vanhaa vastaa, uskotaan sen suojelevan, ettei röntä katko taimia. Pellavaan kasvaa parempi kuitu, jos sipuljetaan siemenen sekaan munankuori; näin tulee kylvös harvempaa. Munankuori voidaan myös panna kokonaisena, silkkisellä nuoralla sidottuna kylvinvakkaan, tai pannaan siemenastian päälle silkinen huivi; näin uskotaan pellavasta tulevan hienoa kuin silkki. Miehet suorittavat tavallisesti kylvön, ja se tapahtuu perunan ja ohran kylvön jälkeen kesäkuun alkupuolella. Joulun aikana jo pannaan merkille, monentenako päivänä joulun jälkeen päivä paistaa; sinä päivänä kesäkuussa sitten pellava kylvetään, satoi tai paistoi. Joko heti tai kolmen päivän perästä, kun on *itozel*, sivellään kylvetty maa luudalla tai haravalla, että tulee oikein tasaista, toiset tasoittavat vielä pölkkyllä, ettei kasva heinää. »Sitte on hänellä vaba valta nousta taimenel».

¹ Tähän kuvaukseen on käytetty myös maisteri *Tyynti Vahterin* tekemiä muistiinpanoja.

² Hampusta tarkemmin ss. 146—148.

Kun pellava on niin pitkää, että tuuli sitä pääsee puistelemaan, se *kytketäh*. Pellava kasvaa paremmin, jos kitkettäessä istutaan sen päällä, siksi »perzeilläh vai ryömitäh».

Heinäkuun alkupuolella pellava kukkii, lyhyt laji aikaisemmin kuin pitkä, jota nykyään yleisesti käytetään. Heinä- ja elokuun vaihteessa pellava *nyitäh* maasta. Se korjataan ennen viljoja. Pellavan kypsyyttä koetetaan halkaisemalla viimeisen haaran varsi. Jos se kokonaan halkeaa, on pellava kypsää, jos katkeaa sivuun, se saa vielä olla maassa. Heti nykimisen jälkeen pellava *riivitäh* eli *ruohkatak ruohkalauvalla*, niin että *tšylkyt* kirpoovat maahan. Se määrä pellavaa, mikä kerrallaan *kobrah* mahtuu, on *pio* eli *pivo*. Pivoja kootaan 5—10 yhteen ja sidotaan »pitäl rugihin ollel»; näin saadaan *roivas* eli *vezivihko* (siis ennen liotusta). Sylkyt kootaan tanterelta, siemenet jätetään seuraavaksi vuodeksi, mutta kuoret survotaan lehmille — nälkävuosina ihmisillekin — sylkkyjauhoiksi.

Liko valmistetaan siten, että koivun vesoja tai havuja pannaan

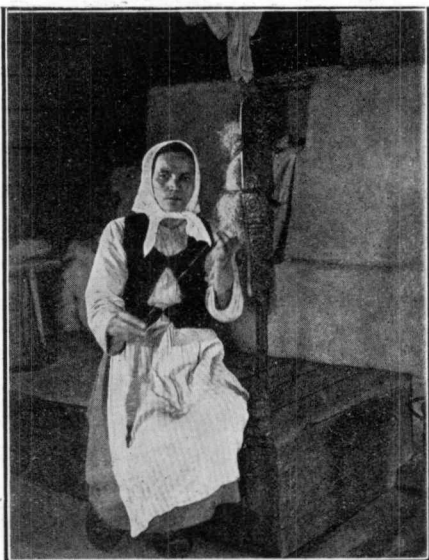
1. Pellavia vidotaan (vas.) ja harjataan. — Liusvaara. Valok. Tyyni Vahter.

järven tai lammen pohjaan, niiden päälle ladotaan *pelvasroivahat*, sitten lyödään lion ympäri seipäitä pystyyn. Lautoja ladotaan pellavien päälle ja niiden päälle vielä kiviä. Pellavia liotetaan n. 12 vuorokautta, »minkä viikkokautta pellava maassa, sen yötä veessä». Liina on valmista poisotettavaksi, jos pivolla vettä vasten iskettäessä luut irtoavat. Pellavat nostetaan pois liosta samalla koivunoksalla, jolla ne pantiinkin. Seuraavana päivänä siteet aukaistaan ja pellavat levitetään maahan, jossa ne saavat olla parisen viikkoa. On hyvä, jos sataa, sillä *vihmavesi* pesee kaiken valkeaksi, sen sijaan halla huonontaa kuitua.

Kuivamasta pellavat kerätään — aina kymmenkunta roivasta yhteen — *kuboroisiksi*, sidotaan nuoralla kiinni ja viedään riiheen tai *pertin pätsille*. Sellaiset, jotka eivät voi loukuttaa kaikkia pellavia yhteen menoon, tuovat ne pirttiin; riihessä sen sijaan tehdään työtä aamusta iltaan, pidetäänpä suuria loukutustalkoitakin. Lukeria Potkonen kertoi, että jos pellava tai liina loukuttaessa tuntuu kovalta, voidaan se viedä koko talveksi lumen alle pehmiämään. Loukutettaessa otetaan pellavapivo käteen, pannaan *loukkimeh* ja lyödään loukun kielellä niin, että isot *päistäret* tippuvat, pienemmät *päistäret* irtautuvat vasta *lipsulla*. Lipsutuksen jälkeen pellavat *vivotah viteimellä*, viteinalasena on kuikannahkaan tai verkkoon käärittynyt vanha vihta tai vanhat lötöt. Vitoessa jäävät *koabiet* eli *ruohtimet*, joista tehdään kaikkein karkeimmat kankaat, kuten *tuulohurstit* sekä *posteli*- eli patjakankaat. Viimeksi pellavat vielä harjataan kahteen kertaan, ensimmäisellä kerralla irtautuvat

hibiätappurat, toisella *paitšek-*

2. Prokkolan emäntä Mari Hattunen kehrää *kuoselil* postelin kudetta istuen kolpitsalla eli karsinlaudalla. — Kuolismaa. Valok. T. Vahter.

set. Nyt ovat jäljellä enää *syvämet*, niistä kehrätään rihmat parhaisiin kankaisiin kuten *proasniekka-koadieih* ja rätsinöiden yläpuoliin.

Useat kehräävät vieläkin kaikki pellava- ja liinarihmat värttinnällä ja kuoselilla, vaikka rukkejakin on jo paljon. Noin 50 vuotta sitten oli rukki vain kahdessa Liusvaaran talossa. Rukin antaa isä usein tyttärelleen »pridoanoiks». Rukin osat: *jallaat*, *emät* (= lauta ja siihen kiinnitetyt osat), *patšahat* (jotka kannattavat

3. Jermei Martiskainen kehrää värttinnällä. — Liusvaara. Valok. K. Vilkuna.

pyörää), *korvazet*, *korvanahkat*, *virvet* eli *nyörit*, jota nimeä myös käytetään, *puolapuut*, *rulla*, *kampi*. Kuozeli (*kuoseli*) tehdään koivun tai kuusen juurakosta, *kuozelkanta*, jolla istutaan, on juurta, *kuozelillaba* eli *-lehvä* on kohtisuorasti juureen liittyvää puunrunkoa. Lavassa on puukolla kaiverrettuja koristeita, *krasaset*, *kuozelpeä* eli kuontalo sidotaan siihen kiinni *kuozelrihmalla*. Kuoselrihma kiinnitetään kuoselin lavassa olevaan reikään pistettyyn *kuozelpuikkoon*. Ruohtimia vain vähän selvitellään eli *vadvottaan* kuoselpääksi, pellavapi-

vosta tehdään kuoselpää huolellisemmin siten, että päästä vedellään kuituja, joita sitten pannaan ohuina kerroksina toistensa päälle. Jo pikku tyttöjä opetetaan kehräämään ja ahkera pitää olla. Fekli Martiskainen kertoi, että kun syksyllä riihi lämpiää, sinne eteiseen kerääntyy tyttöä ja naista, ken *paidšestaa*, ken vitoo, ken harjaa, ja siellä tehdään *paidšesteluista* *kuozelpeät*. Miehetkin usein kehräsivät, kehräävätpä vielä nytkin verkko-lankoja.

Kehrättyä rihma vyyhditään värttinnältä *viiksiimpulle*, tällöin lasketaan tarkoin loimilankojen *poazmat*, 60 lankaa poazmaan ja

10 à 12 pasmaa *viyhtih*. Vyyhdellä rihmat pestään. Ennen pestiin liina- ja pellavalankoja siten, että ne käärittiin vaateen sisään ja se pantiin *putših* (s.o. tiinuun). Putsiin pantiin vettä ja pätsissä kuumennettuja kiviä. Pian vesi tuli »hiilavaks, niin ettei kättä hirtint panna». Nykyisin rihmat keitetään padassa, johon on pantu tuhkapussi. Sitten rihmat pannaan *huhmareh* tai *saavih* ja *petkelellä* survotaan, viedään rantaan, jossa vuorotellen huuhdotaan ja survotaan. Loimirihmat pannaan *riukuloille seinrandah* (= seinän viereen) kuivamaan, kuteet pannaan hangelle valkeneamaan. Kangas valkaistaan hangella, välillä sitä kostutetaan lumella.

Lampaiden keritseminen, villan valmistus langaksi sekä lankain pesu.

Lampaat keritään tavallisesti neljä kertaa vuodessa: »ken lambahan kylläzen pidie, keritšee viis kerdoa», etenkin viime aikoina on ruvettu keritsemään viisi kertaa. Lampaat lasketaan keväällä ulos keritsemättä. Kun ne ovat olleet jonkin aikaa ulkona, keritään — siis juhannuksen alla — *kevättakku*, se on huonohkoa villaa. Viittä viikkoa ennen mikkeliä eli elokuun lopussa keritään *kezävilla*. Se sekä loka—marraskuussa keritty *syyzvilla* eli *kierävilla* on parasta villaa. Helmikuussa keritään *talvitakku* ja viidennen kerran keritään huhtikuussa toinen *talvitakku*. *Keritšemillä* keritään, talvella tuvassa tai navetassa, kesällä ulkona. (Keritsemisestä ja villoista ks. myös s. 190.)

Ensimmäisen kerran keritään karitsa 9—11 viikon vanhana; silloin saadut villat ovat nimeltään *lieminöt* tai *lievinkovillat*. Toisella kerralla saadaan *lieminökannat* eli *sänkivillat*. »Uugilambahalle jätetään sellään kohalle töppynen villaa, ilman vain merkiksi, jotta on tyttö.» Lievinkoja kerittäessä jätetään myös selkään *liementyppy* (Vuottoniemi). Lauantaina ei keritä lampaita.

Villoista kylki- ja selkävillat ovat parhaita, mahanalus- ja jalkavillat ovat huonoja ja ne pannaankin aina yhteen. Ohuita ja kiharoita villoja sanotaan *saksikkovilloiksi*, suorat ja karkeat villat ovat *suomalaisvilloja*. Jos on paljon lampaita, tehdään huonomista villoista täkkilankoja, jos villoja saadaan vain vähän, keh-

rätään ne parsinlangoiksi. Keritessä erotetaan mustat ja valkeat villat, harmaata lankaa haluttaessa sekoitetaan villat kartatessa.

Vain vanhemmat kertojat muistavat joitakin tietoja karttousesta, kukaan ei kuitenkaan ollut sellaista nähnyt. Esim. vuotoniemeläinen Oudi Maksimainen (80—90 v.) kertoi miten »Venäjällä», s.o. Veskelyksen ja Säämäjärven pitäjissä pehmitettiin villoja n. 60 v. sitten. Liisteentapainen oli seinää vasten viistossa ja villat niitten päällä, jonkinlaisella pykäläpuulla nykäistiin langasta, joka pieksätti villat pehmeiksi. Lanka oli naulassa, toinen pää kädessä. »Sanottih, jotta villat savitah». *Savitsemisjänne* tehtiin lampaan suolesta, se oli kahdessa tapissa kiinni. Joskus iskettiin koko kädellä, joskus vain sormin. Savitsija käveli kyliä myöten kuin virkamies. Semoin emäntä kertoi miehensä veljen olleen Suojärvellä kotiväynä ja tämä oli siellä nähnyt »kuin nuorazel villoi segotettih», ja tällöin sanottiin: »Miikkula, kuukkula, anna miul villazed, mie annan siul rukkazed» tai »Pyhä Miikkula kormelitsa, savitse mun villojain». Savitseminen oli miesten työtä.

Kun villat kartataan ensimmäiseen kertaan, tehdään *lavoja* eli pannaan *labohille* eli *lappoolen*, s.o. villoja kartataan vain vähän ja ne tehdään litteiksi levyiksi. Siitä ne näpillä *vadvotah*, heitetään lattialle ja siinä kepitetään, sitten kartataan *lebehille* eli *leppeillen*. Liisa Lyhykäinen, luterilaisuskoinen, ei ole nähnyt kepitämistä: »jos nuo venäläiset (s.o. kreikanuskaiset) mitä tehnevät». »Lebeheltä» villat kehrätään, nykyisin rukilla, ennen kuoselilta värttinällä, mutta Liisa Lyhykäinen sanoi: »eipä Suomen väki (s.o. luterilaiset) oo värttinällä ketrännyt». Eivät monet kreikanuskaisetkaan sitä enää tee: »ka kui rugil opastuimma». Värttinällä kehrätessä tehdään kuoselpää seuraavaan tapaan: Villat kartataan »labohille», jotka asetetaan päällekkäin ja kääritään rullaksi, jota vanutetaan käsin pöydällä edestakaisin (kuten vehnästä leivottaessa). Jos kuoselpää on suuri, pannaan se vielä turkinhihaan ja siinä vanutetaan. Värttinältä tai rukinrullalta lanka vyyhditään vyyhdinpuulle.

Lanka pestään vasta valmiina vyyhtinä. Vyyhtiä liekutellaan kolmessa kuumassa vedessä, ei kovin kiehuva; lampaan hiki ei lähde kylmässä vedessä. Sitten vyyhdet puserretaan käsissä hyvin kuiviksi, virutellaan (s.o. venytellään) ja pannaan pihalle seinärakoon asetettuun korentoon kuivamaan.

Lankojen kertaaminen.

Piusta, ompelurihma, joka pannaan *nieglan silmäh*, kerrataan *rosalla*, s.o. poskella. Tutkaimista tai muista rihmoista kerrataan poskella ensin 2 lankaa rinnan, sitten lasketaan nelin kerroin. Piustaa punotaan myös polvella.

4. Fekli Martiskainen kertaa lankaa kerdainvärttinällä. — Liusvaara. Valok. T. Vahter.

Virbi, rukinnyöri, tehdään siten, että virventekijä punoo useita lankoja rinnan näpissä, sitten panee virven päähän sian *sugahan* (s.o. harjaksen). Virventeko on miesten työtä.

Kerdainvärttinällä kertaavat naiset loimilankoja, miehet verkkorihmoja. Kertainvärttinä on kehrävärttinää suurempi ja painavampi, niinpä sen kehrä, *ketšo* on aina kivistä. Kehrävärttinät pannaan pystyyn *kerdainkodah*, ja lanka juoksee katto-

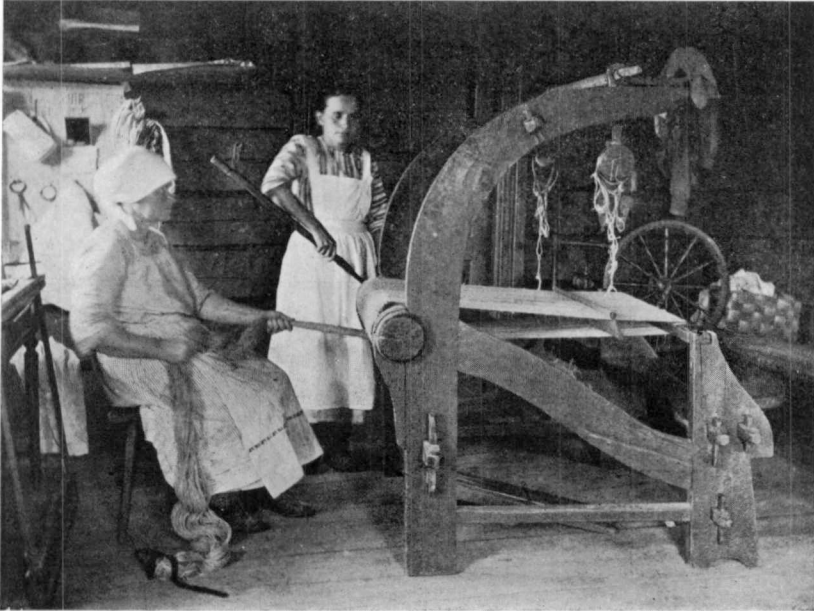
orressa olevan kokkasen kautta. Valmiiksi kerrattu langan osa kääritään sitten varttinän ympäri pitämällä tätä poikittaisessa asennossa. Rihmaa voidaan kerrata myöskin kerältä, jolloin esim. kaksi ohutta rihmaa on keritty rinnan ja kerä kastettu. Varttinä *tšuihkatah* pyörimään lattiällä oikean käden varassa ja kiertynyt lanka kääritään vasemman käden peukalon ja kämmenen ympäri vuorotellen toisen ylä- ja toisen alapuolelta ja siitä sitten kääritään oikeassa kädessä olevalle varttinälle tätä pyörittäen.

Kankaan luominen.

Kun loimilankaa vyyhditään *viiksimpuille*, erotetaan sormin *poazmat*, jotka kukin köytetään langalla puuhun, 60 lankaa pasmaan ja 10 à 12 pasmaa *vyyhtih*. Vyyhdiltä lanka keritään *tuurikoille* eli *kehille*. Tuurikka pannaan penkillä oleviin *korvakoihin* — jalustalla olevat matalahkot pystypuut, joiden yläpäässä on reikä tuurikan akselia varten — vyyhti asetetaan *kerinlauoille*, ja niiltä lanka juoksee tuurikalle sitä pyöritettäessä. Kaksiniitinen kangas keritään kahdelle kehälle, neliniitinen usein neljälle kehälle. *Luontapuut* ovat matalahkot, joten penkissä on reikä luontapuiden akselia varten, *tiuhta* tehdään loimien molempiin päihin puissa sitä varten olevan kahden puunaulan ympäri.

Seinällä luominen oli tavallista vielä muutama vuosikymmen sitten, vielä nytkin lyhyet kankaat voidaan luoda seinälle. Seinässä oli *luontanaglat* niin korkealla, että juuri ylettyi kuljetta-
maan langan ympäri. Alempana oli toiset naulat, joten tiuhta saatiin molempiin päihin. — Luomapuilta kangas otetaan palmikolle eli *pletille*.

Kangasta luodessa pannaan pasmalankaa oven ripaan, jos emäntä on *kuormillissa*, *mahan kera*. Jos silloin ovesta astuu ensimmäiseksi mies, syntyy poikalapsi, jos nainen, syntyy tyttö-lapsi. Jos tiuhtaukseen tulee virhe, sanotaan, että luo *harakan koadiet*. Kun kutoja kangasta kutoessaan erehtyy suksissa, niin että polkee väärän tiuhtauksen, tulee kankaaseen *hiiren hammas*. Jos loimi katkeaa eikä tottumaton kutoja huomaa sitä ajoissa korjata, nousee 2 loimirihmaa rinnakkain; tällainen virhe on *laba*; sanotaankin: »laba lapsen kankahas».

5. Eudokia Hattunen ja Mari Ratkonen panevat kangasta puihin. — Kuolismaa. Valok. T. Vahter.

Kankaan *keärimisessä* (puihinpanossa) tarvitaan kaksi henkeä, toinen on *pletinpitäjä* ja toinen *puomoaja* kiertää *kolodaa*, tukkia. Käärimisen ajaksi loimet on tasoiteltu *puomupirdah*. Jotta tiuhta ei sotkeutuisi niisimisen aikana, pannaan *tiuhtalastazed*. Niisiin pujotellaan loimet *näbillä*, mutta »pirdah kangas otetah kokkazella». Lopuksi loimien päät solmitaan *pitozimeh* ja kutominen voidaan aloittaa. Kun joku vieras saapuu silloin kun kangasta luodaan tai se on alussa, sanotaan hänellä olevan vielä pitkälti ikää, ja taas jos kangas on loppumassa vieraan saapuessa, sanotaan hänellä olevan lyhyelti ikää jäljellä.

Kangaspuiden nykyinen nimi on *štuavat*, *kangashavot* on vanhempi nimitys. *Välipuu* ylhäällä yhdistää sivupuut toisiinsa, valmis kangas kulkee edessä olevan *rindapuun* ympäri, *syryjä* on tukki, jolle valmis kangas kääriytyy, ja *koloda* on tukki, jonka ympäri loimet kääritään. *Korennolla* eli *kangaskepillä* käännetään *kolodaa*. *Pirta* asetetaan *pirranpäällisiin*. *Sukset* eli polku-

set kiinnitetään *suksempiendäpuuhun* eli *sukspuuhun*. *Niis-tšurtsut* eli *orhuzet* tarkoittavat niittenpyöriä, joiden varassa *niizvartizet* ja edelleen *niiet* riippuvat. *Pännär* pitää kankaan suorassa; ennen, kun kudottiin vain kapeita kankaita, ei pännäriä käytetty lainkaan. *Sukkulasessa* on *sukkulazempuikko*, mihin *keämi* pannaan.

Erilaisia kankaita, tamppaus.

Paitsi tavallista kaksi- ja neliniitistä eli *kolmvardista* kudotaan myös *kahatoimikasta*, joka saadaan aikaan edestakaisin niisimäl-lä. *Piikkua* eli *yksvardista* kudottaessa pannaan yksi rihma piin rakoon, kuteet ovat *koabiasta*, loimet *ruohtimista*. Tällaisista karkeammista aineista kudotaan myös *prostinaista* eli *puolpiistä*, jonka nimityksen kangas saa silloin kun pirran piin rakoihin pannaan joka toiseen yksi, joka toiseen kaksi rihmaa. *Labazit-taiseksi* sanotaan kangasta, jossa aina kaksi rinnakkaista loimi-lankaa on pujotettu samalla niisivarvalla oleviin rinnakkaisiin niisisilmukoihin; pirtaankin loimet pujotetaan siten, että joka toiseen piinrakoon tulee kaksi lankaa, joka toisen jäädessä tyh-jäksi. Vaipat eli *odjoalat* kudottiin tällä tavalla. Samaan tapaan menetellään *täkittäinkin* kutoessa, siinä vain kahden loimirihman asemesta on kolme, ja pirran kuhunkin pirranrakoon pujotetaan yksi loimirihma, *täysinäiseksi* sanotaan taas, jos kussakin pirran-raossa on 2 loimirihmaa.

Kankaat olivat ennen hyvin kapeita, 35—40 cm leveitä, eten-kin käsipaikkakankaat. Joillakuilla on ollut pöytäliinojakin, *stolapaikkoja*, esim. Fekli Martiskaisella; ne oli kudottu neliniit-tiseksi, mutta polkeminen oli muutettu päinvastaiseksi aina 18:n langan jälkeen, joten oli saatu syntymään raidallista kangasta. *Kletšattah*-kudonnassa neliniitiseksi asetettu kangas pujotettiin niisiin edestakaisin sekä myös poljettiin edestakaisin 4:llä suksella, että tuli tavallista silmälistä kangasta, mutta sitä tehtiin myös siten, että poljettiin vain kahdella suksella ja kutojalla oli apu-lainen, joka nosteli niisien takapuolella olevilla kolmella lastasella loimia; kankaan nimi oli *vidjakas*.

Kun sekä kuteet että loimet ovat pellavaiset, on kangas »aito-jaan pellavahist kangast». *Piikkokangahassa* sen sijaan kuteet

ovat *koabiesta* ja loimet *ruohtimista*. Piikkokankaasta tehdään esim. *postelin-* eli patjanpäällisiä, sisään pannaan olkia, heinää tai sulkasia. *Sulgapostelit* annettiin ennen tyttärille *pridoanoiks* (myötäjäisiksi). Pieluksenpäällinen on jo kauan ollut ostokangasta, punaista *kumakkaa*, *tiikkaa* tai *tyykiä*.

Villalangoista on kudottu vaippoja eli *odjoaloja*, esim. Kuolis-

6. Saran vanutusta. — Liusvaara. Valok. K. Vilkuna.

maan Prokkolassa oli sini- ja mustaruutuinen, ruudut noin kolmen sormen levyisiä, ruutujen välissä oli vielä valkoinen juova. Tällainen villaodjoala kudottiin toimikkaaksi, eikä sitä vanutettu, aina olla morsiamella, lisäksi *ribuodjoala* sekä topattu takki. Ribuodjoala on kudottu tavallisen kaksiniitisen räsymaton tapaan, se on sitten ommeltu 2- tai 3-levyiseksi. Vasta aivan äskettäin on alettu kutoa mattoja, joissa on *töppyjä*, erivärisistä kankaista leikattuja suikaleita kiinnitettyinä ryijynnukan tapaan. Reen perässä pidettävässä odjoalassa on kerratusta rihmasta loimi, ja se on kudottu karvalangoilla lapasittain, nykyään nuoret sanovat niitä *ruanuksi*.

Sarka kudotaan neliniitiseksi. Ennen se vanutettiin puulaatikossa, joka oli kankaan levyinen ja niin pitkä, että kaksi mahtui vastakkain istumaan. Sarka kastettiin saippuavedessä ja pantiin *lappoilleh* istujien väliin, ja nämä sotkivat sitä jaloillaan. Päiväkausi, väliin toistakin sotkettiin, sitten sarka naulattiin molemmista päistään *hepoloih*, jotka vedettiin toisistaan kauas, jotta sarka jäi kireälle, puita pantiin vielä painoksi. Kun sarka oli kuivaa, se silitettiin raudoilla. Putšissa saattoi yksikin henkilö polkemalla vanuttaa saran. Oli myös erikoisia pykälikkääitä saranvanutus-pöytiä, joiden päällä *kaulupoalikalla vanutettih*. Nykyään ei enää vanuteta sarkaa kotona, tamppiin viedään nyt, »ennen itse potkittih» (kuva 6).

Nauhantekoa, neulomista, ompelukirjontaa.

Lautavyötä, *latikkavyötä* on ennen tehty, nyt sitä tuskin enää vanhemmatkaan muistavat. Sitä tehdessä on ollut 4, 8 tai 12 neliömäistä pientä lautaa, joiden kulmissa oleviin reikiin loimilangat pujotettiin, lautoja käännessä saatiin tiuhtaus vaihtelevaan. Kuoselirihmoiksi esim. kudottiin laudoilla kapeata *hiirettyvyötä*. Sormin on tehty seinällä *seinävyötä* eli *verkkovyötä*. Matjoi Solehmainen, joka oli kuollut edellisenä talvena (v. 1926), oli etenkin nuorena ollut taitava tekemään seinävyötä ja kaikenlaista muutakin käsityötä. »Ylen oli nerokas kirjuttamah», s.o. tekemään koruompelua. Hänen äitinsä oli ollut kotoisin Korpiselän Ägläjärveltä ja sieltä tuonut käsityötaidon.

Jonkin verran on kudottu nauhaa *mykkäpirralla*, jolloin loimia nostettiin *kuvontalastazella* yksinkertaisten kuvien aikaansaamiseksi. Nauhoja tarvittiin kuoselirihmoiksi, joilla sidottiin kuoselpää, sukkanauhoiksi yms. Turkinvyö, *kušakko*, tehtiin useimmiten tikuttamalla, muisteltiin vain, että Matjoi oli tehnyt seinällä *näppilöil* kušakoita. Kušakko oli monen kyynärän pituinen, värikäs, ja päihin solmittiin lankoja *korestiks*.

Alazed ovat *kinnasnieglalla nieglotud* käsineet. Työ aletaan alasen *nokasta*, peukalo *kolkkazesta*. *Tikuttamalla*, siis sukkapui-koilla tehdyt käsineet ovat *lapikkahad* eli *lapased*. Sukkien varret, joissa usein oli *nelikkosie* ja *pyötsyräsie* kirjoja, tikutettiin nilk-

koihin asti, mihin sitten tartutettiin kinnasneulalla neulottu terä, joka oli tavallisesti kannaton, joten sukkia sai pitää miten päin halusi, jopa kärjestä päin lyhentääkin, jos kantapään kohta kovin kului.

Ompelukirjonta.

Vuottoniemellä ja Kuolismaassa ei kukaan osannut *kirjuttua*, Liusvaarassa oli vielä äskettäin joku vanha vaimo kirjuttanut *käzpaikkoja* (pyyhinliinoja). *Kirjopeä käzpaikkoi* oli tosin melkein joka talossa, mutta ne olivat tavallisesti etelämpää tulleiden miniöiden myötäjäisiksi tuomia. *Meälitšäkin* oli monella vielä tallella. Kirjuttaessa pingoitettiin kangas määlitsälle ja siinä pisteltiin *kuviot* joko *pistekirjutuksella*, jolloin molemmat puolet tulivat samanlaiset, tai *tamburakirjutuksella* (ketjupistoin). — Käsipaikkoja ja rätsinöitä koristetaan joskus *sväzminällä*, s.o. kapealla reikäompeleella, jolloin vedetään 2 kudelankaa pois ja loimia yhteenliittämällä tehdään reiät eli *loukkozed*.

Värjäys (painanda).

Kestävää ja kaunista *siniväriä* saatiin, kun pantiin lasten virtsaa ja sinikiveä kannelliseen astiaan ja annettiin sen hapantua uunilla useita päiviä. Näin saadussa värivedessä värjättiin, *painettih* lankoja siten, että niiden annettiin olla vedessä kolme vuorokautta, jonka jälkeen ne kuivattiin ja taas pantiin veteen kolmeksi vuorokaudeksi. Sen jälkeen langat pestiin hyvin kylmässä vedessä ja lopuksi savustettiin katajansavulla, jotta paha haju saatiin häviämään. Sinistä värjättiin myös ostetulla *sinenpuulla*, sandalo-puulla. Punaista eli *ruunista* saatiin lepän kuorilla, leppiä *nilotetah*. *Hepokellalla* eli *keltaheinällä* saatiin hyvää keltaista väriä. Niitä kerättiin, kuivattiin ja survottiin jauhoiksi, keitettiin vähän aikaa ja sitten pantiin sekaan värjättävät langat. Väri tarttuu paremmin liinaiseen kuin villaiseen. Hepokellan kanssa käytettiin usein *kuusen noavaa*, mutta molempia käytettiin yksinäänkin. — Kun talven seisseistä sipuleista otetaan keväällä kuivat kuoret ja ne keitetään suolavedessä, saadaan keltaista. Keltaista

saadaan myös koivun *pihkalehtiä* keittämällä. *Kangasparkillä* (sianpuolukka) värjätään keltaiseksi tai ruskehtavaksi. Kivimataralla (kivisammal) tuli kellertävää. Kangasparkki kuivataan, murennellaan, pannaan pataan ja päälle joko kylmää tai lämmintä vettä. Keitetään tunnin verran suolatussa vedessä, sekaan voi vielä panna koivun tai muun puun lehtiä. Tummempaa väriä haluttaessa pannaan sekaan myös *horsmaa*. Horsma on otettava keväällä ja kuivattava. Kuusen ja männyn kävyillä värjättiin myös kellertävää. *Suolaheinillä* saatiin pysyvä vihreä väri, ne kerättiin ennenkuin »rivut oli noussu päähän»; tätä väriä saatiin myös *väriksen varbuloilla* (= lieko?).

Kalanpyydyksiä värjättiin saunassa, esim. rysiä tahkoveteen sekoitetuilla lepän kuorilla. Verkko vain kastettiin lämpimään veteen, sitten sitä vedeltiin saunan mustiin seiniin, ja väri kestää ilmosen iän.

PUVUT.

Tukkalaitteet ja päähineet.

Tytöt kasvattivat joskus suolavedellä tukkaansa, voiteena käytettiin tuimaa voita, s.o. suolatonta. Nuorella työllä oli keskellä päätä *djagaus*, niskassa *kassa* ja siinä monenvärisiä *lentotškoja*. Vaimon tukka palmikoitiin kahdelle palmikolle, päät kiinnitettiin *kassanuorazilla*, jotka solmittiin yhteen ja palmikot käärittiin pään ympäri. Naidun naisen päähine oli kreikkalaiskatolisilla *tšäptšä*, pyöreä, pienehkö päähine, jonka niskapuolelta tulevat nauhat kiidottiin pään ympäri. Siinä oli pellavakankainen alusvaate, *kätsä*, jotta *tšäptšä* nousisi korkeammalle. Luterilaiset käyttivät *neittinimistä*, mustaa, helmin koristettua päähinettä. Talvella pantiin päähän *villapaikka*, tumma villahuivi. Oli pellavaisiakin paikkoja, niiden yhteen kulmaan oli kirjutettu kumakkalangalla *lehtykirjazia*. Morsiamen pää peitettiin suurella, villaisella ostopaikalla.

Naisen puku.

Paita, *rätšinä*, oli entiseen aikaan verrattain suuritöinen. Se oli kaksijaksoinen, alapuoli, *emusta*, usein piikkoa, yläpuoli hie-

nompaa kangasta. *Pyhärätšinässä* oli helmat *kirjutuksissa*¹, hihat, *hiemoat*, olivat joko pitkät tai vain kyynärpäihin ulottuvat, jolloin niissä oli *uborkat* (rimsut). Edestä ja takaa paita *rupitettih*, päälle poimuteltiin kapea *kaglus*, *kainalotilgud* ja *hardietilgud* olivat värilliset ja keskenään eriväriset. *Rupit* (poimut) ja *morfat* (rimsut) olivat parhaat koristeet, oikein hieno oli *morfahiemoa kiseirätšinä* (rimsuhihainen sertinkipaita). Lyhyiden hihojen

7—8. Lugeria Martiskainen, 81 v. vanha, *tšäptšä* päässä ja *proimikas siitša* yllä. — Liusvaara. Valok. K. Vilkuna.

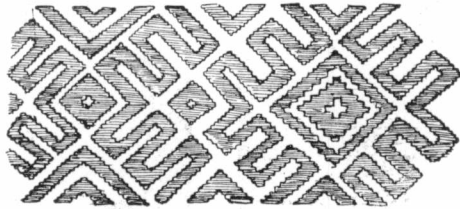
koristuksena käytettiin myös *hambahallista* reunanauhaa (bolškoihiemoat). Rätšinää käytettiin kreikanuskoisten keskuudessa. Luterilainen Liisa Lyhykäinen kuvasi paljon vaatimattomamman *paijan*: *alasiks* sanottiin sen piikosta tehtyä alaosaa ja helma päär-

¹ Ks. *Tyyne Vahterin* kirjoitusta »Ihmisenkuvia Karjalan ja Inkerin kirjonnassa». Kalevalaseuran vuosikirja 18 (1938), ss. 242—257.

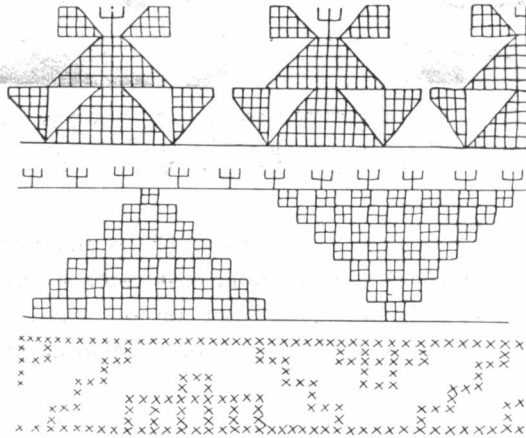
mättiin käsin. Ylisissä oli *kylet* suorat, hupipilot ommeltiin yhteen *ylenluuen*, eteen halkaistiin lyhyt *sepalus*, joka päärmättiin, samoin kaulanreikä ja hihansuut.

Alushametta, *alusjupkaa* varten talveksi kudottiin kangasta villalangoin liinaloimiin. Kangas oli poikkijuovaista ja verrattain kapeaa, niin että hameeseen tuli 4—5 *terää* (kaistaa). Kesällä käytettiin *ribujupkaa*, pellavan tai liinan rohtimisiin loimiin räsykutein kudotusta kankaasta valmistettua hametta.

Olkahame, *siitša*, oli useimmiten ostokankaasta. Hameessa oli 4—6 *terää*, *morfhelmasiitšassa* oli helma yläosaa huomattavasti leveämpi. Terät sijoitettiin hameen takapuolelle niin, että taakse tuli paljon enemmän poimuja kuin eteen. Helmat koristettiin usein kahdella tai kolmella villanauhalla, *objelkalla*, hame oli silloin *objelkkahelma*. *Proimad*, olkaimet, olivat reunustetut värillisellä ostonauhalla, *proimien* yhtymäkohdassa takana oli pieni, kolmiomainen *hardietilkku*.

9. Poimimalla koristettu käsipaikan pää.

10. Rätsinän helmoja.

Kesäisin ei käytetty mitään puseroa, rätsinän yläosa kelpasi kyllä siksi. Talvisaikaan vedettiin »siitsän» päälle *kouhta*, kotikutoisesta villakankaasta tai ostokankaasta tehty pusero tahi *kazatška*, kouhtaa vähän pitempi ja takaa poimuteltu röijy. Arkioiloissa oli usein vain *hiemoanikad*, takaa pitkälti aukinainen, liinakankainen pusero.

Esiliina, *peretnikka* oli keveä ja värikäs. Helmassa oli usein poimutukset, morfat ja vyötärön ympäri solmittiin pitkät *len-totškat*.

Jalkineina käytettiin nahkaisia *soappaita*, saappaita lyhyemmät olivat *puolikkahat*. *Bazmakkaat* olivat varrettomat, nauhoitettavat kengät, niissä oli *širkkareijät* ja *nuorazed*. Tuohijalkineita olivat *luapotti*, meikäläisen virsun näköinen, *virsu*, viidestä sarkatuohesta tehty sekä *löttö*, kolmesta sarkatuohesta tehty, reunaton, pauloilla kiinnitettävä.

Koruja oli monenlaisia. Oli hopeisia *sormuksia*, ne pidettiin tavallisesti oikeassa kädessä. Tytöillä oli kirjavia *helmilöitä*, usein oli monta helminauhaa kerrallaan. Korvissa oli *selgased* — pienet tai *tšergat*, suuret korvarenkaat. Irina Arhipoff kuitenkin sanoi, ettei hänen nuoruudessaan vielä sellaisia käytetty.

Miehen puku.

Miesten tukka oli niskasta tasattu, parta sai nuorillakin kasvaa, vain ylähuulesta lyhennettiin, ettei lusikan eteen tullut. — Talvipäähine oli *šopakka*, lampaannahkalakki. Kesätoissä, huhtia raadettaessa ja heinässä pidettiin *kukkelia*, muulloin kotitekoista huopahattua, *sleäppää* tai ostettua lippalakkia *furaškaa*.

Paita tarkoittaa palttinapaitaa, *soba* liinaista eli hamppupaitaa. *Sebalus* oli edessä joko keskellä tai — harvemmin — sivussa, jolloin paita oli *veärärindapaita*; sepalus kiinnitettiin reikäin läpi kulkevilla nauhoilla, *tarikoilla*, jotka oli tehty itsekehrätystä rihmasta. Punaisia kumakkapaitoja alettiin pitää sen jälkeen kuin niitä kerran oli nähty Porajärven praasnikoilla. Puhemiehellä piti olla kumakkapaita.

Alushousut, *koadiet* eli *puksut* tehtiin pellavakankaasta, *soba* oli niiden päällä. Talvella oli sarkaiset päällyshousut, *stanit*, vyö-

täröllä *remeni*, joka kiinnitettiin *lapalla*. Nuttukin, *podjohka* oli talvella sarkainen, arkioloissa pidettiin pitkähelmaista puseron-tapaista *pintšakkoa*, joka oli tehty *ribukangaast*. Vuoriton päällystakki, *kauhtana* oli sarkainen, se ulottui polviin saakka. Lampaan-nahkaturkki, *subka*, kiinnitettiin *kušakolla*, joka käärittiin kaulan ympäri, pantiin sitten rinnan yli ristiin ja solmittiin taakse vyötärölle.

Nahkajalkineita olivat *soappoat* sekä *tšupit*. Vielä viime aikoi-nakin on tehty huopajalkineita, *koatantšoja*. Villat kartattiin »labohille», ne käärittiin puisen kuvan ympäri ja tätä sitten han-gattiin aina välillä vedellä valaen, jotta paremmin vanui. Tuohi-jalkineet olivat samat kuin naisilla.

Talvikäsineitä olivat nahkaiset *kintahad*, niiden sisällä pidet-tävät villaiset, neulotut alaset sekä tikuilla neulotut lapaset, *lapikkahat*.

Lasten puvusta.

Vastasyntyneelle pantiin ensimmäisen kylvyn jälkeen *harak-kapaita* eli *harakkasobane* ylle ja *rist kaglah*. Tämä paita oli vain liinakankaan palanen, johon oli leikattu *peäntila*. Se oli lapsen yllä kolme vuorokautta, sitten se kiedottiin sellaisen vastan ympäri, jolla oli kolme kertaa lasta kylvetetty, ja pantiin ulos hajoa-maan. Sitten puettiin tavallinen edestä auki oleva paita, poika-lapselle paita, tytölle rätšinä.

Lasta pidettiin kapalossa vuoden vanhaksi. Kun ensimmäinen hammas puhkesi, pantiin vyötärölle vyö, jolla myöhemmin koho-tettiin sovan, tytöillä *ploadan* (koltun) helmoja, etteivät ne likaan-tuisi. 4—5-vuotiaana poika sai housut.

Iina Itkonen.

MIESTEN TEKNIKKAA.

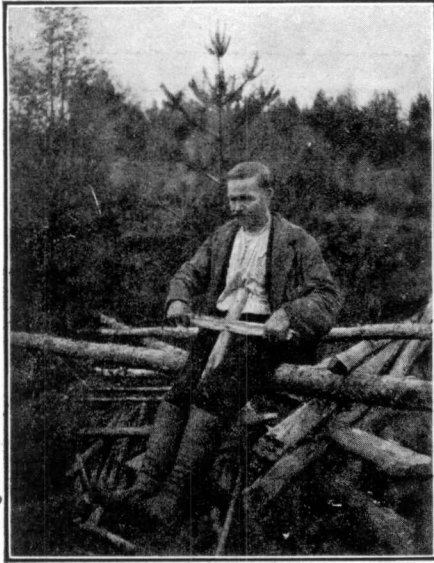
TULEN TEKO JA SEN TEKNILLINEN KÄYTTÖ.

Alkeellisesta kitkatulen teosta on käymissäni kylissä säilynyt varsin vähän tietoja. Vain harvat tunsivat menetelmää edes nimeltä, ja useimmilla kitkatuli oli asiallisesti sekaantunut myöhäisempään tuluksilla aikaansaatuun. Varsinaisesti sain vain yhden tiedon kyseessäolevasta asiasta, nim. vuottoniemeläiseltä Heikki Kortilaiselta. Tiedon luotettavuutta vähentää se, etten ole voinut sitä tarkistaa toisten kielenoppaitteni avulla, ja toisaalta se, että mainittua Heikki Kortia pitäjäläiset yleensä pitävät heikkomielisenä.

Tästä taidosta, jonka Korti kertoi oppineensa metsästysretkillä isältään, sain seuraavat tiedot:

Tarvittavat *kartikat* (s.o. *aluspuu* ja *hankuupu*) on paras veistää kelon kannosta tai vereksenkin puun tervaisista petkelyksistä. Aluspuu ei vaadi enempää valmistelua, mutta hankuupuuhun on vielä vuoltava neljä sälöä parittain, hankuupuun keski­välin kahden puolen ja sellaiselle keskinäiselle etäisyydelle, että aluspuu hangatessa parahiksi mahtuu kulkemaan niiden välissä. Sälöjen koholla olevat päät suuntautuvat keskikohtaan päin, ja tarkoitus on, että tulen alkaessa kyteä hankuupinnalla mainittujen sälöjen kohopäät ensinnä syttyisivät ilmiliekkiin. Keloiseen hankuupuuhun voi sälöt yhtä hyvin vuolla sydänpuun kuin pinnankin puolelle, mutta vereksessä puussa on pintapuoli soveliaim, koska se on sydänpuuta pihkaisempi. Varalta on tulentekijällä tuolta ja pihkaisia lastuja lisäsytykkeiksi.

Hangatessaan nojaa tulentekijä oikealla polvellaan maahan, aluspuuta hän painaa rinnallaan maata vasten ja voimakkain, nopein vedoin kihnuttaa molemmin käsin hankuupuuta aluspuuta

1. Heikki Korti kitkatulen teossa.

vasten. Kun hankauskohdalle muodostuva terva rupeaa kihisemään, syttyy se pian ilmiliikkiin.

Kitkatulella mainitsi kieltenoppaani olleen vielä tulustenkin aikana sellaisen arvon, että sillä sytytettiin ja ylläpidettiin liedessä eli *hiilessä* palava tuli.

Vaikkakin tuluksia yleisesti tiedettiin ennen vanhaan käytetyn, olivat yksityiskohtaiset tiedot niistä suureksi osaksi häipyneet. Tiedettiin kuitenkin sekä tulusrautaa, piitä että rikkikuppia kan-

netun nahkaisessa kukkarossa vyöllä. Rikkikuppi oli vanhan kymmenpennisen kokoinen ja *patero* (kovero), joten siinä rikkijauho hyvin pysyi. Kettinki, joka kiinnittyi rikkikupin yhteen laitaan, oli usein *kolmisarvinen*.

Tarvittavan *taglan* valmistamisesta kertoi Heikki Korti seuraavaa: Sopivin raaka-aine on vanha koivun kääpä, jonka pinta jo on kovettunut. Siitä vuollaan kova pintakerros pois ja samoin sienimäinen sydänosa. Toiset tämän jälkeen keittävät kääpää vedessä, jotta se paremmin pehmenisi. Heikki taas panee valmiiksi vuolemansa käävän uuniin kuivumaan. Lopuksi hierotaan kääpää voimakkaasti polven ja kämmenen välissä. Kun se on kylliksi pehmentynyt, se on valmista käytettäväksi. Tulta isketäessä asetettiin taula ja pii vasempaan käteen. Oikeassa kädessä olevalla raudalla iskettiin. Kytevä taula pistettiin rikkikuppiin, josta tuli tartutettiin käsillä pidettyihin sytykkeisiin.

Tulen käyttö. Ainakin yhden tapaamani esineen luulen osoittavan, että tulta vielä verraten myöhään on käytetty hyväksi puuta koverrettaessa. Esine on Kuolismaassa asuvan Aleksi Hattusen omistama yhdestä puusta tehty *huuhmar*, jonka sisustassa

vieläkin on tavattavissa jälkiä tulen vaikutuksesta. Samaan käytettyyn menetelmään viittasi isäntäväen muistitietokin.

Varsin tärkeä on tulen apu reen jalaksia, vempelitä, suksia yms. painettaessa. Luokin painamiseen tarvittavan *luokinpainimen* olen tavannut melkein jokaisen talon seinältä. Jokaisessa talossa niinkään on *jalaksenpainin*.

Ennen kuin puu pannaan painoon, on sitä *haudottava* tuvan uunissa. Luokkipuu on kerrallaan kauttaaltaan haudottava, mutta jalaksesta tarvitsee hautoa vain taivutettava kohta ympäristöineen. Puu on valmiiksi hautunut, kun vesi sen pinnalla alkaa kihistä ja kiehua ja kun puu painellessa tuntuu pehmeältä. Hautominen kestää riittävän lämpimässä leivinuunissa n. 5—6 tuntia.

Hautomisen jälkeen on puu asetettava painumaan. Jykeitä luokkipuita painoon taivutettaessa käytettiin Kuolismaan Jakunvaarassa apuna kahta väännettävää *veneähevvorokkie*. *Paininnuora* kulkee luokin taivutus päästä vorokin riukuun, jota *kabulalla* kierretään. Kun taivutettaessa toinen vorokki lakkaa vaikuttamasta paininnuoran ja taivutettavan puun ulkopään tullessa samansuuntaiseksi, jatketaan työtä toisella, vastakkaiselle puolelle paininta asetetulla vorokilla. Kun puu on paikoilleen painettu, lyödään yläpuolelle tulevat naulat paikoilleen, ja luokin ulkopää pidetään jännittyneenä nurkkahirren ympäri kierretyllä paininnuoralla.

Reen jalas painetaan tavallisesti jalaksenpainimessa. Jalaspuu jännitetään nuorilla paikoilleen. Vorokkia ei tällöin juuri käytetä, eikäpä sitä juuri tarvittaisikaan, sillä kun pitkästä jalaspuusta vain kärkipuoli taivutetaan, toimii muu osa puuta vipumaisesti, siten taivutukseen tarvittavaa voimaa säästäen. Jalaksen painin valmistetaan tavallisesti puun kaarevasta tyviosasta, joten se itsekin muodoltaan muistuttaa reen jalasta. Juuripäähän tehdään koko puun läpi kulkeva reikä, johon jalaspuu taivutettaessa tuetaan. Ks. kuvaa 169.

Kelkan jalaksen painamiseen käytetty painin on muodoltaan samanlainen, mutta tietysti hennompi ja suhteellisesti pituudeltaankin lyhempi.

Suksen painimia tapasin vain yhden ainoan, nim. Vassu Puruskaisella Hattuvaarassa. Siinä painettiin vain suksen kärki.

Tavallisesti käytetään tällöin toista tapaa: sukset asetetaan pohjat vastuksin, puiset naulat asetetaan niiden väliin kärjen ja keskipaikan kohdalle. Kun sukset ovat tällaisessa asemassa kuivamassa, ne painuvat samalla tarvittavaan muotoon. Suksia on ennen varsinaista hautomista pidettävä kuumassa vedessä, jotta ne pehmenisivät. Jalakset, luokit ym., jotka tehdään vereksestä puusta, eivät tarvitse tätä käsittelyä. Vempeleet kuivataan ulkona, koska paininkin on kiinnitetty pirtin tai ulkokuonerakennuksen ulkoseinälle, mutta jalas nostetaan painimiseen kaikkineen kuivamaan tuvan uunille. Painaminen on loppuun suoritettu, kun puu siteitä irroiteltaessa ei potkaise. Varsinaiseen painamiseen kuuluu lämpimässä pirtissä kesäaikana n. 2—3 viikkoa, mutta senkin jälkeen on jalaksia vielä kuukausikaupalla kuivattava tuvan *kurkihirsillä*, jotteivät ne kostuessaan oikenisi.

TERVAN POLTTO.

Mitä tervahaudan malliin tulee, on ns. pitkä hauta levinnyt laajimmalle pitäjässä, ja se on ilmeisesti pyöreää hautamalla vanhempi, minkä eräässäkin tapauksessa tiedetään olevan muutamalta Kuhmon mieheltä opitun (Heikki Kortin tiedonanto).

Tervanpolton harjoittamista suuremmissa mittasuhteissa estää rajakyltien asujainten keskuudessa se, ettei heillä ole omia metsiä käytettävänä. On lupa ottaa vain kantoja ja jollakin tavoin sairaita puita näihin tarkoituksiin. Tällaisia sairaita puita ovat esim. *tervatautiset*, joihin *tervapärkky* on kauttaaltaan levinnyt, mistä seurauksena on puun kuoleutuminen ja kuivuminen. Pärkkyjä tulee veistännäisiin, halkeamiin ja salaman särkemiin puihin. Toisinaan kotiutuu pärkky vain latvoihin, joten syntyy ns. *tervaladvoja*. Nykyään valtion ja yhtiöiden miehet leimaavat tervatautiset puut paikallisten asukkaiden tarpeiksi. — Tämän ohella saadaan suuri osa tervaa *juurikoista*. Kelon ja hongan kannot varsinkin ovat hyviä. — Taiastakin saattoi ennen vanhaan olla apua, sillä tiedettiin, että jos kuun kannalla (= loppukuusta) ja lisäksi perjantai-iltana kolisteli puuta kirveen hamaralla, kuivi puu ja kelpasi siis vaikka tervaksiksikin. Kaskenpolton loisto-aikoina saatiin niinkään runsaasti raaka-ainetta tervankin keittä-

2. Jakunvaaran tervahaudan pitkittäisleikkaus.

miseen, sillä tuli usein levisi varsinaisen kaskialueen ulkopuolellekin ja kuivasi ja kuoletti puita, joista sitten saatiin mukavasti tervaksia.

Tervahauta kaivetaan myötämaahan. Mitä maan laatuun tulee, ei hieno hiekkamaa ole sovelias, sillä hiekkaa voi ympäristön polton aikana kuivaessa varista tervaan. Puhdas multainen ja *summa* (kiinteä, tiivis) maa, joka ei helposti sorru eikä sisällä varisevaa *peskua* (hiekkaa), on tyydyttävä. Savimaa olisi monessa suhteessa soveliaain, mutta sitä on vain harvoissa paikoissa saatavissa.

Päähaudan mittasuhteet olivat Jakunvaarassa: pituus 4 metriä, leveys n. 1 m, syvyys rännin luona 1 m (haudan syvin kohta). Maan muodostama ohut väliseinä erottaa päähaudan toisesta, jota sen tarkoituksen vuoksi kutsutaan nimellä *juoksutushauta* tai tervakuoppa. Sinne asetettuun astiaan terva juoksee puista ränniä myöten. *Ränni* valmistetaan puusta siten, että tanko ensin halkaistaan, kumpaankin puoliskoon leikataan sellainen varho, että niistä, sitten kun molemmat puoliskot on jälleen yhtensidottu, muodostuu kolmikulmainen kulkuväylä tervalle. Laskuhaudan puoleiseen päähän tehdään vielä läpileikkaukseltaan puolisuunnikkaan muotoinen tappi, jolla säädellään tervan tuloa ja ilman virtaamista hautaan. — Laskuhauta voi kokonaan puuttuakin, kuten Melaselän Vilokkisessa valokuvaamastani. Kyseessä olevassa tapauksessa ränni päättyi matalahkoon, mutta jyrkkään rantapenkereeseen. — Rännin alapuoli tehdään muuten aina yläpuolta pitempi, jotta terva keräytyisi ränniin paremmin.

Tervaksia laatimaan ruvetaan tavallisesti keväällä tai yleensä milloin joutoaikaa on käytettävänä. Nykyisin saadaan enin terva kelopuiden kannoista. Multa kolistellaan juurikoista ensin pois, ja sitten sahataan puu paria korttelia pitkiin paloihin, joita kutsutaan nimellä *tšurkka*. Lisäksi niitä vielä *halakoamalla kerkenne-*

tään, jotta niitä on mukavampi liikutella polttopaikalle vietäessä. Vasta kotona ruvetaan tervaksia pilkkomaan pieneksi. Kuta hienompia pilkkeistä tulee, sen tarkemmin niistä saadaan terva poistumaan poltettaessa. Sitten läjätään pilkkeet *pinoon* eli *rounaan*, tavallisesti tervahaudan viereen. Käyttäen tukirakenteena riu-kuja tehdään pinon päälle katos *kuusennahkasta*, *-koskusta* eli *-koskuksesta*. Siten ei sadevesi pääse kastelemaan tervaksia. Hyvällä säällä tervakset kuivavat muutamassa vuorokaudessa täydellisesti. Rounan mittasuhteet määräävät haudan mitat ja käytettävien tervaksien paljous. Niinpä rounan pituus on tavallisesti = tervahaudan pituus, ja sen korkeus riippuu tervaksien määrästä.

Kun hautaa valmistetaan polttokuntoon, silataan sen pohja joko savella tai verhotaan levytuohilla, kuusen koskuilla tms.; vasta tämän jälkeen ruvetaan hautaa täyttämään. Silloin *pilkkehet ladjataan vitalikkoon*, alkaen haudan yläpäästä. Pilkkeiden alapääät tulevat siis viittaamaan ränniä kohti ja samalla antavat virtaavalle tervalle oikean kulkusuunnan. Haudan pohjakin, joka jo itsessäänkin on ränniä kohden viettävä, helpottaa pilkkeiden oikein asettamista. Sitten asetetaan vereksiä sammalia n. kolmen sormen paksuudelta haudan päälle, jottei hautaa lopullisesti kattava multa kuivaessaan karise tervan sekaan. Multaa pitää olla haudan päällä paksulta ja »ihan summaksi asti». Varsinkin pitää rännipuoli polkea tiukaksi ja ilman pitäväksi, sillä muuten voi rännissä virtaava terva syttyä tuleen.

Tervahautaa poltettaessa on tärkeintä pitää huoli siitä, että palaminen tapahtuu hitaasti ja tasaisesti. Niinpä jo hautaa sytytettäessä katsotaan tyyni ja tuuleton aika, sillä tuulella hauta helposti voi syttyä ilmiliikkiin ja siten tuhoutua. Jos katemulta jollakin kohdalla rupeaa arveluttavasti kuivamaan ja kuumenemaan, poljetaan siihen heti tuoretta multaa. Jos taas palaminen tapahtuu jollakin kohtaa hautaa liian kituen, voidaan katteeseen tehdä väliaikaisia ilmareikiä kyseessäolevalle paikalle. Sitä mukaa kuin palaminen edistyy, luodaan haudan perältä alkaen hiilet pois, joten ilma edelleenkin voi tätä tietä virrata palavaan hautaan.

Tervanpoltossa saadaan tuotteina *tervaa*, *tervankusta* ja *hiiliä*.

Kuten alussa mainittiin, tervaa on muutamassa tapauksessa poltettu ns. pyöreässä haudassa ja samoin padan avulla, mutta kun ensinmainittu tapa ilmeisesti on Ilomantsissa lainaa ja jälkimmäiseen nähtävästi on alusta pitäen tehdasmainen, tervauuneja käyttävä valmistus ollut mallia antavana, sopinee molemmat keinot tässä sivuuttaa vain lyhyin viittauksin ja muutamain terminologisin maininnoin.

Heikki Korti kertoi pyöreällä haudalla polttamisesta seuraavaa: Maahan kaivetaan pyöreä kuoppa, jonka keskelle tulee pystytettäväksi patsas, *kuningas*. N. 10—20 pilkettä sidotaan vitsalla kuningasta ympäröiväksi *kupongiksi*. Kuninkaan ja kupongin ympärille ladotaan tervakset ympyrään. Ränni lähtee tässä tapauksessa kuninkaan juuresta, ja terva tippuu rännin yläpäähän koverrettuun *pateroon*. Tämän vuoksi sanotaan tervaränniä joskus *säiliöksi*.

Pyöreä hauta valmistaa tervaa nopeammin kuin pitkä, mutta edellisen tuottamaa pidetään laadultaan huonompana. Rännistä tuleva terva tippuu *ankkuriin*, jona saattaa olla melkein mikä astia tahansa. Jos ankkuri on hyvin suuri, vieritellään se haudasta ylös telapuita pitkin.

Tä r p ä t i n valmistuksesta en ole saanut tietoja. Tervankusta, haudasta tervan edellä tulevaa, tärpätille hajahtavaa, vesimäistä nestettä on yleensä käytetty tärpätin asemesta.

Jeremi Hattunen, Kuolismaa, kertoi t u o h i t e r v a n, *jötkin*, valmistuksesta seuraavaa:

Tarkoitukseen aiotut koivun tuohet kiskottiin keväällä mahlaaikana, mieluummin urpujen ollessa nupullaan. Levyt puhdistettiin huolellisesti, niin ettei jäänyt pintaan *ryhmyä*, ei *silvettä* (silkinhieno, valkea kesi koivun ulkopinnassa, »jota tuuli aina lekuttaa»). Sitten pantiin levyt pihteihin, halaistujen keppien neniin, n. 10—20 yksiin pihteihin. Siten saatiin hauta summempi. Levyt ladottiin kuin särjen suomukset. Polttohauta oli aina pyöreä, pohja savella silattu. Hauta katettiin tavalliseen tapaan ja sytytettiin kolmelta puolelta. — Jötki on vaaleaa kuin nuori maito, hyvin notkeaa ja nahkatavaroiden voiteeksi erittäin sopivaa. Hinnaltaan se on n. 2 ½ kertaa tavallisen tervan hintaista.

HIILIEŃ POLTTO.

Hiilien polttaminen varsinaisilla miiluilla on Ilomantsissa tätä nykyä verraten vähäistä. Pitäjän harvalukuiset sepät, joiden ammatti enimmältään on tilapäislaatuista, saavat tarvittavat hiilensä enimmäkseen sivutuotteina tervaa poltettaessa. Seuraavat tiedot miilunpoltosta on saatu Möhköllä asuvalta seppä Salmo Savirantalalta, joka lienee taidon oppinut Möhkön ruukilla sen vielä ollessa toiminnassa. Näin ollen ei tässä kohden tuottane paljon haittaa, vaikka Saviranta ei olekaan syntyään ilomantsilainen.

Miilua nimitettiin varhemmin *kuutšaksi*. Polttopaikaksi valitaan tasainen tanner. Raaka-aineena käytetään enimmäkseen mänty- tai petäjärankoja. Ruukin suurissa miiluissa ne olivat aine kolmekin metriä pitkiä. Keskele pystytetään *pahtas* eli *kuningas*, jonka yläpäähän lyödään neljä tappia ristiin. Nämä estävät kuninkaan nojaan ladottavia rankoja kaatumasta ja samalla auttavat muodostamaan sytytysreiän kuninkaan ympärille. Miilun pohjalle maan rajaan muodostetaan kolmesta laudasta torvet, kaikkiaan neljä kappaletta, siis joka suunnalle, jotka johtavat tarpeellisen ilmamäärän miilun sisälle ja keskustaan. Miilu katetaan samaan tapaan kuin tervahautakin, so. tiiviillä sammal- tai havu- ja multakerroksella.

Miilu sytytetään päältä käsin, kuningasta ympäröivän sytytysaukon kautta. Keski- ja sisäosa alkaa siis ensinnä palaa. Kun palaminen tällä kohdalla on siksi pitkälle edistynyt, että kuninkaan ympärystä alkaa vajota eli *puoleta*, toimitetaan *kormutus*. Silloin pystytetään halkoja kuninkaan ympärille polttoaineeksi, ja koko lakiosa peitetään umpeen. Nyt saa miilu hautua puolestakymmenestä vuorokaudesta alkaen aina useita viikkojakin, koosta riippuen. Sinä aikana on vartiomiehen pidettävä huoli miilun tasaisesta palamisesta. Palamisen kulkua ja edistymistä seurataan pinnan ja katteen laskeutumisista. Missä tapahtuu suhteellisen nopeata palamista, siellä myös pinta laskeutuu nopeammin kuin muualla. Tulen palamista on hillittävä vastaavaa ilmareikää tukkimalla. Kun tuli rupeaa näkymään ilmarei'istä, on se jo ehtinyt kiertää koko miilun ja saapunut siis miilun alaja ulkoreunaan. Silloin verhotaan hauta kauttaaltaan umpeen

(hauta on *umpeuksissa*) ja annetaan siinä tukehtua. Hautaa hajotettaessa pidetään vielä vesiastia varalta, jotta voitaisiin heti sammuttaa mahdollisesti vielä kytevät hiilet.

Tervahaudassa jäävät hiilet usein puisiksi, joten varsinainen ammattilaisseppä valmistaa hiilensä oikeassa miilussa. Tervahaudan hiilillä tulevat kuitenkin toimeen tilapäistakojat, jollaisia pitäjän useimmat pikkusepät ovat.

MALMINNOSTO.

Raudanvalmistus on ollut vain tehdasmaista, joten se lienee sellaisenaan sivuutettava, mutta kun malminnostossa ja siihen liittyvissä toimissa on kaikesta huolimatta voinut säilyä joitakin kansanomaisia piirteitä, lienee tässä syytä mainita muutamalla sanalla siitä.¹

Rautamalmia nostettiin melkein kaikista Möhköä lähellä olevista järvistä. Tärkeitä olivat varsinkin Nuorajärvi, Vieksjärvi, Sysmä, Konnukka ja Kivijärvi. Nostaminen suoritettiin sulan aikana, jolloin lautoilla saattoi liikkua järvillä. Lautta tehtiin vahvoista hirsistä, tavallisesti kelopuista, jotta se olisi *kuulakko* (kevyt ja kantava). Lautan pituus oli n. 10—20 m ja leveys kymmenkunta tukin leveyttä. Keskellä lauttaa oli allas, lautan pituinen, ja siksi leveä, että sen viereen jäi vain kapea käytävä kummallekin puolen malminnostajien käytettäväksi. Lauttaa pidettiin kuve vasten tuulta ja se kiinnitettiin paikoilleen pohjaan isketyillä vaajoilla. Samoilla vaajoilla sitä liikuteltiinkin. Syvempien vesien varalta oli lautalla aivot.

Nostaminen tapahtui *kauhalla* tai *haavilla*. Kauha muistutti suuresti tavallista lapiota, mutta siinä oli pohjan sijalla rautalankaverkkoa. Haavissa taas oli rautakehykseen kiinnitetty tavallista viholaissäkkiä. Haavia käytettiin etupäässä syviltä vesiltä ja mutalikoilta nostettaessa, sillä sen laajassa säkissä pysyi malmi hyvin. Kauhasta tai haavista malmi kaadettiin seulaan, jossa oli miehen pituinen varsi ja rautalankaverkko. Nojaamalla

¹ Kertojina ovat olleet: edellä mainittu seppä Salmo Saviranta, Möhkön ruukin entinen pehtori Pekka Pesonen ja Melakoskella asuva Vasselei Vi-lokkinen.

vartta toisaalta lautan reunaan ja toisaalta olkapäähän hutjuteltiin sitä malmeineen kaikkineen vedessä, jolloin muta ja rikat poistuivat. Seuloihin kuului eri tiheillä verkoilla varustettuja lisäpohjia, joita käytettiin aina malmin hienouden mukaan.

Kun allas oli saatu täyteen malmia, kuljetettiin lautta rannalle, missä malmi *nossel'ikalla* kannettiin maihin. Nosselikka eli paarit oli erikoisesti tähän tarkoituksen rakennettu kantoväline. Siihen kuului riukujen väliin asetettu, päreistä tehty, puolipyöreä astia, *kupu*.

Maalle saatu malmi kuivattiin tulen avulla seuraavasti:

Malmista luotiin laajapohjainen, n. 60 cm korkea *kasa* eli *rutnikka*. Sen päälle ladottiin rankoja n. ½ m paksulta. Kun päälle oli kasattu vielä n. 1 m paksu malmikerros, oli syntynyt *lietka* valmis poltettavaksi.

Malmin polttaminen tapahtui kunkin nostopaikan lähellä. Nostajat olivat tavallisesti kyläläisiä. Tehdas lähetti oman miehensä malminnostajaksi, joka vei mukanaan *hartšut* (ruokatavarat). Malminnostajat olivat siten tehtaan ruoissa. Hevosmiehet, joita oli Kiteeltä, Ruskealasta, Sortavalasta ja Soanlahdesta asti, huolehtivat talvella malmin ajosta Möhkölle. Kotiin palatessaan he malminajon loppuessa taas veivät valmiita *sukunaharkkoja* (valurautaharkkoja) kuormassaan Möhköltä Värtsilän tehtaille.

SEPÄNTYÖT.

Pajoja tapasin rajakylillä vain pari alkuperäisesti karjalaista, toisen Lehmivaarassa (Vuottoniemen—Kuolismaan välimailla) ja toisen Melaselässä. Kummassakin kiintyy huomio varsinkin primitiiviseen uuniin eli *ahjoon* (Lehmivaarassa sanottiin *ahjoksi* vain tulisijan sitä kohtaa läheisine ympäristöineen, missä palkeista tulevan ilmaputken suu sijaitsee). Mitään erikoisia savutorvea ei ole, vaan savu poistuu katon kautta, jossa laudat ahjon kohdalla ovat hyvin harvassa.

Kummassakin pajassa palkeet olivat eri mallia. Lehmivaaran pajassa palkeen nahkat oli kiinnitetty suoraan kannen ja välikannen ja pohjan välille, mutta Melaselän Vilokkisessa oli palkeen sivuseinät rakennettu puusta (kuva 3). Täten synty-

3. Vilokkisen paja sisältä.

neeseen kehikkoon kiinnittyi välikansi suoranaisesti. Pohja ja päälliskansi taas, joiden tulee olla liikkuvia, liittyvät puukehikkoon nahkapalteiden välityksellä. Välikansi jakaa palkeen kahden ilmatilaan, joista alempi toimii ilmaa tuottavana, aktiivisena, ylempi ilmaa kokoavana ja säilyttävänä, passiivisena. Ylempi ilmatila siten tasoittaa ahjoon virtaavan ilmanpaineen ja estää sen »huojumisen» alemman palkeenosan liikkeiden mukaan. Ahjoon virtaavan ilman painetta säädetään siten, että yläkannelle asetetaan painoksi kiviä, romurautoja ym. aina tarpeen mukaan. Kuta suurempi on kannen kuormitus, sitä suurempi on myös ilmavirran paine ja virtaamisnopeus. Pohjassa ja välikannessa on kummassakin keskellä lampaan turkisnahalla verhottu, kämmenen kokoinen läppä, *lunkku*, joka kummassakin on ylöspäin aukeava. Läppäjärjestelmä toimittaa palkeen toiminnan ja ilmavirran kulun säätämisen.

Palkeen suippenevasta päästä johtaa rautainen torvi ylempään ilmatilaan kertyvän ilman ahjon pohjalle. Kielimestareistani eivät mainitulle osalle tienneet erikoista nimeä muut kuin Möhkön seppä Salmo Saviranta, joka on kotoisin Pohjanmaan—

Savon rajamailta. Hän käytti teknillisestä sivistyssanastostakin tuttua nimitystä *hormi* ja *vorma*.

Palkeeseen käytetään tavallisesti lampaan turkisnahkaa, joka tuohi- ja nahkatiivisteitä käyttämällä naulataan kansien reunoihin (*rantunahkat*). Palje lepää sormen tapaisten, välikanteen kiinnitettyjen *kannatinrautojen* varassa palkeen kummallakin sivulla kulkevilla, vaakasuorilla tai ahjoa kohti hiukan viettävillä, ahjon kiveykseen ja pajan sisäseinään nojaavilla tangoilla.

Tuollaisen primitiivisen pajan kalustus ja työkaluvarasto on varsin vähäinen. Lehmivaaran pajassa ei ollut muutamaan aikaan lainkaan taottu, joten sieltä oli kalustokin ehtinyt hajaantua sinne ja tänne. Ainoa tähän yhteyteen kuuluva esine siellä oli *alasin*. Melaselän pajassa oli joukko vasaroita, suurempi ja pienempi palja, pitkävartiset pajapihdit ja *hiilikauha*.

Mitä sepän töihin tulee, lienee kirveen teko valaisevimpia esimerkkejä sepän ammatissa käytettävien menettelytapojen laadusta ja monipuolisuudesta. Siksi esitettäköön tässä tämän työkalun valmistus yksityiskohtaisesti seppä Savirannan kertoman mukaan. Hänen valmistamansa kirves, *kuuli*, ei oikeastaan ole Ilomantsissa alkuperäinen, vaan sinne tullut tehtaissa tehtynä ja kauppojen välittämänä. Vanhan *pääkkökirveen* valmistaminen lienee kuitenkin tapahtunut samaan tapaan, joskin terän alkuelementtien muotoilussa ilmeisesti oli eroavaisuuksia.

Kirveen terä valmistetaan kolmesta eri kappaleesta. Kolmas, varsinaisen terän muodostava teräspala kiinnitetään viimeksi ja kirves saa muotonsa vasta tällöin. — Ensimmäisestä kappaleesta muodostuu sekä kirveen lapa että silmä, vieläpä osa terän sydäntäkin. Sitä kutsutaan tavallisesti nimellä *silmärauta*. Se leikataan n. 4 tuumaa leveäksi ja 3/8 tuumaa paksuksi. Silmärauta taivutetaan *silmätuurnan* päällä niin, että kummatkin päät yhtyvät. Silloin jää väliin asetettu *välirauta* silmäraudan ympäröimäksi. Kummatkin kappaleet keitetään sitten yhteen. Kun sopivan suuruisen teräspala on taottu ja hitsattu paikoilleen, on kirves valmis.

Eniten taitoa ja kokemusta vaatii sepältä eri osien yhteen keittäminen. Hyvä kirveentekele voi helposti palaa piloille, ellei seppä »keittäessään» kyllin valppaasti vartioi työn edistymistä.

Kun säkeniä alkaa tuimasti nousta, on kappale nostettava ahjosta ja kieriteltävä hiekassa, jotta se ahjossa tasaisemmin kuumenisi ja yhdessä näin syntyvän kuonan kanssa kypsyisi kauttaaltaan. Jos kuumuus alkaa syödä pykälää kappaleeseen, se on merkinä siitä, että kappaleen pinta on alkanut sulaa, s.o. palanut piloille. Keittämisen jälkeen raudat ovat vielä erillisinä, vasta alanimellä taottaessa niistä tulee yksi kappale. — Yleensä on sääntönä, että kuta kovempaa ainesteräs on, sitä varovaisemmin on keittäminen suoritettava.

Kirveen laatuun vaikuttaa myös sen karkaisemisen onnistuneisuus, tehtävä, joka nyt seuraa työjärjestyksessä. Kun teräs on väriltään suunnilleen karpalonpunainen — sopivin vivahtus riippuu sen kovuusasteesta — on aika kastaa se karkaisuveteen. Allas on aina seppää lähellä maassa ahjon vierellä. Liian kovaksi karkaistua terästä pitää »ottaa takaisin» sitä uudelleen varovasti ahjossa kuumentamalla. Aina suoritetaan *myöstimistä* siten, että koko karkaistavaa kappaletta ei kasteta veteen yhdellä kertaa, vaan ainoastaan osa siitä.

Karkaisemisen aikana nähdään kovuusaste pinnan värivivahtuksesta. Asteikko on tällöin tavallisesti: valkea — kuparinväriäinen — sininen — valkea. Edullisin vaihe on kirveelle sinisen ja valkean rajamailla.

Mainittakoon lopuksi hiukan Savirannan käyttämää pajasastoa:

renki 'siirrettävä, puinen jalusta, jota käytetään tukena pitkiä rautoja ahjossa kuumennettaessa'.

koukkupihit; kirvespihit 'erilaisia pihtejä'.

näpöttimet 'yhdestä teräskaistaleesta taivutetut, keritsimiä muistuttavat pihdit, joilla nostellaan ahjosta palavia hiiliä sytytintä tarvittaessa'.

ahjokihveli 'pieni, rautavartinen lapio, jolla siirrellään hiiliä ahjossa'.

Erilaisia vasaroita:

leka eli *palja* 'väkivasara'.

pisto 'reikien lyömiseen sovellettu vasara'.

söörnä 'syvennyksien, kuten naulan päätteen sijojen yms. tekemistä varten'.

takomavasara 'tavallinen, pienapäällä varustettu vasara'.

rumsirkkeli 'vääreleukaista harppia muistuttava esine, jolla mitataan esineiden paksuutta ym.'.

viiklova 'siipiruuvilla varustettu pienehkö, kädessä pidettävä ruuvipuristin, jota käytetään pienempiä esineitä viilattaessa'.

peltisakset.

jenkuloppa 'kehyksen sisällä olevat ruuvilla asetettavat *pakat*, joiden välissä työkappaleeseen kierretään kierteet'.

vorma eli *pilli* 'palkeen ja ahjon välinen ilmaputki'.

leikkuurauta 'kiilamaisella päällä varustettu rauta, jota työkenneltäessä pidetään alasimen takapäen reiässä ja jonka terän päällä työkappale lyödään poikki'.

Erilaisia nauvoja: *nietti*-, *lanka*- ja *tamminaula*.

tamppi 'puikkomainen rauta, jolla lyödään reikiä yms. rautaan'.

PUUTYÖT JA TYÖKALUT.

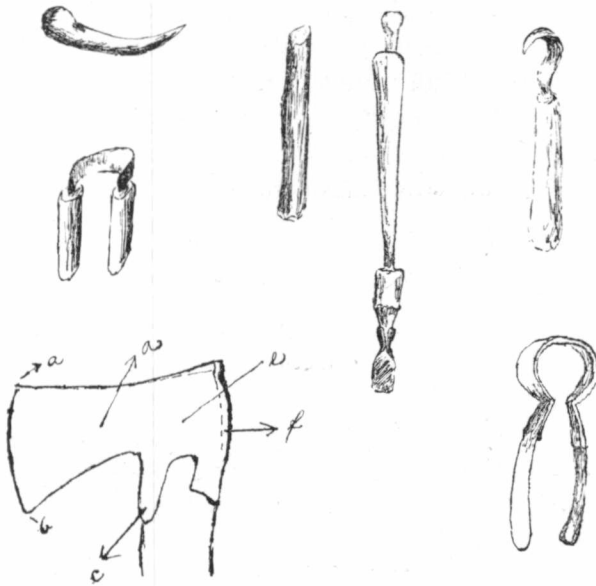
Kirveet, veitset ym. teräaseet.

Kirveitä on nykyisin käytännössä ainakin kaksi eri tyyppiä, vanhempi, ns. *pääkkökirves*, ja uudempi, »tehtaan kirves», *kuili*.

Kuvassa 4 olevan piirroksen osoittamassa pääkkökirveessä on eri osilla seuraavat nimet: a) *yläkasa* (Kuolismaassa, vanhoilla), b) *alakasa*, c) *käkösän* — *partarauta* (Melaselkä, vanh.), d) *lapa*, e) *silmä*, f) *hamara* (kuilissa *nakka*) (Melaselkä).

Kaikki näkemäni puukot ovat olleet joko tehtaan tekemiä tai sellaisten mallin mukaan tehtyjä. Niiden nahkaisissa tupissa eli *huodrissa* kuvastuu useimmiten samantapaisia esikuvia. Kansanomaisia ovat tuohesta tehdyt huotrat, joita tapaa varsinkin köyhemmissä kylissä. Näistä tulee tarkemmin puhe tuohitöiden yhteydessä.

Mitä *veitšen* osien nimityksiin tulee, ei terminologia tässäkään kohden ole erikoisen rikasta. Terässä erotetaan luonnollisesti *hamara*, *kärki* ja varsinkin leikkaava *terä*, varren halkeamista estämässä on *hulkki*, mutta mitään yksityiskohtaisempia nimityksiä en ole kuullut. Puukolla suoritettava työ on *vestämistä*.

4. Työkaluja: ylärivissä vasemmalla *nostin*, sen alla *vuolin*, vierellä *nylin*, *kolotusteräs*in ja *koveli*; alarivissä *pääkkökirves* ja *näpöttimet*.

Vuolin-nimistä työkalua käytetään puun kaarnaa poistettaessa ja suurempia onteloita koverrettaessa (esim. yksipuista allasta valmistettaessa). Vuolimen terä saattoi olla myös putkella ja pitkällä varrella varustettu, kuten piirros osoittaa.

Kolotusteräsintä käytetään samaan tapaan ja samaan tarkoitukseen kuin jälkimmäistä vuolintyyppiä. Varsi voi olla myös aivan sileä, siis ilman piirroksessa esiintyviä käden tukia.

Koveli on sovellettu parempien esineiden, kuten kauhojen kovertamiseen.

Taltoja olen nähnyt vain uusia, tehtaissa valmistettuja.

Sahat.

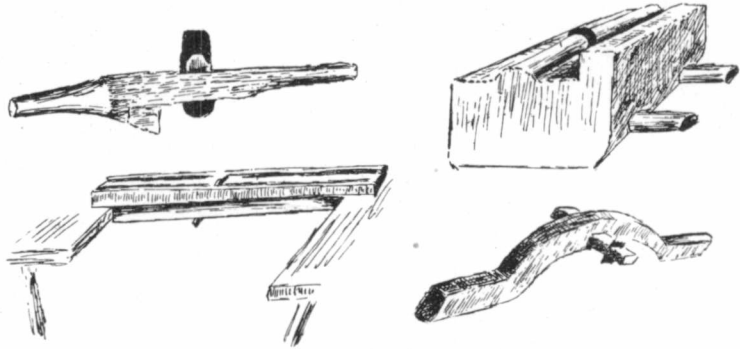
Lankkusaha, paikoittain ehkä erehdyksellisesti *justeerisaha*, on vahvahampainen, kehyksetön, kahden miehen käytettävä saha, jonka kummassakin päässä on pystyt kapulat kädensijoina. Käytetään tukeista lankkuja ja lautoja käsin sahattaessa.

Käsisaha ja *viulusaha* eroavat toisistaan siinä, että edellisessä on terä kiinnitetty kierrettäviin tappeihin, joten sen ja muun kehyksen välistä kulmaa on helppo muuttella. Viulusahasta puuttuu tämä laitos, joten sillä ei voi esim. pitkää lautaa halkaista.

Puukkosaha on verrattain myöhäinen tulokas. Samalla nimellä se lienee tunnettu kautta Suomen.

Höylät.

Olashöylää on käytetty siltalautoja saumattaessa sekä pienempää suksen olasta höylättäessä. Terä on kaareva ja jotenkin

5. Höyliä: ylärivissä kaksi erilaista *olashöylää*: alarivissä *kimmihöylä* ja *uurresaha* (vuosiluku 1809).

pystyssä, niin että höylä ensin toimii lohkoen ja vasta sitten silitäten. Pohjapuolelle on myöhemmin lisätty palikka kuulemma siksi, että sukset ovat myöhemmin kavenneet.

Kimmihöylä on kahdenlaisia, toisella höylätään astioiden laitalautojen syrjiä (sivulla oleva pystytuki on tarpeen höyläyskulmaa pidettäessä muuttumattomana) ja toisella, joka on kaarevateräinen, kimmilautojen sisäpintoja. Kummallakin reunalla on kohoke, joka estää lautaa luiskahtamasta sivulle päin.

Kimmihöylät ovat työskennellessä liikkumattomia, mutta työkappaletta itseään liikutetaan. Edellisessä mallissa on toisessa päässä jalat, toinen pää nojaa penkin syrjään. Jälkimmäisessä mallissa puristetaan koko höylä kahden penkin väliin.

Muuten näyttivät viimeaikaiset ostohöylät olevan vallalla. »Jokapaikan höyli» ym. erikoisuuksien käytäntöön päästessä saavat vanhat työkalut yhä enemmän ja enemmän väistyä romuttavaroiden sekaan.

Muita työkaluja.

Seuraavia apuneuvoja käytetään enimmäkseen astioiden teossa.

Sertillä määrätään pyöreän astian pohjan säde. Perusteena on geometrinen tieto, että ympyrän säde on = ympyrän sisään piirretyn säännöllisen 6-kulmion sivu. Tämän mukaan koetaan sertin *sääret* kokeilemalla asettaa sellaiselle kulmalle, että kun sertillä ruvetaan pohjauurretta astian sisäpuolelta mittailemaan, päästään kuuden mittauksen jälkeen takaisin lähtöpiisteeseen.

Kannikka on apuneuvo, jolla määrätään astialaudan *kiehkeys*. Sitä käytettäessä tuetaan kannikan mutka laudan syrjään. Kannikoita on astiantekijällä aina useita erikokoisia astioita varten.

Näkemäni *kairat* ovat yleensä olleet tehdastekoa. Ainoastaan pari kierreterällä varustettua oli omistajien tiedon mukaan vanhaa kotiseppien tekoa. Kumpikin oli suurikokoinen, rakennustöissä (salvoksia tehtäessä) käytettävä. Sellaista kierrettiin — kuten yleensä nykyäänkin — poikittaisesta, yläpäähän kiinnitetystä tapista.

Kurikkaa käytetään lyömäaseena puuvasaran ohella. Eräs näkemäni kurikka on suurimmalta osaltaan luonnon muovailema: nuijapää on koivun pahkaa ja varsi siihen liittynyttä koivun runkoa.

Koiranleukaa käytetään vannetta vedettäessä astian päälle.

Vanhoista astioista ja talouskaluista teknillisesti erikoisen mielenkiintoinen oli Hattuvaarasta löytämäni haapainen lipas, jonka iän täytyy omistajien antamien tietojen mukaan olla yli 70 vuotta, sillä se oli talossa nykyisten omistajien isän-isän-isän aikana.

Lipas on tehty vaatteiden säilyttämistä varten. Sivuseinät on saatu kaikki samasta laudasta (5—7 mm paksusta) taivutta-

malla. Lipas on teknillisesti sikäli mielenkiintoinen, ettei sen valmistuksessa ole käytetty lainkaan rautaa, eikä puunauloja-kaan, vaan kiinteät liitokset on tehty ompelemalla. Ompeleminen on käytetty koivusta tuohenvahvuiseksi vuoltua lastusui-kaletta. — Kansi on alkuaan liittynyt lippaaseen tuohisaranoilla. ollut uhkaamassa, on vaara vältetty siten, että taiteiden kohdalle on seinämän sisäpuolelle puukolla vedetty uria, jotka muo-— Kun lippaan nurkkia pyöristettäessä olisi laudan murtuminen dostavat taajan verkon. Samalla kun urat estävät ulkopintaa murtumasta, ne auttavat lautaa tasaisesti kaartumaan nurk-kauksissa.

Sorvaamalla eli *varvaamalla* tehtyjä vanhoja esineitä löysin Hattuvaarasta pari: luisen *vuiverkan* eli ruutimitan ja puisen *neulavakan*. Kummankaan tekijästä ei enää ollut tietoa, eikä varsinaisesti heidän käyttämästään varvistakaan.

TUOHITEKNIikka.

(Kertonut pääasiassa Heikki Korti.)

Edullinen tuohen kiskonta-aika on keväällä ja alkukesästä, jolloin mahlaa on runsaasti. Tuohi kiskotaan joko levyinä tai sarkoina. Sarkatuolta kiskottaessa käytetään *nylin*-nimistä apu-neuvoa. Siksi kelpaa mikä tahansa vahvanpuoleinen puutikku, jonka toinen pää on veistetty talttamaiseksi. Jotta päästäisiin hyvin alkuun, leikataan koivun pintaan n. tuuman pituinen pystysuora haava ja siitä vaakasuoraan pieni jatko. Sitten tungetaan nylkimen terä tuohen alle ja aletaan pitkänä kierukkana nylkeä tuohisarkaa. Työ pakottaa luonnollisesti tekijänsä koko ajan kiertämään puuta.

Tällä menetelmällä saatua tuohta kutsutaan *nylintuoheksi*. Nylintä ei kuitenkaan tarvita, milloin kiskotaan ns. *lennätys-tuohta* (hienoa nuoren koivun tuohta). Sellainen lohkeaa kerran alkuun päästyään kauniiseen sarkaan vain sulin käsin kyllin huolellisesti vetämällä. Kiskottu sarka keritään somalle kerälle, jonka keskelle jätetään reikä. Jos kuljetusmatka on pitkä ja kerä suuri, pistetään reikään seiväs kantimeksi.

Ennenkuin tuohesta ruvetaan valmistamaan tarviskaluja, on siitä veitsellä vuoltava kaikki rosopaikat pois ja reunat tasoitettava ja leikattava suoriksi.

Toisinaan tuohi nyljetään tuppenaankin erikoisia tarkoituksia varten (esim. tuohisen piimäastian sisäseinämäksi). Silloin koivu on tietysti kaadettava ja nylkeminen suoritettava rungon päästä. On huomattava, että tämä nylkemistapa alkaa olla jotenkin harvinainen, niin että tarkempia tietoja sen suorituksesta on vaikeahko saada.

Nostin on käyrä, sormen pituinen puulasta, jolla parsittaessa nostetaan poikki kulkevaa tuohta sen verran, että edellinen tuohi helposti voidaan vetää sen alitse. Samaa apuneuvoa nimitetään myös *tunkimeksi*. *Parsimiseksi* sanotaan toimitusta, kun yksinkertainen tuohiristikko on saatu valmiiksi ja käännetään nousevat tuohet takaisin ja pujotellaan vuorotellen entisten sarkojen päälle ja alle, niin että seinämästä täten tulee kolminkertainen. Tuohityötä tehdessä on yleensä lähdettävä alkuun parittaisella lukumäärällä rinnakkaisia sarkoja, muuten ei esineestä synny symmetristä. Ensimmäinen tuohiristikko jätetään aina löyhäksi, sillä parsittaessa seinämä kyllä tihenee, ja jos sarat alusta alkaen ovat kireälle vedetyt, ne saattavat parsittaessa katketakin.

Tuohitöitä. *Viilekkehellä* varustettu *kirvehen tuppi* valmistetaan seuraavasti: Varren tuppi *kuvotaan* ensiksi. Kumpikin pää jätetään avonaiseksi. Nousevia tuohia on 4—6—8, riippuen sarkojen leveydestä. Sitten kudotaan *teränen* (teräosan tuppi), jonka takasyrjä jätetään auki. Osat liittyvät toisiinsa tuohisaranan välityksellä. Kirves pannaan tuppeen siten, että ensin pistetään varsi tuppeensa, jolloin sen ponsipään avonaisuudesta on se etu, että minkäpituinen kirveenvarsi tahansa sopii tuppeen; sitten käännetään teränen terän päälle. Viilekettä ei tässä esineessä aina käytetä. Milloin käytetään, se valmistetaan seuraavasti: rungoksi käännetään suunnitellun viilekkeen mittainen 2—3-kertainen sarkatuohi ja sen ympäri kierretään kierukkamainen sarka, joka parsitaan. Näin saatu viileke on pehmeä ja taipuisa.

Pyssyn tuppea tehtäessä alkuun lähdetään 6—8 tuohella pyssyn perästä käsin. Piipun kohdalle tullessa *hävitetään* (s.o.

palautetaan takaisin parsimalla perää kohti) 2 sarkaa, joten piippu kapenee 4—6-sarkaiseksi. *Puukon tuppi* muodostuu 2—4 ka-peasta sarasta. Kun se on saatu valmiiksi, painetaan puukko sisään ja kastetaan kaikkineen haaleassa vedessä. Kuivuttuaan on tuppi tiukka ja veitselle sopiva.

(*Suola*)*kopsan kolkat*, joita voi olla kaulataipeessa kuusi-kin, muodostetaan kääntämällä kaksi tuohisarkaa sillä kohdalla ristiin. Työn kestäessä pidetään kolkka pihtiin kiinnitettynä.

Piimävakan tuohikudoksen alla on vielä tavallinen, ympäri kiertävä levytuohi ja sisinnä tuppina nyljetty tuohisylinteri. Piimä- samoin kuin voivakankin ulommaisoin tuohikerros on usein vain kierukkamaisesti kierrätettyä sarkatuohia. Tällä tavalla ver-hotaan niinikään usein sirpin varsi, jotta se muodostaisi kädelle pehmeämmän ja luistamattoman pitimen.

Ulkonäöltään ja tekotavaltaan hauska on myös Kuolismaassa yleinen *sombakives* (k. 42, s. 120), jossa kives on kätevästi tuohi-siteillä sidottu puukehykseen. Laite muistuttaa suuresti suksen sompaa, mistä sen nimi johtuukin.

Ruutivakka (Hattuvaara, Riiko Maksimainen) on valmistettu tuppinaan nyljetystä levytuohesta.

Yleisimpiä tuohiesineitä ovat *kesseli* eli *kontti* sekä *virsut* ja *lötöt*.

NAHANVALMISTUS.

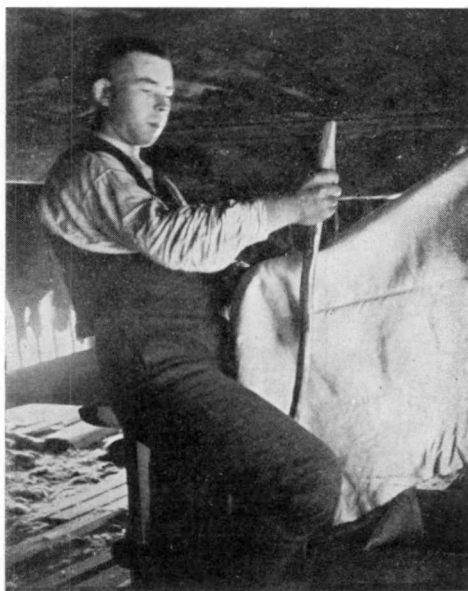
Vanhimpia muistoja kansanomaisesta nahanvalmistuksesta sain Hattuvaarasta Mikko ja Pekka Hoskoselta. He kertoivat isänisänsä puhuneen *määlightsä*-nimisestä nahanmuokkausväli-neestä. Sen muistona on vieläkin talon tallin välikatossa (*ma-tossa*) viisi reikää, joihin määlightsä lienee kiinnitetty. Kun mää-litsää on talossa viimeisen kerran käytetty kolme miespolvea sit-ten, ei nykyisillä omistajilla ollut muuta tietoa kyseessä olevasta työstä eikä työvälineestä.

Pääkertojani oli kirkolla asuva nahkuri Paavo Laitikainen. Hän on syntyperäinen ilomantsilainen ja saanut ammattioppinsa Tahvanaiselta, joka hänkin on vanhoja ilomantsilaisia.

Turkisinahan valmistus. Nahat tuodaan kuivat-tuina nahkurille. Hän antaa niiden ensin liota puhtaassa vedessä

tavallisessa ammeessa eli *putšissa* noin vuorokauden ajan. Sit-
ten lihat *kaavataan* kaavinveitsellä pummin päällä. Kaavattaessa
leikataan kynnet, koipien ulokkeet yms. pois, ja pienemmät na-
hat, kuten vasikan ja lampaan, jotka tuppenaan nyljetään, hal-
kaistaan samalla. Kaavattua toimitetaan nahat *kypsytysputsiin*.
Samaan *postiin* otetaan aina satakunta nahkaa ja asetetaan kyp-
sytysveteen parittain, karvapuolet vastakkain. Kypsytysvesi
sisältää veden lisäksi jauhoja ($\frac{1}{2}$ naulaa nahkaa kohden), suo-
loja (umpikoura nahkaa kohden) ja alunaa (4 kiloa koko postia
kohden). Aluna kiinnittää villan nahkaan lujempaan. Kypsyt-
täminen kestää n. 2—3 viikkoa. Nahka on täysin kypsynyt, kun
»*kaeslasta vierii kelsi*» (*kaisla* = karvaton hierontimen kohta eläi-
men sorkan tai kavion yläpuolella). Kypsyttyään nahkat noste-
taan valumaan putsin yläpuolelle asetetuille riu'uille yöksi tai
pariksi. Veden poistumista avustetaan vielä käsin nahkaa pu-
sertelemalla ja hieromalla. Sitten nostetaan nahkat tuvan la-
keen tai kesällä ulos kuivamaan. Seuraava työ on nahkan *räk-
kääminen* eli *oikominen*. Kun nahat ovat jonkin aikaa olleet *tu-
restumassa verstan* lattialla, kiinnitetään ne tangolla työpöydän
reunaan riippumaan ja sitten *kainaloraudalla* eli *räkkiraudalla*
räkätään eli *ojjotaan*, jolloin kypsytysveden jätteet poistuvat
suurimmaksi osaksi. Seuraava työ on *kecutus*, joka suoritetaan
nahkakokka-nimisellä teräaseella. Tällöin nahka kiinnitetään or-
teen riippumaan, vasemmalla kädellä pidetään sitä kiinni ja jän-
nitettynä ja oikealla kädellä ynnä vastaavalla jalalla pidetään
huoli kokan liikuttamisesta ylös-alas. Kekutettaessa poistuvat
nahasta lihan jäännökset ja nahka samalla pehmenee. Ensim-
mäisen, noin $\frac{1}{2}$ tuntia kestävän kecutuksen jälkeen seuraa vielä
toinen kecutus, jonka jälkeen nahka ei enää *kovotu*. Kumman-
kin kecutuksen välillä on perinpohjainen kuivaus. Jäljellä on
enää nahan vuoleminen *vuoluveitsellä*, jota ennen nahkaan kui-
tenkin hangataan liitua. Lopuksi nahkaa kepitetään, jotta pöly
poistuisi, ja turkikset ovat valmiit.

P a r k k i n a h k a valmistetaan sain *supinahkaa*. Erikoista
pohjanahkaa ei valmisteta, vaan milloin paksumpaa nahkaa tar-
vitaan, otetaan härän tai hevosen lautasnahkaa. — Supinahkaa
tehessä viedään kaavatut nahat kalkkiputsiin, mihin ne heite-

6. Turkisnahkaa keikutetaan nahkakokalla.

tään sikin sokin kalkkiveteen (kalkkia noin litra nahkaa kohden). Putsiin pannaan tavallisesti puoliksi pienempiä nahkoja (sänkiäisen eli juotetun vasikan nahkoja ja juottamattoman vasikan nahkoja) ja puoliksi isompia. Kun karva noin parin kuu-kauden kuluttua sormella pyyhkäisemällä irtautuu, joutuvat nahat *hourattaviksi* (*houruu* 'karvan ajelu'). Työ suoritetaan tylsällä houruuveitsellä *pummin* päällä. Sen jälkeen huuhdotaan karvaton nahka puhtaassa vedessä erikoisessa putsissa. Sitten kaavataan taas (ns. *kalkista kaavuu* — ensimmäinen kaavuu on *liosta kaavuu*). Nahat pannaan tämän jälkeen *pyyriin*, samaan veriseen, jo hyvän joukon hapantuneeseen veteen, jossa nahkoja valmistamaan ruvettaessa niitä ensi kertaa huuhdeltiin. Nyt nahka pehmiää kalkitsemisen jäljiltä. Pyyrissä on nahkoja varoen pidettävä, sillä ne voivat tässä helposti mädätä. Lämpimillä kesäsäillä riittää työhön muutama päivä, talvella tarvitaan useita viikkoja. Pyyräytymisen loputtua nahkat *pletataan* sileällä, puuvartisella *plettakivellä*, joksi hyvin kelpaa tavallinen *liippa*. Tällöin kalkin karkeaksi purema pinta siliää. Nahkoja pidetään

vielä yksi yö pyyrissä, ennenkuin suoritetaan *ryykääminen* raudalla, jossa on terä vain yhdellä puolella. Ryykättäessä lähtee loppukin kalkki ja kaikki karvan juuret pois. Kun nahkoja tämän jälkeen on vedessä huuhdottu, alkaa pitkäaikainen ja huolellinen parkitseminen. Parkkina käytetään etupäässä vain pajun parkkia, jonka pienentäminen tapahtuu silppukoneella tai parhaiten puimalla, koska kuori täten paremmin rikkoutuu. Parkkivesi on talossa oikeastaan yhtä vanha kuin ammattikin, sillä vettä ja parkkia ei uudisteta. Kumpaakin vain lisäillään tarpeen vaatiessa. Nahka kulkee kolmessa eri väkevässä parkkinesteessä ja -putsissa. Nesteen väkevyys kasvaa asteittain putsista toiseen. Kahdessa ensimmäisessä putsissa, *riiviputseissa*, nahka saa tarkoitetun värisävyn. Kolmas eli *lasku* on varsinainen parkitsemisputsi. Nahkojen ollessa riiviputseissa suoritetaan *riivuu* eli nahkojen hämmentely joka päivä, mutta laskussa nahat ovat pysyvästi ladottuina kerroksittain parkin kanssa. Riiviputseissa parkki on irrallisena. Kussakin putsissa pidetään nahkoja 4—6 viikkoa. Ennen laskua tapahtuu myös kaavuu, *töytyy*. Parkitsemisen päätyttyä nahat nostetaan kuivamaan ja valumaan riu'uille. Sitä ennen ne on kuitenkin kevyesti rasvattu (lihapuolelta). Vielä on lyhyt kastelu riiviputsissa, jotta nahka paremmin oikenisi, ja sitten taasen räkätään. Ennenkuin nahka on valmista, täytyy sen vielä käydä räkättävänä, rasvattavana ja *käskapulalla* (puisella, kiilan muotoisella) silitettävänä pariin otteeseen.

NUORAN VALMISTUS.

Nuoran valmistuksesta tapasin muistoja kaikissa käymissäni kylissä, vaikkakin itse työ oli siksi hävinnyt, että nuoran tekemiseen käytettäviä keloja sain nähdäkseni vain pari kappaletta. Valmistettiin varsinkin tuohinuoraa. Muina raaka-aineina ovat olleet niiniset (*prokosasta* tehdyt) säkit, jotka tietysti ennen työhön rupeamista purettiin, ja vanhat köydenpätkät.

Tärkein työkalu oli *kelu* eli *kela*, puinen, 4-sarvinen kehikko, joka kiinnitettiin keskeltä seinässä olevaan tappiin. Usein käytettiin yhtä monta kelua kuin valmistettavaan nuoraan tuli säi-

7. Kiza.

keitä, mutta yhdelläkin tuli toimeen. Kukin säie, esim. tuohisarka, kierrettiin erikseen. Sitä varten sen pää kiinnitettiin kelan sarveen, sarkaan tartuttiin kädellä jonkin matkan päässä kelusta, ja alettiin kieputtaa sillä kelua, jolloin sarkakin kiertyi. Sitä mukaa kuin saatiin kierretyksi, pantiin valmistunut osa kelun sarvien taakse, ja työtä jatkettiin pala palalta, kunnes koko sarka oli saatu kierretyksi. Jos oli useampia keloja käytettävänä, jätettiin kukin säie (tavallisesti 3) omaan keltuunsa. Yhdellä kelulla työskenneltäessä käärittiin kaikki muut säikeet paitsi viimeinen (joka jätettiin kelaansa) puukapuloille. Kun kaikki yksityiset säikeet oli kierretty, kierrettiin säikeet yhdeksi köydeksi käsissä. Kapulain käyttämisestä on se apua, että niiden avulla kiertämällä on helppo saada tiukkaa ja tasaista nuoraa.

Selässä kannettavia kantovälineitä on *kiza* (k. 7). Se valmistetaan tavallisesti vasikannahasta (karvaisesta) karvapuoli ulospäin. Suupuoli varustetaan korvilla, suunauhalla ja koko kisa viilekkeillä. Koko esine oli käymissäni kylissä varsin har-

vinainen, enkä saanut ainoatakaan kappaletta nähdäkseni. Harvat enää tarkoin muistivat kertoakaan esineestä.

Salkku on viholaissäkistä, harteille asetettavasta *kaulasta* ja viilekkeistä muodostettu kantoneuvo.

Laukku on parkkinahasta valmistettu, lukolla ja viilekkeellä varustettu kantoneuvo.

Terho Merva.

VESIKULKUNEUVOT.

Yksinkertaisimpia ajateltavissa olevia vesikulkuneuvoja lie-
nee muutamista (3 à 6) sylen tai puolentoista pituisista hirren-
pätkestä tehty *lautta*. Tällainen lautta ei ole tuntematon Ilomant-
sissakaan, vaikkakin sen käyttö rajoittuu syrjäisiin salolampiin
tai jokiin, joissa käydään kalassa, tav. ongella tai verkoilla, niin
harvoin, ettei ole katsottu tarpeelliseksi tehdä sinne omaa venettä.
Tilapäisyys antaa leimansa tällaiselle lautalle: se tehdään niistä
keloista, jotka sattuvat lähinnä olemaan, ja nidotaan kiinni vit-
saksilla, eikä sitä laadittaessa kiinnitetä huomiota mihinkään muu-
hun kuin lautan kantavuuteen ja valmistumisnopeuteen. — Täl-
laisia lauttoja ovat käyttäneet myöskin helmisimpukkojen (*roak-
kujen*) pyydystäjät siellä, missä helmenpyydystystä on harjoitet-
tu. Ilomantsissa tätä elinkeinoa on sangen vähän harrastettu.
Rajan takana ja etelämpänä Suojärven ja Suistamon salojärvillä
sitä kuuluttiin taka-aikoina harjoitetun sangen runsaasti.

Mutta lautta on päässyt vakinaisempaankin käyttöön. Köy-
hemmät ihmiset, joiden ei kannata pitää venettä, käyttävät laut-
taa kotikalastuksessa, kuten verkkoja laskiessaan, kokiessaan ja
nostaessaan, mertoja (*pössejä*) asetellessaan sekä ongittaessaankin,
aivan joka päivä. Tällaisessa käytössä oli lauttoja ainakin Lius-
vaaran lähistöllä sijaitsevissa Saarijärvessä ja Valkeassalammissa,
mahdollisesti muissakin. Itse Liusjärvessä sen sijaan en havain-
nut lauttoja käytännössä. (Liusjärvessä olikin miltei jokaisella ta-
lolla oma veneensä.)

Soutulautan runkona on kaksi tai kolme n. $1\frac{1}{2}$ —2 m:n pituista
hirrenpätkeä, joita yhdistää niin ikään pari kolme poikkipienaa.
Lautan leveys tuntui olevan noin $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{1}{2}$ m, ei juuri enempää.
Näiden poikkipienojen päälle asetetaan sitten ohuemmat palkit
(*lahkot*) sillaksi. Reunamilla oleviin tukkeihin pystytetään sou-

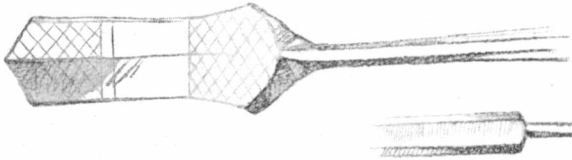
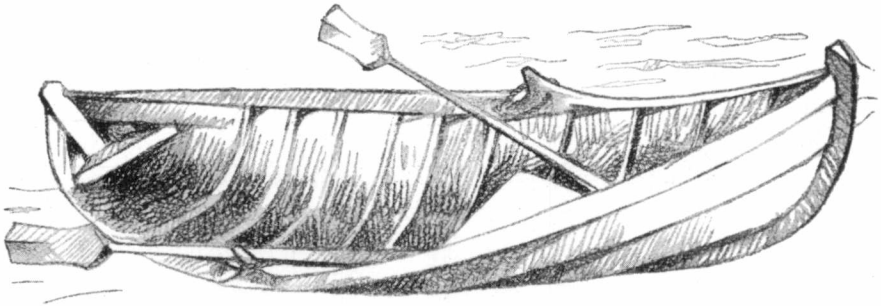

1. Emäntä Senja Martiskainen menossa verkkoja kokemaan. —
Mustakangas. Valok. Tyyni Vahter.

tuhangat, joihin tukien lauttaa soudettiin kevyttekoisilla, tavalista lyhyemmillä airoilla. Useimmiten ei ollut kiinteätä istuinta (*teljua*) lainkaan; soutamaan lähtijä toi vain pirtistä mukanaan rahin ja asetti sen sopivalle kohdalle keulapuoleen, lautan painosuhteiden mukaan. Muutamissa lautoissa oli kiintonainen telju. Usein lauttaa soudettiin myös seisoalta (kuva 1).

Tällainen lautta oli kooltaan tavallisesti siksi pieni, ettei se kannattanut kahta täysikasvuista ihmistä. Mutta pikkupoikansa saattoi verkkoja kokemaan menevä äiti vällan turvallisesti ottaa mukaansa. Erikoisesti keskenkasvuisten kalastuspuuhiin lautta soveltui varsin hyvin siksi, että se oli kevytsoutuinen ja toiselta puolen se lasten painon alla ei ollut herkkä kaatumaan. Hentoutensa vuoksi lauttoja ei käytetty suuremmilla vesillä. Pitempiä matkoja niillä ei liioin ollut mukava tehdä, koska niihin ei voinut ottaa juuri lainkaan kuormaa (kalanpyydykset ja kala-astia olivat miltei suurin mahdollinen kuorma; vrt. kuvaa 1).

Vene (*veneh*, kuva 2) oli se vesilläkulkuväline, jota voitiin käyttää sekä kalastusaluksena että kuljetusvälineenä ja kulkuvä-

2. Liusvaaralainen vene.

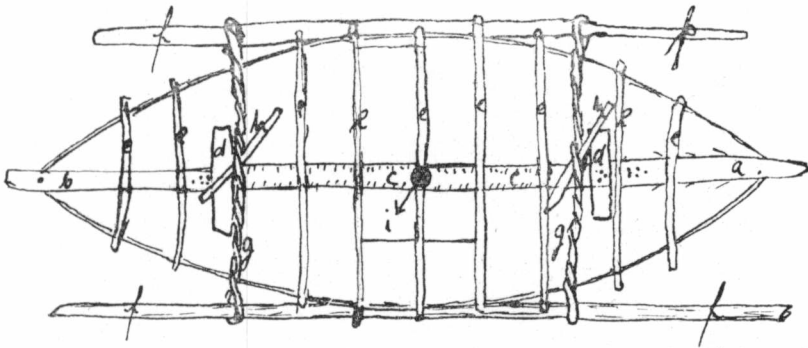
lineenä pitkien matkojen teossa. Veneet tehtiin kotona. Varsinaista venemestaria ei ollut, vaan useimmiten miesväki oli siksi kätevää, että pystyi veneenkin veistämään. Milloin jossakin talossa tässä suhteessa oli taitoa vähemmän, silloin naapuri auttoi. Eihän apu kauas mennyt, naapurihan oli läheinen sukulainen!

Venepuut (tav. petäjät, joskus näreet) kaadettiin sydäntalvella. Ne sahattiin käsisahalla tai aikaisemmin myös veistettiin kotona. Emäpuuksi valittiin lujasyinen, mieluummin vähän tervaksensekainen runko, johon sitten luonnonväävät, tav. juurakosta veistetyt nokka- ja peräpuu istutetaan.

Veneen teko. Venelaudat, n. 8—12 mm:n paksuiset, höylätään sileiksi, vain joku harva tekee veneen höyläämättömistä laudoista. — Ensiksi veistetään *emäpuu*, sen jälkeen istutetaan siihen *nenäpuu* ja *peräpuu*. Tämän jälkeen emän kumpaankin reunaan veistetään *uurros*; siihen asetetaan lauta, joka sitten veistetään uurroksen mukaiseksi (*miten uurros vedäy*). Ennen naulaamista (*noagloamini*) laudat taivutetaan paikoilleen *titškoilla* eli *salvatšimilla* (kuva 4). Lautojen liitoskohdassa käytetään tilkkeenä ohuita säkkikangassuikaleita (*sarkoja*), jotka liimataan tervan avulla paikoilleen. Näin veneestä saadaan aivan *summa*.

Tavallisimmin veneissä oli 4 laitaa, mutta tunnetaan 2-, 3- ja 5-laitaisiakin. Kun laidat on naulattu paikoilleen, vene kaa-ritetaan (*koaritetah*). Kaaret, joita on tavallisesti n. 8—12, ovat näreisiä. Ne lyödään kukin nauloilla emään ja kunkin *limin* kohdalta laitoihin. Kun kaaret ovat paikoillaan, tapahtuu veneen *vannotus* eli lopulliseen muotoonsa asentaminen. Se tapah-tuu kahdella tavalla. 1) Kuolismaassa: Juuri kaa-ritetun ve-neen laitoja vasten asetetaan pitkät vannotuspuut, joiden päistä pannaan kaksinkertaiset nuorat veneen ympäri. Näitä nuoria kiristetään kapuloilla, jolloin vene vetäytyy kokoon (kuva 3). Vene on sitten vannotuksessa niin kauan, että kaaret ovat täysin kuivuneet. Sen jälkeen poistetaan *valehkoaret*. 2) Liusvaarassa vannotuspuut jännitetään veneeseen kiinnittämällä ne *hammas-puilla*, joita sitten *noaglat* kiristävät (kuva 5). — Vasta vannotuk-sen jälkeen asetetaan paikoilleen sopivanmuotoisiksi painetut *par-ras-* eli *ääripuut* (kuva 5), *hangapuut* ja *teljut*.

Veneen osat: 1) *emä*, 2) laidat (*lajiat*), 3) *kaaret*, 4) *parras-puut*, 5) kokka eli *njokka*, 6) *perä*, 7) *soudotel'vu* (= *soutotelju*), 8) *perätel'vu* peräkokassa, 9) *hangat*, 10) (koivuiset) *hangavitšat*. Näiden lisäksi oli keulassa (*nenäkokassa*) vielä erikoinen maalle-*vetokaari* (*moallavedokoari*) ja *roveh*, jolla veneestä luotiin vettä vesillä oltaessa; rannassa vesi valui pois tapin reiästä.

3. Veneen vannotus (Kuolismaassa). Selityksiä: a) *nenä-* eli *nokkapuu*; b) *peräpuu*; c) *emäpuu*; d) *valehkoaret*; e) *kaaret*; f) *vannotuspuu*; g) *nuorat*, jotka yhdistävät vannotuspuut kummastakin päästä; h) *nuorien kiristyskapula*; i) *pöngä*, joka kulkee emän keskeltä huoneen kattoon; se kiinnitetään paikoil-leen kiilaamalla ja sen tehtävänä on tukea emää vannotettaessa. (Kuvassa on havainnollisuuden vuoksi vene piirretty tavallista leveämmäksi.)

4. 4-laitainen vene tekeillä. Laita on puristettu paikoilleen kahdella *salvatsimella*. — Etualalla *koskutroveh*, jossa on laitojen limeihin käytettävää tervaa.
— Liusvaara. Valok. K. Vilkuna.

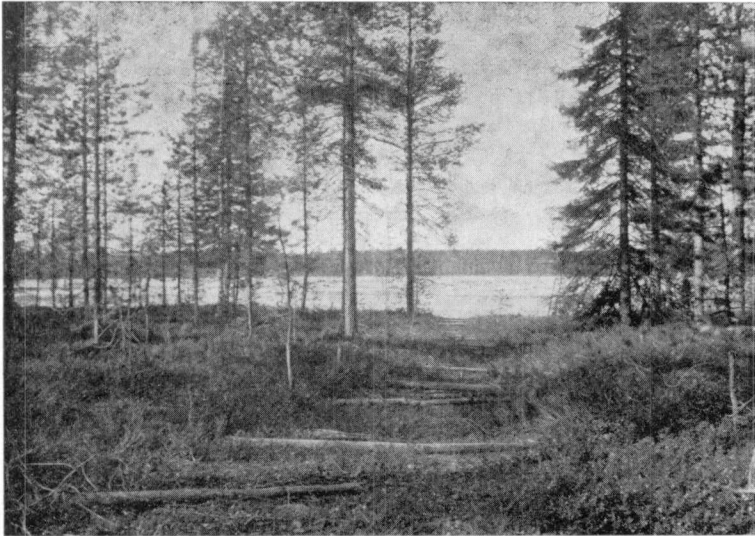
5. Venettä vannotetaan. Vannotuspuut jännitetty hammaspuiden avulla. Oikealla *parraspuut* painumassa, päät pistettynä seinän alle.
— Liusvaara. Valok. K. Vilkuna.

Hangat ovat kaikissa Liusvaaran ja sen lähiseutujen veneissä puiset vitsahangat. Veneet olivat siksi pieniä, että soutajaksi ei tarvittu yhtä enempää. Soutaja istui kokassa olevalla *soutoteljulla*. Venettä soudetaan (*souvetah*), joskus huovataan (*huovatah*). *Melalla* pidetään perää (*pietäh pereä*) ja melotaan (*melotah*).

Airot ovat lyhyitä, n. 1 ½ m:n pituisia, melko leveälappaisia (kuva 2). Airon osat: *levvä* (= lapa), *varzi* ja *keäntila* eli *rutška*. Melan päihin on usein veistetty »tšomennuksia». Mela on lyhyt, hyvin leveälappainen, melkein lapiomainen.

Nuotanvedossa käytetään aivan samanlaisia veneitä, mutta silloin niitä nimitettiin nuottiveneiksi (*nuottiveneh*) ja niissä oli silloin tietenkin erikoisia nuotanvedossa tarvittavia välineitä, kuten *nuottasalko* ja keskellä venettä korvakoiden varassa kela (eli *vorokki*, *vorotta*), jolla köydet kelattiin. (Nuotanvetoa on tarkemmin selostettu ss. 109—113.)

Veneet pidettiin tavallisesti valkamassa, jossa sijaitsivat koko kylän veneet (*valgama*). Erikoisia katoksia tai suojahuoneita veneitä varten ei käytetä. Käytön jälkeen vene vedetään maalle

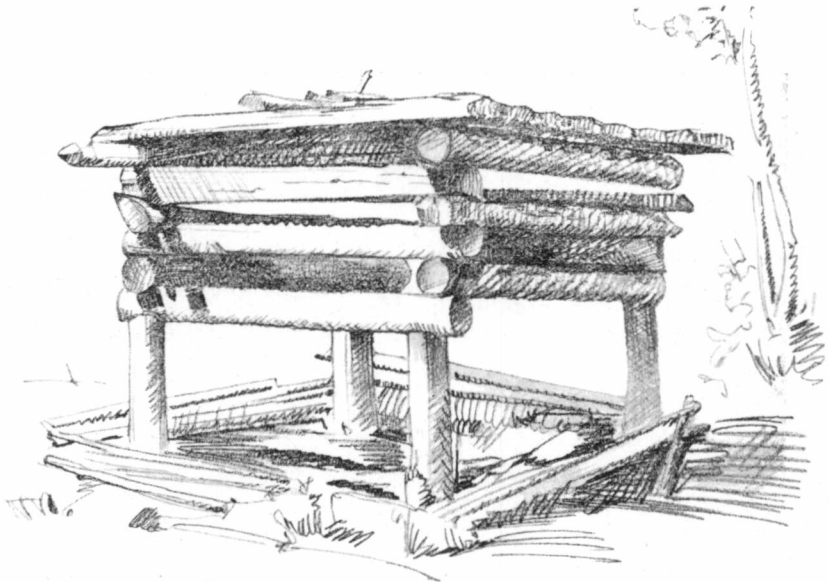

6. Teloitus (— telat, joita myöten vene viedään kannaksen poikki järvestä toiseen). — Suojärven pohjoiskulma. Koskenväli. Valok. Eino Leskinen.

telojen päälle, niin että emä nousee kuivalle ja vesi pääsee valumaan tapinreiästä pois.

Seudulla, jossa varsinaiset tiet eivät ole vielä monen vuosikymmenen ikäisiä — saihan Liusvaara maantiensä vasta 1920-luvun puolimaissa, sitä ennen sinne johti vain pahainen metsätie ja soiden kohdalla kapulasillat, jollaisia vieläkin on Liuksen ja Megrin välillä —, veneet ovat vieläkin sangen tärkeä kulkuväline. Niillä voidaan suorittaa pitkiäkin matkoja, Liusvaarasta esim. kauas etelään Suojärven puolella sijaitsevaan Naisienjärveen saakka ja aikaisemmin, rajan ollessa auki, vieläkin kauemmaksi. Myöskin kuljetusvälineenä veneellä on melkoinen merkitys. Kun veneet yleensä ovat kepeitä, kahden miehen helposti vedettäviä, voidaan ne esim. kalanpyyntimatkoilla helposti vetää maakannaksen poikki *teloitusta* myöten ja siten lyhentää matkaa tai siirtyä aivan toiseen vesistöön. Kuva 6 osoittaa tällaisen kannaksen poikki johtavan teloituksen.

Eino Leskinen.

7. Verkkolava. — Liusvaara.

LEIKKEJÄ.

LEIKKITILAISUUDET.

Leikin edustajia ovat tietysti ensi sijassa lapset, ja monet leikit kuuluvatkin vain lasten harrastuspiiriin. Mutta nuorisolakin on ollut omat huvituksensa ja leikkinsä.

Juhlapäivinä ja usein sunnuntaisinkin nuoriso kokoontuu leikkimään (nykyään harvemmin kuin ennen). Joulunaikaan leikitään kaikkina muina juhlapäivinä, mutta ei joulupäivänä. Iltaisin keräännytään johonkin taloon. Tahvanan päivänä tulee toisistakin kylistä nuorisoa »tahvanan ajantaan», viettämään tahvanan iltaa tanssien ja leikkien. Uudestavuodesta loppiaiseen on Suojärvellä ja osittain Ilomantsissakin tapana viettää ns. *munkkinaoloaikaa*. Iltahämyssä tytöt pukeutuvat poikain, pojat tyttöjen pukimiin ja kulkevat niin talosta taloon, astuvat ovesta sisälle ja ääntä päästämättä tanssivat vain — ken mitäkin.

Kokon ääressä myös leikitään ja tanssitaan. Vain juhannuksena poltetaan kokkoa. Kullakin kylällä on oma kokkopaikkansa, Liusvaarassa esim. se on kalmismaan luona olevassa niemessä. Kuolismaassa on Lyhykkälän luona *Kokkosaari* ja kirkonkylässä *Lemmenlähe*, jonka luo keräännytään juhannusaattoiltana jo 4:n aikaan; kirkonkylässä on nim. silloin praasnikat. Praasnikka-aikana tanssitaan ja leikitään pihamaalla, porstussa, sintsossa ja pertissä, missä vain tilaa on. Nurkkatansseja, *pessaroita*, on ennen pidetty paljon, talkoiden lopettajaisiksi talkootanssit ym., usein ilman aiheetakin. »Riiviikkojen» *yötsyt*¹ olivat myös huomattavia leikkitilaisuuksia, tällöin leikittiin etupäässä istumaleikkejä.

---

¹ Pielisjärven puolelta saatu tieto.

Poikain ollessa savottatöissä on tytöillä tapana kerääntyä saunaan tai johonkin pirttiin kehräämään (*kezreändäpessarar*). Tällöin he leikkivät sellaista leikkiä, että he antoivat kullekin kuoselille tietyn pojan nimen. Kenelle kuoseli joutui, sille joutui poikakin.

ISTUMALEIKIT.

Sukankuletus. Osanottajat istuivat piirissä peite sylissä kuljettaen peitteen alla sukkaa. »Sukka juoksoo!» sanovat he sukan kiertäessä kädestä käteen. Piirin keskellä on joku leikkijä, joka koettaa arvata, kenellä sukka kulloinkin on. Se, keneltä hän sitten sen tapaa, joutuu piirin keskelle arvaajaksi. (Kuolismaa.)

Rahankuletus. Leikkijät istuvat piirissä niinkuin edellisessäkin leikissä, ja yksi on keskellä arvaamassa. Lauletaan »Arvon mekin ansaitsemme» ja lyödään tahdissa vuoroin omia käsiä yhteen, vuoroin vierustovereidensä käsiin. Samalla kuljetetaan rahaa. Uusi leikki. (Kuolismaa.)

Saven sotkeminen. Istutaan piirissä. Yksi leikkijä menee ulos arvaajaksi, yksi *pistelö* savenpalaa tms. leikkijäin käsiin hokien:

Sotken sotken savea
Tien tien tiiliä
Paikkoan uunia¹

— — — —

Arvaaja koettaa sitten arvata, kenellä kätkeyty esine on. (Kuolismaa.)

Vesikenkäsillä. Yksi leikkijöistä poistuu huoneesta, ja sillä aikaa toiset merkitsevät hänelle jonkun huoneessa olevan henkilön. Oven takana ollut tulee sitten ja kysyy: »Onko vettä kengässä?» Jos hän sattuu kysymään tuolta hänelle määrättyä henkilöltä, on hän sillä päässyt leikistä, mutta jos hän erehtyy, potkaistaan vain jalkaa ja sanotaan: »Mäne vain ielleh!» tai jotakin muuta sellaista. Ja niin kauan hän saa palata oven taakse, kunnes osaa kysyä oikealta henkilöltä. Joka kerta määrätään hänelle uusi henkilö. (Kuolismaa.)

¹ Jatkoa ei muistettu.

Numeroisilla. Leikkijät ovat parittain, ja joku on leski. Leski panee kaikille nimet (numerot) ja sitten huutaa itselleen parin. Tämän pari jää leskeksi jne. (Kuolismaa.)

Marjasilla. Tämä on samanlainen leikki kuin numeroisilla olo, mutta kukin ottaa itselleen numeron asemesta nimikkomarjan. (Kuolismaa.)

Palttinan myönti. Yksi leikkijä on palttinan myyjä, toiset ostajia.

Myyjä: Ostatko palttinoa?

Ostaja: Ostan.

Myyjä: Montako metriä?

Ostaja sanoo jonkin määrän.

Myyjä: Rikasko vai köyhä?

Ostaja vastaa usein monisanaisesti kuvaten rikkauttaan tai köyhyyttään. Köyhälle myyjä mittaa kaupanpäällisiä.

Myyjä: Sitten kun minä tulen kaupungista, ei saa sanoa juu eikä jaa eikä nauraakaan, vaan sen sanan, jonka minä sanon.

Myyjä kuiskaa jonkin, tavallisesti hyvin naurettavan sanan. Kun hän on kaikille myynyt kangasta, hän lähtee jälleen alusta kiertämään.

Myyjä: Nyt minä läksin rahoja hakemaan.

Ostaja sanoo hänelle kuiskatun sanan. Vaikka myyjä mitä kysyisi, täytyy hänen vain toistaa sitä sanaa. Jos hän nauraa tai sanoo jotain muuta, tulee hänelle pantti. (Kuolismaa.)

PANTINLUNASTUKSIA:

Kultamuru. Pantinlunastaja kysyy kaikilta leikkijöiltä: »Mitä teet, kun minä olen kultamuru?» Vastaukseksi antaa kuka mitäkin: sormuksen, kellon jne.

Kellonperät. Tyttö ja poika, tyttö ja poika jne. parittain. Katkaistaan tikku ja hampaissa annetaan sen kulkea toiselta toiselle.

Heinäkuorma. Istutaan parittain. Syleillään ensin omaa paria, sitten toista, sitten omaa jne.

Viikon päivät. Istutaan selittäin ja sitten syleillään vuoroin kummaltakin puolelta seitsemän kertaa. (Kuolismaa.)

LASTENLEIKKEJÄ.

Piilosilla. Luetaan ensin *painaja*. Tällöin käytetään seuraavanlaisia piilolukuja:

Hippaheikin laiva läksi
varttia vaille kuus,
onko pannu uus,
tallukoita kuus.
Yks, kaks, kolme, neljä, viis, *kuus*.

Entin tentin, teilika mentin,
hissun tissun, laapeli vissun,
eerik leerik *lok*.

Akka istu aijalla päällä,
luki niitä näitä,
sillinpäitä,
joita piti olla kuus.
Ukko hyppäs lauteille,
akka huusi pois.
Yks kaks kolme neljä viisi kuusi. (Liusvaara.)

Ellen tellen sipuli saa,
sipuli sapuli *nol*.

(Kaikkien kädet nyrkissä. Yksi lukee ja kaikki nostavat nyrkkejään. Kennellä on viimeinen nyrkki ylhäällä, se jää painajaksi. (Repola.)

Painaja kiertää tuvan ympäri, ja toiset menevät piiloon. *Pesässä* (kivi tms.) hän sanoo: »Karttu kotona, miehet metässä». Sitten hän etsii. Kun hän näkee jonkun piilossa, alkaa siitä kilpajuoksu, kun koetetaan, kumpi ennen pesällä on. Jos painaja ennättää aikaisemmin sinne, sanoo hän: »Mikon (esim.) nimi kirjassa!» Ja niin tulee löydetystä uusi painaja.

Hippasilla. Ensin luetaan *hippa*. (Ks. piiloluvut!) Hippa tavoittaa sitten toisia kiinni. On erikoisesti määrättyjä kiviä, joilla ei saa lyödä hipaksi. Kun sellaiselle tullaan, sanotaan: »tšuuru raudaristi rinnam päällä.» Jonka hippa saa kiinni, se joutuu uudeksi hipaksi. (Liusvaara.)

Nauriisilla. Leikkijät rupeavat mahalleen maata. Yksi kiertää ympäri keppi kädessä ja sanoo:

paan paan aitaa,
vaskisilla vitaksilla,
rautasilla seipähillä,

ei oo onnen ottamista
 eikä varkaan varastamista,
 nousooko vai ei.

Jolleivät maassa olijat puhu mitään, niin hän kulkee uudelleen, kunnes kaikki yhtä aikaa sanovat: »nouseo», ja nousevat.

Sitten *listitäh* ja kuoppaan *viijäh*. Leikkijät seisovat, ja kun heitä lyödään kädellä niveleen, niin he kaatuvat maahan. Sitten heidät talutetaan kuoppaan. (Listimisen ja kuoppaan viemisen toimittaa sama ympärikiertäjä.)

Leikin alussa on valittu jo *ukkorosvo*. Hän varastaa nämä nauriit ja vie toiseen paikkaan. Ympärikiertäjä eli kepinpitelijä huutaa kuopasta:

Piri, piri naurista,
 mistä tulit?

Nauris:

Pippilästä pappilasta,
 kiehovasta kattilasta,
 läpi liävän ikkunasta.

Ympärikiertäjä:

Mitä söit?

Nauris:

Munavoita ja maitoa.

Ympärikiertäjä:

Jätitkö miulle?

Nauris vastaa joko: »en», jolloin toinen lyö häntä, tai »jätin», jolloin ei häntä lyödä. Niin tuo ympärikävelijä hakee jokaisen nauriin. (Kuolismaa.)

Susisilla. Leikkijöistä on joku susi, toiset ovat lapsia. Lapset hännäävät:

Susi, susi, rukkaset,
 käsiäni kylmää.

Kenet susi saa kiinni, se jää sudeksi. (Repola.)

Karhuleikki. On karhumaa ja lammasmaa. Kenet karhu saa käsiinsä, se on »karhun lapsi». Toiset lampaat koettavat pelastaa. Jos lammas saa lyödyksi ryöstettyä, on uhri pelastettu, muutoin hän pysyy yhä karhunlapsena. Kun kaikki on näin saatu karhun

huostaan, alkaa leikki uudelleen, ja karhuksi joutuu se, joka ensimmäiseksi on karhunpojaksi saatu. (Repola.)

Ahvanta paistetaan. Katsotaan silmästä silmään ja koetetaan, kumpi ensin nauraa. (Repola.)

Kaurapurra. Pannaan vaate jonkun leikkijän silmille. Hänen kätensä asetetaan selän taakse, ja kaikki lyövät siihen vuoroitellen. Hän koettaa arvata, kuka lyöjä on. Kenet arvataan, se joutuu uudeksi arvaajaksi. (Repola.)

Sokkosilla. Yhden leikkijän silmille pannaan side. Hän koettaa saada näin kiinni toisia leikkijöitä. Kenet hän tavoittaa, se joutuu vuorostaan sokoksi. (Liusvaara.)

Karhussa. Seipäistä tehdään aita. Joku leikkijöistä pannaan sisälle karhuksi. Toiset menevät hännäämään karhua. Karhu ei saa tulla ulos aitauksesta. Sieltä se vain koettaa tavoittaa hännääjiä. Kenet hän sitten kiinni saa, se joutuu karhuksi. (Liusvaara.)

Garassa. Ensin koetetaan, kuka jää *andelijaksi*. Keppi pannaan jalan päälle, kepin toisesta päästä pidetään kädellä kiinni, jalalla *lykätään*, s.o. heitetään keppi niin kauaksi kuin mahdollista. Jonka keppi jää lähimmäksi, siihen jääpi *andelus*.

Jokainen leikkijä piirtää itselleen kepillä maahan pyöreän *pesän*. (Antelija ei tee.) Antelijalla on *gara* (nelikulmainen tai pyöreä puukappale), ja tätä hän lyö kepillä. Jos hän näin saa garan osumaan jonkun jalkaan, tulee tästä vuorostaan antelija. Mutta jos gara sattuu polvea ylemmäksi, pysyy vanha antelija yhä paikallaan. Pesässä olijat koettavat lyödä myös garaa loitolle. Yhdellä jalalla saavat he liikkua pesän ulkopuolellakin. Kun gara on loitolla, saavat pesässä olevat mennä *suolaan*. »Yhellä jalgoa» mennään tuvan tai kartanon ympäri — kahdellakin, jos antelija ei huomaa. Jos hän huomaa, saa hän ottaa tämän pesän. *Suolassa* oltaessa saa antelija pitää *garoa* kädessään. Niin hän kulkee perässä yrittäen taas lyödä leikkijöitä jalkoihin garalla. Ja ketä hän vihdoinkin osaa, siitä tulee uusi antelija.

Jos jostain asiasta tulee kiistaa, toimitetaan uusi *lykkääminen*. (Liusvaara.)

Seinäpalli. Leikkiin tarvitaan kumi- tai lankapallo ja *lastaset* (leveät lapiot). Ensin *smagitetah*. Palli laitetaan lastasen päälle,

sitä koetetaan smagittoa, s.o. singauttaa ilmaan. Kuka vähimmin saa, hän joutuu *andelijaksi*. Pelissä on kolme osanottajaa: andelija ja kaksi muuta, jotka kumpikin tekevät itselleen pesän. Antelija lyö palloa tuvan seinään. Kun pallo ponnahtaa seinästä takaisin, pitää antelijan se käsin tavoittaa, jotta pääsee pesälle. Mutta pesässä olevat koettavat kepillä polttaa pallia, ettei antelija sitä saisi, vaan pysyisi kauemmin toimessaan. Palli on aina tavoitettava ilmasta. Jos se seinästä kimmahdaa maahan ja sitten käsiin, tulee siitä vasta *puoli*, ja silloin pitää saada vielä toinenkin puoli, ennenkuin pääsee pesälle. Mutta jos pesässä olevat ehtivät kepillään polttaa puoletkin, ei tule taaskaan mitään. Jos pesässä olevat saavat sen pallin »loitos lyyvä», silloin kysytään *konduu*. Antelija lykkää pallin kaukaa kädellään pesää kohti. Jos pesässä olevat eivät kepillään siihen osaa, saa antelija pesän. (Liusvaara.)

Nelisuola. Neljä osanottajaa. Palli. Ensin taas (*s*)*magitetah*. Kaksi huonointa jää *andelijaksi* eli *tappajaksi*. Toiset joutuvat *pesälle*. Pesien väliä on n. 25—30 m. Pesässä olevilla on lastat, ja andelija seisoo kummankin selän takana. Antelija heittää vuorotellen pallon pesässä olevan yli. Toisen puolen tappaja yrittää ottaa pallia vastaan. Jos hän saa sen kiinni, pääsevät antelijat pesälle. Jos vastakkaisessa pesässä oleva voi kepillään polttaa, niin pesässä olevien pitää juosta vastakkain ja satuttaa kepillään toisiaan. Jos antelijat ehtivät sillä aikaa viedä pallon pesään, pääsevät he pesälle. (Liusvaara.)

Guri.¹ On 25 guria (*guri* = pyöreäkyllinen lyhyt puupalikka). *Guripoalikat* ovat noin ½ m:n pituiset ja verrattain paksut kepit. Toisesta päästä, mistä kädessä pidetään, ne ovat vähän ohuempia. Gurit asetetaan vierekkäin pystyyn. Niistä on noin 20 m:n päässä on merkkipaikka, mistä jokainen henkilö vuorostaan saa heittää paalikoilla gureja. Kun gurien kaatuessa jokin niistä jää pystyyn, sanotaan tällaisia *pappiloiksi* (pappi). Kuka vähemmillä lyönneillä saa kaikki nurin, se saa voiton.

Kolmisuola. Kolme henkeä. On vain yksi pesä. Se, joka parhaiten (*s*)*magittaa*, joutuu pesään. Järjestys on seuraava:

Antelija — 10 m. — pesä — 10 m. — antelija.

¹ Samantapainen nuorison ja aikuisten kilpailupeli kuin *kyykkä* Vienan Karjalassa. E. L.

Toinen antelija heittää pallin toiselle. Pesässä oleva kääntyy heittäjään päin yrittäen polttaa palloa lastasellaan. Se antelija, joka saa pallon kiinni, joutuu pesälle. (Liusvaara.)

Akkapelli. Aluksi taas (*s*)*magitetaan*. Joka huonoimmin onnistuu, joutuu antelijaksi. On määrätty alue, millä saa juosta. Tehdään *akka*, kivi, puu tms. merkiksi. Yhdellä on lasta, sillä vuoron perään hypäytetään. Antelija hypäyttää, toinen lyö (noin 20 m pesästä). Se, mistä lyödään, on myös *akka*. Lyöjä yrittää juosta ensinmainittuun akkaan. Jos hänet välillä saadaan polteuksi (heitetyksi pallolla), joutuu hän antelijaksi. Akassa ei saa polttaa. Kaikki leikkijät saavat sitten vuorotellen lyödä samalla tavalla. (Liusvaara.)

Pesäpalli nimistä leikkiä on ennen myös yleisesti leikitty. Tunnetaan nykyäänkin. (Ilomantsi, Repola.)

TANSSIT.

Ennen tanssittiin parhaastaan ns. suuria tansseja, joissa oli monta paria. Sellaisissa tansseissa täytyi olla pareja parillinen luku (neliössä). Proasnikan aikaan oli usein kuusi paria joka sivulla, siis 24 paria yhteensä.

Ristakondra, jota työs *riivatuksi* sanotaan. Pääjuoni on seuraava: Kaksi vastakkaista paria juoksee vastatusten, kädet päästetään irti, niin että parit kulkevat toistensa ohi seuraavassa järjestyksessä:

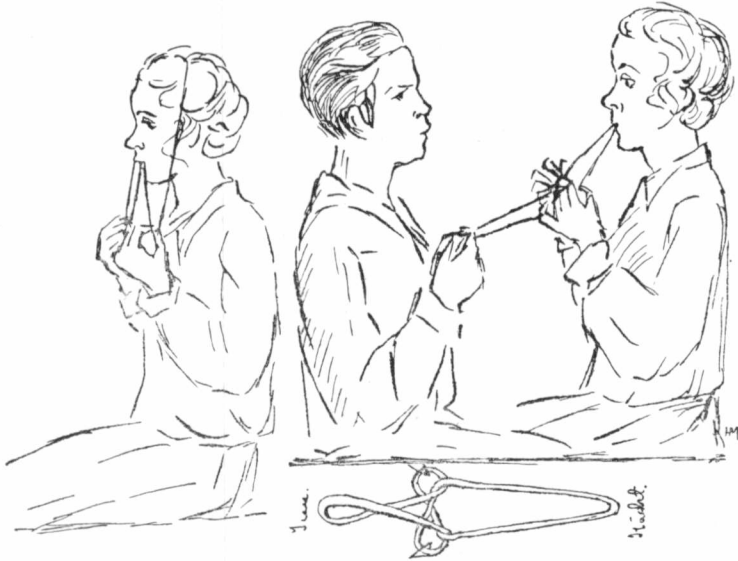
Oma ♠ poika, vieras ♣ tyttö, oma ♠ tyttö, vieras ♣ poika
(kulkusuunta nuolen mukaan)

Sitten seuraa pyörimistä aina kaksi paria yhdessä. Ristakondraan liittyy myös *ripatška*, s.o. pojat tanssivat vuorotellen kunkin vieraan tytön edessä ympäri piiriä kulkién — askeleilla, kanta, varvas, kanta, varvas maahan vuoroin kumpaisenkin jalan, ja heittäytyy välillä kyykkyyntä asti. Tyttö sillä aikaa *potškottaa*, s.o. kulkee lyhyin sivuaskelin, kädet selän takana ympäri piiriä.

Lanssi. Tässä on tavallisesti 12 paria. Samanlaista kuin ristakondra, mutta kävelyaskeleet.

Kadrilli (myös: *kadreli*). Tavallisesti 12 paria. Mutta tanssi on »kahella käyvää, migäli vain himottau».

Hiirenkangasta kudotaan. Vasemmalla alkuasento, alla kaavakuvio,

Tanssintapaju. Soiton asussa pajatetaan ja tanssitaan. *Hitšutetaan* ja *potškotetaan* niinkuin ristakondrassa, ja pojat tanssivat *ripatškaa*.

Kun on hyvä soittaja, muuttaa hän vain pelin, ja taas alkaa uusi tanssi.

Nykyisiä *pyörindäpelilöjä* ovat *pisto*, *valssi*, *tikapuita* (= *kikapuu*), *polkka*, *jenkka* (= *saksanpolkka*) ja *rimppa* (= *polkka-masurkka*).

Piirileikkejä leikitään myös, mutta ne ovat uusia tulokkaita.

Näppäryysleikeistä mainittakoon *hiirenkangas*. On päistään yhteen somittu nuora. Sen toinen pää pannaan pääläelle, toinen suuhun. Sitten otetaan nuoran keskikohta sormien väliin pujottamalla siten, että lankaa voi sormilla vetää luistavasti edestakaisin, sitten kun toinen henkilö on ottanut pääläella olevan nuoran pään omiin käsiinsä.

Elma Leskinen ja Laina Syrjänen-Kaukoranta.

UUOTUISJUHLIEN VIETTOTAVOISTA ILO- MANTSISSA JA SUOJÄRVELLÄ.

Rostovan suovattana (jouluuatonä) käytiin saunassa. Koko aattopäivänä ei saanut kehrätä eikä lattiaita pestä. *Rostovana* eli jouluna käytiin *tšasounassa* ja syötiin juhlaruokia. Käytiin myös vieraisilla ja tanssittiin. — Aamulla annettiin lehmille leipäpalsat Vapahtajan nimeen, jotta lehmät kesällä tulisivat aikaisin kotiin. Näin tekivät *suomalaiset* (luterilaiset), mutta eivät *venäläiset* (kreikkal. katoliset).

Aamuilla tytöt veivät laastuaan lattiarikat kolmen tien risteykseen; jos sinne tuli koira, ei tyttö päässyt seuraavana vuonna naimisiin, jos harakka tuli, niin pääsi.

Tahvananpäivänä ajettiin hevosella, mentiin aamulla varhain herättämään talojen väet, kysyttiin: »Onko Tahvana talossa, onko Rehvana reissä?» Tahvanan ajelijoille tarjottiin viinaa. Koko päivän ryyppättiin kovasti ja tanssittiin.

Joulun ja loppiaisen väliä sanotaan *synnynmoaksi*, tänä aikana on tapana *kuunnella syntyä*, s.o. muutamia tyttöjä menee yhdessä illallisen syötyään esim. riihen oven ulkopuolelle kuuntelemaan. Istutaan maassa, ja jokaisella on suuri huivi päässä. Kuunnellaan vuorotellen kunkin tytön nimessä: »nyt šiun nimessä kuundelema». Jos *jyvän kabina* kuuluu, niin »*jyvie roidjee*», s.o. pohatalle joutuu, jos vain pyyhintä kuuluu, köyhälle joutuu. Edelleen voidaan kuunnella kaivonkannella, tienhaarassa. Jos aisakellojen ääni kuuluu, niin samana vuonna joutuu naimisiin, »sauvazen vingeh kuuluu», köyhälle joutuu, avaimien helketys kuuluu, kaupiamiehelle joutuu jne. Vielä kuunneltiin pihalla, lumihangessa ja avannolla. Keppi piti olla kädessä. Kuunneltiin myöskin, kuuluiko kalmistosta veistäminen tai äänellä itkeminen, »lähimbäzis talois aigauduu kuolema». Jos lähtee pois kuuntele-

masta, ennenkuin itku lakkaa, kalmiston vainajista puuttuu paha ihmiseen. Saunaankin saattoi mennä kuuntelemaan, »pimies ollah, syndy tulou vedämäh» (leik.). Jonkun miehen piti kiertää työt kuuntelemaan lähtiessä, jotta heihin ei mikkään paha puuttuisi vedestä tai ilmasta.

Synnyinmaan aikana tehtiin monenlaisia taikoja: Illalla työt lakaisivat lattian, *topat* (rikat) »viijah rätšinän tagahelmas ulos»; missä silloin kuulee koiran harvakseen ja kirkkaasti haukuvan, sinne menee miehelle. — Sukka kastetaan avantoon ja pannaan vuoteeseen kyljen alle, unissa näkee sulhasensa. — »Ozran kuvosta nyhätäh olgie» hampailla; jos täydet oljet saa, tulee rikkaat sulhaset, jos tähkät katkeavat, tulee köyhät sulhaset.

Tyttö pani illalla tuohuksen pyhäinkuvan eteen palamaan; kun peilistä katsoi selin seisoon, miten monta tuohusta paloi, niin siitä tiesi, kuinka monta ihmistä oli sulhasen kodissa. Kertojakin oli aivan oikein nähnyt. Koko sulhasväen voi nähdä, jos langet pani patsaalle ja länkien läpi katsoi peiliin.

Kaksi rihmaa pannaan kaksinkerroin, toinen rihma teevadin toiselle laidalle, toinen toiselle. Jos rihmat avautuessaan kiertyvät toisiinsa, tyttö saa toivomansa sulhasen. — Lautasen alle pannaan sorokka, avain ja palmikkonauhat. Jos valitessaan vateja osuu saamaan sorokan, menee seuraavana vuonna naimisiin, jos saa avaimen, pääsee emännäksi, jos saa nauhan, *kassalendotškan*, jää tytöksi vielä vuodeksi. — Tytöt ottavat *selkäreepäreen* hampai- siinsa, kastavat avantoon tai vesikorvoon ja panevat kamanan päälle palamaan. Jos *rakkahašti* (nopeasti) palaa, on hyvä elämä naimisiin mentyä ja vuoden kuluessa joutuu naimisiin.

Oli myöskin tapana tuoda olkia lattialle, panna vettä riehti- lään ja lypsää riehtilää. Siitä saatiin tietää jotakin elämisistä naimissa ollessa.

Rostovan ja *vieritsän* eli loppiaisen välisenä aikana on tapana kulkea *kuhlakkona* eli *smuuttoina*, s. o. kolmi-viisihenkisenä jouk- kona kuljetaan talosta taloon, miehet pukeutuneena naisten vaat- teisiin, naiset miehien vaatteisiin. Huivit olivat silmille vedet- tyinä, kasvot noettuina. Käytettiin paperista leikattuja naama- reita. Naamarit oli hävitettävä kotiin tultua. Selkään tehtiin

kurba (kyttyrä), lapset (vaatteista ym.) tehdään käsivarrelle. Kuhlakoille tarjottiin viinaa tai kahvia. Kuhlakat eivät puhu mitään, tanssivat keskenään. Venäjän puolen kuhlakkojen kerrotaan ajaneen kylästä toiseen, Suomen puolella ne kulkivat vain omassa kylässään; samassa kylässä saattoi olla pari kolme joukkuetta.

Vieritsän 1. *synnympiän* eli *loppiaisaamuna* saattoi nostaa lemmen, jos haki avannosta vettä, teki ristin jäähän ja pesi noutamallaan vedellä silmänsä. Loppiaisaaton ei saanut kehrätä eikä lattioita pestä. Likavesiä ei saanut kaataa pellolle, muuten kasvoi mustapäitä ohria. Naiset eivät ottaneet miesvieraita vastaan, muuten saivat mustapäitä perillisiä.

Ilomantsin kirkolla *kassettih Jiesusta*. Pappi, ristiä kantavat miehet ja kansa kulkevat saatoissa jäälle, minne on tehty avanto, *jordana*. Pappi *luguoloo*, siunaa veden ja kastaa siihen ristin.

Rostovasta alkoi *pyhäkeski*, joka kesti *pyhälaskuun* eli laskiaiseen. Jo viikkoa ennen varsinaista laskiaista oli *lihapyhälasku*, t.s. lihansyönti lopetettiin. Pyhälaskusta lopetettiin maidonjuonti, *maitopyhälasku*.

Laskiaisateriaksi tehdään maitoruokia. Illalla lasketaan mäkeä ja ajetaan hevosella. Aisakello pannaan aisaan.

Jos pyhäkeskessä ei ole kylän tyttöjä kosittu, niin kylän pojat tekevät tytöistä pilkkaa vetämällä palavaa tervapyttyä kelmassa talojen ohi: »Hei, hei, Lyssivvoaran neitšyöd matatah!» (Klyssinvaara.)

Kynttilänpäivän seuduissa oli *zreidendä* eli *matikkapruasnikka*, jota vietettiin Maarian muistoksi.

Maaliskuussa oli *pluavaseniah* eli *muariinpyhä*, joka ennen oli reten kallis pyhä.

Virboipyhänä eli *palmusunnuntaina* oli tapana lyödä toisia koristelluilla pajun oksilla. Virvottajalleen piti antaa pääsiäisenä rinkeli. *Virboivitšat* viettiin pyhän jälkeen tšasounaan. Vegaruknessa *kirkkostaroza* vei *virboivitšat* papille ja pappi jakoi ne kirkonkävijöille. Kotiin tultua *virboitetah* ja vitsat pannaan jumalankuvan eteen.

Kiirastorstaista alkoivat *pääsiäispyhät*, joita kesti kymmenen päivää. *Kiirastorstai* 1. *suur neljäspäivä* oli merkkipäivä, josta

1. Kuolismaan vanha tšasouna kalmiston reunassa.

tehtiin päätelmiä. Jos oli lämmintä yöllä kiirastorstaita vasten, seurasi 40 vrk. lämmintä. Jos taas oli kylmää, seurasi 40 kylmää vuorokautta.

Kiirastorstaita seurasi *pitkäperjantai* ja *äijäpäivät* eli pääsiäinen. Pääsiäiseen loppui paasto ja pääsiäisestä alkoi ns. *kevät-argi*, joka kesti kahdeksan viikkoa.

Yö ensimmäistä pääsiäispäivää vasten valvotaan, puolenyön jälkeen mennään tšasounaan, klo 4 palataan kotiin. Ennen tšasounaan menoa tehdään piiraita ja *sultšinoa*. Ne syödään aamiaiseksi auringon noustua. Jos aurinko paistaa pääsiäisaamuna pilvettömältä taivaalta, tulee hyvä vuosi.

Toisena pääsiäispäivänä pappi kulkee ristien kera talosta taloon. Kansa kulkee mukana. Illalla on jossakin talossa tavallisesti *äijänpäiväbessodad* (tanssit).

Pääsiäisen aikaan oli tapana tehdä *ratazliekku* riihen seinus-

talle. Kiikkujan jalkaan pantiin heinävihko; kiikkuja potkaisi sen ilmaan. Joka sai vihkon kiinni, sai vuorostaan kiikkua.

Kevätpyhiä on edelleen *vohnjasenja* eli helatorstai ja *zroit-sampäivä* eli helluntai.

Huhtikuussa oli ns. *kevätjyrgi*, jolloin laskettiin lehmät lautumelle. »Kelloloin kera navetta kierrettih» ja pantiin kellot lehmien kaulaan. Muinoin oli tapana, että kylän yhteinen paimen kiersi koko kylän lehmät, jotka oli ajettu kokoon. Usein haettiin toisestakin kylästä taitavaksi tunnettu paimen kiertämään. Emännät tekevät taikoja: »lehmiskarvoja kissotah, kobiezeh pannah, taputetah (jotta ne sekaantuvat), kaikilla muruzet annetah». — Jyrinpäivänä ei saa tehdä paukutustyötä.

Kevätarjen päätyttyä alkaa paasto, joka kestää Iivanan päivään. Iivanan ja Pedrun päivän väliä sanotaan *pyhäkeskeksi* tai *veändöiväliksi*.

Pedrun päivän iltana poltetaan katajaista kokkoa ja tanssitaan pihalla. Kuutamalahdesta kerrotaan, että siellä Pedrun päivänä (Iivanan päivänä?) kirkonkävijöille annetaan koivunvapa kullekin.

Iivanan ja Pedrun päivän välisenä aikana tehdään taikoja. Esim.: Kolmen tien risteyksessä maamo valoi yöllä, ennen auringon nousua, vettä alastoman tyttärensä päälle. Vesi oli myötäpäivään otettu ja siinä oli kolme hopearahaa. Siitä tulee tyttö lemmeikkääksi. Jos tyttö on rikkeissä eikä saa sulhasia, päästetään hänet seuraavalla tavalla: Kolme (väärää) viikatetta sidotaan yhteen, tyttö pannaan niiden muodostaman piirin sisään riehtilälle seisomaan. Tietäjä-ämmä valaa tyttöä kolmesti vedellä ja lausuu kolmesti: »Kui tämä rauda leikkaa heineä, niin leikatkoor rikkeet pois». — Eräs lemmenostotaika tehtiin näin: Tyttö haki yöllä vettä astialla, tai seulalla, johon oli pantu astia. Vain sellainen vesi kelpasi, joka nostettaessa pyöri astiassa myötäpäivään. Veteen pannaan rukiin *rävästyksiä* (helpeitä) ja *svuadibojyviä* (jyviä, joita häissä heitetään morsiusparin päälle). Tällä vedellä pestään silmät. Huoneessa pestään ja vesi heitetään ulkona seinille tai ikkunoille.

»Iivanan kastiella pessäh silmie». — Haetaan vettä lähteestä ennen auringon nousua, valetaan pään päälle. — Tytöt riisuutuvat

synnyännäzelläh (alasti). »Poikatalon rugehes (yöllä) muggie kiännetäh tytöt; pojilla lembi nousoo». — Tytöt laativat salaa yöllä kolmen tien risteykseen pienen kokon. Kokon päällitse hypätään. Jos savu nousee, niin lempi nousee. — Tytöt panevat praasnikoille lähtiessään povelleen kuivatun ja riepuun käärityn *koskikanan* (= koskikara). Siitä lempi nousee varmasti. — Suoraan praasnikoilta viedään sulhasen taloon.

Pojat panevat taskuunsa *elävie hobieta, pirunkulkun* (käärmeen) *piän*, niin »tytöt pitävät arvokkahana». Tytöt ottivat ruispellasta tähkiä. Niillä kylvettiin, »lemmekkähembi tuloo».

Pedrun ja Iivanan välillä on *kubentša yö*.

Pedrun päivästä alkaa *heinargi*, joka kestää *spoassun* pyhään (Kristuksen kirkastumisen päivään). Heinäärjella oli merkkipäiviä *kiirikö* eli unikeonpäivä ja *Iljanpyhä* (2. 8. u. 1.). Iljasta sanotaan Ilomantsin saaneen nimensä. Iljan päivänä oli ennen Ilomantsin kirkolla praasnikat. — Iljan päivänä tanssittiin pihalla, samoin *spaassunpäivänä* ja muina kesän pyhinä.

Elonleikkun päättymistä juhlittiin *tsirpikkähien* leipomisella. Kun tultiin pellolta, pantiin sirppi emännän kaulaan ja kysyttiin: »Loajitko piroata?» Seitsemän lyhdettä otettiin ja niistä saaduista jauhoista leivottiin.

Syysk. 21 p:nä on *pyhä bohrotša* eli *emänpäivä*, joka on jumalanäidin syntymäpäivä. Bohrotsasta alkaa *syysargi*, joka kestää 13 viikkoa.

Pokrova eli *Miikkulan päivä* on karjanmuuttopäivä. Karja otetaan navettaan; ajettaessa ei puhuta mitään, sitten eivät elukat talvella navetassa ammu eivätkä elämöi. Pokrovana tapahtuu teurastus. — Pokrova nimitetään myöskin *syysjyrgiksi*. — Nauriitten pitää olla korjattuna pokrovaan mennessä. »Nagrehet kuopah, ämmät päätšil».

Kegri »kynnyksen alla kyzyy,
aitan alla ammuu,
joko on ruohtimet ruovatud,
joko on koabiet koavitud,
joko on kegrillä keräne —» (Ilom.).

Marraskuussa on *frolah*, »hevosien proasnikka». Kirkon eteen talutetaan hevosia. »Pappi veillä viuhkuttab».

Kertojat:

Oudi Timoskainen (Jakunvaaran emäntä), synt. Korpiselän Ägläjärvellä, asuu Ilomantsin Kuolismaassa; n. 50-vuotias.

Marpa Martiskainen, synt. Suojärven Vegaruksessa, asuu Ilomantsin Liusvaarassa; n. 70-v.

Timoskainen (Jakunvaaran isäntä), Ilomantsin Kuolismaa; n. 60-v.

Irinjä Arhipoff, Klyssinvaarasta; n. 65-v.

Maija Juvas.

KUOLEMAAN LIITTYVIÄ TAPOJA JA USKOMUKSIA.

Kuoleman enteitä.

Jos teeri lensi pirttiin, kuoli siellä pian joku. Jos yleensä metsälintu lensi katolle, tiesi se kuolemaa.

Kerran, kun eräs poika kuoli suureen rupeen (isoon rokoon), niin isä kuuli metsässä matkatessaan pienten kellojen kilinää. Erästä talosta kuoli tytär. Tšasounan pihasta näkyi valkea loimo, niin että kaikki hirrenpääät saattoi tšasounan nurkasta lukea ja maasta oksat (Ilomantsi).

Hengenlähtö, ruumiin pesu ja arkkuunpano.

Keskiyön aikaan ei kukaan kuole. Kun kukko laulaa »lulamattomalla ajalla», on *karu mies* (»piru») liikkeellä ihmisiä hakemassa. On paha *lähteä* (»kuolla») pimeään, varsinkin ukonilmalla on paha lähteä.

Jos kuolee pääsiäisen ja kuolleiden *äijäpäivän* välillä, pääsee paremmin Jumalan luo kuin muulloin.

Kun sairas tekee kuolemaa, asetetaan vesikuppi pääpuoleen; kun kuoli viimeisen kerran hengähtää, niin vesi lekahtaa.

Kuoleva nostetaan lattialle, mihin on tehty tila oljista; oljille levitetään puhdasta riepua. Toiset kuolevat sänkyyn, mutta parempi on kuolla lattialle. »Kylyn jälellä on reätkä kuolettoa». Sen takia kuoli pestään, puetaan puhtaisiin vaatteisiin ja nostetaan lattialle tai penkille *suureen tšuppuun* (pyhäinkuvanurkkaan) kuolemaan. Akkuna ja pellit avataan, jotta henki lähtisi helpommin; ennen kohautettiin kattolautoja. Hengenlähtö on helpompi kun ilmanhenki käy. Henki menee ikkunasta ulos. En-

nen avattiin *truba* (räppänä), josta henki meni ulos. Ovesta ei mene, kun siinä kansa kulkee.

Kun hengenlähtö on keskeytynyt, kestänyt yli yhdeksän vuorokautta, katkaistaan värttinä ja kolme verkonkäpyä lähdön helpottamiseksi, tai pannaan värttinä laen rakoon ja katkaistaan käsin painamalla (Suoj.).

Pielus otetaan kuolevalta pois; jos se on hyvin huono, se saa jäädä. Heinää pannaan pään alle.

»Läsiää ei pitäisi lekahuttaa», kun hengenlähtö alkaa, muuten lähtö keskeytyy. »Pieksäy pitkät ajat.»

Kuolevalta avattiin solmut, hiukset avattiin ja sidottiin taas.

Tietäjillä on henki sitkeässä. Syntisen ihmisen hengenlähtö on vaikea. On tapana sanoa: »Lieneekö ollut muide reähkähine» vai muilleko varoitukseksi Jumala noin vaikean hengenlähdon lähetti.

Vahtijat herättävät huoneessa olevat hengenlähtöä katsomaan. Ei ole hyvä, että näkemättä hengenlähtö tapahtuu (Korpis.). »Kyläläisiä on äiä vanhoja» valvomassa kuolijan luona. Vuorotellen kukin valvoo odotellessaan; juuri hengen lähtiessä nostatetaan hengelle. »Akkoa keräytyy kuolijan luo»; kuolinyönä ei kukaan saa nukkua. Hiljaa ollaan hengenlähdon aikana.

Kuolija nostetaan kuolintilaltaan lattialle oljista tehdyille pesuvuoteelle. — Kuolija nostetaan purinlaudalla penkille suureen tšuppuun jumalankuvan alle, jossa makaa kolme vuorokautta. Olkiloilla pestään. Naiset pesevät naisvainajat, miehet miesvainajat. Toinen pitelee kuolijaa istumassa, toinen pesee vedellä ja saippualla, tappuroilla hankaa. Vieressä lauletaan itkuvirttä: »Kaikki kymmenet kynnem peräzet peskeä puhtahaks — — » (Korpis.). Samalla tilalla pestään, missä on kuollut (Suoj.). »Pesäh tämäm moan lijat pois», niitä ei saa hautaan viedä (Korpis.). Vanhat leskiakat pesevät, yksi pesee, toinen valaa vedellä. Jos mies kuolee, on mies häntä nostelemassa. Nainen ei saa miestä nostella.

Hengen lähdettyä peitetään kuolleen kasvot suupaikkasella. Pesijöille annetaan vainajan vaatteita. Kätet sidotaan nuorasella ristiin rinnalle. Arkkuun pantaessa päästetään nuora auki. Jos

jalat pyrkivät erilleen, sidotaan nekin. Kolmen yön kuluttua pantiin vainaja arkkuun.

Kaatumatautiseen ei käsin koskettu, hiilikoukuilla nostettiin arkkuun.

Heti kuoltua alettiin tehdä *ruuhta* eli arkkua; sitä teki koko kylä. Nykyään arkku tehdään kahdeksasta laudasta. Ennen se tehtiin yhdestä puusta, »kablilla kablittiin» ontoksi. »Pienel kuolijal kartta loajittih» yhdestä puusta. Lapselle tehdään vasusta arkku. Pääpuoleen, oikealle sivulle, laitetaan pieni ikkuna lasinkappaleesta. »Hänel päiveä kattšuo.» Arkkuun riivittiin kuivia vastan lehtiä, lehtien päälle tappuraa. Hursti levitettiin arkkuun. Pään ja jalkojen alle pantiin tyyny, jossa oli vastan lehtiä tai tapuroita. Miehelle puetaan kuolinvaatteiksi paita, josta rinnus revitään joskus auki, tai kaksi paitaa, joista toisen rinnus revitään auki. Jalkoihin pannaan kaatiot Naiselle puetaan *rättšinä* ja *siitša*, päähän pantiin *tšukkel* (huppupäähine) ja sen päälle *kate*. Jalkaan pannaan palttinasukat ja *bašmakad*, matalat korottomat kengät ohuesta nahkasta. Joskut pantiin *lötöt* ja *hattarat*. Kaatumatautinen haudattiin kuolinvaatteissaan. Lanka pantiin vyölle, jotta tuuli ei menisi pitkin ruumista.

Vainajan vaatteet ommeltiin »yks kerda harvazee». Kerran, kun kuolijan paidanhihoista ei ollut aukaistu ompeleita, sanoi joku: »Se kuolija ei enää voi mitään työtä tehdä». Solmua ei saanut tehdä kuolijan vaatteisiin, sillä vainajan piti kaalata tulisessa koskessa ja solmut siinä polttavat.

Vanhat usein valmistivat itse kuolinvaatteensa. »Oma lunnassettu vaate» piti panna arkkuun, ei *annozvoatetta* (lahjavaa-tetta). »Pideä niitä lunnastoas siellä.» Jos ennätti käydä kuolinvaatteet yllä kirkossa tai luostarissa, niin se oli hyvä.

Pappi panee arkkuun tuhkaa rinnalle, »*otšabumagan* otšalla ja kädeh *passi*.» Vainajalle pannaan nauha otsaan ja siihen papin antama passi.

Eläessä leikatut kynnet ja päästä lähteneet hiukset levitetään vainajan alle. Elinaikana leikatut kynnet pannaan vierasmiehen läsnäollessa poveen. Hiukset säästetään tyynyksi. Muuten »karu mies» vie kynnet ja tekee niistä veneenkaaret. Hiukset ja kynnet etsitetään Tuonelassa, jos ne pääsevät tuuleen.

Koukku panaan ruuheen.

Jos elävien henkilöiden hiuksia pani arkkuun, niin niistä puuttui paha eläviin ihmisiin. Jos eläviä kerätään seinistä ja pannaan vainajan alle, niin ne häviävät huoneesta, mutta purevat pokonnikkaa »koko iän». Jos kuolleen päälle putoaa kyynel, se on kuin *tulikyven*. Sukulaiset ja naapurit tuovat mukanaan suolaa, jauhoja, leipää, kalakukkoa, »lettuzie», marjakukkoa ym. Ne pannaan vainajan pääpuoleen ja viedään vainajan mukana haudalle, kalmalaudalle, ja jaetaan siellä köyhille. Joskus leivottiin haudalle vietävään leipään raha. Salaa piti leipoa ja sanoa: »tämä on — — — hengen toatši». Vainajan istujaisiin tullaan leipä ym. kainalossa. Ruoka annetaan haudalla köyhille. Niistä sanotaan, että ne ovat »pokonnikan evähäd».

Arkku lyödään kiinni kirkossa, tai jos pappi tulee haudalle, kalmistossa. Kahdella naulalla kiinnitetään, toinen isketään ylä-, toinen alapäähän. — Arkku naulataan kiinni kalmistossa. Heimolaiset naulaavat, useampi yhtä aikaa.

Yön istujaiset.

Kolmena yönä hengenlähdön jälkeen valvottiin vainajan luona (*kuolien eli yön istujazed eli kuoliezed*). Valvomassa oli heimokuntaa, kyläläisiä. »Äänellä itkie loihatah», kerrotaan satuja, keitetään kahvia. Tupakkaa ei saanut polttaa.

Vainaja makaa penkillä pyhäinkuvan alla; vainajan pääpuolella poltettiin tuohusta.

Ruumiin kotonaoloaika.

Kaikki vainajan vaatteet oli pestävä kotona ollessa. Ruumiin kotonaoloaikana ei lämmitetty saunaa eikä yleensä tehty mitään työtä. Ukkoselta pitää koettaa varjella kuolijaa. »Ukkozen ilma kuolieta käsittelöy, tulda räväyttelöy» kuolijaa kohti. Kerran kun hukkunutta kuljetettiin ukonilmalla, niin salama pään hajoiitti. — Hiilikoukkuja, rautakaluja lykätään sen takia pihalla. Ukkonen vihaa rautaa.

Jos vainaja oli pehmeä, niin pian joku toinen kuoli, jos silmät jäivät auki tuijottamaan, niin toista perästään tulemaan katsoi.

Kerran kun vainajan vaatteet nousivat mustaksi täitä, sanottiin, että talo rikastuu.

Varautuminen vainajaa vastaan.

Jos vainajaa *lekahuttaa* tai jos ruumiille antaa kättä ja puristaa kovasti, tai jos varpaasta liikuttaa vainajaa ennen arkkun panoa, niin lakkaa pelkäämästä. — Jos joku hyvin pelkää kuollutta, on hengenlähdön aikana pidettävä veistä suussa terä ulospäin tai mentävä riiheen, mitattava seinä kaksi kertaa käsin ja sanottava: »Söisin kuni saisin, olis ni ottasin syläh».

Kuolijan alusoljet, muut vuodevaatteet, kuolinpuku, ruumiinpesuvasta ja -saippua poltettiin jossakin kaukana pellolla, metsässä, jäällä tai järvenrannalla *poltantatilalla*, jotta ei pokonnikan pahuus puutu. Jos vaatteet olivat hyvät, ei niitä poltettu; jos joku köyhä otti ne, niin annettiin hänelle. Ruumiinpesuvesi heitetään jonnekin syrjäiselle paikalle kauas talosta.

Kalmalauta pannaan haudalle tai kalmiston tai piha-aidan rakoon. Varsinkin jos jotakin toista odotetaan kuolevaksi, pannaan piha-aidan rakoon. Kalmalauta pantiin haudalle »päällimäiseksi ukseksi» (*pokonnikan uksi*). Kalmalauta on vuoltava valkeaksi, likaisena ei saa panna. Arkuntekolastut poltettiin loitolta talosta, metsässä, järven rannalla tai muualla. Mitään erityistä polttopaikkaa ei ollut. Vainajaa kantamaan lähtiessä tehtiin ristinmerkkejä, rukoiltiin ja itkettiin.

Paikkaan, missä arkku viimeksi oli, heitetään hiilikoukku, kuumaa tuhkaa, kirves, nauvoja ym. Kuolijan makuupaikalle iskettiin »*kuoliennoaglanen*», jotta ei kuolijan *hiimošti* jää siihen. Kuoliija kierretään vastalla, ennenkuin pois lähdetään kantamaan. Vasta painetaan kerran jalkojen kohtaan, kumarretaan, prostitellaan, s.o. pyydellään anteeksi, samoin kerran keskiruumiin kohtaan ja kerran ryntäille. Joku likeinen sukulainen kiertää. Vasta viedään haudalle ja asetetaan ristin juurelle. Toisten lähdeä haudalle laastiin tupa puhtaalla vastalla ja rikat poltettiin, samoin vasta ja kantovasu. Lattia ja lautsat pestiin. Kuolinhuone savustettiin katajalla. Katajaa kuljetetaan pätsilaudalta lautsan alustaan ym. Siitä lähtee kuolleen haju.

Portin patsaaseen sidottiin palttinaa kahden puolen.

Ennen hengenlätöä ja hengenlähdon jälkeen käydään pokonnikan luona *proskenjalla* (anteeksi pyytämässä). Jos ei vainajan vihannikalle siitäkään tule hyvä olo, vaan rupeaa jotakin kohtaa kivistämään, täytyy mennä kalmalle prostittelemaan.

Jalat edellä kannettiin kuoliija ulos.

Kuormillinen (raskaana oleva) ei saanut katsoa pokonnikkaa silmiin, tai »laps tulou kalbie», lapsi tuli pokonnikan näköiseksi, rupeaa pelkäämään.

Kertojan sairas 13-vuotias poika oli nähnyt kummittelijoita, ruman hengen (= pirun) ym. Silloin isä oli ampunut kaksi laukausta, pelkkää ruutia pani pyssyyn. Heti kummittelijat hävisivät.

Lautsan alle pannaan kirves, sitten ei kuoliija tule takaisin.

Jos vainajan ei ole hyvä olla, se tulee unessa ilmoittamaan, mitä häneltä puuttuu. Jos kuolijan on nälkä, annetaan köyhille ruokaa, jos sen on vilu, annetaan köyhille vaatteita. Luvatut pitää täyttää pokonnikalle.

Hautaus.

Vainaja haudattiin kolmen yön kuluttua hengenlähdestä. Kääntöpääveitsi piti olla taskussa kantajalla, sitten ei pokonnikan pahuus puutu. Kantajat laskevat *ruuhen* kolmasti kynnykselle. Itketään ääneen, prostitellaan, itkijä pyytelee vainajan nimessä anteeksi. Samoin tehdään portailla, sintossa ja pihalla.

»Kuolie kun heitteä makoannan», hevonen ei jaksaa vetää. Silloin piiskalla lyödään ristiin hevosen edessä. Jos on ikävä lähteä, niin siitä pokonnikka tulee niin raskaaksi, että hevonen ei jaksaa vetää.

Viinaa juotiin haudalle lähtiessä. Jos vainaja oli ollut rakas viinaan, niin rinnalla juotiin ja tipautetaan vähän maahan vainajan viereen; se menee pokonnikalle.

Ennen pantiin aisaan kello. Kellolla ajamisesta sakotettiin muulloin paitsi hautajaisissa ja häissä. Luokkiin sidotaan kaksi valkeaa riepua ristiin, jotta vainaja saa ristiin katsoa.

Hevosen mahan alitse ennen katsoivat, siitä jotakin ennustivat.

Jos viejät eivät ole mieltä myöten, siitä pokonnikka *yygenöy*. Veneellä vietäessä piti sentähden olla toinen vene varalta mukana. Tuolla ilmalla kysytään, olivatko *kaimaajat* (saattajat) hyvät.

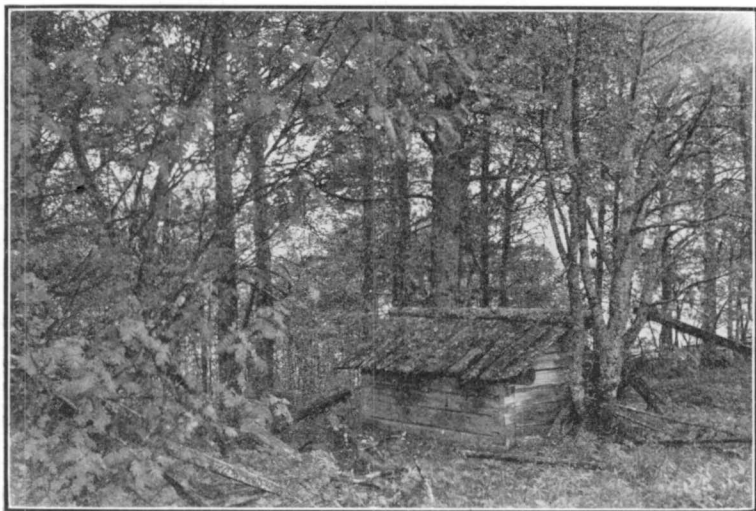
Kerran hyppäsi joesta hauki ruumisveneeseen arkun päälle. Sitä ei uskallettu syödä. Kuolintalossa veljet riitaantuivat. Toiselta eukko, emintimä, karkoitti edelliset lapset talosta pois.

Vainajan reessä kuljetettiin *pominkat*, eväät, haudalle.

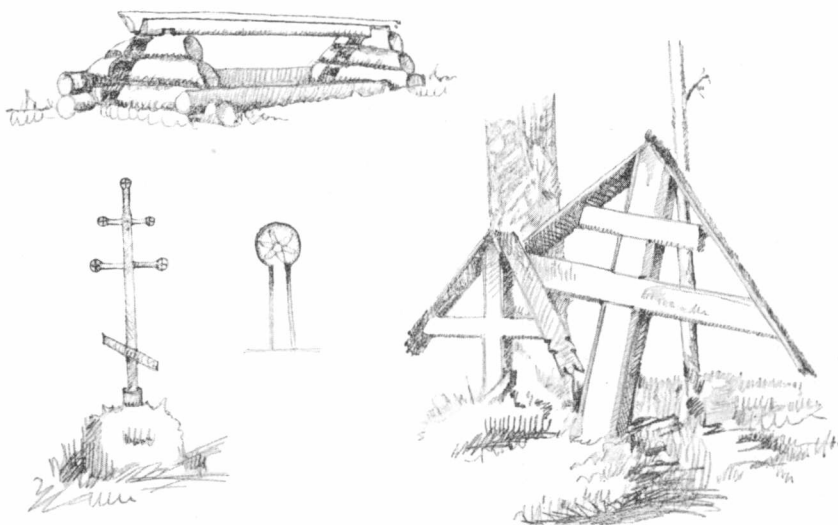
Kantamaan lähdetäessä kannettiin kynttilää arkun edellä ja toista jäljessä. Hautuumaan puista karsittiin alimmat oksat. Kalman jalkopäässä kasvavaan puuhun piirrettiin kuolinvuosi ja risti. Kalman lähin puu on vainajan *lukupu*. Siihen merkitään kuolinpäivä ja risti. Pariskunnalla on yhteinen lukupu.

Portilla pysäytettiin hevonen, jotta vainaja saa viimeisen keran katsoa; samoin talojen kohdalla ja tienristeyksessä. Prostiteltiin, heiteltiin ruuha. Kelloja soitettiin. Mies istui vaimon arkulla hautaan vietäessä. Vaimo istui samassa reessä kuin mieskuolija, mutta ei arkulla. — Nainen sai istua vain naisen arkun päällä, ei miehen.

Haudalla avattiin ruuhi, jotta vainaja saisi ilmaa. Hauta oli yli syltä syvä; jalkojen piti olla päivännousuun päin. Sukulaiset

1. Hautasalvos eli grobu Vuottoniemen kalmistosta.

2. Hautamerkkejä Liusvaaran kalmistosta.

kaivavat haudan. Kiistan mennään kaivamaan. On hyvä, että vainajaa auttaa. Kun on kolmelle pokonnikalle hautaa kaivanut, on itse lunastanut haudan itselleen.

Haudan päälle rakennetaan usein neliseinäinen hirsihuone, *grobu*, 3—4 hirsikertaa ja yksitaitteinen katto. Päivännousun puolelle tehdään ikkuna. »Huonehes saabi olla ikänsä ja ikkunas-ta katšuo.» Huone peitetään kokonaan mullalla ja sammalilla; sellaisia hautoja on esim. Ilomantsin Liusvaaran kalmistossa.

Ennenkuin arkku laskettiin hautaan, heitettiin haudan pohjaan vaskiraha, »tila lunassetah»; sillä jos hautaan oli aikaisemmin joku haudattu, vainaja sai muuten »iän asuo vierahal kort-tieril», sai aina olla tilan ostossa. Köyhille annetaan vaate, jolla arkku lasketaan hautaan.

Kaikki heittävät multaa hautaan, lapiolla, oksalla, puupalalla, ei jaloin eikä käsin.

Kalmalaudalle jätetään rahaa. Ken tahtoo, ottakoon. Rahvaalle jaetaan haudalla leipää, piiraita, rahaa ja heitântävaate. »Pavaritšazeh pannah glodanoa, kuolie koajitah.»

Sama joka ruuhen teki, teki ristinkin. Se viedään joskus heti mukana haudalle, joskus vuoden perästä. Heimolaiset tekevät

ristin. Se naulataan puunauloilla. Vanhemmille pannaan *obrazoi* ristiin.

Haudalla saattoväki joi viinaa, jota tiputettiin vainajallekin hautaan.

Kovaa ajettiin haudalta pois. Taakse ei saanut katsoa, muuten pokonnikka tulee perästä. Vainajan reki puhdistettiin järven rannassa, ettei vainaja tulisi takaisin. Kädet pestään haudalta tultua. Katajoita poltetaan kynnyksellä, siitä päällitsi kuljetaan, käsiä painellaan pätsin otsaan. Kurkistetaan karsinaan, että ei tule pelko.

Hautajaiskutsut.

Kotona tarjoiltiin hautajaisväelle keittoa, piiraita, kahvia ym. Ne valmistettiin saattajien ollessa hautausmatkalla. Jos ei teuras-tettu elukkaa hautajaisiksi ja talosta sattui pian eläin kuolemaan, sanottiin, että vainaja oli tullut omaansa ottamaan.

Muistojuhlat.

Kuuden viikon (tarkemmin 40 päivän) kuluttua kuoleman-tapauksesta vietettiin *kuolijan pidot* eli *kuuznedälizet* eli *muistajaiset*. Leivottiin *piirakaisia*, *lettusia*, *möykkysii* ym. Sukulaiset toisista kylistäkin tulivat taloon. Mentiin yhdessä kalmalle. Siellä itkettiin, kutsuttiin vainajaa pitoihin, suitsutettiin, pyyhittiin hautaa katajavarvasella. Katajavarvulla kierrettiin kolme ympyrää haudan päällä lukien samalla venäjäksi jotakin. Kotona syödään ja juodaan. Köyhille jaetaan ruokaa.

Uunille levitetään liinat, sinne katetaan pöytä pokonnikoille, muille katetaan pitkät pöydät tupaan. Papin tullessa avataan ikkuna, itketään äänellä, käsketään kaikkia suvun vainajia syömään. »Mengeä kiurun käymättömil kivilinnazil, pätšil lämmittelemäh. Siell on kuusnedälizet kunnivozed varussettu —». Pappi lauloi kaikille vainajille.

Vuoden kuluttua kuolemantapauksesta pantiin toimeen samanlainen juhla kuolleelle, »hauvalla talutah vero».

Noin 1 ½ viikkoa pääsiäisestä on *ruadintša* eli *kuolleiden äijäpäivä*. Silloin käydään kaikkien sukulaisten haudoilla toisessa kylässäkin, katajavarvulla pyyhitään hautaa. Kävijöillä on muka-

naan piirasia, kalaa ym. Pokonnikkaa nostatettiin itkemällä »tämnpäiväzil lämbimäzil». Murenia pannaan haudalle. Köyhille viedään ruokaa. Haudalta tultua syödään kotona. Pappi lukee kirkossa kuolleiden nimet. Papille viedään piiraita ym.

Kelloja soitettiin joka päivä pääsiäisen ja kuolleiden äijäpäivän välillä. Kuka tahtoi, meni soittamaan.

Hautauspaikka.

Joka kylässä on hautausmaa, *kalmismaa*. Vieraita sai siihen haudata, jos papilta sai luvan. Jos suinkin voitiin, tuotiin muualla kuollut kotiin haudattavaksi.

Vainajat.

Kuusi viikkoa kuolemansa jälkeen kuolija vielä näkee ja kuulee. Toinen tieto: kuollut näkee ja kuulee kolme päivää. »Kuol duo koirakin kohenou.» Kuolleista puhutaan vain hyvää. Pokonnikan henki menee trubasta ulos, kulkee kolmena päivänä tuttavissa vieraisilla ja palaa sitten takaisin. Aina tulevat erityiset ottajat henkeä viemään. »Kultasien torelhoin» (= lautasten), mesimarjojen kera tulevat enkelit hakemaan synnitöntä. Jos kuolija itkemään apeutuu, niin huonot hakijat on nähnyt. — Kerran istui synnitön ihminen pätsillä, kun oli kuolija tuvassa. Uunilta se näki, kuinka karu henki vilahti ovesta sisään.

Kolme kertaa näkee ihminen unessa Tuonelan tilansa, mutta ei ymmärrä. *Molijat* (vanhauskoiset) sanovat, että lasinen vuori on hyvä paikka. Kuoltua on kuljettava tulisessa koskessa, ennenkuin pääsee perille. — Ylen suuri mato on, jonka läpi on kulkeminen. Itsemurhaajaa ja muuta syntistä koski polttaa ja mato puree. Mustan meren rantaan piti kuolijan astua. Ei ole ylen pimeä, ei ylen valkea, ei ylen vilu ole. Mustan meren rannalla näytetään, millainen on »igine tila». »Eletäh kuin linduzed, ei ole syömist, ei juomist.»

Kun synnillinen ihminen kuolee *kuormillisena*, pääsee viaton lapsi mahasta pois. Kaksikymmentä viikkoa kun kuluu, tulee henki lapseen. Jos kuormillinen kuolee synnyttäessään, niin lapsi kuoltua syntyy kuitenkin. Jos jo ennen synnyttämistä kuormilli-

nen kuolee, täytyy siellä aina lasta synnyttää. Kuolleena syntyneen ja ristimättömän lapsen pimeässä pitää olla.

Jos hautajaisissa maahan putoaa ruokaa, annetaan se koiralle. »Ei kuolien jäljeltä syyvä».

Kun pieni lapsi kuolee, asetetaan kuudeksi viikoksi kätkyt kuntoon ja siihen maitopullo ja kapalorievut. Lapsi on synnitön, niin se pääsee helposti liikkeelle ja tulee kätkyeen makaamaan.

Kuutena viikkona kuoleman jälkeen pidetään aitassa ruokaa pokonnikoille. Jos vainaja näyttäytyy, sanotaan: »piru kummitelou».

Kylvämään lähtiessä ristitään silmät ja sanotaan: »keyhil, kuollehil da kaikilla ozan kasvattakoa». Leikkaamaan lähtiessä ristittiin silmät.

Kertoajat:

Irinjä Arhipoff Klyssinvaarasta; n. 65-v.

Oudi Timoskainen (Jakunvaaran emäntä), synt. Korpiselän Agläjärvellä; n. 50-v.

Marppa Martiskainen, synt. Suojärven Vegaruksessa, n. 70-v. Asuu Ilomantsin Liusvaarassa.

Lukeria Potkonen Vuottoniemeltä, n. 80-v.

Kuolismaassa Koitajoella asuva vaimo, synt. Jänkäjärveltä rajan takaa, n. 30-v.

Maija Juvas ja Astrid Reponen.

Asia- ja murre-sanahakemisto.

(Sekä asia- että murre-sanat on ladottu samalla kirjainlajilla ja jälkimmäisten oikeinkirjoitusasua on tasoitettu; tekstiin murreasu on painettu kursiivilla. Sama-asuisia erimerkityksisiä sanoja ei ole merkitty erikseen.)

- aamukahvi 193
aarto 134, 135
aatra 130, 131
aatranaisat 171
aatravitsa 131
ahdinlauta 78, 148
ahjo 244
ahjokihveli 247
ahkio 88, 170
ahma 12, 89
ahmanansa 95, 100
ahmanrita 103
aho 121, 139, 163
ahosvaatteet 130
ahtaa 148, 149
ahtokset 112, 113, 120
ahvakala 206
ahvaliha 68, 205
ahvenen paisto 272
aidas 159, 161
aidatus 164, 177
aisa 131, 166
aisakas 168, 169
aisata 162
aita 161
aitausvelvollisuus 39
aitimus 162
aitta 66
ajella 200
akka 274
akkapalli 274
alakasa 248
alakokka 172
alanen 165
alaparva 110
alapertti 178
alaset 228, 231
alasin 246
alateräinen 156
alli 90
allikki 176
alue 5
alusjupka 232
aluspuu 235
ammattilaiset 47
ammuksissa 187
ammunta 89, 107
ankkuri 241
anninraaka 135, 144
annosvaate 285
ansa 93, 95
ansajoko 97
ansapolku 4
ansaraitti 4, 7, 97
ansoilla pyynti 4
antelija 149, 272, 273
antelus 272
ape 164
arkehinen ruoka 197
armas 175
astivoida 126, 141
asutusmuodostus 50
atrain 107
aura ks. aatra
autto 121
baabo 216
banka 208
bapka 61, 63, 73, 82, 104
bašmakka, bazmakas 233,
285
biegloi 140
bokko 189
brilaukka 65, 83
britoanilehmä 175
budjuttaa 215
burakko (purakko) 178,
192
djelegät 174
elinpertti 73
elohursti 150
elonleikkuu 281
elävien katsoja 175
elävä hopea 281
emusta 230
emä 220, 263
emälammas 189
emänpäivä 281
emäpuu 170, 262
endzoi 175
ensikanto 188
esiviljely 139
esiä 155
ettone 157
etu 158
eusta (edusta) 65, 83
frolah 281
furaška 233
furma 209
gara 272
gloadanoida 180
gornitša 73
griba 204
griežaverkko 119
grobu 289, 290
guri 273
haahko 189
haahlat 65, 83, 193
haapana 90
haasia 122, 141, 143, 160
haaska 90, 91
haavi 243
haisu 105
hakata 72, 78
hakkauttaa 72
hako 129
halkoa 239
halme 121
hamara 248

hammaspuu 263
 hampaallinen 231
 hamppu 146
 hamutta 172
 hanka 263
 hankapuu, -vitsa 263
 hanko 112, 133, 141, 158
 hankonen 164
 hankuupuu 235
 hapanleipä 197
 hapanmaito 200
 hapanpiiraa 201
 hapata 130
 harakan kaatiot 224
 harakkapaita, -sopanen 234
 harava 157
 haravoids 158
 harja 61
 harjata 148
 harjustin 172
 harmi 189
 harmo 163, 189
 hartiat 114, 115
 hartiatilkku 231, 232
 hartsu 244
 harva 200
 hattara 130, 285
 hattu 135
 haude 154, 178
 haudekivi 178
 haudottu maito 208
 hauinharva 119
 hauinkoukku 108
 hauta 92, 122, 239, 289
 hautaus 288
 hautoa 237
 havot 81
 heinä 152
 heinäarki 281
 heinäkuorma 269
 heinälava 159
 heinänteko 152, 155
 helatorstai 280
 helluntai 280
 helmet 233
 heloittaa 173
 heluna 176
 helve 143, 152
 hepo 228
 hepokelta 229
 hermikki 176
 hernekaassa 202
 hernenori 187
 hertta 176
 hevonen 33, 163
 hevoskalut 172
 hiemaa 231

hiemaanikka 233
 hiilava 118
 hiili 236, 240, 242
 hiilikauha 246
 hiilikki 176
 hiilikkä 199
 hiillos 193
 hiiluttaa 118
 hiimosti 287
 hiiren hammas 224
 hiirenkangas 275
 hiirenkarva 163
 hiirettyvyö 228
 hioa 157
 hipiätappurat 219
 hippa, hippasilla 270
 hirsi 61
 hirvenajo 88
 hirvi 1, 11
 hormi 246
 horsma 230
 hourata, houruu 256
 huhmar 146, 211, 221, 236
 huhta 121, 134, 139
 huhtikuu 124
 huhuanta, huhuilu 182
 huikutus 182
 hukka 89
 hulkki 248
 huondeiskerta 177
 huoneeseenotanta 185
 huotra 248
 huovata 265
 hurnia 129
 hursti 135, 136
 huttu 202, 203
 huuhdanraantimaja 128
 huuhmar ks. huhmar
 huuhhta ks. huhta
 huuhtoa 213
 huuvata 136
 häkki 160, 171, 192
 härkin 194
 härkinkaula lammas 189
 hävittää 253
 höylä 250
 ihvi 191
 iivana 129, 155
 iivananpäivä 196
 ikkuna 81
 ikkunankynnys 62, 81
 ilja 130
 iljanpyhä 281
 illaispalanen 178
 iltainen 178, 193
 ilves 11, 89
 imelä 203

imeä 163
 iskentä 148
 iskentäpäivä 149
 iskeä 136, 138, 169, 185,
 209
 iso elävä 183
 istumapaikat aterioitaessa
 51
 itonen 217
 jakaus 128, 163, 230
 jakoperä 25
 jalaksen painin 237
 jalas 166, 167, 220
 jalkaporras 163
 jalkavilla 191
 jalustin 165
 jamoa 110, 115
 janhus 170
 jenkka 275
 jenkuloppa 248
 jokoh 97
 jordana 111, 278
 joutsen 90
 joutsikki 175
 juhmuri 79
 jukko 170
 jukkovitsa 172
 juoksijasilmä 117
 juomispatat 178
 juoni 25
 juonikki 175
 juononselkä 175
 jussikko 156
 justeerisaha 249
 juuriaisruis 122
 juurikko 238
 juusto 206
 juustomaito 206
 jyetä 289
 jyrinpäivä 183
 jyrki 183, 184, 281
 jyrkynäinen 73
 jyvä 276
 jyvälava 137
 jäljenvetäjä 159
 jäniksenansapaikka 9
 jänislanka 100
 järeä villa 190
 järeä 142
 järitys 164, 179
 järityshepo 150, 152, 164,
 179
 järitysviikate 152
 järvikivi 64
 jäänuotta 111
 jötki 241
 kaadeltšakauhanen 180

- kaadita 180
 kaapeet 219, 226, 227
 kaari 171, 263
 kaarittaa 263
 kaarneen silmä 177
 kaassa 202
 kaatiot 233
 kaavata 255
 kaavinveitsi 255
 kaavuu 256
 kadaija 211
 kadreli, kadrilli 274
 kaha 92
 kahatoimikas 226
 kahvi 172, 195, 208
 kahviniekka 208
 kahvinkeitäntä 208
 kahvituusa 208
 kaimaaja 289
 kaimata 185
 kainalopuolisko 177
 kainalorauta 255
 kainalotilkku 231
 kainalovitsa 169
 kaira 251
 kaisla 255
 kaksinieluinainen 114
 kala 206
 kalakukko 202
 kalakurnikka 202
 kalaliemi 205
 kalapavartsa 194
 kalarokka 205
 kalastus 16, 107
 kalastusoikeus 16
 kalavedet 16
 kaletusverkko 119
 kalikoida 126
 kalkkiputsi 255
 kallita 155
 kalmismaa 292
 kalteri 62, 68
 kalve 117
 kama 80
 kampi 220
 kanalintu 4
 kangashavot 225
 kangaskeppi 225
 kangasparkki 230
 kanki 126
 kannatinrauta 246
 kannikka 251
 kanta 143
 kantareki 171
 kantovälineet 258
 kapia 164
 kapina 276
 kaplas 166, 167, 169
 kapula 159, 237, 259
 kapusta 194
 karhi 132, 136
 karho 158
 karhu 2, 183
 karhuleikki 271
 karhunkierto 87
 karhunloukku 104
 karhunpeijaiset, -pyynti-
 yhtiö 10
 karhusilla 272
 karimaa 125
 karitsa 189
 karja 175
 karjanastutus 41
 karjankeerääjä 185
 karjanmerkit 38
 karjan kesähoito 181
 karjan taudit 186
 karjanvuokraus 42
 karniza 213
 karsia 125, 129
 karsina 64, 69, 74, 104,
 146
 karsin-ikkuna 78
 kartikka 235
 kartohka 144
 kartta 81, 104, 210
 karu mies 283
 kasa 244
 kaskenajopäivä 124
 kasketa 121
 kaski 121
 kaskialue 27
 kaskioikeus 26
 kaskipäivä 124
 kaskiraate 121
 kaskisopa, -vaatteet 129
 kaskiyhtiö 26, 29
 kassa 130, 191, 230
 kassalentotška 277
 kassanuoranen 230
 kassara, kassarus 125
 kastaa 278
 katoninpaalikat 211
 kate 103, 285
 katesonta 142
 katkot 166
 katos 103
 kattila 194
 katto 81, 134
 kauha 243
 kauhtana 234
 kaula 167, 234
 kaulus 231
 kaulustin 177
 kauluupaalikka 228
 kauhikki 176
 kauno 189
 kaura 123, 140
 kaurapurra 272
 kaurata 166, 167, 168, 170
 kazatška 233
 kehrääntäpessarat 268
 kehät 224
 keihäs 88
 keitinpiiras 194, 201
 keittopadanjalat 194
 keko 134
 kekri 281
 kekuttaa 256
 kekus 255
 kela 110, 128, 257
 kelkka 170
 kellolivos 184
 kellonperät 269
 kelo 79
 kelsi 255
 keltaheinä 229
 kelo 257
 keppo 175
 kerinlauta 224
 keritsentä 190
 keritsijä 191
 keritsimet 191, 221
 kerkentää 239
 kerppu 124, 154
 kerros 118
 kertainkota 223
 kertainvärttinä 223
 keruli 156, 158
 kesanto 130, 140
 kesseli 128, 195, 254
 kessutša (keskusta) 66
 kesävilla 190, 221
 ketara 168
 ketšo 223
 ketun pesä 12
 kevätarki 279
 keväthapla 126
 kevätjyrki 280
 kevättakku 190, 221
 kevätvilla 190
 keyri 196
 keyritär 196
 kezrä (kehrä) 111
 kiehkeys 251
 kiekki 189
 kieli 151
 kieliverkko 114, 115
 kierake 129
 kierrosmerkki 1
 kierävilla 190, 221

- kiikuttaa 215
 kiiræstorstai 278
 kiirikkö 281
 kiisseli 203
 kimmihöylä 250
 kinnas 130, 234
 kinnasneula 228
 kirjo 175
 kirjonta 229
 kirjopää 229
 kirjuttaa 229
 kirjutus 231
 kirkkostaroza 278
 kirpitsä 64, 83
 kirveentuppi 253
 kirves 246, 248
 kirvespihdit 247
 kisa 195, 258
 kiseirätsinä 231
 kives 110, 117, 120
 kivipihdit 178
 kletšatta 226
 koatantša 234
 kobienen 199
 kodoi 175
 kohlita 151
 kohota 197
 kohtapirtti 71, 73
 koi 188
 koirankaula 80
 koiranleuka 251
 koja 118
 kokka 112, 172
 kokkapuu 63
 kokkohonka 128
 kokkonen 202
 kolinrauta 125
 kolistaja 13
 kolka 254
 kolkkanen 228
 kolkkapirtti 66
 kolkkasintso 69
 kollu 165
 kolmaspäivä 197
 kolmisarvinen 236
 kolmisuola 273
 kolmivartinen 226
 kolo 65
 koloa 112, 125, 162
 koloda 225
 kolotusteräsin 249
 kolpakko 68
 kolpitsa 64
 koltsa 91, 110
 komsa 215
 kona 63
 kondu 273
 konetška 65
 kontio 87
 kontionlitsku 104
 kontionrihmanen 101
 kontiontakku 156
 kontti 254
 konusna 76
 kopare 122
 koppa 167
 kopra 107
 korento 211, 225
 koresti 228
 koristelauta 83
 korja 172
 korko 108
 kormutus 242
 korpi 139
 korpiainen 108
 korpuliviikate 156, 157
 korsikopra 134
 korsu 65, 69, 75, 78, 154
 kortikki 175
 korvako 94, 110, 128,
 138, 159, 224
 korvakkopuu 163
 korvanahkat 220
 korvaset 220
 kosinka 66
 kota 94
 kotšu 61, 66
 kouhotella 145
 kouhta 233
 koukku 199
 koukkupihdit 247
 kovasin 157
 koveli 249
 kovettua 255
 kozoi 202
 krasanen 220
 kruuska 208
 kryykkä 80
 kubentša yö 281
 kudontalastanen 228
 kuhilas 134, 143, 145
 kuhlakko 277
 kuili 246, 248
 kuivaa 188
 kuiva kala, liha 205
 kuivata 138
 kuja 66
 kukka 176
 kukkeli 107, 233
 kukkonen 202
 kulkunalunen 173
 kulkunen 173
 kultamuru 269
 kulteri 176
 kulumaa 121, 124, 126, 139
 kulumaan kaski 123
 kumakka 227
 kumsa 215
 kumu 146
 kuningas 241, 242
 kunta 142
 kuolaimet 173
 kuolema 283
 kuoliaiset 286
 kuolija 284
 kuolleiden äijäpäivä 291
 kuore 206
 kuormillinen 224, 288, 292
 kuoseli 220
 kuoselikanta 220
 kuoselinlapa, -lehvä 220
 kuoselipuikko 220
 kuoselipää 220
 kuoselirihma 220
 kuplus 108, 109, 114
 kupo 151
 kuponki 241
 kuporoinen 219
 kurba 278
 kurikka 251
 kurjensiipinen (aita) 162
 kurki 131
 kurkihirsi 238
 kurkijokelainen 174
 kusakko 228, 234
 kutoa 117, 253
 kuutša 242
 kuulakko 243
 kuu 191
 kuunnella syntyä 276
 kuurata 212
 kuusenkoskus 240
 kuusen naava 229
 kuusennahka 240
 kuusikko 145
 kuusinedäliset 291
 kuveseinä 128
 kyherä 156
 kylki 232
 kylkipuu 114
 kylkivilla 191
 kylvöaika 142
 kylvöspää 130
 kyly 77
 kylä 54
 kylän ammattilaiset 47
 kynnys 81
 kynnyskapula 103
 kynnyspuu 101
 kyntää 141
 kypsytyspotsi 255

- kyt Kentä 177
 kytkeä 218
 kytkyt 177
 kyykkä 105
 kyynnespaalikka 131
 kyäs 144
 kyölä, kyölätä 109
 kädentila 265
 käkösän 248
 kälvettyä 148
 kälveytyä 142
 kämmen 3
 käpry 115, 117
 käpy 117
 käpyliha 164
 kápälälauta 105
 kärki 248
 kárryt 174
 käsiastia 212, 213
 käsikapula 257
 käsionki 107
 käsipaikka 229
 käsisaaha 250
 käsiverkko 119
 kätkyt 215
 kätssä 230
 kääkä 80
 käämi 226
 kääriä 225
 laabata 186
 laapotti 233
 laatia 181, 239
 lahko 64, 260
 lahto 100
 laidunsaari 35
 laiho 136, 143, 148
 laihopartiset 148, 152
 laita 263
 laitimellakäynti 31
 laki 63
 lamalehmä 179
 lammas 179
 lammasaita 192
 lammaskarja 189
 lampaiden talvihoito 192
 lankanaula 248
 lankkusaha 249
 lanssi 274
 lapa 224
 lapaset 228
 lapasittainen 226
 lapikas 228, 234
 lappa 234
 lappoilleen 228
 lappuaita 161
 lapsen hoito 213
 lara 248
 laskea 109, 111
 lasku 257
 laskuavanto 111
 lastaset 272
 late 63, 77
 latikkavyö 228
 latjata 138, 152, 240
 lato 160
 lattiaviikko 213
 latvaparret 78
 latvoa 137, 149
 laukeri 175
 lauko 175
 laukku 259
 lauta 74
 lautsa 213
 lautta 260
 lava 158, 222
 lavetti 171
 lavoh 222
 lehikki 176
 lehmikarja 31
 lehmilastu 91
 lehmä 175
 lehmän kantaminen 179
 lehti 154
 lehtimetsä 121
 lehtivasta 126
 lehtokaski 121
 lehtykirjanen 230
 lehvä 265
 leikit 267
 leikkuurauta 248
 leili 128
 leipoa 281
 leipä 198
 leipäläpö 199
 leipälauta 198
 leka 247
 lekauttaa 287
 lemmikki 176
 lennätystuohi 252
 lentotška 230, 233
 leppälintunen 188
 leppäsieni 204
 lestujaaho 200
 letinpitäjä 225
 letti 224
 lettunen 291
 leve 222
 liementyyppi 221
 lieminkö, liemintö 191
 lieminö 191, 221
 lieminökanta 191, 221
 lieminövuona 191
 liemu 62, 184
 liesa 79
 liesma 65
 lievinkovilla 221
 lihakukko 202
 lihapyhälasku 278
 liharokka, -soppa 205
 liika hammas 188
 liikkua 198
 liina 113, 143, 146, 217
 liinainen 129
 liinakaatiot 157
 liinapaita 157
 liipata 157
 liipittää 109
 liippa 157, 256
 liippi 109
 liiste 169
 liistereki 141
 liistevarpa 169
 liko 218, 256
 limeikkö 154
 limi 263
 lintulava 97
 lipsu 146, 219
 liitsu 103
 listiä 122, 271
 liukku 14, 87
 liukkupuu 14
 loahkaniputsi 211, 212, 213
 lohaaniputsi 178
 lohanakappa 178
 lohko 203
 lomanen 63, 67
 lomiaminen 63
 loppiaainen 278
 loukin 219
 loukkonen 229
 loukku 101, 146
 lounat 193
 luhta 152
 luiskaseinä 61
 lukkosalmo 80
 lukupuu 289
 lunkku 245
 luoda 122
 luokinpainin 237
 luokki 173
 luokkikulunen 173
 luokkirysä 114
 luokkitiuku 173
 luoko 158
 luominen 224
 luontanaula 224
 luontapuut 224
 luotin 131
 luppö 107
 lusikkapidin 213
 luta 155

- luukkulaudat 97
 luunpehmike 188
 lyhde 134
 lykätä 272
 lypsinrenki 179, 206
 lypsy 177, 179
 lysmähtää 173
 lyöntä 161
 lyöntäaita 126
 lähtemä 175, 180
 lähteä (kuolla) 283
 läkki 195, 208
 lämpimiydä 134
 länget 172
 läävä 141
 läävän toppa 187
 löttö 233, 254, 285
 löttönen 130
 löysi 172
 maallevetokaari 263
 maamo 216
 maanvaltaustapa 26
 maarianpyhä 278
 maatikki 176
 maatinsa, maatitsa 64, 179
 maatoukka 187
 mahanalusvilla 191
 mahapuoli 79
 maito 206
 maitoniekka 208
 maitopyhälasku 278
 maitovarsa 163
 makuupaikat pirtin lattia-
   la 51
 makuvesi 178
 malminnosto 243
 mantsikki 176
 marjakuuma 178
 marjasilla 269
 matikkapraasnikka 278
 matto 63, 138, 254
 mažno 197
 mela 265
 meloa 265
 melto 200, 207
 mereži 114
 merkintä 190
 merta 113
 metsämaja 127
 metsän elävä 183
 metsäniekka 96
 metsännenä 189
 metsän peitto 189
 metsänpeto 183
 metsäpelto 140
 metsäriihi 138
 metsäsauna 99
 metsästys 1, 86
 metsästysioikeus 1,*15
 metsästysyhtiö 1, 9
 metsättäjä 96
 metsäytyä 189
 mielikki 176
 miikkulan päivä 281
 mikko 175
 mitta 152
 molija 292
 molozniekka 208
 morfa 231
 morfahiemaa 231
 moru 173
 mostinat 79
 muikkuverkko 118
 muila 209
 muistajaiset 291
 mujeverkko 118
 mujottaa 197
 mullata 145
 mulupää 175
 munittamisoikeus 14
 munittaminen 86
 munkkinaoloaika 267
 murakoitua 130
 murkina 193
 mursunnahkainen 172
 murto 108
 murtoaita 126, 161
 mustikki 176
 mutu 189
 muznikka 201
 mykkäpirta 228
 myrkkyy 106
 myssy 130
 myöstää 247
 myötäoksa 125
 mämmi 203
 märeyys 188
 mättää 150
 mäyrä 90
 määhnä 196, 206
 määlitssä 94, 114, 229, 254
 määtty 135
 möyhiä 141
 möykkynen 291
 nahan valmistus 254
 nahkakokka 255
 nakka 248
 nalisnikat 81
 napa 117
 napakeppi 92
 nasta 173
 nauhan teko 228
 naula 263
 naulata 262
 naulaset 164
 naulita 167
 nauriisilla 270
 nauris 121
 naurishauta 203
 nauriskaali 178
 nauriskaassa 202
 neitti 230
 nekkö 175
 nelikkonen 228
 nelisulkainen 88
 nelisuola 273
 neljaslojainen, -sulkainen
   88
 nenä 155
 nenäjäyvät 149
 nenäkokka 263
 nenäpuu 262
 nenärukiit 152
 netko 175
 neulavakka 252
 neuloa 228
 neveskä 175
 nielu 115, 144
 nielulangat 115
 nieluoranan 114, 115
 nieltinaula 248.
 niisi 226
 niisitšurtsut 226
 niisivartiset 226
 niititä 79
 niitti 79
 niitty 152
 niittypirtti 153, 154
 nilottaa 229
 nimetä 31
 niskaloimi 172
 nisuleipä 199
 nitoa 155
 nokeuttaa 192
 nokka 228, 263
 nori 187
 norisuola 187
 noriöljy 187
 nosilkat 141, 158
 nosselnikka 244
 nostajaiset 88
 nostama 112
 nostin 253
 notkenta 202
 numeroisilla 269
 nuora 164, 257
 nuoranan 233
 nuoran valmistus 257
 nuotanvetopaikka 21
 nuotta 109
 nuotta-ahtokset 112

- nuottakalastus 23
 nuottasalko 265
 nuottavedet 22
 nuottivene 110, 265
 nuottue 110
 nurmi 123, 152
 nuusnikka 76
 nykiä 218
 nyljiin 252
 nyöri 220
 näppi 225, 228
 näppäryysleikit 275
 näpöttimet 247, 249
 närte 144
 näätä 12, 106
 objelkka 232
 obrazoi 291
 odjaala 226, 227
 ohjas 173
 ohra 122, 140, 142, 199,
 200
 oikoa 255
 okoltsa 81
 oksa 156
 olanja 194, 196, 203
 olashöylä 250
 oljet 151
 olkapää 167
 olkileipä 200
 omena 176
 omistusmerkki 38, 190
 onki 106, 108, 114
 onnus 193
 opota 35, 39
 ora 167
 orava 13
 orhuset 226
 orsi 64
 osa 1, 91
 osauta 187
 otsa 68
 otsabumaga 285
 otsapäätty 68
 otsaräystäs 62, 67
 otsaverkko 114, 115
 ovi 80, 81
 ovihavot 80
 ovinurkka 84
 ovitšsuppu 64, 84
 paahtaa 208
 paalappa 163
 paali 26, 99
 paalikka 211
 paasma 211
 paaso, paasottaa 79
 paikka 130, 230
 paimen 37, 182
 paimennus 37
 painaa 229
 painaja 270
 painin 167, 169, 173
 paininnuora 237
 painopuu 101
 paistikas 203
 paistinpiiraa 201
 paita 231, 233
 paitšes 219
 paitšestaa 220
 paju 166, 167, 169, 171
 pakat 248
 palhota 79
 palja 247
 palko 142
 palmusunnuntai 278
 palo 121, 126, 139
 paltsa 97
 palttinan myönti 269
 pankko 65, 166
 pankkoreki 172
 panna aittaa 161
 pantinlunastus 269
 pappi 273
 papumus 163
 parantaa 120
 pari 143
 parkkinahka 255
 parraspuu 263
 parret 78
 parsi 61
 parsia 253
 partarauta 248
 partiset 78, 138, 148, 149
 parva 110
 passi 285
 pata 194
 patahauta 203
 patamökki 76, 178
 patero 236, 241
 pato 89
 patsas 64, 83, 138, 220, 242
 patsasorsi 64
 patškuttaa 111
 patšoi 203
 paula 130
 pavaritša 194
 pazuta 208
 pehkukupo 152
 peikalus 110
 pekka 175
 pellavakaski 123
 pellavas 123, 146, 217
 pellavasroivas 219
 pellonsärvi 142
 peltisakset 248
 pelto, -viljelys 140
 peltoaitta 76
 pensoa 139
 peretniikka 233
 perheen jakaantuminen 51
 perjakka 176
 pertti (pirtti) 61, 66
 peruna 145
 perä 131, 263
 peräin 108, 177
 peränuoranen 114, 115
 peränurkka 84
 peräpuu 262
 perätelju 263
 perätšsuppu 50, 68, 84
 perävänne 114
 perävapa 115
 pesku 239
 pesroi 176
 pessarat (tanssit) 267
 pesä 115, 270, 272, 273
 pesäpalli 274
 petkel 221
 petla 80, 100
 pettäjäpaalikka 92
 petäjäleipä 199
 petäjärieska 199
 peura 1, 88
 peuranansapaikka 9
 peuranmäälitšä 94
 peuranpatsaat 94
 peuraväljä 91
 pieles 154, 158
 pielesala 160
 pielespohja 158, 159, 160
 pielipuu 160
 pielus 131
 piennar 152
 pietari 129, 155
 pietarinpyhä 197
 pietarin päivä 142
 pihakaski 121
 pihapello 140
 pihkalehti 230
 pihti 209
 pihtonen 94, 95
 piikko 226
 piilosilla 270
 piimä 128
 piimävakka 254
 piiraalapio 200
 piiraansydän 200
 piiraavärttinä 200
 piirakainen 291
 piirakka 200
 piiraita 39
 piirileikki 275

- piiska 174
 piitsojubka 130
 piitsokaatiot 129
 piittää 157
 pikkanen 176
 pilaantahevot 75
 pilari 62, 75, 82
 pilkekolo 83
 pilkkeet 240
 pillamus 183
 pilli 248
 pinnata 79
 pino 240
 pintšakka 234
 pio 218
 pirranpäälliset 225
 pirta 225
 pirtapää 189
 pirtti 61
 pirunkulun pää 281
 pislai 173
 pisseli 88
 pisteaita 161
 pistekirjutus 229
 pistekota 76
 pistellä 268
 pisto 116, 247, 275
 pisty 76
 pitkäperjantai 279
 pitosin 225
 pitää perää 265
 piusta 223
 pivo 218
 plaska 100
 pletata 256
 plettakivi 256
 ploada 234
 ploatjanen 214
 ploška 201, 208
 pluavasenja 278
 plökkö 110
 podjohka 234
 podvaala 74
 poglieta 75
 pograma 117
 poikia 163
 *poimia 117
 poiminpuikko 117
 poju 175
 pokonnikan uksi 287
 pokonnikka (vainaja) 286
 pokrova 185, 281
 polkka 275
 polossu 239
 poltantatila 287
 polviavanto 112
 pomnikka 289
 porkka 105, 111, 134
 porkkainen 164
 poro 211
 porstut 67
 portimo 106
 portimon kaitta 104
 portinonliisku 103
 portimon-aita 104
 portti 163
 porukka 13, 35
 posilka 118
 postei 219, 227
 posti 255
 potaatti 144, 200
 potaattikukka 202
 potaattipiiri 200
 potiitsa 180
 potokka 63, 67, 82
 potruuga 165
 potšanka 171
 potškottaa 274
 pottaska 63, 67
 potusa 173
 povi 109
 praasniekkakaatiot 220
 praaznitšnoi 196
 praavila 61, 63, 68
 pritaanat 175, 227
 probuasti 126
 proima 232
 prokosa 257
 prokossu 158
 proskenja 288
 prostinainen 226
 puhata 205
 puhdistaa 146
 puhdistua 13
 puhua 142
 puida 138
 puintipäivä 150
 pukino 14
 puku 130, 233, 234
 puksut 233
 pulgut 172
 pullo 110, 115
 pummi 255, 256
 punikki 176
 puolapuu 220
 puolentaa 141
 puoleta 242
 puoli 273
 puolikas 233
 puolinen 193
 puolipiinen 226
 puolipäiväiruoka 177
 puolukka 203
 puomaaja 225
 puomupirta 225
 purakko 178, 192, 205
 puras 108, 112
 purilaskulku 174
 purit 131, 166
 purnu 150, 164
 puru 2
 putšakko 206
 putsu 204, 212, 221, 255
 putsimaito 207
 puuastiain pesu 213
 puukeski 159
 puukkosaha 250
 puukon tuppi 254
 puuro 202
 puuttua 188
 puuväli 31, 159, 160, 161
 pyhikki 175
 pyhä bohrotša 281
 pyhäin-, pyhälasku 12, 197, 278
 pyhäkeski 278, 280
 pyhärätsinä 231
 pykälikkö 128
 pykälä 26, 128, 190
 pyrri 20
 pyssy 91
 pyssyn tuppi 253
 pystyhavo 80
 pyyri 256
 pyältää 26, 29
 pyöhdinmaito 207
 pyöhtää 206
 pyörintäpeli 275
 pyötsyräinen 228
 päistär 146, 219
 päitset 173
 päiväpalanen 177
 pännäri 226
 päre 67, 83
 pässi 189
 pätsi 63, 64, 78, 83, 138, 199, 219
 pätsihavu 199
 pätsinsuu 149
 pätsitšuppu 84
 päähine 230
 pääkkökirves 246, 248
 päällyspaino 101
 pääntila 234
 pääsiäispyhä 278
 päästäjä 186
 päättinsä 175, 197
 päätkö 175
 pääty 82
 päävaate 130
 pössö 106, 113, 260

- pössipuu 114
 raadintsa 291
 raaka 171
 raakku 260
 raanu 227
 raataa 214
 raate 121, 129, 139
 rahankuljetus 268
 rahe 131, 132
 rahenuotta 111
 rahka 207
 rahkamaito 207
 rainta 206
 raitti 97
 raja-aita 40
 rajakko 121, 139
 rakennoslanka 117
 rakentaa 117
 rakkaasti 277
 ramkat 81
 ranko 126
 rante 126
 rantiset 150
 rantunahka 246
 rapuu 136, 137
 rapuupäivä 149
 rasi 126
 rassi 206
 rastava 196
 ratasliekku 279
 ratastin 165, 173
 ratsainkulku 174
 raudat 106
 raudikko 163
 rauduskoivu 211
 rautautua 157
 ravata 136
 reguliverkko 119
 rehennysrieska 184
 rehto, riehto 163
 reimi 108, 109
 reimilouda 109
 reisihirsi 104
 reki 167, 170
 rekikulku 174
 rekiveo 163
 remeli, remeni 165, 234
 renki 179, 247
 rentut 166
 resla 171
 revonkiides 106
 riehtilä 194
 riemu 62, 67
 rieppo 207
 riepu 214
 rieska, rieskanen 199
 rihma 4
 rihmanen 93
 rihmaskadala 96
 rihmasraitti 4, 5, 7
 riihi 52, 78, 112, 119, 139, 148, 153
 rihiharava 152
 rihipelto 140
 riihittäminen 148
 riimuverkko 119
 riivattu 274
 riiviputsi 257
 riiviä 218
 riivuu 257
 rikkoparret, -partiset 149
 rikittää 129
 rikkapelti 213
 rikkeet 186
 rilli 173
 rimppa 275
 rinnustin 172
 rinta 109
 rintapuu 128, 225
 rintavitsa 131
 ripatška 274
 ripujupka 232
 ripukangas 234
 ripuojaala 227
 ristakondra 274
 risti 234
 ristikko 144
 ristipaali 97
 ristipilkka 5
 ristivihkeet 94
 risukarhi 132
 rita 103
 ritilä 178, 205
 riuku 160, 162, 221
 riusa 151
 rodia 276
 rohdin 110, 219, 226, 227
 roivas 146, 218
 rokahtaa 201
 rokaus 187
 rosa 223
 rosapieli 189
 rosno 197, 200
 rosmopiiraa 200, 201
 rostova 276
 rouna 240
 rove 179, 263
 rovio 126
 rovioida 129, 140
 ruis 121, 140
 ruisjauho 200
 ruismämmi 178
 rukki 220
 ruko 158, 160
 rulla 220
 rumsirkkeli 248
 runtukka 64
 ruohkalauta 218
 ruohkata 218
 ruoka 214
 ruokinta (karjan) 176
 ruokko 42
 ruokkolehmä 42
 ruopas 106
 ruoppainen 140
 ru'ota 158
 rupeama 139
 rupittaa 231
 ruppi 231
 rusina 176
 rusko 175, 176
 rutnikka 244
 rutška 265
 ruuhi 285, 288
 ruumen 149
 ruumiin pesu 283
 ruuna 163
 ruuninen 229
 ruusu 187
 ruusuaineet, -heinä 188
 ruutivakka 254
 ryhmy 241
 rysä 106, 114
 rysälava 116, 117
 ryykätä 257
 ryynipiiraa 200
 räkkirauta 255
 räkäätä 255
 ränni 239
 rätsinä 214, 230, 257, 285
 rävästys 280
 räystäs 62, 67
 räystäskokka 63
 röykkäytä 187
 saaharnitša 208
 saahko 172
 saakku 109
 saakuttaa 109
 saalistua 134, 143
 saapas 233, 234
 saapka 143, 233
 saapra 158
 saarat 131
 saarva 89
 saarvanrita, -litsku 101
 saatto 158, 160
 saavi 221
 saha 249
 sahti 207
 saippua 209
 saksikko 190

- saksikkolammas 190
 saksikkovilla 190, 221
 salkku 96, 128, 165, 195, 259
 salko 110, 159
 salmo 79
 salokaski 121, 128
 saloriihi 138
 salvaa 163
 salvatšin 262
 salvo 79
 sanat 186
 sanautua 186
 sanku 195
 sankapuu 159
 sapilas 135, 152, 158
 sarai 61, 66, 154
 sarana 82
 sarja 169
 sarjavitsa 169
 sarka 262
 sarkakauhtana 130
 sarveno 163
 sarvinäni 214
 satka 109, 120
 satula 165
 saukko 12, 89
 sauna 52, 77
 sa(v)upertti 61
 sa(v)upiisi 72
 sautrokka 193
 saven sotkeminen 268
 saverkka 169
 savitsemisjänne 222
 savus 140, 181
 savusaita 181
 savustaa 100
 seinä 136
 seinäpalli 272
 seinäranta 221
 seinävyö 228
 seivästää 162
 selgaset 233
 selkonen 94
 selkosansa 93
 selkä 108, 109
 selkähirsi 63
 selkän 64
 selkäpäre 277
 selys 100, 110, 117
 selystellä 163
 sepalus 232, 233
 sepelekaula 90
 sepä 168, 169
 sepäntyöt 244
 sepäpaju 168
 serti (tšerti) 251
 sesta 107
 setolikka 173
 seula 200
 seylinkansi 146
 (panna) siansorpille 161
 siansuka 148
 siansääriaita 126
 side 211
 siemen 142
 siemenkaassa 197, 203
 siemenvoi 197
 sieni 204
 siera 157
 siianverkko 120
 siima 108, 187
 siipi 114
 siirräntäveräjä 163
 siitata 200
 siitoseläimet 41
 siitša 232, 285
 siitta 200, 203
 siivekäs rysä 114
 siizma 194
 sikla 110
 sikuri 208
 silakkakala 206
 silmipako 120
 silmä 248
 silmärauta, -tuurna 246
 silmäytyä 186
 silta 138, 146, 154
 silve 241
 sinenpuu 229
 siniväri 229
 sintso 61, 66
 šipanniekka 201
 sippa 83
 sipsuttaa 146
 sirkkareikä 233
 sirnitsä 96
 sirppi 134
 sitkain 130, 150
 sitkainvarpu 130
 skammi 215
 skotnikka 185
 sliesaparsi 138
 slääppä 130, 233
 smagittaa 272, 273, 274
 smuutto 277
 soidinpaikka 14
 soikko 164
 soimi 164
 sokeri 176
 sokerivakka 208
 sokkapieli 188
 sokkosilla 272
 solkihirsi 76
 soloma 61, 62, 67, 82
 sompakives 119, 254
 sonta 141, 145
 sontia 244
 sopa 233
 soranen 110
 sorkka-aita 126
 sormus 233
 sorppa 159
 sorto 35, 36, 40
 sortoaita 125, 126
 sotkea 197
 soutaa 265
 soutotelju 263, 265
 spaassu 281
 spaassunpyhä 197
 spaassunpäivä 281
 sroitša 196, 280
 (hakata) sruupille 78
 staavat 225
 stanit 233
 staunit 81
 stoikkaviikate 156
 stola 194, 213
 stolapaikka 226
 stolpa 73, 62
 studeni 196, 205
 stupka 197, 208
 stägänät 194
 suas, suka 148, 213, 223
 subka 234
 suitset 173
 sukankuljetus 268
 sukkulainen 226
 suksenpidäntäpuu 226
 suksi 165, 225
 suksipuu 226
 suksireki 88, 116, 170
 sukunaharkko 244
 sulapiiraa 201
 sulkaposteli 227
 sulkapaikka 213
 sultšina 201, 279
 summa 239, 262
 sunteri 176
 suoboi 175
 suola 272
 suolatölkki 127
 suolaheinä 200, 230
 suolakopsa 254
 suoli 117
 suomalaisvilla 190, 221
 suomensalmo 80
 suosilta 41
 suovatta 175, 276
 suoviljelys 139
 supinahka 255

- supukas 201
 survoa 208
 susi 89
 susisilla 271
 suudella 187
 suunielu 114
 suuraudat 173
 suuri neljäspäivä 278
 suuripyhä 197
 suuripää 88
 suuri sorsa 90
 suuri tšuppu 84, 283
 suurperhe 47
 suureki 172
 suuteliija 187
 suuvanne 114
 svaatimnoi 196
 svuadibojyvät 280
 sväzmiä 229
 sydän 220
 sylkky 146, 218
 synnyntä 276
 synnyntäpäivä 278
 syrjä 225
 syysjyrki 281
 syyskierä 164
 syysvilla 190, 221
 syötti 103
 säiliö 241
 säkki 137
 säkyseinä 128
 säkä 163
 sälkö 163
 sängenkyntö 126
 sänkivilla 221
 särkeä 161
 särkimys 109
 särkkä 75, 78
 särvi 141, 142
 särys 109
 särysverkko 118
 söörnä 247
 taakea 109, 200
 tahdas 197
 tahko 157
 tahvanpäivä 276
 taikina 197
 takituslautanen 100
 takomavasara 248
 talkkuna 203
 talkkunakaassa 202
 talkoot 43
 talla 170
 talli 61
 taltta 249
 talvihärkä 176
 talvikuorma 160
 talvitakku 190, 221
 talvivilla 190
 tamburakirjutus 229
 tamma 163
 tamminaula 248
 tamppaus 226
 tamppi 248
 tanhut 35, 61, 66
 tanssi 274
 tanssintapaju 275
 tappaja 273
 tappi s. 156
 tarikka 233
 tasaventsa 62
 tattarihuhta 123
 taula 236
 tavi 90
 teerenkaha 92
 teerenkotšu 90
 teeri 89
 teevati 201
 tela 104, 124, 125, 126
 telju 261, 263
 telkkä 90
 teloitus 266
 teppovesi 203
 terva 238
 tervalatva 238
 tervankusi 240
 tervanpoltto 238
 tervapärkky 238
 tervas 239
 tervata 170
 terä 232, 248
 teränen 253
 tie 174
 tiennoutaja 163
 tiera 125, 129, 132, 164
 tietäjä 284
 tiikko 227
 tiilari 165
 tiirikki 176
 tiistikki 176
 tikapuu 275
 tikuttaa 228
 tina 108
 titška 262
 tiuhta 224
 tiuhtalastanen 225
 tiuku 173
 toe 17
 toivikki 175
 toivoi 175
 toppa 187, 277
 torkka 204
 toro 20
 torvi 179
 toukovilja 152
 trozde 199
 truba 72, 182, 284
 trubalauta 193
 tšaaaju 195, 208
 tšaaska 208
 tšardakka 68, 73
 tšasouna 40, 56, 276, 279
 tšergat 253
 tšertti 79
 tšikka 65
 tširpikkä 200, 281
 tšuihkata 224
 tšukkelii 285
 tšulkkavo 199
 tšupoi 201
 tšuppi 234
 tšuppu 84
 tšurkki 239
 tšäptšä 230
 tukkalaite 230
 tukku 158
 tukuta 149, 152
 tulehmo 65, 193
 tuli 129, 235
 tulikiven 286
 tulistaa 178
 tulivako 126
 tungin 253
 tuohi 252
 tuohikäprü 129
 tuohiterva 241
 tuohitöterö 129
 tuorestua 255
 tupinakukkonen 202
 turkisnahka 254
 tuudittaa 215
 tuulenalainen 146
 tuulilauta 82
 tuulitöppy 190, 191
 tuulivitsa 160
 tuultaa 137, 138, 146, 150
 tuultohursti 219
 tuura 112
 tuurikka 224
 tyhjävako 145
 type 176
 tyviruis 152
 tyyki 227
 työ 113
 työliitot 46
 tähdema 217
 tähdikki 176
 tähti 110
 tähystää 27
 täkittäin 226
 täky 104, 105

tärpähti 241
 täysinäinen 226
 tölkki 127, 128
 törky 177, 227
 töytyy 257
 uborkka 231
 ufatka 194
 uistin 108
 ukkopässi 189
 ukkosorvo 271
 uksi 80
 umpeuksissa 243
 unikeonpäivä 281
 uudin 154
 uudisantimet 46
 uudiskaski 121
 uudisvuona 189
 uugi 189
 uumen 14, 87, 119
 uumenpuu 14
 urna 105
 uurros 262
 uutimet 155
 uve 163
 vaaksa 134
 vaara 163
 vaassa 207
 vahvonen 204
 vainaja 285
 vainio 140
 vajatus 187
 vakauttaa 180
 vakka 127
 vakuuttaa 63
 valekaari 263
 valelaudat 139
 valgoi 189
 valjaat 172
 valkama 266
 valkitusavanto 111
 valkki 112
 valkuouta 143
 vallikki 176
 valssi 275
 vanhanmaankaski 121, 126
 vannas 131
 vanne 114
 vannotus 263
 vanuttaa 228
 vapa 107, 115
 varake 163
 varanielu 114
 variksen varpu 230
 varistaa 178
 varsa 163
 varsi 151, 265
 varata 252
 varvi 78

vasta 152
 vatvoa 220, 222
 vehnänen 199
 veistää 248
 veitsi 248
 velli 202
 vemmeli 173
 vene 261
 ventsa 78
 venäjänsalmo 61, 79
 venäjänvorokki 237
 verestörky 155
 verkko 24, 106, 110
 verkkolava 117, 265
 verkkoliippi 109
 verkkoriihi 112, 119
 verkkovapa 120
 verkkovyö 228
 versta 255
 veräjä 69, 163
 veräjäpuu 163
 vesiheinä 155
 vesikarhu 183
 vesikenkäsillä 268
 vesikulkuneuvot 260
 vesinen 187
 vesiputsi 213
 vesivako 142
 vesivihko 218
 vessellä vesi 196
 vetäytä 262
 vidin 146
 vidjakas 226
 viedra 178
 viedä 271
 vieras 292
 vierä 184
 vieristä 196, 277, 278
 vierräntärätsinä 130
 vierräntäsopa 129
 vihautua 186
 viheltää 150
 vihkeet 94, 101
 vihko 146
 vihmavesi 219
 vihne 143
 viiklova 248
 viikon päivät 269
 viiksinpuu 220, 224
 viikuna 176
 viila 62, 68, 82
 viilehys 96
 viilleke 165, 253, 259
 viljakka 176
 vilkka 195, 206
 villa 190, 221
 villapaikka 230
 vipa 96, 104

vipu 95, 104, 105
 vipuansa 93, 95
 virboipyyhä 278
 virboittaa 278
 virboivitsa 278
 virgoi 189
 virosin 92, 103
 virosinpaalikka 104
 virpi 223, 220
 virsu 233, 254
 viskata 149
 vitalikko 240
 vitein 219
 vitoa 146, 219
 vitsa 161
 vitsas 162
 vitsastaa 163
 viulusaha 250
 vohnjasenja 280
 voikko 163
 voilukka 172
 voivakkanen 128
 vorma 246, 248
 vormu 209
 vorokki 110, 266
 vorotta 110, 266
 voznezenja 196
 vuiska 68, 73
 vuiverkka 252
 vuolin 249
 vuoluveitsi 255
 vuona 189
 vuonikas lammas 189
 vuoteinen 163
 vuotuisjuhlat 276
 vyyhti 221, 224
 välijyvät 150
 välipientare 140
 välipuu 225
 väliirauta 246
 välitappo 186
 välivero 197
 välkky 125
 värjätä 118
 värjäys 229
 vääntöväli 280
 väärintapaita 233
 yhteiset nuotanvetopaikat
 21
 yhtiönuotta 23
 yhtiökälustus 16, 24
 yhtiö 10, 23, 29, 87, 128
 yhteissauna 52
 yhteisriihi 52
 yhteisniitty 30
 yksityisomistuksessa olleet
 kalavedet 16
 yksivartinen 226

ylenluoda 232
ylipalo 129, 139
yläkasa 248
yläkokka 172
yläparva 110
yläteräinen 156

yskällinen 151
yön istujaiset 286
yötsynvalvonta 196
yötsyt 267
äijä(n)päivä 196, 279, 283
äijänpäiväbessodat 279

äpärikkövuona 189
äyräs 89
ääripuu 263
zreidendä 278
zroitanspäivä 280

Ethnographische Aufzeichnungen über die östlichen Dörfer von Ilomantsi.

Im Juni 1927 arbeitete eine aus älteren und jüngeren Forschern zusammengesetzte ethnographische Expedition in den östlichen Dörfern des Kirchspiels Ilomantsi in Grenz-Karelien. Die betreffenden Dörfer, Kuolismaa, Liusvaara und Vuottoniemi, liegen ganz dicht an der finnisch-russischen Grenze, etwa 160 km nördlich des Ladogasees (Salmi). Die Einwohner sind griechisch-katholisch, und in ihrer Kultur haben sich viele altertümliche Züge erhalten. Die Expedition wurde von Prof. U. T. Sirelius projektiert und von Dr. Albert Hämäläinen sowie Mag. phil. Tyyni Vahter geleitet.

In dem vorliegenden Bande ist ein Teil des bei der Expedition eingesammelten sozialen und sachlichen Volkskulturmaterials publiziert.

AUS DEM GEMEINSCHAFTSLEBEN DER ILOMANTSI- KARELIER. (Ss. 1—53.)

E. A. Virtanen.

Die Jagd hat im Wirtschaftsleben der Karelier bis in die spätesten Zeiten einen wichtigen Platz eingenommen und infolgedessen sind altertümliche jagdrechtliche Bestimmungen bis in unsere Tage unter ihnen in Geltung geblieben. Beachtenswert sind im Jagdrecht der Karelier vor allem gewisse Verhaltensregeln, die auf der Jagd in gemeinsamen Einöden beobachtet wurden, um zu verhindern, dass ein Aussenstehender (ein nicht zur Jagdgesellschaft Gehörender) Anteilsansprüche auf das zur Strecke gebrachte Wild erheben könnte. So wurde im finnischen Grenzkarelien (Ilomantsi), sobald ein Elch oder ein Renntier auf der Treibjagd erlegt worden war, zur Sicherung gegen Ansprüche eines Aussenstehenden, neben der Beute schnell ein Feuer angezündet; hatte man keine Zeit gehabt, ein Feuer anzumachen, musste ein zufällig zur Stelle gelangter fremder Jäger seinen

»Mannesanteil« an der Jagdbeute erhalten. In einigen Gegenden in Russisch-Karelien (Jyskyjärvi) wurde nach Erlegung eines Bären, Elches oder Renntieres ebenfalls eilig ein Feuer angezündet oder die Gurgel des Tieres durchgeschnitten, um einen zur Stelle angelangten Aussenstehenden um seinen Anteilsanspruch zu bringen. Ausserdem galt die Regel, dass niemand einen Anspruch auf die Beute machen durfte, bevor das Wild völlig tot war (die Beine nicht mehr bewegen konnte). In anderen Teilen von Russisch-Karelien (Pistojärvi) war es Sitte, dass kein Aussenstehender einen Anteil an dem erlegten Bären, Elch, Renntier, Marder oder Fischotter erhalten konnte, wenn der Erleger Zeit gehabt hatte ein Bein des Wildes von unten aufzuschneiden. Es verdient auch erwähnt zu werden, dass in einigen Gegenden (Ilomantsi) kein Aussenstehender einen Anspruch erheben durfte, wenn der erlegte Bär aus einem Bärenlager gekommen war, dass nach den gewohnheitsrechtlichen Anschauungen dem Jäger gehörte, oder wenn er in einer Falle gefangen oder von einem Ausguck aus geschossen worden war. An anderen Orten (Jyskyjärvi) bestanden ebensolche besitzrechtlichen Anschauungen, wenn der Bär in seinem Lager getötet worden war. Am nächsten verwandt mit den soeben erwähnten Rechtsbegriffen war die Auffassung, dass ein in der gemeinsamen Waldeinöde streifender Aussenstehender keinen Anteil an einem von einem anderen Jäger gefundenen Marder hatte, wenn der letztere Jäger um das Steingeröll, in welchem der Marder sich versteckt hielt, ein Netz ausgespannt oder den Versteckbaum des Marders gefällt oder die Baumhöhlung, in welche der Marder geflohen, zugestopft hatte. Ebenso wenig hatte ein nicht beteiligter Mann (eine Jagdgesellschaft) Anspruch auf einen Fischotter, auch wenn er dessen Fährte verfolgend zum Bach gelangt war, in welchem das Tier hauste, wenn die Jäger Zeit gehabt hatten, in den Bach ein Wehr zu bauen, mittels dessen man Ottern zu fangen pflegte (Ilomantsi). Erwähnt sei auch der karelische Rechtsbrauch, dass zwei Jägertrupps, die sich in der Waldeinöde auf der Suche nach Bären begegneten, sich vereinigen mussten, wenn der eine Teil darauf bestand (Ilomantsi).

Wie schon U. T. Sirelius gezeigt hat, war mit dem Jagdrecht der Karelrier und mehrerer anderen finnisch-ugrischen Völker die Auffassung verbunden, dass bei der Jagd auf Hühnervögel einzelne Jäger (Familien) ihnen konstant gehörende »Schlingenpfade« besitzen durften. Solcher eigenen Pfade konnte derselbe Jäger mehrere für sich in Anspruch nehmen, die von verschiedenen Teilen des Dorfes oder der Jagdhütte, in der man zur Fangzeit wohnte, ausgingen und in Windungen zum Ausgangspunkt zurückkehrten;

zuweilen konnte der »Schlingenpfad« eines Jägers den eines andern schneiden (Abb. 1). Die Schlingenpfade, längs welcher mehrere hundert, zuweilen über tausend Schlingen ausgelegt waren, wurden bei einer Erbteilung zwischen Brüdern verteilt. Es sei hervorgehoben, dass dieser Besitz nur für die in den Herbst fallende Fangzeit gültig war; wenn es auch stellenweise vorkam, dass ein Jäger in der Nähe seiner Schlingenpfade Eichhörnchen schoss (Ilomantsi).

Privateigentum waren auf karelischem Boden auch die Stellen, wo Renttierschlingen an den von Renttieren benutzten Pfaden aufgestellt waren: auch sie vererbten sich vom Vater auf den Sohn. Jagdgenossenschaften, die ihrer Natur nach freie Zusammenschlüsse waren und oft nur für einen einzigen Jagdzug gebildet würden, und an denen die Männer desselben Dorfes teilnahmen, entstanden in Karelien, wenn es galt, Bären in ihren Lagern zu erlegen, Renttiere und Luchse auf Schneeschuhen zu jagen, Ottern, Mardern und Eichhörnchen nachzustellen und Vögel in der Balzzeit zu schießen; gemeinschaftlich wurden auch Fanggeräte für Grosswild aufgestellt. In den Jagdgenossenschaften nahm oft der älteste Teilnehmer oder der Besitzer des besten Jagdhundes die Verteilung der Beute vor.

Privateigentum waren bei den Kareliern auch die an Gewässern in hohlen Bäumen angebrachten Nistlöcher und an anderen Uferbäumen befestigten Nistkästen für gewisse Wasservögel.

Bezüglich der von den Kareliern an Fischereiplätzen beobachteten Rechtsgebräuche sei erwähnt, dass die Netzzugstellen sowohl in offenem Wasser wie im Winter gemeinsamer Besitz eines Dorfes oder einer Gemeinde gewesen sind. Privatem Nutzungsrecht unterlagen wieder die Frühjahrsfischereiplätze und die Quappenfangplätze im Winter; diese waren auch oft private Plätze für Reusenfischerei, welche die zuständige Familie (das Gehöft) in kleinerer oder grösserer Entfernung vom Dorfe für sich in Anspruch genommen hatte (Abb. 2—3). In einigen Gegenden haben die verschiedenen Gehöfte eines Dorfes nach alter Überlieferung ihre eigenen kleineren Seen für den Frühjahrsfischfang besessen.

Ein an gemeinsamen Netzzugplätzen beobachteter Rechtsbrauch bestimmte, dass niemand an solchen Stellen seine Netze auswerfen durfte. Diese Zugplätze wurden in der Weise benutzt, dass die Zugnetzgenossenschaften abwechselnd in der Reihenfolge der Tage, an welchen sie an dem Fangplatz angelangt waren, ihre Netze zogen. An gewissen Zugplätzen konnte die Reihenfolge jährlich am Anfang der Fangzeit in der Art festgesetzt werden, dass jede Genossenschaft an einem Tage den einen Fangplatz, am

folgenden Tage einen anderen benutzte u. s. w. Zur Winterzeit gehörte ein Fangplatz während der ganzen Fangzeit derjenigen Genossenschaft, die dort zuerst die erforderlichen Wuhnen aufgehackt hatte. — Die Zugnetzgenossenschaften waren klein und umfassten oft nur zwei Gehöfte; an einigen Orten bestanden vieljährige Genossenschaften, deren Genossenschaftsvertrag jährlich erneuert wurde.

Für die Schwendwirtschaft in gemeinsamen Wäldern galten besondere Regeln bei der Auswahl eines Sondergebiets. An einigen Orten (Ilomantsi) wurde das zum Schwendland ausersehene Nadelholzgebiet in der Weise bezeichnet, dass man die Bäume ein Stück oberhalb der Wurzel ringsum entrindete, welches Verfahren an und für sich genügte, das Nutzungsrecht am Gebiete sicherzustellen. Ausserdem wurde das Namenszeichen (Eigentumszeichen) des betreffenden Mannes (oder Gehöftes) in die Bäume eingekerbt; in einer Schwendgenossenschaft wurde in diesem Fall gewöhnlich das Namenszeichen des ältesten Teilnehmers eingeschnitten. An einigen Orten wurde ein Schwendgebiet in der Weise in Besitz genommen, dass man in Bäume (Nadelbäume), die es begrenzten, Zeichen (jedoch keine Namenszeichen) einschnitt; ausser diesem Verfahren, dass zur Sicherstellung des Besitzes genügte, pflegte man noch in demselben Jahre kleinere Tannen zu fällen (Russisch-Karelilien, Akonlahti). In Laubwäldern wurde die Besitznahme eines Schwendgebiets stellenweise so vorgenommen, dass man die untersten Äste von Birken bis zur Höhe der Hände abhieb und kleinere Bäume und Sträucher fällte (Russisch-Karelilien, Porajärvi).

Die Schwendfelder konnten mehrere Meilen vom Gehöft entfernt liegen. In einigen Gegenden besaßen die einzelnen Gehöfte ausser den abseits liegenden Schwendländern in der Nähe des Dorfes in den gemeinsamen Wäldern ihre altüberlieferten Schwendstellen, wo Getreide-, Hanf- und Rübenschwendäcker gerodet wurden (Abb. 4). Die Schwendgenossenschaften, die zugleich für die sozialen Verhältnisse in Karelilien charakteristisch gewesen sind, zerfielen in verschiedene Typen. Teils konnte das ganze Dorf nach jeweiliger Übereinkunft ein gemeinsames Schwendland roden, teils konnten gewisse (z. B. 3 oder 4) Gehöfte eines Dorfes ein gemeinsames Schwendfeld anlegen. Ferner konnten zwei Nachbardörfer wie auch gewisse Gehöfte zweier Dörfer eine gemeinsame Schwendrodung vornehmen. In einigen Schwendgenossenschaften waren die Anteile oft gleich gross, in anderen besaßen einige Gehöfte einen, andere zwei Anteile; die ersteren stellten dann einen, die letzteren zwei Männer zur Arbeit.

Gemeinsamer Besitz von Wiesen ist auf karelischem Gebiet vor allem infolge einer Teilung des Gehöftes zustande gekommen. Die Wiesen verblieben nämlich bei einer Eirbteilung oft gemeinsames Eigentum, weil sie ihrer ungleichen Grösse wegen schwer zu verteilen waren. Die gemeinsamen Wiesen mussten teils gemeinsam gemäht, wobei das Heu nach der Ernte verteilt wurde, teils abwechselnd benutzt werden. Im letzteren Falle kam öfters einem jeden Teilhaber die Nutzung mehrerer Wiesenteilstücke zu, die natürlich im folgenden Jahre auf einen anderen Teilhaber überging.

Der karelische Dorftypus, der oft durch weiterstreute Siedlungen gekennzeichnet war, bewirkte das Aufkommen des Verfahrens, dass die einzelnen Gehöfte des Dorfes ihr Rindvieh in verschiedenen Richtungen auf die Weide trieben, obgleich die Waldweiden Gemeinbesitz waren. Abb. 5 zeigt die täglichen Runden der Viehherden aus den verschiedenen Dorfteilen in den nicht eingezäunten Waldweiden. Ein anderes Verfahren wurde vom Dorf Lusmanvaara im Kirchspiel Tunkua in Russisch-Karelilien angewandt: in der Nähe des Dorfes war eine gemeinsame Waldweide (*sorto*) eingezäunt, wo die Kühe des Dorfes bis zur Getreideernte weideten, wonach sie auf die Stoppelfelder getrieben wurden; die Pferde weideten ebenfalls dort, bis sie nach der Frühjahrssaat in die gemeinsamen nichteingefriedeten Ödwälder gebracht wurden; auch die Schafe wurden in der gezäunten Waldweide gehalten. Nur für die Kälber hatte ein jedes Gehöft seine eigene Einfriedigung in der Nähe der Dorfes. Das Hüten der Herde war in den karelischen Döfern bald so geordnet, dass ein jedes Gehöft täglich einen Hirten zu der gemeinsamen Weide schickte, bald so, dass ein Gehöft täglich oder zwei Gehöfte abwechselnd je einen Tag das Hüten ihrer Herden übernahmen.

Eigentumszeichen (Ohrenzeichen) wurden in Ilomantsi in alten Zeiten nur an den Ohren der Schafe angebracht; dies war auch stellenweise in Russisch-Karelilien der Fall.

Zuchttiere (Stiere, Hengste) wurden in den grösseren karelischen Gehöften gehalten; für ihren Gebrauch wurden in einigen Orten von den Dorfnachbarn keine Vergütung verlangt.

Bei den Ilomantsi-Kareliern war das Vermieten von Kühen und Schafen allgemeine Sitte. Der Mietvertrag wurde gewöhnlich auf ein Jahr, von Herbst zu Herbst, abgeschlossen. Als Mietabgabe wurde nach Übereinkunft ein Teil der Jahresproduktion des gemieteten Tieres entrichtet. Wenn das gemietete Tier im Stall von einem Unfall betroffen wurde, musste der Mieter den Verlust

ersetzen; bei Unfällen, die auf der Weide vorkamen, trug der Besitzer den Schaden.

Von verschiedenen Erträgen, dem Jahreseinkommen u. a. m. pflegte man auch in Ilomantsi den Dorfnachbarn und den Dorfarmen Gaben zu überbringen.

Grosssippen, zu denen der Vater, die verheirateten Söhne und ihre Familien sowie die Brüder und deren Kinder (Söhne) gehörten, bestanden noch vor einiger Zeit in Ilomantsi. Andererseits war es in Karelien allgemein, dass die Grosssippe sich verzweigte und rings um das Stammgut Familiengehöfte bildete. Einen in der Weise entstandenen Familiensiedlungstyp zeigt Abb. 6. In der Regel verblieb die Badestube und die Riege des Stammgutes im gemeinsamen Besitz der bei der Erbteilung gebildeten Haushaltungen.

ÜBER DIE GEBÄUDE DES DORFES LIUSVAARA IN ILOMANTSI. (Ss. 54—84.)

Hannes Teppo.

Verf. beschreibt zuerst das Dorf Liusvaara und schildert alsdann die vom ethnographischen Standpunkt aus interessantesten Wohngebäudekomplexe des Dorfes. In diesen sowie in der Terminologie des Baufachs finden sich viele Anklänge an das Kalevala. Die Viehställe und Schuppen stellen eine Fortsetzung der Wohngebäude dar und bilden mit diesen ein einheitliches Ganzes. Zum Schluss gibt Verf. eine kurze Erläuterung über andere Gebäude (Speicher, Badestuben und Riegen) und einige bautechnische Einzelheiten.

Unterschriften der Abbildungen:

1. Übersichtsbild über die Konstruktion eines Daches.
2. Altes Gehöft mit Viehställen.
3. Ein Haus von der Hofseite gesehen.
4. Giebel und Nebengebäude eines Hauses.
5. Ein Gehöft.
6. Alte Pörte, dahinter die neue.
7. Giebel der neuen Pörte.
8. Ein Gehöft mit Ställen und Sauna (finn. Dampfbad).
9. Grundriss vom Unterstock eines Gehöfts.
10. Zierschnitzereien an den Giebelbalken einer Dachecke.
11. Querschnitt eines Dachfirstes.
12. Querschnitt einer Zimmerdecke.

13. Herd und Ofen einer Wohnstube.
14. Grundriss eines Gehöfts.
15. Querschnitt eines Hausdaches.
16. Konstruktion eines Dachfusses (Querschnitt).
17. Keller (Unterstock). Links hinten eine Handmühle.
18. Längsschnitt eines Hauses (von der entgegengesetzten Seite wie in Abb. 5). Die Zeichnung lässt erkennen, dass die Ställe als Fortsetzung der Pörte hintereinander angeordnet sind. Eine sich neben der Pörte ausbreitende Gruppierung ist in Liusvaara unbekannt.
19. Grundriss eines alten Hauses.
20. Grundriss des ursprünglichen Teils eines neueren Hauses.
21. Querschnitt einer neuen Pörte.
22. Querschnitt eines Speichers.
23. Querschnitt einer Riege.
24. Holzschlägel.
- 25—27. Verschiedene Zusammenfügungen der Stämme an den Ecken: 25. alte karelische Fügung, 26. jüngere karelische Fügung, 27. finnische Fügung.
28. Alte Tür.
29. Fügung des Wandbalkens und des Türpfostens.
30. Künstlerisch gearbeitete Holzcharniere.
31. Dachfirstbalken.
32. Giebelverzierungs Bretter (Windbretter).
33. Giebelverstärkung. Zeichnung 2 und 3 stellen dieselbe Methode dar, die erstere von der Seite, die letztere von oben her betrachtet.

ÜBER JAGD UND FISCHFANG IN DEN ÖSTLICHEN TEILEN VON ILOMANTSI. (Ss. 85—120.)

Eino Leskinen.

Jagd und Fischfang haben im Kirchspiel Ilomantsi wie auch anderswo in Ostfinnland eine wichtige Rolle als Ernährungs- und Einnahmequelle gespielt. Hieran haben natürliche Ursachen mitgewirkt. Die Gegend von Ilomantsi hat früher ein ungemein wildreiches Gebiet dargestellt, wo sogar seltene Peiztiere massenhaft vorkamen. Unter dem Schutz des Pelzhandels entwickelte sich denn auch eine verhältnismässig hohe Volkskultur. Obwohl die moderne Bauernkultur mit ihren besser entwickelten Anbaumethoden in späteren Zeiten auch nach Ilomantsi vorzudringen

begann, konnte sie dort nur in dem Masse Fuss fassen, wie der Wildbestand abgenommen hatte. Insbesondere die östlichsten Dörfer des Kirchspiels, Kuolismaa, Vuottoniemi, Liusvaara und Megri, hielten grossenteils noch lange, nachdem die Neuzeit mit ihren modernen Methoden in die westlichen Teile des Kirchspiels Eingang gefunden hatte, an ihrem Erwerb durch Wald- und Fischfang fest. Neben diesen Erwerbszweigen wurde in jenen Dörfern, deren Einwohner sich grösstenteils zur griechisch-katholischen Kirche bekannten, ein primitiver Ackerbau und eine einfache Viehzucht betrieben. Alle Leute mittleren Alters erinnern sich noch, wie das Wild verschiedener Art in ihrer Jugend gefangen wurde. Erst im Anfang dieses Jahrhunderts, wo der Gebrauch von Schlingen und ähnlichen Fanggeräten verboten wurde, wichen die Jagd und, wegen der Fischereiverbote, auch der Fischfang mehr und mehr dem Ackerbau und der Viehzucht. Aber die alte Fallenstellerzeit liegt noch nicht weiter zurück, als dass die Schlingenpfade und Vogelspeicher sowie die Fallen u. a. Fanggeräte an ihren alten Plätzen von ihrer vergangenen Glanzperiode zeugen. Verf. behandelt die Fangarten, -methoden und -geräte, nach Jagdkategorien geordnet.

Von den Jagdkategorien wird zuerst das Einsammeln der Eier von Vögeln (Wasservögeln) aus deren Nestern und Nistkästen besprochen (S. 86—87). Danach werden einige aktive Jagdmethoden beschrieben: der Bärengang (Einkreisung des Winternestes) (Ss. 87—88) und der Wildfang durch Verfolgung auf Schneeschuhen, also überhaupt die Hetzjagd (S. 88—89). Zu der Jagd durch Verfolgung gehören ferner folgende Arten: der Otterfang mittels Staudämmen (Wehren) (S. 89), das Abschiessen von Waldvögeln (mit Hunden) (S. 89—90), die Jagd auf dem Anstand bei Brunst oder Balz (S. 90) und mit Köder (S. 90—91). Die Jagd auf dem Anstand wird dadurch zum Fanggerät, dass statt der Jäger geladene und gespannte Büchsen (Gewehre u. s. w.) angebracht werden (S. 91—92). Anschliessend werden eine Reihe verschiedenartiger Fanggeräte erläutert, von denen ein Teil i. J. 1927 noch im Gebrauch, ein Teil wiederum als Modell für Interessenten hergestellt war. Solche Fanggeräte waren: die Fangtrichter (S. 92—93), die Schlingen (S. 93—96) und Schlingenpfade (S. 96—101), die Fallen (S. 101—105), die Pfortenbretter (S. 105—106), die Fangeisen (S. 106) sowie die Netze und Reusen (S. 106). Sogar mit der Angel und mit Gift hat man Pelztiere gefangen (S. 106).

Unterschriften der Abbildungen, welche die Jagd veranschaulichen:

1. Nesthöhlung. Liusvaara.
2. Vogelkasten zum Sammeln von Eiern. Latalampi bei Vuottoniemi.
3. Bärenausguck. Latalampi bei Vuottoniemi.
4. Bärenausguck (*kondienlava*). Mit Hilfe dreier wachsender und eines aufgestellten Baumes gebaut. Ilomantsi, Saarijärvi.
5. Köder (eine vom Bären gefällte Kuh und eine Färse) und die um diesen aufgepflanzten gespannten Büchsen. Ilomantsi, Saarijärvi.
6. Fangtrichter für Birkhähne (*kaha*). Ontronvaara.
7. Aufgezogene Schlinge oder Fanggarn.
8. Gedeckte Schlinge. Liusvaara.
9. Schlingengruppe mit Zäunen.
10. Renntierschlinge. (Rekonstruiert.)
11. Wippenschlinge
12. Wippenschlinge. Liusvaara.
13. Vielfrass-Schlinge. Modell. Liusvaara.
14. Schlingenleger mit seiner Ausrüstung.
15. Kreuzpfahl, womit man die Schlingenpfade markierte. Ilomantsi. Liusvaara.
16. Mann in einem Vogelspeicher. Suojärvi, Mäntjärvi.
17. Karte über die Schlingenpfade eines Gehöfts in Kuolismaa. × Wald-Sauna.
18. Zweigschlinge.
19. Bärenschlinge. Rekonstruktion.
20. Otterfalle. Liusvaara.
21. Vielfrass-Deckelfalle (von vorn). Liusvaara.
22. Aufgezogene Falle.
23. Marderfalle. Liusvaara.
24. Bärenfalle (von oben betrachtet).
25. Pfotenbrett. Liusvaara.
26. Pfotenbrett mit Köder. Rechts ein Ochsenkopf als Lockspeise, um den Fuchs zu gewöhnen.

Auch die Fischereimethoden und -geräte werden vom Verf. nach Kategorien eingeteilt, wobei er mit den aktiven Fangmethoden beginnt: solche sind die Schlagfischerei (S. 107), das Fisch-Schiessen (S. 107), die Stechfischerei (S. 107) und teilweise auch der Fischfang mit Angelhaken (S. 107—109). Meistens werden die Haken jedoch als passive Fanggeräte verwendet, so die Hechtangel, die Quappenangel, die Zugangel und die Angelleine (S. 108—109). Von der Sperrfischerei wird der Fang mit dem Hamen beschrieben (S. 109); hierher gehört auch

das Zugnetz und seine Anwendung, der Netzzug im Sommer und im Winter (S. 109—113). Von den Fanggeräten werden die Rutenreusen (S. 113—114), die Garnreusen (S. 114—115) und die verschiedenen Netzarten (S. 117—120) erläutert. Im Zusammenhang mit dem Gebrauch eines jeden Fanggerätes berichtet Verf. auch über Herstellung, Pflege und Aufbewahrung des Fanggerätes sowie über Reparaturmethoden. — Zuletzt schliesst sich eine Beschreibung über die Lebend-Aufbewahrung der Fische in Fischkästen an.

Unterschriften der Abbildungen, welche die Fischerei darstellen:

27. Kreuzflösse einer Grundleine.
28. Hamen.
29. Handspake des Zugnetzbootes.
30. Das Werfen des Zugnetzes unter dem Eise.
31. Netzschuppen und Netzgestelle. Megri.
32. Netzgestelle und Netztenne. Suojärvi, Mäntjärvi.
33. Rutenreuse (s. g. *merta* oder *pössi*).
34. Reusen beim Trocknen. Liusvaara.
35. Schematisches Bild einer Reuse.
36. Reuse in einem See, Liusvaara.
37. Reusenwehr.
38. Reusenspeicher. Mustakangas. Liusvaara.
39. Maschenfänger beim Knüpfen des Netzes.
40. Ein Stück Netz mit Schwimmern.
41. Netz- und Zugnetzschuppen nebst Netzgestellen; am Baume ein Nistkasten zum Eiersammeln. Liusvaara.
42. Netz-Ringsenker.

AUFZEICHNUNGEN ÜBER DEN ACKERBAU IN DEN ÖSTLICHEN DÖRFERN VON ILOMANTSI.

(Ss. 121—174.)

Kustaa Vilkuna.

Brandwirtschaft. In Grenz-Karelien ist der grösste Teil des Getreides bisher aus Schwenden erzielt worden. Früher wurden zweierlei Arten von Brandwirtschaft betrieben: 1. das Fernschwenden und 2. das Laubwaldschwenden. Bei der ersteren Methode wurde jungfräulicher Boden fern in der Einöde gerodet. Beim Fernschwenden wurde 4 Sommer hintereinander gearbeitet, aber nur eine Ernte eingebracht, die dann gewöhnlich äusserst

ertragreich war. Wenn ein Waldgebiet ausgewählt war, wurden die Bäume, noch während die Schneedecke lag, Ende April (fi. *huhtikuu* = Schwendemonat) gefällt. Die grössten Riesenkiefern liess man stehen. Die gefällten Bäume trockneten bis zum nächsten Sommer, wo sie in Brand gesteckt wurden. Hierauf liess man die Kiefern bis zum folgenden Frühjahr wieder in Ruhe, wo man abermals nach dem Brandacker zog und die Bäume so aufrichtete, dass sie gut austrocknen konnten, um sie dann um die Mittsommerzeit von neuem anzuzünden. In demselben Sommer nach dem Brande wurde die Schwende gesäubert und Anfang August Roggen gesät. Vor der Saat wurde der Boden nicht umgewendet. Der Samen wurde mit dem Gabelpflug und der Zweigegge untergemischt. Beim Fernschwenden wurde nur Roggen auf den Brandacker gesät. Im vierten Sommer wurde der Roggen gemäht, worauf man das Land brach liegen liess.

Die Fern-Brandwirtschaft war auch sonst verschwenderisch. Da die Ernten in der Regel sehr reichlich ausfielen — um ein Vielfaches besser als auf dem gewöhnlichen Acker — wurden die Garben in guten Jahren gar nicht gedroschen, sondern man liess die Garben möglichst gut auslüften, sodass die Körner, wenn die Garben an der Sonne ordentlich getrocknet waren, leicht herausfielen. Auf der Schwende wurde nun eine Wand errichtet (Abb. 13), gegen welche die Garben geschlagen wurden. Darunter war ein Tuch ausgebreitet, auf welche die Körner niederfielen. Danach wurden die Körner durch Windigen gereinigt (indem man sie bei windigem Wetter aus einer Schachtel auf ein auf den Boden gebreitetes Tuch schüttete). Die Garben wurden in Schober gelegt und im Winter nach Hause geholt. Oft blieben sie jahrelang in den Wäldern und wurden erst in Hungerjahren eingefahren, die durch feuchte Sommer verursacht waren, in denen die Schwenden nicht brennen wollten. Auch kleine Walddarren wurden angelegt, wo die Garben in feuchten Herbstern getrocknet und ausgeschlagen wurden; aber auch in diesen ist, soweit man sich erinnert, niemals Getreide gedroschen worden. Das Getreide wurde entweder in der Darre aufbewahrt, oder es wurde, wenn eine solche nicht vorhanden war, ein Gestell gebaut, auf dem Wände und ein Dach errichtet wurden. Erst in der Schneezeit, wenn Seen und Sümpfe zugefroren waren, wurde das Korn nach Hause geholt.

Verf. schildert ausführlich die Technik der Waldrodung und die Anbaumethoden sowie das dabei anzuwendende recht praktische Verfahren und die einfachen Werkzeuge. Auf den Brandacker wurden nur eine Axt, eine eiserne Pflugschar und

eine Sichel mitgenommen. Alles andere wurde im Walde hergestellt.

Die Laubwaldschwenden waren in der Nähe des Dorfes gelegen. Jedes Gehöft besass seine eigenen Gebiete, die in Zwischenräumen von 20—25 Jahren zu Brandäckern gerodet wurden. Inzwischen dienten sie als Viehweiden, auf denen dann junge Bäume, in der Hauptsache Erlen aufschossen. Sofern der Boden in der Zwischenzeit nicht genügend Brennmaterial her vorzubringen vermochte, wurde von weiterher Holz, insbesondere dürre Nadelbäume, herbeigeschafft. Auf den Laubwaldschwenden wurden Roggen, Gerste, Buchweizen, Hanf und Flachs, aber besonders auch Rüben angebaut. Gewöhnlich wurden zwei, bisweilen auch drei Ernten von dort eingebracht.

Die eigentlichen Äcker lagen noch näher am Dorfe. Auf diesen wurde Dreifelderwirtschaft betrieben: Brache — Roggen — Hafer oder Gerste. Die Brache pflegte man teilweise dadurch zu düngen, das man das Vieh im Sommer auf der Brache übernachten liess. Dort wurde ein ständig rauchendes Lagerfeuer unterhalten, vor dem sich die Kühe beim Melken im Schutz vor den Stechmücken ansammelten und nachts auch lagerten. Das Lagerfeuer wurde hin und wieder verlegt, sodass die ganze Brache ihren Anteil an dem Kuhdünger erhielt.

Das Dreschen zu Hause in der Scheune ist insofern interessant, als es sich, im Gegensatz zu anderen Gegenden Finnlands, auf zwei Tage verteilt. Am ersten Tage wird wie früher auf dem Brandacker verfahren, d. h. die trockenen Garben werden auf der Tenne ausgeschlagen und hierauf wieder auf Stangen gelegt; in der Nacht wird weiter getrocknet und am folgenden Tage mit Flegeln gedroschen. Verf. weist nach, dass der dort verwendete Flegeltypus (Abb. 24) früher über ein viel ausgedehnteres Gebiet verbreitet war, und dass sich u. a. der sog. Savolax-Flegel aus ihm entwickelt hat.

Das Getreide wird durch Worfeln und dann durch Windigen ohne Windsieb gereinigt, wobei es einfach an einer windigen Stelle aus einem Korb auf ein auf dem Erdboden ausgebreitetes Tuch ausgeschüttet wird (vgl. Abb. 14). Die Wanne ist unbekannt.

Die Wiesen waren früher klein und dehnten sich als Naturwiesen in langgestreckten Gebieten am Ufer der Flüsse und Seen aus. Zur Zeit der Heuernte wohnte man in kleinen Hütten (Abb. 26). Die alte kurz- und krummstielige Sense (Abb. 31) ist schon im Verschwinden begriffen. An ihre Stelle ist die geradstielige Sense (Abb. 29) getreten. Das Heu wurde auf Tragstangen (Abb.

32) zusammengetragen und an Ufern, die der Überschwemmung ausgesetzt waren, für den Winterbedarf auf Gestelle gelegt (Abb. 34). Sonst wurde das Heu in langen Schobern aufbewahrt.

Die Zauntypen sind aus den Abb. 4, 35, 36 und 37 ersichtlich.

Für Karren fahrbare Wege sind in den östlichen Dörfern von Ilomantsi erst spät angelegt worden, sodass dort bis dahin viel auf dem Pferderücken transportiert worden ist, wobei ein Holzsattel zur Verwendung kam (Abb. 38). Als Sommerschlitten hat ganz allgemein die Schleife (Abb. 40) gedient. Für zufälligen Gebrauch wurde ein Sommerschlitten rasch im Walde hergestellt (Abb. 41). Der Winterschlitten entspricht dem gewöhnlichen osteuropäischen Typus.

Abbildungen 1—49.

1. Die Schwende brennt.
2. Die Leinschwende wird mit dem Rechen geebnet.
3. Schwende im Frühling, zum zweiten Mal besät.
4. Zaun aus gefällten Bäumen. Neben dem Zaun eine Zweigegge.
5. Oben Buttergefäß aus Birkenrinde(a) und Salzgefäß(b). Unten eine Waldhütte im Ödwald von Ilomantsi.
6. Eine Frau auf dem Wege nach dem Brandacker in ihrer Schwendenausrüstung.
7. Pflügen mit dem karelischen Gabelpflug.
8. Karelischer Gabelpflug.
9. Zweigegge auf dem Acker.
10. Zuoberst Laubmesser, in der Mitte Sicheln, deren Stiel mit Birkenrinde überzogen ist, zuunterst Roggenschober und Mistgabel.
11. Gestell zum Trocknen der Garben (nach der Beschreibung gezeichnet).
12. Schober.
13. Wand auf der Schwende zum Ausschlagen der Garben (nach der Beschreibung gezeichnet); unten Zweigegge.
14. Die Leinsamen werden gewindigt. Dahinter Schüttelgefäße und Sieb.
15. Typischer Acker. In der Mitte eine uralte Föhre, gegen die eine Harfe gelehnt ist.
16. Gerstenharfe zum Trocknen der Garben.
17. Länglicher Getreideschober.
18. Beim Kartoffelnlegen.
19. Hanfbreche.
20. Hanfbreche.

21. Frauen bei der Hanfbehandlung.
22. Riege und Darrhof.
23. Schneiden des Häcksels.
24. Flegel.
25. Häckselsense.
26. Wiesenpöörte oder Hütte auf der Aunusseite. Eine ganz ähnliche befand sich bei Mäntäjärvi.
27. Grundriss einer Wiesenpöörte (nach der Beschreibung gezeichnet).
27. Grundriss der Schlafstätte. Hier ein richtiges Bett darunter, gewöhnlich eine auf der Diele bereitete Lagerstätte.
29. Geradstielige Sense.
30. Schleif an die Sense gebunden.
31. Rechenbalken und altmodische krummstielige Sense.
32. Tragstangen der Heumäher.
33. Heugabeln.
34. Gestell eines Heuschobers.
- 35—36. Oben »Schweinefusszaun«, unten Lattenzaun.
37. »Kranichflügelzaun« und Gatterpfosten.
38. Holzsattel.
39. Knüppeldamm auf einem alten Landweg.
40. Sommerschlitten.
41. Provisorischer Sommerschlitten.
42. Sommerschlitten.
43. Typischer Winterschlitten. Unten Kopplung der Gobel.
44. Schneeschuhschlitten. Im Hintergrund Pressen für die Schlittenkufen.
45. Reiseschlitten.
46. Fuhrwerke auf dem Hof. Im Vordergrund alter Doppelschlitten. Im Hintergrund Räderwagen, Pfluggabeln und Korb des Mistkarrens.
47. Personenschlitten.
48. Vorrichtung zur Biegung der Krummhölzer.
49. Kipp-Mistwagen.

VIEHZUCHT. (Ss. 175—192.)

Lyly Rapola.

Verf. beschreibt den alten Rindviehstamm, erwähnt die Erbkühe der Frauen und die gewöhnlichen Namen der Kühe, berichtet über die Fütterung der Kühe im Winter, das Melken, die Rind-

viehpflege im Sommer, das Viehhüten, die Rinderkrankheiten, die mit der Viehzucht verknüpften Zaubersprüche u. s. w.

Abb. 1—7.

1. Viehstall auf einem Gehöft in Liusvaara.
2. Befestigungsweise der Kuhfessel an einem Wandbalken.
3. Brunnen und Kochhütte, wo u. a. Viehfutter gekocht wird. Hier wird gerade Wäsche gewaschen.
4. Melkgefäss.
5. Das Vieh beim Trinken. Im Hintergrund ein Brunnen, aus dem eine Wasserrinne nach dem Kochkessel führt.
6. Hirtenflöte.
7. »Begrüssung der Erde».

ÜBER DIE SPEISENBEREITUNG UND ANDERE WEIBLICHE
BESCHÄFTIGUNGEN IN DEN ÖSTLICHEN DÖRFERN
VON ILOMANTSI. (Ss. 193—216.)

Elma Leskinen und Laina Syrjänen-Kaukoranta.

Grenz-Karelien ist berühmt für seine zahlreichen eigenartigen Nationalgerichte. Diese werden an erster Stelle von den Verfasserinnen beschrieben.

Die Verf. berichten zunächst über Esszeiten, Bereitung des Essens und der Mahlzeiten während des gewöhnlichen Arbeitstages (S. 193—195). Danach werden die bei Festen und Gastmählern üblichen Gerichte sowie die Fastenspeisen beschrieben (S. 197). Hieran schliesst sich eine eingehende Schilderung des Backens und der gewöhnlichsten Backprodukte (S. 197—200). Besondere Gebäcksorten sind die Pirogen, die im ganzen Lande berühmt sind und heute weite Verbreitung gefunden haben; Pirogen verschiedener Art und deren Herstellung sind in dem Abschnitt über Pirogenbereitung behandelt (S. 200—201). Zum Backwerk gehören auch die verschiedenen Pasteten mit Fleisch- oder Fischfüllung (*tsupoit, kalakukot, kukkozet* und *kozoit*), deren Zubereitung S. 201—202 beschrieben wird. Über andere Gerichte, die gebraten oder gekocht werden, berichtet der Abschnitt »Gerichte» (S. 202—204). S. 202 wird die Herstellung von Kartoffelmehl beschrieben. Die Behandlung des Fleisches und der Fleischspeisen wird auf S. 204—205, die Behandlung der Fische, Fischspeisen und deren Zubereitung auf S. 205—206 erörtert. Über die Milchwirtschaft und die aus Milch zu bereitenden Gerichte erhält man Aufschluss auf S. 206—207 und über verschieden-

artige durch Gärung hergestellte Getränke (*rieppo* und *voassa*) auf S. 207—208. Der letzte Abschnitt ist dem Gebrauch von Kaffee und Tee gewidmet.

Im zweiten Kapitel beschreiben die Verf. das Kerzenziehen (S. 209) und im dritten (S. 209—211) das Waschen der Wäsche und ihre weitere Behandlung nach dem Waschen. Auf S. 211—213 wird über die Herstellung von Birkenruten und Reiserbesen, über Grossreinemachen und die Reinigung der Holzgefässe berichtet.

Im letzten Kapitel (S. 213—216) finden sich Angaben über Kinderpflege und die dabei befolgten Regeln.

Unterschriften zu den Abbildungen im Text:

1. und 2. Topfgabel (links), mit der die Erzkessel und Tontöpfe in den Bratofen geschoben werden, und *süzma* (rechts), womit man die Bratpfanne *riehtilä* (die keinen Schaft hat) hochebt.
3. Tisch.
4. Rindenkörbchen.
5. Mehlscheffel.
6. Mehlsieb.
7. Die Bäuerin bäckt. — Auf dem Tisch der grösste Teil der zu backenden Brote, schon fertig »gestiegen«. Der letzte Laib wird gerade geformt. Vorn auf der Bank der Teig mit dem Quirl und die Mehlschachtel. In der rechten unteren Ecke sieht man einen Teil des Spülwassereimers. — Die Abbildung zeigt deutlich, wie die alte und die neue Kultur nebeneinander leben.
8. Pirogenspaten.
9. Stossbutterfass.
10. Mörser zum Zerstampfen von Kaffee, Leinsamen u. s. w.
11. Kerzenformen.
12. Trog oder Mulde.
13. Mörser zum Wäschestampfen.
14. Das Waschen der Wäsche. Die linke Wäscherin reibt die Wäsche im Trog, die rechte stampft sie im Mörser (vgl. Abb. 13).
15. Mangelhölzer.
16. Bütte (=Fleischbütte; die Abb. gehört eigentlich zu S. 204).
17. Handgefäss (=Gefäss zum Aufbewahren von Handewaschwasser) und darunter der Spülwassereimer (*loahkaniputsi*).
18. Löffelhalter am Stirnbrett des Herdes.

19. Wiege.
20. Lochstuhl, in dem die kleinen Kinder stehen und gehen lernen.

HANDARBEITEN DER FRAUEN. (Ss. 217—234.)

Iina Itkonen.

Verf. schildert zuerst den Anbau des Flachses, seine Bearbeitung, das Spinnen und die Fadenwäsche, danach die Schafschur, die Herstellung von Fäden aus Wolle, das Weben, Walken, Verzieren, Färben der Stoffe und das Weben von Bändern. Im zweiten Kapitel werden die Volkstrachten beschrieben.

Abb. 1—10.

1. Der Flachs wird geschwungen und gehechelt.
2. Eine Frau beim Spinnen.
3. Ein Mann spinnt mit der Spindel.
4. Eine Frau beim Zwirnen des Garns mit der Zwirnspindel.
5. Zwei Frauen legen das Gewebe in den Webstuhl ein.
6. Das Walken des Wollstoffs (mit den Füßen Treten).
- 7—8. 81-jähr. Frau in der »siitsa» (Schulterrock) mit einer »tsäptsä» auf dem Kopf.
9. Gestickter Saum eines Handtuchs.
10. Stickereien an Frauenhemden.

HANDARBEITEN DER MÄNNER. (Ss. 235—259.)

Terho Merva.

Verf. schildert das Anzünden des Feuers und seinen Gebrauch, das Teerbrennen, das Kohlenbrennen, die Erzförderung, Schmiedearbeiten, Tischlerarbeiten und die dazu gehörigen Werkzeuge, die Rindentechnik, die Lederbearbeitung und die Seilerei.

Abb. 1—7.

1. Ein Mann beim Feuerreiben.
2. Längsschnitt durch einen Teermeiler.
3. Eine Schmiede von innen.
4. Schmiedewerkzeuge.
5. Hobel.
6. Die Felle werden geknetet.
7. Ranzen.

WASSERFAHRZEUGE IN DEN ÖSTLICHEN TEILEN
VON ILOMANTSI. (Ss. 260—266.)

Eino Leskinen.

Zu den primitivsten Wasserfahrzeugen gehörten die für den Gelegenheitsgebrauch, wie zufälligen Fischfang, Fischerei von Perlmuscheln und ähnlichem Bedarf hergestellten *Flösse* aus abgestorbenen Kiefern. Etwas beständigeren Charakter hat schon das *Ruderfloss*, das beim Fischfang am heimatlichen Strand verwendet wird. Das meistverbreitete Wasserfahrzeug und gleichzeitig das einzige Transportmittel ist das *Boot*. Verf. berichtet ausführlich über die Konstruktion und den Bau des Bootes, über die Benennungen seiner verschiedenen Teile und die gewöhnlichste Verwendung des Bootes. Das Boot von Ilomantsi gehört zu dem leichten ostfinnischen Typus der Binnengewässerboote. Die Zahl der Borde beträgt zumeist 4, aber es sind auch 2-, 3- und sogar 5-bordige Boote bekannt.

Abb. 1—7.

1. Eine karelische Bäuerin fährt mit dem Ruderfloss, um die Netze zu kontrollieren.
2. Boot aus Liusvaara.
3. Formung des Bootes für seine endgültige Gestalt. (Der Anschaulichkeit halber ist das Boot auf der Abbildung breiter gezeichnet.)
4. Boot mit 4 Borden im Bau. Der Bord wird durch zwei Klemmen an Ort und Stelle gehalten. — Im Vordergrund ein Gefäß aus Baumrinde, in dem sich der für die Bordlaschen gebrauchte Teer befindet. — Liusvaara.
5. Das Boot wird geformt. Die Formungsbäume sind mittels Zahnholzern gespannt. Rechts die Relinge beim Zurechtbiegen, ihre Enden unter die Wand gesteckt.
6. Stapelung (= die Stapeln, längs welcher das Boot von einem See nach dem andern über die Landenge gezogen wird). Suojärvi, Koskenväli.
7. Netzschuppen. Liusvaara.

SPIELE. (Ss. 267—275.)

Elma Leskinen und Laina Syrjänen-Kaukoranta.

Die Verf. berichten zunächst über die Spielgelegenheiten (S. 267—268) und schreiten erst dann zu einer ausführlicheren Schilderung der einzelnen Spiele.

In dem Kapitel *Sitzspiele* (S. 268—269) werden die »Strumpfwanderung«, die »Schuhwanderung«, »Wasser im Schuh«, »Nummerngeben« und »Beerensuchen« sowie der »Leinwandhandel« beschrieben. Mit den Spielen sind meistens verschiedenartige Pfandauslösungssitten verbunden, die von den Verf. ebenfalls angeführt werden (S. 269).

Kinderspiele werden in dem gleichnamigen Kapitel (S. 270—274) wiedergegeben. Solche sind Verstecken, Haschen, der Wolf kommt, Bärenspiel, Barschbraten, Haferstechen, Blindkuh, der Bär kommt, Pflückschlagen, Wandball, Vierball, Guri, Dreiball, Abbrennen, Nestball.

Die *Tänze* werden in einem besonderen Abschnitt behandelt. Zu den ältesten gehören die Ristakondra oder Riivattu (Condre), Lancier, Quadrille und Tanzgesang. Die heutigen Rundtänze sind »Pisto« (One step), Walzer, Polka, Jenkka (= deutsche Polka) und Rimppa (= Polkamazurka).

Von den Gewandtheitsspielen wird das »Weben des Mausextuchs« angeführt. Dies wird auch durch die Abb. S. 275 veranschaulicht, wo links die Anfangsstellung ersichtlich ist und rechts, wie das Tuch gewebt wird. Darunter eine schematische Figur, aus der die Anordnung der Fäden hervorgeht.

ÜBER BRÄUCHE UND VORSTELLUNGEN, DIE MIT DEM IN ILOMANTSI UND SUOJARVI. (Ss. 276—282.)

Maija Juvas.

Verf. erwähnt alle Jahresfeste von Weihnachten anfangen und schildert die mit ihnen verknüpften wichtigsten Bräuche.

Abb.

1. Alte orthodoxe Dorfkapelle bei dem Friedhof. Kuolismaa.

ÜBER BRÄUCHE UND VORSTELLUNGEN, DIE MIT DEM TODE ZUSAMMENHÄNGEN. (Ss. 283—293.)

Maija Juvas und Astrid Reponen.

Es werden Vorboten des Todes erwähnt und der Augenblick des Abscheidens in einer karelischen Pöörte geschildert, desgleichen die Leichenwäsche, die Sarglegung, das Begräbnis und die Gedenkfeste.

Abb. 1—2.

1. Grabhütte auf dem Friedhof von Vuottoniemi.
2. Grabmäler auf dem Friedhof von Liusvaara.

Sisällys.

<i>E. A. Virtanen:</i> Ilomantsin karjalaisten yhteiskuntaelämää. (7 kuvaa.)	1
I. Elinkeinoihin liittynyttä yhteiskuntaelämää.	1
Metsästysoikeus ja metsästysyhtiöt	1
Linnunmunnittamisoikeus	14
Metsästäjien oikeudenkäyttöä	15
Kalastusoikeus ja yhtiökälyt	16
Kaskioikeus ja kaskiyhtiöt	26
Yhteisniiyt	30
Laiduntalouden yhteiskunnallisia muodostumia	31
Karjanmerkit	38
Aitausvelvollisuus	39
Karjanastutus	41
Karjanvuokraus	42
Työapu (talkoot)	43
Uudisantimet	46
Kylän ammattilaiset	47
II. Suurperheitä ja sukutaloja.	47
<i>Hannes Teppo:</i> Liusvaaran kylän rakennuksista. (33 kuvaa.)	54
Kylä ja sen talot	54
Alatalon vanha pirtti	61
Semoin vanha pirtti	66
Välitalo eli Feodorila	69
Mišan ja Kirilän talot	72
Muita rakennuksia	76
Rakennusteknillisiä ym. yksityisseikkoja	78
<i>Eino Leskinen:</i> Metsänkävynnistä ja kalastuksesta Ilomantsin itäosissa. (42 kuvaa.)	85
Metsästyksestä.	86
Lintujen munnittaminen	86
Karhunkierro	87
Riistan pyynti ajamalla	88
Pyynti patojen aavulla	89
Ammunta (koirien avulla)	89
Kiimasta pyynti	90
Haaskalta pyynti	90
Viritetyt pyssyt	91
Haudat	92
Kahat	92
Ansarit	93
Ansaritit	96
Loukut	101

Käpälälaudat	105
Raudat. — Verkot ja rysät. — Onget. — Myrkyllä pyynti	106
K a l a s t u k s e s t a.	107
Iskukalastus. — Kalojen ammunta. — Pistokalastus. — Koukuilla pyynti	107
Nuotta	109
Merrat	113
Rysät	114
Verkot	117
Eri verkkolajit	118
Kalojen säilytys elävänä	120

Kustaa Vilkuna: Muistiinpanoja maanviljelyksestä Ilomantsin itäosissa. (49 kuvaa.)

Kaskiviljelys	121
Suoviljelys	139
Peltoviljelys	140
Peruna	145
Hamppu	146
Riihittäminen	148
Heinänteko	152
Aidat	161
Hevonen ja reki	163
Hevosvaljaat	172

Lyyli Rapola: Karjanhoito. (7 kuvaa.)

Karjanrotu. — Britoanit. — Lehmien nimet	175
Karjan hoito ja ruokinta talvella	176
KytKentä. — Ruokinta ja lypsy	177
Lehmäin kantaminen	179
Karjan kesähoito	181
Varautuminen karhua vastaan	183
Jyrin päivä	183
»Huonehesotanta»	185
Karjan taudit ja niiden parantaminen	186
Lampaat	189
Merkintä. — Keritsentä	190
Lampaiden talvihoito ja ruokinta	192
Lampaiden hoitoon liittyviä uskomuksia	192

Elma Leskinen ja Laina Syrjänen-Kaukoranta: Ilomantsin itäkyläen ruokataloudesta ym. naisten askareista. (20 kuvaa.)

R u o k a t a l o u s.	193
Ruoka-ajat, keittäminen ja ruokaileminen	193
Juhlien ja pitojen ruokatalous	196
Paastoruuat	197
Leipominen (voalimine)	197
Piiraiden valmistus	200
Tšupoit, kalakukot, kukkozet ja kozoit	201
Ruokalajeja	202
Perunajauhott	204
Liha	204
Kalaruoat	205
Maitotalous	206

Rieppo ja voassa	207
Kahvi ja tee	208
Kynttiläin valmistus	209
Vaatteiden pesu	209
Vastat ja luudat	211
Suursiivous	212
Puuastioiden pesu	213
Lapsenhoidosta	213
<i>Iina Itkonen: Naisten käsityöt. (10 kuvaa.)</i>	217
Langat ja kankaat. Kirjonta. Värjäys	217
Pellavan ja liinan muokkaaminen, valmistus rihmaksi ja rihman pesu	217
Lampaiden keritseminen, villan valmistus langaksi sekä lankain pesu	221
Lankojen kertaaminen	223
Kankaan luominen	224
Erilaisia kankaita, tamppaus	226
Nauhantekoa, neulomista	228
Ompelukirjonta	229
Värjäys (painanda)	229
Puvut	230
Tukkalaitteet ja päähineet	230
Naisen puku	230
Miehen puku	233
Lasten puvusta	234
<i>Terho Merva: Miesten tekniikkaa. (7 kuvaa.)</i>	235
Tulen teko ja sen teknillinen käyttö	235
Tervan poltto	238
Hiilien poltto	242
Malminnosto	243
Sepäntyöt	244
Puutyöt ja työkalut	248
Tuohitekniikka	252
Nahanvalmistus	254
Nuoran valmistus	257
<i>Eino Leskinen: Vesikulkuneuvot. (7 kuvaa.)</i>	260
<i>Elma Leskinen ja Laina Syrjänen-Kaukoranta: Leikkejä. (1 kuva.)</i>	267
Leikkilaisuuudet	267
Istumaleikit	268
Pantinlunastuksia	267
Lastenleikkejä	270
Tanssit	274
<i>Maija Juvas: Vuotuisjuhlien viettotavoista Ilomantsissa ja Suojärvellä. (1 kuva.)</i>	276
<i>Maija Juvas ja Astrid Reponen: Kuolemaan liittyviä tapoja ja uskomuksia. (2 kuvaa.)</i>	283
Kuoleman enteitä	283
Hengenlähtö, ruumiin pesu ja arkkunpano	283

Yön istujaiset	286
Ruumiin kotonaoloaika	286
Varautuminen vainajaa vastaan	287
Hautaus	288
Hautajaiskutsut	291
Muistojuhlat	291
Hautauspaikka	291
Vainajat	292
Asia- ja murresanahakemisto	294
Deutsche Referaten	307

KORJAUKSIA.

- S. 8, r. 18 ylh. on: Kuolisman, p.o.: Kuolismaan.
 S. 42, r. 20—21 ylh. on: *ruokolehmäksi*, p.o.: *ruokkolehmäksi*.
 S. 130, r. 2 alh. on: Latolammen, p.o.: Latalammen.
 S. 192, r. 6 alh. on: syötä, p.o.: syöttäjä.
 S. 228, r. 13 ylh. poistetaan sana *ompelekirjontaa*.
 S. 255, r. 4 alh. on: sain, p.o.: vain.
 S. 274, r. 4 ylh. on: Akkapelli, p.o.: Akkapalli.
 S. 277, r. 6 alh. on: *vieritsän*, p.o.: *vieristän*.
 S. 278, r. 7 ylh. on: *Vieritsän*, p.o.: *Vieristän*.
 Huom. oikaisu sivulla 53.
 Siv. 178 ja 182 olevat valokuvat on ottanut Eino Leskinen.
 Oikaisematta on jätetty eräitä painovirheitä, murremerkintöjen ristiriitaisuuksia yms.

